

Suttantapiṭake Dīghanikāye

Pāthikavaggapāḷiyā

Samvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosatttherena katā

PĀTHIKAVAGGAṬṬHAKATHĀ

Buddhavasse 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1957

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 09

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a   အာ ā   ဣ i   ဤ ī   ဥ u   ဦ ū   ဧ e   ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka   ခ kha   ဂ ga   ဃ gha   င ṅa
 ဇ ca   ခ cha   ဇ ja   ဈ jha   ဠ ṇa
 ဋ ta   ဣ tha   ဍ ḍa   ဖ ḍha   ဎ ṇa
 တ ta   တ tha   ဒ da   ဓ dha   န na
 ပ pa   ပ pha   ဖ ba   ဖ bha   မ ma
 ယ ya   ရ ra   လ la   ဝ va   သ sa   ဟ ha   ဠ ḷa   ိ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ ṁ = ā   ိ = i   ိ = ī   ဣ ṁ = u   ဣ ṁ = ū   ဧ = e   ဩ ṁ = o
 က ka   ကာ kā   ကိ ki   ကိ kī   ကု ku   ကု kū   ကေ ke   ကေ ko
 ခ kha   ခါ khā   ခိ khi   ခိ khī   ခု khu   ခု khū   ခေ khe   ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က kka	ယ ṅgha	က ṇṭha	ရ dhya	လ pla	လ lla
က kka	ဇ cca	က ṇḍa	ဇ dhva	ဗ pba	လျ lya
ကျ kya	ခ ccha	က ṇṇa	န nta	ခ bbha	လှ lha
ကြ kri	ဇ jja	က ṇha	န ntva	ဗ bya	ဝှ vha
က kla	ဇ jjha	က tta	န ntha	ဗ bra	ကွ sta
က kva	ည ṇṇa	က ttha	န nda	ဗ mpa	ကြ strā
ရ khya	ပ ṇha	က tva	န ndra	ဗ mpha	သွ sna
ခ khva	ပ ṇca	ကျ tya	န ndha	ဗ mba	သျ sya
ဂ gga	ခ ṇcha	ကြ tra	န nna	ခ mbha	သ ssa
လ ggha	ည ṇja	န dda	ရ nya	ဗ mma	သွ sma
ရ gya	ည ṇjha	န ddha	န nha	ရ mya	သွ sva
ဂ gra	ဇ ṭta	ရ dya	ဗ ppa	မှ mha	ကွ hma
က ṅka	ဇ ṭtha	ကြ dra	ဗ ppha	လျ yya	ကွ hva
န ṅkha	ည ḍḍa	န dva	ရ pya	လျ yha	ဠ ḷha
ဂ ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Pāthikavaggaṭṭhakathā

Mātikā

Piṭṭhaṅka

1. Pāthikasutta

Sunakkhattavatthuvaṇṇanā	....	....	1
Korakkhattiyavatthuvaṇṇanā	....	....	4
Acelakaḷāramaṭṭakavatthuvaṇṇanā	....	....	7
Acelapāthikaputtavatthuvaṇṇanā	....	....	8
Iddhipāṭihāriyakathāvaṇṇanā	....	....	10
Aggaññaapaññattikathāvaṇṇanā	....	....	14

2. Udumbariyasutta

Nigrodhaparibbājakavatthuvaṇṇanā	....	....	16
Tapojigucchāvādavaṇṇanā	....	....	19
Upakkilesavaṇṇanā	....	....	20
Parisuddhapapaṭikappattakathāvaṇṇanā	....	....	23
Parisuddhatacappattādikathāvaṇṇanā	....	....	24
Nigrodhassapajjhāyanavaṇṇanā	....	....	25
Brahmacariyapariyosānādivaṇṇanā	....	....	26

3. Cakkavattisutta

Attadīpasaraṇatāvaṇṇanā	....	....	29
Daḷhanemicakkavattirājakathāvaṇṇanā	....	....	32
Cakkavatti-ariyavattavaṇṇanā	....	....	33
Āyuvaṇṇādiparihānikathāvaṇṇanā	....	....	36
Dasavassāyukasamayavaṇṇanā	....	....	37
Āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā	....	....	38
Saṅkharāja-uppattivaṇṇanā	....	....	39
Bhikkhuno āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā	....	....	41

Mātikā

Piṭṭhaṅka

4. Aggaññasutta

Vāseṭṭhabhāradvājavaṇṇanā	....	....	43
Catuvaṇṇasuddhivaṇṇanā	....	....	46
Rasapathavipātubhāvavaṇṇanā	....	....	49
Candimasūriyādipātubhāvavaṇṇanā	....	....	50
Bhūmipappaṭakapātubhāvādivaṇṇanā	....	....	52
Itthipurisaliṅgādipātubhāvavaṇṇanā	....	....	53
Mahāsammatarājavaṇṇanā	....	....	53
Brāhmaṇamaṇḍalādivaṇṇanā	....	....	54
Duccaritādikathāvaṇṇanā	....	....	55
Bodhipakkhiyabhāvanāvaṇṇanā	....	....	55

5. Sampasādanīyasutta

Sāriputtasīhanādavaṇṇanā	....	....	57
Kusaladhammadesanāvaṇṇanā	....	....	66
Āyatanapaṇṇattidesanāvaṇṇanā	....	....	68
Gabbhāvakkantidesanāvaṇṇanā	....	....	69
Ādesanavidhādesanāvaṇṇanā	....	....	70
Dassanasamāpattidesanāvaṇṇanā	....	....	71
Puggalapaṇṇattidesanāvaṇṇanā	....	....	72
Padhānadesanāvaṇṇanā	....	....	74
Paṭipadādesanāvaṇṇanā	....	....	75
Bhassasamācārādivaṇṇanā	....	....	75
Anusāsanavidhādivaṇṇanā	....	....	77
Aññathāsatt huguṇadassanādivaṇṇanā	....	....	79
Anuyogadānappakāraṇavaṇṇanā	....	....	81
Tipiṭaka-antaradhānakathā	....	....	82
Sāsana-antarahitavaṇṇanā	....	....	83
Acchariya-abbhutavaṇṇanā	....	....	87

Mātikā

Piṭṭhaṅka

6. Pāsādikasutta

Nigaṇṭhanāṭaputtakālaṅkiriyaṇṇanā	....	....	89
Dhammaratanapūjā	....	....	91
Asammāsambuddhappaveditadhammavinayaṇṇanā	....	....	92
Sammāsambuddhappaveditadhammavinayādivaṇṇanā	....	....	93
Saṅgāyitabbadhammādivaṇṇanā	....	....	95
Paccayānuññātakāraṇādivaṇṇanā	....	....	96
Sukhallikānuyogādivaṇṇanā	....	....	96
Pañhabyākaraṇavaṇṇanā	....	....	97
Abyākataṭṭhāṇavaṇṇanā	....	....	99
Pubbantasahagatadiṭṭhinissayaṇṇanā	....	....	99

7. Lakkhaṇasutta

Dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā	....	....	101
Suppatiṭṭhitapādātālakkhaṇavaṇṇanā (1)	....	....	102
Pādatalacakkalakkhaṇavaṇṇanā (2)	....	....	105
Āyatapaṇhitādītilakkhaṇavaṇṇanā (3-5)	....	....	107
Sattussadatālakkhaṇavaṇṇanā (6)	....	....	109
Karacaraṇādīlakkhaṇavaṇṇanā (7-8)	....	....	110
Ussaṅkhaṇpādādīlakkhaṇavaṇṇanā (9-10)	....	....	112
Enījaṅghalakkhaṇavaṇṇanā (11)	....	....	112
Sukhumacchavilakkhaṇavaṇṇanā (12)	....	....	113
Suvaṇṇavaṇṇalakkhaṇavaṇṇanā (13)	....	....	116
Kosohitavatthaguyhalakkhaṇavaṇṇanā (14)	....	....	117
Parimaṇḍalādīlakkhaṇavaṇṇanā (15-16)	....	....	117
Sīhapubbaddhakāyādīlakkhaṇavaṇṇanā (17-19)	....	....	118
Rasaggasaggitālakkhaṇavaṇṇanā (20)	....	....	119
Abhinīlanettādīlakkhaṇavaṇṇanā (21-22)	....	....	119

Mātikā		Piṭṭhaṅka
Uṇhīsasīsakkhaṇavaṇṇanā (23)	....	120
Ekekalomatādilakkhaṇavaṇṇanā (24-25)	....	120
Cattālisādilakkhaṇavaṇṇanā (26-27)	....	121
Pahūtajivhādilakkhaṇavaṇṇanā (28-29)	....	121
Sīhahanulakkhaṇavaṇṇanā (30)	....	122
Samadantādilakkhaṇavaṇṇanā (31-32)	....	122

8. Siṅgālasutta

Nidānavaṇṇanā	....	124
Chadisādivaṇṇanā	....	126
Catuṭhānādivaṇṇanā	....	126
Cha-apāyamukhādivaṇṇanā	....	127
Surāmerayassa cha ādīnavādivaṇṇanā	....	128
Pāpamittatāya cha-ādīnavādivaṇṇanā	....	130
Mittapatirūpakādivaṇṇanā	....	131
Suhadamittādivaṇṇanā	....	132
Chaddisāpaṭicchādanakaṇḍavaṇṇanā	....	135

9. Āṭānāṭṭiyasutta

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā	....	142
Parittaparikkammakathā	....	150

10. Saṅgītisutta

Ubbhatakanavasandhāgāravaṇṇanā	....	153
Bhinnanigaṇṭhavatthuvaṇṇanā	....	156
Ekakavaṇṇanā	....	156
Dukavaṇṇanā	....	159
Tikavaṇṇanā	....	167
Catukkavaṇṇanā	....	188

Mātikā	Piṭṭhaṅka
Ariyavaṁsacatukkavaṇṇanā	 191
Sotāpattiyaṅgādicatukkavaṇṇanā	 203
Pañhabyākaraṇādicatukkavaṇṇanā	 205
Dakkhiṇāvisuddhādicatukkavaṇṇanā	 207
Attantapādicatukkavaṇṇanā	 208
Pañcakavaṇṇanā	 209
Abhabbaṭṭhānādipañcakavaṇṇanā	 210
Padhāniyaṅgapañcakavaṇṇanā	 212
Suddhāvāsādipañcakavaṇṇanā	 212
Cetokhilapañcakavaṇṇanā	 213
Cetasovinibandhādipañcakavaṇṇanā	 214
Nissaraṇiyapañcakavaṇṇanā	 214
Vimuttāyatanapañcakavaṇṇanā	 215
Chakkavaṇṇanā	 216
Vivādamūlachakkavaṇṇanā	 217
Nissaraṇiyachakkavaṇṇanā	 218
Anuttariyādicchakkavaṇṇanā	 219
Satatavihārachakkavaṇṇanā	 220
Abhijāticchakkavaṇṇanā	 220
Nibbedhabhāgiyachakkavaṇṇanā	 221
Sattakavaṇṇanā	 221
Adhikaraṇasamathasattakavaṇṇanā	 223
Atṭhakavaṇṇanā	 226
Navakavaṇṇanā	 228
Dasakavaṇṇanā	 229
Akusalakammapathadasakavaṇṇanā	 231
Kusalakammapathadasakavaṇṇanā	 233
Ariyavāsadasakavaṇṇanā	 234
Asekkhadhammadadasakavaṇṇanā	 235
Pañhasamodhānavavaṇṇanā	 235

Mātikā

Piṭṭhaṅka

11. Dasuttarasutta

Ekadhammavaṇṇanā	....	....	239
Dvedhammavaṇṇanā	....	....	241
Tayodhammavaṇṇanā	....	....	242
Cattārodhammavaṇṇanā	....	....	243
Pañcadhammavaṇṇanā	....	....	244
Chadhammavaṇṇanā	....	....	245
Sattadhammavaṇṇanā	....	....	246
Aṭṭhadhammavaṇṇanā	....	....	246
Navadhammavaṇṇanā	....	....	247
Dasadhammavaṇṇanā	....	....	248
Nigamanakathā	....	....	250

Pāthikavaggaṭṭhakathāya mātikā niṭṭhitā.

Dīghanikāya

Pāthikavaggaṭṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

1. Pāthikasutta

Sunakkhattavattahuvaṇṇanā

1. **Evam me sutam -pa- Mallesu viharatīti** Pāthikasuttaṃ. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā—**Mallesu viharatīti** Mallā nāma jānapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado ruḥhīsaddena “Mallā”ti vuccati, tasmim Mallesu janapade. “Anupiyaṃ nāma Mallānaṃ nigamo”ti **Anupiyanti** evam nāmakko Mallānaṃ janapadassa eko nigamo, taṃ gocaragāmaṃ katvā ekasmim chāyūdakasampanne vanasaṇḍe viharatīti attho. Anopiyantipi pāṭho. **Pāvisīti** pavittṭho. Bhagavā pana na tāva pavittṭho, pavississāmīti nikkhantattā pana pāvisīti vutto. Yathā kiṃ, yathā “gāmaṃ gamissāmī”ti nikkhanto puriso taṃ gāmaṃ apattopi “kuhiṃ itthannāmo”ti vutte “gāmaṃ gato”ti vuccati, evam. **Etadahosīti** gāmasamīpe thatvā sūriyaṃ olokontassa etadahosi. **Atippago khoti** ativiya pago kho¹, na tāva kulesu yāgubhattaṃ niṭṭhanti. Kiṃ pana Bhagavā kālaṃ ajānitvā nikkhantoti. Na ajānitvā. Paccūsakāleyeva hi Bhagavā nāṇajālaṃ pattharivā lokaṃ volokento nāṇajālassa² anto pavittṭhaṃ Bhaggavagottaṃ Channaparibbajakaṃ disvā “ajjāhaṃ imassa paribbajakassa mayā pubbe katakāraṇaṃ samāharitvā dhammaṃ kathessāmi, sā

1. Pāto kho (Syā)

2. Buddhañāṇassa (Sī)

dhammakathā assa mayi pasādappaṭilābhavasena saphalā bhavissatī”ti
ñātvāva paribbājakārāmaṃ pavisitukāmo atippagova nikkhami. Tasmā tattha
pavisitukāmatāya evaṃ cittaṃ uppādesi.

2. **Etadavocāti** Bhagavantam disvā mānathaddhataṃ akatvā Satthāraṃ
paccuggantvā etaṃ **etu kho bhanteti**-ādikaṃ vacanaṃ avoca. **Imaṃ**
pariyāyanti imaṃ vāraṃ, ajja imaṃ āgamanavāranti attho. Kiṃ pana
Bhagavā pubbepe tattha gatapubboti. Na gatapubbo, lokasamudācāravasena
pana evamāha. Lokiyā hi cirassaṃ āgatampi anāgatapubbampi
manāpajātikaṃ āgataṃ disvā “kuto bhavaṃ āgato, cirassaṃ bhavaṃ āgato,
kathaṃ te idhāgamanamaggo ñāto, kiṃ maggamūḷhosī”ti-ādini vadanti.
Tasmā ayampi lokasamudācāravasena evamāhāti veditabbo. **Idamāsananti**
attano nisinnāsaṇaṃ papphotvā sampādetvā dadamāno evamāha.
Sunakkhatto Licchaviputtoti Sunakkhatto nāma Licchavirājaputto. So kira
tassa gihisahāyo hoti, kālena kālaṃ tassa santikaṃ gacchati. **Paccakkhātoti**
“paccakkhāmi dānāhaṃ bhante Bhagavantam, na dānāhaṃ bhante
Bhagavantam uddissa viharissāmī”ti evaṃ paṭi-akkhāto nissaṭṭho pariccatto.

3. **Bhagavantam uddissāti** “Bhagavā me Satthā, Bhagavato¹ ahaṃ
ovādaṃ paṭikaromī”ti² evaṃ apadisitvā. **Ko santo kaṃ paccācikkhasīti**
yācako vā yācitakaṃ paccācikkheyya, yācitako vā yācakaṃ. Tvaṃ pana
neva yācako na yācitako, evaṃ sante moghapurisa ko santo ko samāno kaṃ
paccācikkhasīti dasseti. **Passa moghapurissāti** passa tucchapurisa. **Yāvañca te**
idaṃ aparaddhanti yattakaṃ idaṃ tava aparaddhaṃ, yattako te aparādho,
tattako dosoti evāhaṃ Bhaggava tassa³ dosaṃ āropesinti dasseti.

4. **Uttari manussadhammāti** pañcasīladasasīlasaṅkhātā manussadhammā
uttari. **Iddhipaṭihāriyanti** iddhibhūtaṃ pāṭihāriyaṃ. **Kate vāti** katamhi vā.
Yassatthāyāti yassa dukkhakkhayassa atthāya. **So niyyāti**

1. Sāvako (?)

2. Ovādapaṭikaroti (?)

3. Bhavantam (Syā) Bhagavantam (Ka)

takkarassāti so dhammo takkarassa yathā mayā dhammo desito, tathā kārakassa sammā paṭipannassa puggalassa sabbavaṭṭadukkhakkhayāya amatanibbānasacchikiriyaṃ gacchati, na gacchati, saṁvattati, na saṁvattatīti pucchati. **Tatra Sunakkhattā**ti tasmiṃ Sunakkhatta mayā desite dhamme takkarassa sammā dukkhakkhayāya saṁvattamāne kiṃ uttari manussadhammā iddhipāṭihāriyaṃ kataṃ karissati, ko tena katena attho. Tasmiṃhi katepi akatepi mama sāsanaṃ parihāni natthi, devamanussānaṃhi amatanibbānasampāpanatthāya ahaṃ pāramiyo pūresim, na pāṭihāriyakaraṇatthāyāti pāṭihāriyassa niratthakataṃ dassetvā “passa moghapurisā”ti dutiyaṃ dosaṃ āropesi¹.

5. **Aggaññanti** lokapaññanti. “Idaṃ nāma lokassa aggaṇ”ti evaṃ jānitabbampi aggaṇaṃ mariyādaṃ na taṃ paññāpetīti vadati. Sesamettha anantaravādānusāreṇa veditabbam.

6. **Anekapariyāyena khoti** idaṃ kasmā āraddham. Sunakkhatta kira “Bhagavato guṇaṃ makkhessāmi, dosaṃ paññāpessāmi”ti ettakaṃ vippalapitvā Bhagavato kathaṃ suṇanto appaṭiṭṭho niravo aṭṭhāsi².

Atha Bhagavā “Sunakkhatta evaṃ tvaṃ makkhibhāve ṭhito sayameva garahaṃ pāpuṇissasi”ti makkhibhāve ādīnavadassanattaṃ **anekapariyāyenā**ti-ādimāha. Tattha **anekapariyāyenā**ti anekakāraṇena. **Vajjigāmeti** Vajjirājānaṃ gāme Vesālīnagare. **No visahīti** nāsakkhi. **So avisahantoti** so Sunakkhatta yassa pubbe tiṇṇaṃ ratanānaṃ vaṇṇaṃ kathentassa mukhaṃ nappahoti, so dāni teneva mukhena avaṇṇaṃ katheti, addhā avisahanto asakkonto brahmacariyaṃ caritum attano bālātāya avaṇṇaṃ kathetvā hīnāyāvatto. Buddho pana subuddhova, dhammo svākkhātova, saṃgho suppaṭipannova. Evaṃ tiṇi ratanāni thomentā manussā tuyheva dosaṃ dassessantīti. **Iti kho teti** evaṃ kho te Sunakkhatta vattāro bhavissanti. Tato evaṃ dose uppanne Satthā atītānāgate appaṭihatañño, mayhaṃ evaṃ doso uppajjissatīti jānantopi puretaraṃ na kathesīti vattum na lacchasīti dasseti.

---

1. Āropeti (Ka)

2. Ahosi (Si)

apakkamevāti apakkamiyeva, apakkanto¹ vā cutoti attho. **Yathā taṃ āpāyikoti** yathā apāye nibbattanāraho satto apakkameyya, evameva apakkamīti attho.

Korakkhattiyavattuvaṇṇanā

7. **Ekamidāhanti** iminā kiṃ dasseti, idaṃ suttaṃ dvīhi padehi ābaddhaṃ iddhipāṭihāriyaṃ na karotīti ca aggaññaṃ na paññapetīti ca. Tattha “aggaññaṃ na paññapetī”ti idaṃ padaṃ suttapariyosāne dassessati. “Pāṭihāriyaṃ na karotī”ti imassa pana padassa anusandhidassanavasena ayaṃ desanā āradhā.

Tattha **ekamidāhanti** ekasmiṃ ahaṃ. **Samayanti** samaye, ekasmiṃ kāle ahaṃti attho. **Thūlūsūti** Thūlū nāma janapado, tattha viharāmi. **Uttarakā nāmāti** itthiliṅga vasena uttarakāti evaṃnāmako Thūlūnaṃ janapadassa nigamo, taṃ nigamaṃ gocara gāmaṃ katvāti attho. **Aceloti** naggo. **Korakkhattiyoti** antovaṇkapādo khattiyo. **Kukkuravatikoti** samādinna-kukkuravato sunakho viya ghāyitvā khādati, uddhanantare nipajjati, aññaṃpi sunakhakiriyameva karoti. **Catukkuṇḍikoti** catusaṅghaṭṭito dve jāṇūni dve ca kappare bhūmiyaṃ ṭhapetvā vicarati. **Chamānikīṇṇanti** bhūmiyaṃ nikiṇṇaṃ pakkhittaṃ ṭhapitaṃ. **Bhakkhasanti** bhakkhaṃ yaṃkiñci khādanīyaṃ bhojanīyaṃ. **Mukhenevāti** hatthena aparāmasitvā khādanīyaṃ mukheneva khādati, bhojanīyaṃpi mukheneva bhuñjati. **Sādhurūpoti** sundararūpo. **Ayaṃ samaṇoti** ayaṃ arahataṃ samaṇo ekoti. Tattha **vatāti** patthanatthe nipāto. Evaṃ kirassa patthanā ahosi “iminā samaṇena sadiso añño samaṇo nāma natthi, ayañhi appicchatāya vatthaṃ na nivāseti, ‘esa papañco’ti maññaṃāno bhikkhābhājanampi na pariharati, chamānikīṇṇa meva khādati, ayaṃ samaṇo nāma. Mayaṃ pana kiṃ samaṇā”ti. Evaṃ Sabbaññubuddhassa pacchato carantova imaṃ pāpakaṃ vitakkaṃ vitakkesi.

Etadavocāti Bhagavā kira cintesi “ayaṃ Sunakkhatto pāpajjhāsayo, kiṃ nu imaṃ disvā cintesi”ti. Athevaṃ cinto tassa ajjhāsayaṃ veditvā “ayaṃ moghapuriso mādisassa sabbaññuno pacchato

---

1. Apasakkanto (Si)

āgacchanto acelaṃ arahāti maññati, idheva dānāyaṃ bālo niggahaṃ arahatī”ti anivattitvāva etaṃ **tvampi nāmāti**-ādivacanamavoca. Tattha **tvampi nāmāti** garahatthe pikāro. Garahanto hi naṃ Bhagavā “tvampi nāmā”ti āha. “Tvampi nāma evaṃ hīnajjhāsayo, ahaṃ samaṇo Sakyaputtiyoti evaṃ paṭijānissasī”ti ayañhettha adhippāyo. **Kiṃ pana maṃ bhanteti** mayhaṃ bhante kiṃ gārayhaṃ disvā Bhagavā “evamāhā”ti pucchati. Athassa Bhagavā ācikkhanto “nanu te”ti-ādimāha. **Maccharāyatīti** “mā aññassa arahattaṃ hotū”ti kiṃ Bhagavā evaṃ arahattassa maccharāyatīti pucchati. **Na kho ahanti** ahaṃ moghapurisa sadevakassa lokassa arahattappaṭilābhameva paccāsīsāmi¹, etadatthameva me bahūni dukkarāni karontena pāramiyo pūritā, na kho ahaṃ moghapurisa arahattassa maccharāyāmi. **Pāpakam diṭṭhigatanti** na arahantaṃ arahāti, arahante ca anarahantoti evaṃ tassa diṭṭhi uppannā. Taṃ sandhāya “pāpakam diṭṭhigatan”ti āha. **Yaṃ kho panāti** yaṃ etaṃ acelaṃ evaṃ maññasi. **Sattamaṃ divasanti** sattame divase. **Alasakenāti** alasakabyādhinā. **Kālaṅkarissatīti** uddhumāta-udaro marissati.

Kālakañcīkāti tesam asurānaṃ nāma. Tesam kira tigāvuto attabhāvo appamaṃsalohito purāṇapaṇṇasadiso kakkāṭakānaṃ viya akkhīni nikkhamitvā matthake tiṭṭhanti, mukhaṃ sūcipāsakasadisam matthakasmimyeva hoti, tena oṇamitvā gocaraṃ gaṇhanti. **Bīraṇatthambaketi** bīraṇatīṇatthambo tasmim susāne atthi, tasmā taṃ bīraṇatthambakanti vuccati.

Tenupasaṅkamīti Bhagavati ettakaṃ vatvā tasmim gāme piṇḍāya caritvā vihāraṃ gate vihārā nikkhamitvā upasaṅkami. **Yena tvanti** yena kāraṇena tvaṃ. Yasmāpi Bhagavatā byākato, tasmāti attho. **Mattaṃ mattanti** pamāṇayuttaṃ pamāṇayuttaṃ. “Mantā mantā”tipi² pātho, paññāya upaparikkhitvā upaparikkhitvāti attho. **Yathā samaṇassa Gotamassāti** yathā samaṇassa Gotamassa micchā vacanaṃ assa, tathā kareyyāsīti āha. Evaṃ vutte acelo sunakho viya uddhanaṭṭhāne nipanno sīsaṃ ukkhipitvā akkhīni ummīletvā olokento kiṃ kathesi “samaṇo

1. Paccāsimsāmi (Sī, Syā)

2. Mantvā mantvātipi (Ka)

nāma Gotamo amhākaṃ verī visabhāgo, samaṇassa Gotamassa uppannakālato paṭṭhāya mayaṃ sūriye uggate khajjopanakā viya jātā. samaṇo Gotamo amhe evaṃ vācaṃ vadeyya aññathā vā. Verino pana kathā nāma tacchā na hoti, gaccha tvaṃ ahamettha kattabbaṃ jānissāmi”ti vatvā punadeva nipajji.

8. **Ekadvīhikāyā**ti ekaṃ dveti vatvā gaṇesi. **Yathā tanti** yathā asaddahamāno koci gaṇeyya, evaṃ gaṇesi. Ekadivasañca tikkhattum upasaṅkamitvā eko divaso atīto, dve divasā atītāti ārocesi. **Sattamaṃ divasanti** so kira Sunakkhattassa vacanaṃ sutvā sattāhaṃ nirāhārova ahosi. Athassa sattame divase eko upaṭṭhāko “amhākaṃ kulūpakasamaṇassa ajja sattamo divaso gehaṃ anāgacchantassa aphāsu nu kho jātan”ti sūkaramaṃsaṃ pacāpetvā bhattamādāya gantvā purato bhūmiyaṃ nikkhipi. Acelo disvā cintesi “samaṇassa Gotamassa kathā tacchā vā atacchā vā hotu, āhāraṃ pana khādītva suhitassa me maraṇampi sumaraṇaṃ”ti dve hatthe jaṇṇukāni ca bhūmiyaṃ ṭhapetvā kucchipūraṃ bhuñji. So rattibhāge jīrāpetum asakkonto alasakena kālamakāsi. Sacepi hi so “na bhuñjeyyan”ti cinteyya, tathāpi taṃ divasaṃ bhuñjitvā alasakena kālaṃ kareyya. Advejjhavacanā hi Tathāgatāti.

Bīraṇatthambaketi titthiyā kira “kālaṅkato korakkhattiyo”ti sutvā divasāni gaṇetvā idaṃ tāva saccaṃ jātaṃ, idāni naṃ aññattha chaḍḍetvā “musāvādena samaṇaṃ Gotamaṃ niggaṇhissāmā”ti gantvā tassa sarīraṃ valliyaṃ bandhitvā ākaḍḍhantā “ettha chaḍḍessāma, ettha chaḍḍessāmā”ti gacchanti. Gatagataṭṭhānaṃ aṅgaṇameva hoti. Te kaḍḍhamānā bīraṇatthambakasusānaṃyeva gantvā susānabhāvaṃ ñatvā “aññattha chaḍḍessāmā”ti ākaḍḍhiṃsu. Atha nesaṃ valli chijjittha, pacchā cāletum nāsakkhimsu. Te tatova pakkantā. Tena vuttaṃ “bīraṇatthambake susāne chaḍḍesun”ti.

9. **Tenupasaṅkamī**ti kasmā upasaṅkami. So kira cintesi “avasesaṃ tāva samaṇassa Gotamassa vacanaṃ sameti, matassa pana uṭṭhāya aññena saddhiṃ kathanāṃ nāma natthi, handāhaṃ gantvā pucchāmi. Sace katheti, sundaraṃ.

no ce katheti, samaṇaṃ Gotamaṃ musāvādena niggaṇhissāmi”ti iminā kāraṇena upasaṅkami. **Ākoṭesī**ti pahari. **Jānāmi āvusoti** matasarīraṃ uṭṭhahitvā kathetuṃ samattham nāma natthi, idaṃ katham kathesīti? Buddhānubhāvena. Bhagavā kira korakkhattiyaṃ asurayonito ānetvā sarīre adhimocetvā kathāpesi. Tameva vā sarīraṃ kathāpesi, acinteyyo hi Buddhavisayo.

10. **Tatheva taṃ vipākanti** tassa vacanassa vipākaṃ tatheva, udāhu noti liṅgavipallāso kato, tatheva so vipākoti attho. Keci pana “vipakkan”tipi paṭhanti, nibbattanti attho.

Ettha ṭhatvā pāṭihāriyāni samānetabbāni. Sabbāneva hetāni pañca pāṭihāriyāni honti. “Sattame divase marissatī”ti vuttaṃ, so tatheva mato, idaṃ paṭhamam pāṭihāriyam. “Alasakenā”ti vuttaṃ, alasakeneva mato, idaṃ dutiyam. “Kālakañcikesu nibbattissatī”ti vuttaṃ, tatheva nibbatto, idaṃ tatiyam. “Bīraṇatthambake susāne chaḍḍessantī”ti vuttaṃ, tatheva chaḍḍito, idaṃ catuttham. “Nibbattaṭṭhānato āgantvā Sunakkhattena saddhim kathessatī”ti vutto, so kathesiyeva, idaṃ pañcamam pāṭihāriyam.

Acelakaḷāramattakavatthuvaṇṇanā

11. **Kaḷāramattakoti**¹ nikkhantadantamattako. Nānameva vā tassetam. **Lābhaggappattoti** lābhaggaṃ patto, aggaḷābham pattoti vuttaṃ hoti. **Yasaggappattoti** yasaggaṃ aggaparivāraṃ patto. **Vatapadānīti** vatāniyeva, vatakoṭṭhāsā vā. **Samattānīti** gahitāni. **Samādinnaṇīti** tasseva vevacanam. **Puratthimena vesālīti** Vesālito avidūre puratthimāya disāya. **Cetiyanti** yakkhacetiyatṭhānaṃ. Esa nayo sabbattha.

12. **Yena acelakoti** Bhagavato vattaṃ katvā yena acelo kaḷāramattako tenupasaṅkami. **Pañham apucchīti** gambhīraṃ tilakkhaṇāhataṃ pañham pucchi. **Na sampāyāsīti** na sammā ñāṇagatiyā pāyāsi, andho viya visamatṭhāne tattha tatheva pakkhali. Neva ādim, na pariyosānamaddasa.

---

1. Kaḷāramaṭṭhukoti (Si) kaḷāramajjakoti (Syā)

Atha vā “na sampāyāsi”ti na sampādesi, sampādetvā kathetum nāsakkhi.

Asampāyantoti kabarakkhīni¹ parivattetvā olovento “asikkhitakassa santike vuṭṭhosi, anokāsepi pabbajito pañhaṃ pucchanto vicarasi, apehi mā etasmim ṭhāne aṭṭhāsi”ti vadanto. **Kopaṇca dosaṇca appaccayaṇca pātvākāsīti** kuppanākāraṃ kopaṃ, dussanākāraṃ dosaṃ, atuṭṭhākārabhūtaṃ domanassasaṅkhātaṃ appaccayaṇca pākaṭamakāsi. **Āsādimhaseti** āsādiyimha ghaṭṭayimha. **Mā vata no ahosīti** aho vata me na bhaveyya. Maṃ vata no ahosītipi pāṭho. Tattha **manti** sāmivacanatthe upayogavacanaṃ, ahosi vata nu mamāti attho. Evaṇca pana cintetvā ukkuṭikaṃ nisīditvā “khamatha me bhante”ti taṃ khamāpesi. Sopi ito paṭṭhāya aññaṃ kiñci pañhaṃ nāma na pucchissasīti. Āma na pucchissāmīti. Yadi evaṃ gaccha, khamāmi teti taṃ uyyojesi.

14. **Parihitoti** Paridahito nivatthavattho. **Sānucārikoti** anucārikā vuccati bhariyā, saha anucārikāya sānucāriko, taṃ taṃ brahmacariyaṃ² pahāya sabharyoti attho. **Odanakummāsanti** surāmaṃsato atirekaṃ odanampi kummāsampi bhuñjamāno. **Yasā nihīnoti** yaṃ lābhaggayasaggaṃ patto, tato parihīno hutvā. “Kataṃ hoti uttari manussadhammā iddhipāṭihāriyan”ti idha sattavatapadātikkaṃavasena satta pāṭihāriyāni veditabbāni.

Acelapāthikaputtavattavuṇṇanā

15. **Pāthikaputtoti** Pāthikassa putto. **Ñāṇavādenāti** ñāṇavādena saddhim. **Upaḍḍhappathanti** yojanaṃ ce, no antare bhaveyya, Gotamo aḍḍhayaṇaṃ, ahaṃ aḍḍhayaṇaṃ. Esa nayo aḍḍhayaṇaṇādisu. Ekapadavārampi atikkamma gacchato jayo bhavissati, anāgacchato parājayoti. **Te tatthāti** te mayaṃ tattha samāgataṭṭhāne. **Taddiguṇaṃ taddiguṇāhanti** tato tato diguṇaṃ diguṇaṃ ahaṃ karissāmi, Bhagavatā saddhim pāṭihāriyaṃ kātum asamatthabhāvaṃ jānantopi “uttamapurisena saddhim paṭṭhapetvā asakkuṇantassāpi pāsaṃso hoti”ti ñatvā evamāha.

1. Kampanakkhīni (Ṭikā) kupurakkhīni (Syā)

2. Brahmacarivataṃ (Sī) brahmacarivattaṃ (Syā)

nagaravāsinopi taṃ sutvā “asamattho nāma evaṃ na gajjati, addhā ayampi arahā bhavissatī”ti tassa mahantaṃ sakkāramakamsu.

16. **Yenāhaṃ tenupasaṅkamī**ti “Sunakkhatto kira Pāthikaputto evaṃ vadatī”ti assosi. Athassa hīnajjhāsayattā hīnadassanāya cittaṃ udapādi.

So Bhagavato vattaṃ katvā Bhagavati Gandhakuṭṭim pavitṭhe Pāthikaputtassa santikaṃ gantvā pucchi “tumhe kira evarūpiṃ kathaṃ kathethā”ti. Āma kathamēti. Yadi evaṃ “mā bhāyittha vissatthā punappunaṃ evaṃ vadatha, ahaṃ samaṇassa Gotamassa upaṭṭhāko, tassa visayaṃ vijānāmi, tumhehi saddhiṃ paṭihāriyaṃ kātuṃ na sakkhissati, ahaṃ samaṇassa Gotamassa kathetvā bhayaṃ uppādetvā taṃ aññato gahetvā gamissāmi, tumhe mā bhāyitthā”ti taṃ assāsetvā Bhagavato santikaṃ gato. Tena vuttaṃ “yenāhaṃ tenupasaṅkamī”ti. **Taṃ vācanti**-ādīsu “ahaṃ abuddhova samāno Buddhomhīti vicariṃ, abhūtaṃ me kathitaṃ nāhaṃ Buddho”ti vadanto taṃ vācaṃ pajahati nāma. Raho nisīditvā cintayamāno “ahaṃ ‘ettakaṃ kālaṃ abuddhova samāno Buddhomhī’ti vicariṃ, ito dāni paṭṭhāya nāhaṃ Buddho”ti cintayanto taṃ cittaṃ pajahati nāma. “Ahaṃ ‘ettakaṃ kālaṃ abuddhova samāno Buddhomhī’ti pāpakaṃ diṭṭhiṃ gahetvā vicariṃ, ito dāni paṭṭhāya imaṃ diṭṭhiṃ pajahāmi”ti pajahanto taṃ diṭṭhiṃ paṭinissajjati nāma. Evaṃ akaronto pana taṃ vācaṃ appahāya taṃ cittaṃ appahāya taṃ diṭṭhiṃ appaṭinissajjivāti vuccati. **Vipateyyāti** bandhanā muttatālapakkaṃ viya gīvato pateyya, sattadhā vā pana phaleyya.

17. **Rakkhatetanti** rakkhatu etaṃ. **Ekaṃsenāti** nippariyāyena. **Odhāritāti** bhāsītā. **Acelo ca bhante Pāthikaputtoti** evaṃ ekaṃsena Bhagavato vācāya odhāritāya sace acelo Pāthikaputto. **Virūparūpenāti** vigatarūpena vigacchitasabhāvena rūpena attano rūpaṃ pahāya adissamānena kāyena. Sihabyagghādivasena vā vividharūpena sammukhībhāvaṃ āgaccheyya. **Tadassa Bhagavato musāti** evaṃ sante Bhagavato taṃ vacanaṃ musā bhaveyyāti musāvādena niggaṇhāti. Ṭhapetvā kira etaṃ na aññena Bhagavā musāvādena niggahitapubboti.

18. **Dvayagāminī**ti sarūpena atthibhāvaṃ, atthena natthibhāvanti evaṃ dvayagāminī. Alikatucchanipphalavācāya etaṃ adhivacanaṃ.

19. **Ajitopi nāma Licchavīnaṃ senāpatī**ti so kira Bhagavato upaṭṭhāko ahosi, so kālamakāsi. Athassa sarīrakiccaṃ katvā manussā Pāthikaputtaṃ pucchimsu “kuhiṃ nibbatto senāpatī”ti. So āha “mahāniraye nibbatto”ti. Idañca pana vatvā puna āha “tumahākaṃ senāpati mama santikaṃ āgamma ahaṃ tumhakaṃ vacanamakatvā samañassa Gotamassa vādaṃ patiṭṭhapetvā niraye nibbattomhī”ti paroditthāti. **Tenupasaṅkamaṃ divāvihārāyā**ti ettha “pāṭihāriyakaraṇatthāyā”ti kasmā na vadati? Abhāvā. Sammukhībhāvopi hissa tena saddhiṃ natthi, kuto pāṭihāriyakaraṇaṃ, tasmā tathā avatvā “divāvihārāyā”ti āha.

Iddhipāṭihāriyakathāvaṇṇanā

20. **Gahapatinecayikā**ti gahapatimahāsālā. Tesañhi mahādhanadhaññanicayo, tasmā “necayikā”ti vuccanti. **Anekasahassā**ti sahassehipi aparimāṇagaṇanā. Evaṃ mahatiṃ kira parisāṃ ṭhapetvā Sunakkhattaṃ añño sannipātetuṃ samattho natthi. Teneva Bhagavā ettakaṃ kālaṃ Sunakkhattaṃ gahetvā vicari.

21. **Bhayanti** cittutrāsabhayaṃ. **Chambhitattanti** sakalasarīracalanaṃ. **Lomahaṃsoti** lomānaṃ uddhaggabhāvo. So kira cintesi “ahaṃ atimahantaṃ kathaṃ kathetvā sadevake loke aggapuggalena saddhiṃ paṭiviruddho, mayhaṃ kho panabbhantare arahattaṃ vā pāṭihāriyakaraṇahetu vā natthi, samaṇo pana Gotamo pāṭihāriyaṃ karissati, athassa pāṭihāriyaṃ disvā mahājano ‘tvaṃ dāni pāṭihāriyaṃ kātuṃ asakkonto kasmā attano pamāṇamajānitvā loke aggapuggalena saddhiṃ paṭimallo hutvā gajjasī’ti kaṭṭhaledddudaṇḍādāhi viheṭhessatī”ti. Tenassa mahājanasannipātañceva tena Bhagavato ca āgamaṇaṃ sutvā bhayaṃ vā chambhi tattaṃ vā lomahaṃso vā udapādi. So tato dukkhā muccitukāmo hindukakhāṇukaparibbājakārāmaṃ agamāsi. Tamatthaṃ dassetuṃ **atha kho**

Bhaggavāti-ādimāha. Tattha **upasaṅkamī**ti na kevalaṃ upasaṅkami, upasaṅkamitvā pana dūraṃ aḍḍhayojanantaraṃ paribbājakārāmaṃ pavitṭho, tatthapi cittaśādaṃ alabhamāno antantena āvijjhita¹ ārāmapaccante ekaṃ gahanaṭṭhānaṃ upadhāretvā pāsāṇaphalake nisīdi. Atha Bhagavā cintesi “sace ayaṃ bālo kassacideva kathaṃ gahetvā idhā gaccheyya, mā nassatu bālo”ti “nisinnaṇṇapāsāṇaphalakaṃ tassa sarīre allīnaṃ hotū”ti adhiṭṭhāsi. Saha adhiṭṭhānacittena taṃ tassa sarīre allīyi. So mahā-addubandhanabaddho viya chinnapādo viya ca ahosi.

Assosīti ito cito ca Pāthikaputtaṃ pariyesamānā parisā tassa anupadaṃ gantvā nisinnaṇṇaṃ ṇatvā āgatenā aññatarena purisena “tumhe kaṃ pariyesathā”ti vutte Pāthikaputtanti. So “Tindukakhāṇukaparibbājakārāme nisinna”ti vuttavacanena assosi.

22. **Samsappatī**ti osīdati. Tattheva sañcarati. **Pāvaḷā**² vuccati ānisadaṭṭhikā.

23. **Parābhūtarūpo**ti parājitarūpo, vinaṭṭharūpo vā.

25. **Goyugehī**ti goyuttehi satamattehi vā saḥassamattehi vā yugehi. **Āviñcheyyāmā**ti ākaḍḍheyyāma. **Chijjeyyunti** chindeyyuṃ. Pāthikaputto vā bandhaṭṭhāne chijjeyya.

26. **Dārupattikantevāsī**ti dārupattikassa antevāsī. Tassa kira etadahosi “tiṭṭhatu tāva pāṭihāriyaṃ, samaṇo Gotamo ‘Acelo Pāthikaputto āsanāpi na vuṭṭhahissatī’ti āha. Handāhaṃ gantvā yena kenaci upāyena taṃ āsanā vuṭṭhāpemi. Ettāvatā ca samaṇassa Gotamassa parājayo bhavissatī”ti. Tasmā evamāha.

27. **Sīhassā**ti cattāro sīhā tiṇasīho ca kāḷasīho ca paṇḍusīho ca kesarasīho ca. Tesāṃ catunnaṃ sīhānaṃ kesarasīho aggataṃ gato, so idhādhippeto. **Migaraññoti** sabbacatuppadānaṃ rañño. **Āsayanti** nivāsaṃ. **Sīhanādanti** abhītanādaṃ.

1. Āviñchitvā (Ka)

2. Pāvulā (Sī)

Gocarāya pakkameyyanti āhāratthāya pakkameyyaṃ. **Varaṃ varanti** uttamuttamaṃ, thūlaṃ thūlanti attho. **Mudumaṃsānīti** mudūni maṃsāni. “Madhumaṃsānī”tipi pāḥo, madhuramaṃsānīti attho. **Ajjhupeyyanti** upagaccheyyaṃ. **Sihanādaṃ naditvā**ti ye dubbalā pāṇā, te palāyantūti attano sūrabhāvasannissitena kāruṇṇena naditvā.

28. **Vighāsaṃvaḍḍhoti** vighātena saṃvaḍḍho, vighāsaṃ bhakkhitātiritta maṃsaṃ khāditvā vaḍḍhito. **Dittoti dappito**¹ thūlasarīro. **Balavā**ti balasampanno. **Etadahosīti** kasmā ahosi? Asmimānadosena.

Tatrāyaṃ anupubbikathā—ekadivasaṃ kira so sīho gocarato nivattamāno taṃ siṅgālaṃ bhayena palāyamānaṃ disvā kāruṇṇajāto hutvā “vayasa mā bhāyi, tiṭṭha ko nāma tvaṃ”ti āha. Jambuko nāmāhaṃ sāmīti. Vayasa Jambuka ito paṭṭhāya maṃ upaṭṭhātuṃ sakkhissasīti. Upaṭṭhahissāmīti. So tato paṭṭhāya upaṭṭhāti. Sīho gocarato āgacchanto mahantaṃ mahantaṃ maṃsakhaṇḍaṃ āharati. So taṃ khāditvā avidūre pāsāṇapiṭṭhe vasati. So katipāhaccayeneva thūlasarīro mahākhandho jāto. Atha naṃ sīho avoca “vayasa Jambuka mama vijambhanakāle avidūre ṭhatvā ‘viroca sāmī’ti vattuṃ sakkhissasī”ti. Sakkomi sāmīti. So tassa vijambhanakāle tathā karoti. Tena sīhassa atireko asmimāno hoti.

Athekadivasaṃ jarasiṅgālo udakasoṇḍiyaṃ pāṇīyaṃ pivanto attano chāyaṃ olokento addasa attano thūlasarīratañceva mahākhandhatañca. Disvā ‘jarasiṅgālosmī’ti manaṃ akatvā “ahampi sīho jāto”ti maññi. Tato attanāva attānaṃ etadavoca “vayasa Jambuka yuttaṃ nāma tava iminā attabhāvena parassa ucchiṭṭhamamaṃsaṃ khādituṃ, kiṃ tvaṃ puriso na hoti, sīhassāpi cattāro pādā dve dāṭhā dve kaṇṇā ekaṃ naṅguṭṭhaṃ, tavapi sabbaṃ tatheva, kevalaṃ tava kesarabhāramattameva natthi”ti. Tassevaṃ cintayato asmimāno vaḍḍhi. Athassa tena asmimānadosena etaṃ “ko cāhaṇ”ti-ādi maññitamahosi². Tattha **ko cāhanti** ahaṃ ko, sīho migarājā ko, na me ñāti, na sāmiko,

1. Dabbito (Ka)

2. Saññitamahosi (Syā)

kimahaṃ tassa nipaccakāraṃ karomīti adhippāyo. **Siṅgālakarṇyevāti** siṅgālaravameva. **Bheraṇḍakarṇyevāti** appiya-amanāpasaddameva. **Ke ca chave siṅgāleti** ko ca lāma ko siṅgālo. **Ke pana sīhanādeti** ko pana sīhanādo, siṅgālassa ca sīhanādassa ca ko sambandhoti adhippāyo. **Sugatāpadānesūti** Sugatalakkhaṇesu. Sugatassa sāsanasambhūtāsu tīsu sikkhāsu. Kathaṃ panesa tattha jīvati. Etassa hi cattāro paccaye dadamānā sīlādiguṇasampannānaṃ Sambuddhānaṃ demāti denti, tena esa¹ abuddho samāno Buddhānaṃ niyāmitapaccaye paribhuñjanto Sugatāpadānesu jīvati nāma. **Sugatātirittānīti** tesāṃ kira bhojanāni dadamānā Buddhānaṃca Buddhasāvakaṇaṃca datvā pacchā avasesaṃ sāyanhasamaye denti. Evamesa Sugatātirittāni bhuñjati nāma. **Tathāgateti** Tathāgataṃ Arahantaṃ Sammāsambuddhaṃ āsādetabbaṃ ghaṭṭayitabbaṃ. Atha vā “Tathāgate”ti-ādīni upayogabahuvacanāneva. **Āsādetabbanti** idampi bahuvacanameva ekavacanāni viya vuttaṃ. **Āsādanāti** ahaṃ Buddhena saddhiṃ pāṭihāriyaṃ karissāmīti ghaṭṭanā.

29. **Samekkhiyānāti** samekkhitvā, maññitvāti attho. **Amaññīti** puna amaññittha. **Kotthūti** siṅgālo.

30. **Attānaṃ vighāse samekkhiyāti** soṇḍiyaṃ ucchiṭṭhodake thūlaṃ attabhāvaṃ disvā. **Yāva attānaṃ na passatīti** yāva ahaṃ sīhavighāsasamvaddhitako jarasiṅgāloti evaṃ yathābhūtaṃ attānaṃ na passati. **Byagghoti maññatīti** sīhohamasmiṃ maññati, sīhena vā samānabalo byagghoyeva ahanti maññati.

31. **Bhutvāna bheketi** āvāṭamaṇḍuke khāditvā. **Khalamūsikāyoti** khalesu mūsikāyo ca khāditvā. **Kaṭasīsu khittāni ca koṇapānīti** susānesu chaḍḍitakuṇapāni ca khāditvā. **Mahāvaneti** mahante vanasmiṃ. **Suññavaneti** tucchavane. **Vivaḍḍhoti** vaḍḍhito. **Tatheva so siṅgālakarṇ anadīti** evaṃ samvaddhopi migarājāhamasmīti maññitvāpi yathā pubbe dubbalasiṅgālakāle, theveva so siṅgālaravaṃyeva

aravīti. Imāyapi gāthāya bhekādīni bhutvā vaḍḍhitasīṅgālo viya
lābhasakkāragiddho tvanti Pāthikaputtameva ghaṭṭesi.

Nāgehīti hatthīti. **Mahābandhanā**ti mahatā kilesabandhanā mocetvā.
Mahāviduggāti mahāviduggam nāma cattāro oghā. Tato uddharitvā
nibbānathale patiṭṭhapetvā.

Aggaññaapaññattikathāvaṇṇanā

36. Iti Bhagavā ettakena kathāmaggena pāṭihāriyam na karotīti padassa
anusandhim dassetvā idāni “na aggaññaṃ paññāpetī”ti imassa anusandhim
dassento **aggaññañcāhanti** desanaṃ ārabhi. Tattha **aggaññañcāhanti** ahaṃ
Bhaggava aggaññañca pajānāmi lokuppatticariyavaṃsañca. **Tañca**
pajānāmīti na kevalaṃ aggaññaṃeva, tañca aggaññaṃ pajānāmi. Tato ca
uttaritarāṃ sīlasamādhito paṭṭhāya yāva sabbaññutaññāṇa pajānāmi. **Tañca**
pajānaṃ na parāmasāmiti tañca pajānantopi ahaṃ idaṃ nāma pajānāmīti
taṇhādiṭṭhimānavasena na parāmasāmi. Natthi Tathāgatassa parāmasoti
dīpeti. **Paccattaññaeva nibbuti veditāti** attanāyeva attani kilesanibbānaṃ
viditaṃ. **Yadabhi jānaṃ Tathāgatoti** yaṃ kilesanibbānaṃ jānanto Tathāgato.
No anayaṃ āpajjatiti aviditanibbānā titthiyā viya anayaṃ dukkhaṃ
byasanaṃ nāpajjati.

37. Idāni yaṃ taṃ titthiyā aggaññaṃ paññāpentī, taṃ dassento **santi**
Bhaggavāti-ādimāha. Tattha **issarakuttaṃ brahmakuttanti** issarakataṃ
brahmakataṃ, issara nimmitaṃ¹ brahmanimmitanti attho. Brahmā eva hi
ettha ādhipaccabhāvena issaroti veditabbo. **Ācariyakanti** ācariyabhāvaṃ
ācariyavādaṃ. Tattha ācariyavādo aggaññaṃ. Aggaññaṃ pana ettha
desitanti katvā so aggaññaṃvutto. **Kathaṃ vihitakanti** kena vihitam
kinti vihitam. Sesam Brahmajāle vitthāritanayeneva veditabbaṃ.

41. **Khiḍḍāpadosikanti** khiḍḍāpadosikamūlaṃ.

---

1. Issaranimittam (Sī)

47. **Asatā**ti avijjamānena, asaṁvijjamānaṭṭhenāti attho. **Tucchā**ti tucchena antosāravirahitena. **Musā**ti musāvādena. **Abhūtenā**ti bhūtatthavirahitena. **Abbhā cikkhantī**ti abhi-ācikkhanti. **Viparīt**oti viparītasāñño viparītacitto. **Bhikkhavo cā**ti na kevalaṁ samaṇo Gotamoyeva, ye ca assa anusitṭhiṁ karonti, te bhikkhū ca viparītā. Atha yaṁ sandhāya viparītoti vadanti, taṁ dassetuṁ **samaṇo Gotamoti**-ādi vuttaṁ. **Subhaṁ vimokkhanti** vaṇṇakasiṇaṁ. **Asubhantvevā**ti subhañca asubhañca sabbaṁ asubhanti evaṁ pajānāti. **Subhantveva tasmim samayeti** subhanti eva ca tasmim samaye pajānāti, na asubhaṁ. **Bhikkhavo cā**ti ye te evaṁ vadanti, tesaṁ bhikkhavo ca antevāsikasamaṇā viparītā. **Pahotī**ti samattho paṭibalo.

48. **Dukkaraṁ khoti** ayaṁ paribbājako yadidaṁ “evaṁpasanno ahaṁ bhante”ti-ādimāha, taṁ sāṭheyyena kohaññena āha. Evaṁ kirassa ahosi “samaṇo Gotamo mayhaṁ ettakaṁ dhammakathaṁ kathesi, tamahaṁ sutvāpi pabbajitūṁ na sakkomi, mayā etassa sāsanaṁ paṭipannasadisena bhavituṁ vaṭṭati”ti. Tato so sāṭheyyena kohaññena evamāha. Tenassa Bhagavā mammaṁ¹ ghaṭṭento viya “dukkaraṁ kho etaṁ Bhaggava tayā aññadiṭṭhikenā”ti-ādimāha. Taṁ Poṭṭhapādasutte vuttatthameva. **Sādhukamanurakkhā**ti suṭṭhu anurakkha.

Iti Bhagavā pasādamattānurakkhaṇe paribbājakaṁ niyojesi. Sopi evaṁ mahantaṁ suttantaṁ sutvāpi nāsakkhi kilesakkhayaṁ kātuṁ. Desanā panassa āyatiṁ vāsanāya paccayo ahosi. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Pāthikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Udumbarikasutta

Nigrodhaparibbājakavatthuvaṇṇanā

49. **Evam me sutanti** Udumbarikasuttaṃ.

Tatrāyamaṃpubbapadavaṇṇanā—**paribbājakoti** Channaparibbājako.

Udumbarikāya paribbājakārāmeti Udumbarikāya deviyā santake paribbājakārāme. **Sandhānoti** tassa nāmaṃ. Ayaṃ pana mahānubhāvo parivāretvā vicarantānaṃ pañcannaṃ upāsakasatānaṃ aggapuriso anāgāmī Bhagavatā mahāparisamajjhe evaṃ saṃvaṇṇito—

“Chahi bhikkhave aṅgehi samannāgato Sandhāno gahapati Tathāgate niṭṭhaṅgato saddhamme iriyati. Katamehi chahi. Buddhe aveccappasādena dhamme aveccappasādena saṃghe aveccappasādena ariyena sīlena ariyena ñāṇena ariyāya vimuttiyā. Imehi kho bhikkhave chahi aṅgehi samannāgato Sandhāno gahapati Tathāgate niṭṭhaṅgato saddhamme iriyatī”¹.

So pātoyeva uposathaṅgāni adhiṭṭhāya pubbaṇhasamaye Buddhappamukhassa saṃghassa dānaṃ datvā bhikkhūsu vihāraṃ gatesu ghare khuddakamahallakānaṃ dāraṇānaṃ saddena ubbālho Satthu santike “dhammaṃ sossāmi”²ti nikkhanto. Tena vuttaṃ **divā divassa Rājagahā nikkhamīti**. Tattha **divā divassāti** divasassa divā nāma majjhanhātikkamo, tasmim divasassāpi divābhūte atikkantamatte majjhanhike nikkhamīti attho. **Paṭisallīnoti** tato tato rūpādigocarato cittaṃ paṭisaṃharitvā nilīno jhānarati sevanāvasena ekībhāvaṃ gato. **Manobhāvanīyānanti** manavaḍḍhakānaṃ. Ye ca āvajjato manasikaroto cittaṃ vinīvaraṇaṃ hoti unnamati vaḍḍhati.

50. **Unnādinīyāti**—ādīni Poṭṭhapādasutte vitthāritanayeneva veditabbāni.

---

1. Am 2. 392 piṭṭhe, thokaṃ visadisam.

51. **Yāvatāti** yattakā. **Ayaṃ tesaṃ aññataroti** ayaṃ tesaṃ abbhantaro eko savako¹, Bhagavato kira sāvakā gihi-anāgāminoyeva pañcasatā Rājagahe paṭivasanti. Yesaṃ ekekassa pañca pañca upāsakasatāni parivārā, te sandhāya “ayaṃ tesaṃ aññataro”ti āha. **Appeva nāmāti** tassa upasaṅkamanam patthayamāno āha. Patthanā kāraṇam pana Poṭṭhapādasutte² vuttameva.

52. **Etadavocāti** āgacchanto antarāmaggeyeva tesaṃ kathāya sutattā etaṃ **aññathā kho imeti**-ādivacanam avoca. Tattha **aññatitthiyāti** dassanenapi ākappenapi kутtenapi ācārenapi vihārenapi iriyāpathenapi aññe titthiyāti aññatitthiyā. **Saṅgamma samāgammāti** saṅgantvā samāgantvā rāsi hutvā nisinnaṭṭhāne. **Araññavanapatthānīti**³ araññavanapatthāni gāmūpacārato muttāni dūrasenāsanāni. **Pantānīti** dūratarāni manussūpacāravirahitāni. **Appasaddānīti** vihārūpacārena gacchato addhikajanassapi saddena mandasaddāni. **Appanigghosānīti** avibhāvitatthena nigghosena mandaniggho sāni. **Vijanavātānīti** antosañcārino janassa vātena vigatavātāni. **Manussarāhasseyya kānīti** manussānam rahassakaraṇassa yuttāni anucchavikāni. **Paṭisallānasārūppānīti** ekibhāvassa anurūpāni. Iti Sandhāno gahapati “aho mama Satthā yo evarūpāni senāsanāni paṭisevatī”ti añjalim paggayha uttamaṅge sirasmiṃ patiṭṭhapetvā imaṃ udānam udānento nisīdi.

53. **Evam vutteti** evam Sandhānena gahapatinā udānam udānentena vutte. Nigrodho paribbājako ayaṃ gahapati mama santike nisinnopi attano Satthāraṃyeva thometi ukkaṃsati, amhe pana atthītipi na maññati, etasmiṃ uppannakopam samaṇassa Gotamassa upari pātessāmīti Sandhānam gahapam etadavoca.

Yaggheti codanatthe nipāto. **Jāneyyāsīti** bujjheyysīti passeyysīti. **Kena samaṇo Gotamo saddhim sallapatīti** kena kāraṇena kena puggalena saddhim samaṇo Gotamo sallapati vadati bhāsati.

---

1. Sāvako vā (Syā)

2. Dī-Ṭṭha 1. 302 piṭṭhe.

3. Araññe vanapatthānīti (Syā)

Kim vuttaṃ hoti “yadi kiñci sallāpakāraṇaṃ bhaveyya, yadi vā koci samaṇassa Gotamassa santikaṃ sallāpatthiko gaccheyya, sallapeyya, na pana kāraṇaṃ atthi, na tassa santikaṃ koci gacchati, svāyaṃ kena samaṇo Gotamo saddhiṃ sallapati, asallapanto kathaṃ unnādī bhavissatī”ti.

Sākacchanti saṃsandanaṃ. **Paññāveyyattiyanti** uttarapaccuttaranayena ñāṇa byattabhāvaṃ. **Suññāgārahaṭṭatī** suññāgāresu naṭṭhā, samaṇena hi Gotamena bodhimūle appamattikā paññā adhigatā, sāpissa suññāgāresu ekakassa nisīdato naṭṭhā. Yadi pana mayaṃ viya gaṇasaṅgaṇikaṃ katvā nisīdeyya, nāssa paññā nasseyyāti dasseti. **Aparisāvacaroti** avisāradattā parisāṃ otaritum na sakkoti. **Nālaṃ sallāpāyāti** na samattho sallāpaṃ kātum. **Antamantānevāti** koci maṃ pañhaṃ puccheyyāti pañhābhīto antamantāneva pantasenāsanāni sevati. **Gokaṇāti** ekakkhihaṭṭā kāṇagāvī. Sā kira pariyantacārinī hoti, antamantāneva sevati. Sā kira kāṇakkhibhāvena vanantābhīmukhīpi na sakkoti bhavitum. Kasmā? Yasmā pattena vā sākāya vā kaṇṭakena vā pahārassa bhāyati. Gunnaṃ abhīmukhīpi na sakkoti bhavitum. Kasmā? Yasmā siṅgena vā kaṇṇena vā vālena vā pahārassa bhāyati. **Inghāti** codanatthe nipāto. **Saṃsādeyyāmāti** ekapañhapucchaneneva saṃsādanaṃ visādamāpannaṃ kareyyāma. **Tucchakumbhīva nanti** rittaghaṭṭaṃ viya naṃ. **Orodheyyāmāti** vinandheyyāma. Pūritaghaṭṭo hi ito cito ca parivattetvā na suvinandhanīyo hoti. Rittako yathārucci parivattetvā sakkā hoti vinandhitum, evameva hatapaññatāya rittakumbhisadisāṃ samaṇaṃ Gotamaṃ vādavinandhanena samantā vinandhissāmāti vadati.

Iti paribbājako Satthu suvaṇṇavaṇṇaṃ nalāṭamaṇḍalaṃ apassanto Dasabalassa parammukhā attano balaṃ dīpento asambhinnaṃ khattiyakumāraṃ jātiyā ghaṭṭayanto caṇḍālaputto viya asambhinnakesarasīhaṃ migarājānaṃ thāmena ghaṭṭento jarasiṅgālo viya ca nānappakāraṃ tucchagajjitaṃ gajji. Upāsakopi cintesi “ayaṃ paribbājako ati viya gajjati, avīciṭṭhaṇṇatthāya pādaṃ, bhavaggaggahaṇatthāya hatthaṃ pasārayanto viya niratthakaṃ vāyamati. Sace me Satthā imaṃ thānamāgaccheyya, imassa

paribbājakassa yāva bhavaggā ussitam mānaddhajaṃ ṭhānasoṇa opāteyyā”ti.

54. Bhagavāpi tesam taṃ kathāsallāpaṃ assosiyeva. Tena vuttam “assosi kho imam kathāsallāpaṃ”ti.

Sumāgadhāyāti Sumāgadhā nāma pokkharāṇī, yassā tīre nisinnō aññataro puriso padumanāḷantarehi asurabhavanam pavisantam asurasenam addasa. **Moranivāpoti** nivāpo vuccati bhattam, yattha morānam abhayena saddhim nivāpo dinno, tam ṭhānanti attho. **Abbhokāseti** aṅgaṇaṭṭhāne. **Assāsapattāti** tuṭṭhipattā somanassapattā. **Ajjhā sayanti** uttamanissayabhūtam. **Ādibrahmacariyanti** purāṇabrahmacariyasāṅkhātā ariyamaggaṃ. Idam vuttam hoti “ko nāma so bhante dhammo yena Bhagavatā sāvakā vinītā ajjhāsayaḍibrahmacariyābhūtam ariyamaggaṃ pūretvā arahattādhigamavasena assāsapattā paṭijānanti”ti.

Tapojigucchāvādavaṇṇanā

55. **Vippakatāti** mamāgamanapaccayā anīṭṭhitāva hutvā ṭhitā, kathehi, ahametaṃ niṭṭhapetvā matthakaṃ pāpetvā dassemiṭi sabbaññupavāraṇam pavāresi.

56. **Dujjānam khoti** Bhagavā paribbājakassa vacanam sutvā “ayaṃ paribbājako mayā sāvakānam desetabbaṃ dhammaṃ tehi pūretabbaṃ paṭipattiṃ pucchati, sacassāhaṃ āditova taṃ kathessāmi, kathitampi na jānissati, ayaṃ pana vīriyena pāpajigucchanaṇvādo, handāhaṃ etasseva visaye pañhaṃ pucchāpetvā puthusamaṇa brāhmaṇānam laddhiyā niratthakabhāvaṃ dassemi. Atha pacchā imam pañhaṃ byākarissāmi”ti cintetvā **dujjānam kho etanti** ādimāha. Tattha **sake ācariyaketi** attano ācariyavāde. **Adhijeguccheti** vīriyena pāpajigucchanaṇbhāve. **Katham santāti** katham bhūtā. **Tapojigucchāti** vīriyena pāpajigucchā pāpavivajjanaṃ. **Paripunṇāti** parisuddhā. **Katham aparipunṇāti** katham aparisuddhā hotīti evaṃ pucchāti. **Yatra hi nāmāti** yo nāma.

57. **Appasadde katvā**ti nirave appasadde katvā. So kira cintesi “samaṇo Gotamo ekaṃ pañhampi na katheti, sallāpakathāpissa atibahukā natthi, ime pana ādito paṭṭhāya samaṇaṃ Gotamaṃ anuvattanti ceva pasamsanti ca, handāhaṃ ime nissadde katvā sayāṃ kathemī”ti. So tathā akāsi. Tena vuttaṃ “appasadde katvā”ti. “Tapojigucchavādā”ti-ādīsu tapojigucchaṃ vadāma, manasāpi tameva sārato gahetvā vicarāma, kāyenapimhā tameva allīnā, nānappakārakaṃ attakilamathānuyogamanuyuttā viharāmāti attho.

Upakkilesavaṇṇanā

58. **Tapassī**ti tapanissitako. “Acelako”ti-ādīni sīhanāde¹ vitthāritanayeneva veditabbāni. **Tapaṃ samādiyatī**ti acelakabhāvādikaṃ tapaṃ sammā ādiyati, daḷhaṃ gaṇhāti. **Attamano hotī**ti ko añño mayā sadiso imasmiṃ tape atthīti tuṭṭhamano hoti. **Paripuṇṇasaṅkappo**ti alamettāvatāti evaṃ pariyositasāṅkappo, idaṅca titthiyānaṃ vasena āgataṃ. Sāsanāvacarenāpi pana dīpetabbaṃ. Ekacco hi dhutaṅgaṃ samādiyati, so teneva dhutaṅgena ko añño mayā sadiso dhutaṅgadharoti attamano hoti paripuṇṇa saṅkappo. **Tapassino upakkilesa hotī**ti duvidhassāpetassa tapassino ayaṃ upakkilesa hoti. Ettāvatāyaṃ tapo upakkilesa hotīti vadāmi.

Attānukkamaṃsetīti “ko mayā sadiso atthī”ti attānaṃ ukkaṃsati ukkhipati. **Paraṃ vambhetī**ti “ayaṃ na mādiso”ti paraṃ sāhāreti avakkhipati.

Majjatiti mānamadakaraṇena majjati. **Mucchatī**ti mucchito hoti gadhito ajjhāpanno. **Pamādamāpajjati**ti etadeva sāranti pamādamāpajjati. Sāsane pabbajitopi dhutaṅgasuddhiko hoti, na kammaṭṭhānasuddhiko. Dhutaṅgameva arahattaṃ viya sārato pacceti.

---

1. Dī-Ṭṭha 1. 291 piṭṭhe.

59. **Lābhasakkārasilokanti** ettha cattāro paccayā labbhantīti lābhā, teyeva suṭṭhu katvā paṭisaṅkharitvā laddhā sakkāro, vaṇṇabhaṇaṇaṃ siloko. **Abhinibbattetīti** acelakādibhāvaṃ terasadhutaṅgasamādānaṃ vā nissāya mahālābho uppajjati, tasmā “abhinibbattetī”ti vutto. Sesamettha purimavāranayeneva duvidhassāpi tapassino vasena veditabbaṃ.

60. **Vodāsaṃ āpajjati**ti dvebhāgaṃ āpajjati, dve bhāge karoti. **Khamatīti** ruccati. **Nakkhamatīti** na ruccati. **Sāpekkho pajahatīti** sataṇho pajahati. Kathaṃ? Pātova khīrabhattaṃ bhutto hoti. Athassa maṃsabhojanaṃ upaneti. Tassa evaṃ hoti “idāni evarūpaṃ kadā labhissāma, sace jāneyyāma, pātova khīrabhattaṃ na bhuñje yyāma, kiṃ mayā sakkā kātum, gaccha bho, tvameva bhuñjā”ti jīvitāṃ pariccajanto viya sāpekkho pajahati. **Gadhitoti** gedhajāto. **Mucchitoti** balavataṇhāya mucchito saṃmuṭṭhassatī hutvā. **Ajjhāpannoti** āmise atilaggo, “bhuñjissatha āvuso”ti dhammani mantanamattampi akatvā mahante mahante kabaḷe karoti. **Anādīnavadassāvīti** ādīnava mattampi na passati. **Anissaraṇapaññoti** idha mattaññutānissaraṇapaccavekkhaṇa paribhogamattampi na karoti. **Lābhasakkārasilokanikanti**hetūti lābhādīsu taṇhāhetu.

61. **Saṃbhakkhetīti** saṃkhādāti. **Asanivicakkanti** vicakkasaṇṭhānā asaniyeva. Idaṃ vuttaṃ hoti “asanivicakkaṃ imassa dantakūṭaṃ mūlabījādīsu na kiñci na saṃbhuñjati. Atha ca pana naṃ samaṇappavādena samaṇoti sañjānanti”ti. Evaṃ apasādeti¹ avakkipati. Idaṃ titthiyavasena āgataṃ. Bhikkhuvasena panettha ayaṃ yojanā, attanā dhutaṅgadhara hoti, so aññaṃ evaṃ apasādeti “kiṃ samaṇā nāma ime samaṇamhāti vadanti, dhutaṅgamattampi natthi, uddesabhaddāni pariyesantā paccaya bāhullikā vicaranti”ti. **Lūkhājivinti** acelakādivasena vā dhutaṅgavasena vā lūkhājivim. **Issāmacchariyanti** parassa sakkārādisampattikhīyanalakkhaṇaṃ issaṃ, sakkārādikaraṇa akkhamanalakkhaṇaṃ macchariyañca.

---

1. Apasāreti (Ka)

62. **Āpāthakanisādī hotīti** manussānaṃ āpāthe dassanaṭṭhāne nisīdati. Yattha te passanti, tattha ṭhito vaggulivataṃ caratī¹, pañcātapam tappati, ekapādena tiṭṭhati, sūriyaṃ namassati. Sāsane pabbajitopi samādinnaḍḍhutaṅgo sabbarattim sayitvā manussānaṃ cakkhupathe tapam karoti, mahāsāyanheyeva² cīvarakuṭim karoti, sūriye uggate paṭisaṃharati, manussānaṃ āgatabhāvaṃ ñatvā ghaṇḍim³ paharitvā cīvaraṃ matthake ṭhapetvā caṅkamaṃ otarati, sammunñjanaṃ gahetvā vihāraṅgaṇaṃ sammajjati.

Attānanti attano guṇaṃ. **Adassayamānoti** ettha a-kāro nipātamattaṃ, dassayamānoti attho. **Idampi me tapasminti** idampi kammaṃ mameva tapasmim, paccatte vā bhummaṃ, idampi mama tapoti attho. So hi asukasmim ṭhāne acelako atthi muttācāroti-ādīni sutvā amhākaṃ esa tapo, amhākaṃ so antevāsikoti-ādīni bhaṇati. Asukasmim vā pana ṭhāne paṃsukūliko bhikkhu atthīti-ādīni sutvā asukasmim vā pana ṭhāne paṃsukūliko bhikkhu atthīti-ādīni sutvā amhākaṃ esa tapo, amhākaṃ so antevāsikoti-ādīni bhaṇati.

Kiñcidevāti kiñci vajjaṃ diṭṭhigataṃ vā. **Paṭicchannaṃ sevātīti** yathā aññe na jānanti, evaṃ sevati. **Akkhamamānaṃ āha khamatīti** aruccamānaṃyeva ruccati meti vadati. Attanā kataṃ atimahantampi vajjaṃ appamattakaṃ katvā paññapeti, parena kataṃ dukkaṭamattaṃ vītikkamampi pārājikasadisāṃ katvā dasseti. **Anuññeyyanti** anujānitabbaṃ anumoditabbaṃ.

63. **Kodhano hoti upanāhīti** kujjhanalakkaṇena kodhena, vera-appaṭinissagga lakkhaṇena upanāhena ca samannāgato. **Makkhī hoti paḷāsīti** paraguṇamakkhana lakkhaṇena makkhena, yugaggāhalakkaṇena paḷāsena ca samannāgato.

Issukī hoti maccharīti parasakkārādīsu usūyanalakkaṇāya issāya, āvāsakula lābhavaṇṇadhammesu maccharāyanalakkaṇena pañcavidhamaccherena ca samannāgato hoti. **Saṭho hoti māyāvīti** kerāṭikalakkaṇena⁴ sāṭheyena, katappaṭicchādāna lakkhaṇāya māyāya ca

1. Vaggulivattaṃ ovadatī (Syā)

3. Gaṇḍim (Syā)

2. Sāyanhe mahāsāyaneyeva (Syā)

4. Kerāṭiyalakkaṇena (Syā)

samannāgato hoti. **Thaddho hoti atimānī**ti
 nissinehanikkaruṇathaddhalakkhaṇena thambhena, atikkamitvā
 maññanalakkhaṇena atimānena ca samannāgato hoti. **Pāpiccho hotī**ti
 asantasambhāvanapatthanalakkhaṇāya pāpicchatāya samannāgato hoti.
Pāpikānanti tāsamyeva lāmakānaṃ icchānaṃ vasaṃ gato. **Micchādīṭṭhikoti**
 natthi dinnanti-ādinayappavattāya ayāthāvadiṭṭhiyā upeto. **Antaggāhikāyāti**
 sāyeva diṭṭhi ucchedantassa gahitattā “antaggāhikā”ti vuccati, tāya
 samannāgatoti attho. **Sandiṭṭhi parāmāsī**ti-ādīsu sayam diṭṭhi sandiṭṭhi,
 sandiṭṭhimeva parāmasati gahetvā vadatīti¹ **sandiṭṭhiparāmāsī**. Ādhānaṃ
 vuccati dalhaṃ suṭṭhu ṭhapitaṃ, tathā katvā gaṇhātīti **ādhānaggāhī**. Ariṭṭho
 viya na sakkā hoti paṭinissajjāpetunti **duppaṭinissaggi**. **Yadimeti yadi ime**.

Parisuddhapapaṭikappattakathāvaṇṇanā

64. **Idha nigrodha tapassī**ti evaṃ Bhagavā aññatitthiyehi gahitaladdhiṃ
 tesam rakkhitaṃ tapaṃ sabbameva saṃkiliṭṭhanti upakkilesapāḷiṃ dassetvā
 idāni parisuddha pāḷidassanatthaṃ desanamārabhanto **idha nigrodhāti**-
 ādimāha. Tattha “na attamano”ti-ādīni vuttavipakkhavaseneva veditabbāni.
 Sabbavāresu ca lūkhatapassino ceva dhitaṅgadharassa ca vasena yojanā
 veditabbā². **Evaṃ so tasmim ṭhāne parisuddho hotī**ti evaṃ so tena na
 attamanatā na paripuṇṇasaṅkappabhāvasaṅkhātena kāraṇena parisuddho
 nirupakkilesa hoti, uttari vāyamamāno kammaṭṭhānasuddhiko hutvā
 arahattaṃ pāpuṇāti. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo.

69. **Addhā kho bhanteti** bhante evaṃ sante ekaṃseneva vīriyena
 pāpajigucchana vādo parisuddho hotīti anujānāti. Ito paraṇca aggabhāvaṃ
 vā sārabbhāvaṃ vā ajānanto **aggappattā sārappattā cāti** āha. Athassa Bhagavā
 sārappattabhāvaṃ paṭisedhento **na kho nigrodhāti**-ādimāha. **Papaṭikappattā**
hotīti sāravato rukkhassa sāraṃ pheggum tacaṇca atikkamma
 bahipapaṭikasadisā hotīti dasseti.

1. Caratīti (Sī, Syā)

2. Yojetabbā (Syā)

Parisuddhatacappattādikathāvaṇṇanā

70. **Aggaṃ pāpetūti** desanāvasena aggaṃ pāpetvā desetu, sāraṃ pāpetvā desetūti dasabalaṃ yācati. **Cātuyāmasaṃvarasaṃvutoti** catubbidhena saṃvarena pihito. **Na pāṇaṃ atipātetūti** pāṇaṃ na hanati. **Na bhāvitamāsīsati** bhāvitaṃ nāma tesam saññāya pañca kāmagaṇā, te na āsīsati na sevātīti attho.

Aduṃ cassa hotīti etañcassa idāni vuccamānaṃ “so abhiharatī”ti-ādilakkhaṇaṃ. **Tapassitāyāti** tapassibhāvena hoti, tattha **so abhiharatīti** so taṃ sīlaṃ abhiharati, uparūpari vaḍḍheti. Sīlaṃ me¹ paripuṇṇaṃ, tapo āraddho, alamettāvatāti na vīriyaṃ vissajjeti. **No hīnāyāvattatīti** hīnāya gihibhāvattathāya na āvattati². Sīlato uttari visesādhigamatthāya vīriyaṃ karotiyeva, evaṃ karonto so vivittaṃ senāsaṇaṃ bhajati. “Araññaṇ”ti-ādīni Sāmaññaphale³ vitthāritāneva. “Mettāsahagatenā”ti-ādīni Visuddhimagge vaṇṇitāni. **Tacappattāti** papaṭikato abbhantaraṃ tacam patta. **Phegguppattāti** tacato abbhantaraṃ phegguṃ patta, pheggusadisā hotīti attho.

74. “Ettāvatā kho Nigrodha tapojigucchā aggappattāca hoti sārappattā cā”ti idaṃ Bhagavā titthiyānaṃ vasenāha. Titthiyānañhi lābhasakkāro rukkhassa sākāpalāsaṇasādiso. Pañcasīlamattakaṃ papaṭikasādisaṃ. Atṭhasamāpattimattaṃ tacasādisaṃ. pubbenivāsa ñāṇāvasānā abhiññā pheggusadisā. dibbacakkhum panete arahattanti gahetvā vicaranti. Tena nesaṃ taṃ rukkhassa sārāsādisaṃ. Sāsane pana lābhasakkāro sākāpalāsaṇasādiso. Sīlasampadā papaṭikasadisā. Jhānasamāpattiyo tacasādisā. Lokiyābhiññā pheggusadisā. Maggaphalaṃ sāro. Iti Bhagavatā attano sāsanaṃ onatavinataphalabhārabharitarukkhū pamāya upamitaṃ. So desanākusalatāya tato tacasārāsampattito⁴ mama sāsanaṃ uttaritarañceva paṇītataṇṇa, taṃ tuvaṃ kadā jānissasīti attano desanāyavisesabhāvaṃ dassetuṃ “iti kho Nigrodhā”ti desanaṃ

1. Meva (Sī)

3. Dī-Ṭṭha 1. 187 piṭṭhe.

2. Na vattati (Sī)

4. Tacasārapattito (Sī)

ārabhi. **Te paribbājakā**ti te hassa parivārā tiṃsasatasāṅkhyā¹ paribbājakā.
Ettha mayam anassāmāti ettha acelakapāḷi-ādīsu, idaṃ vuttaṃ hoti
 “amhākaṃ acelakapāḷimattampi natthi, kuto parisuddhapāḷi. Amhākaṃ
 parisuddhapāḷimattampi natthi, kuto cātuyāma saṃvarādīni.
 Cātuyāmasaṃvaropi natthi, kuto araṇṇavāsādīni. Araṇṇavāsopi natthi, kuto
 nīvaraṇappahānādīni. Nīvaraṇappahānampi natthi, kuto brahmavihārādīni.
 Brahmavihāramattampi natthi, kuto pubbenivāsādīni.
 pubbenivāsāṇāṃmattampi natthi, kuto amhākaṃ dibbacakkhu. Ettha mayam
 sa-ācariyakā naṭṭhā”ti. **Ito bhiyyo uttaritaranti** ito
 dibbacakkhuṇṇādhigamato bhiyyo aññaṃ uttaritaraṃ visesādhigamaṃ
 mayam sutivasenāpi na jānāmāti vadanti.

Nigrodhassapajjhāyanavaṇṇanā

75. **Atha Nigrodham paribbājakanti** evaṃ kirassa ahosi “ime
 paribbājakā idāni Bhagavato bhāsitaṃ sussūsanti, iminā ca Nigrodhena
 Bhagavato parammukhā kakkhaḷaṃ durāsadavacanaṃ vuttaṃ, idāni ayampi
 sotukāmo jāto, kālo dāni me imassa mānaddhajaṃ nipātetvā Bhagavato
 sāsanaṃ ukkhipitun”ti. Atha Nigrodham paribbājakam etadavoca.
 Aparampissa ahosi “ayaṃ mayi akathente Satthāraṃ na khamāpessati,
 tadassa anāgate ahitāya dukkhāya saṃvattissati, mayā pana kathite
 khamāpessati, tadassa bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyā”ti. Atha
 Nigrodham paribbājakam etadavoca. **Aparisāvacaraṃ pana naṃ karoṭhāti**
 ettha **panāti** nipāto, atha naṃ aparisāvacaraṃ karoṭhāti attho.
 “Aparisāvacaretan”tipi pāṭho, aparisāvacaraṃ vā etaṃ karoṭha,
 gokāṇādīnaṃ vā aññataranti attho.

Gokāṇanti etthāpi gokāṇaṃ pariyantacārinim viya karoṭhāti attho.
Tuṇhībhūtoti tuṇhībhāvaṃ upagato. **Maṅkubhūtoti** nittejaraṃ āpanno.
Pattakkhandhoti onatagīvo. **Adhomukhoti** heṭṭhāmukho.

---

1. Tisatasāṅkhyā (Sī)

76. **Buddho so Bhagavā bodhāyāti** sayam Buddho sattānampi catusaccabodha tthāya dhammam deseti. **Dantoti** cakkhutopi danto -pa-manatopi danto. **Damathāyāti** aññesampi damanattāya eva, na vādatthāya. **Santoti** rāgasantatāya santo, dosamoha santatāya sabba-akusalasabbābhisankhārasantatāya santo. **Samathāyāti** mahājanassa rāgādisamanattāya dhammam deseti. **Tiṇṇoti** cattāro oghe tiṇṇo. **Taraṇāyāti** mahājanassa oghanittharaṇattāya. **Parinibbutoti** kilesaparinibbānena parinibbuto. **Parinibbānāyāti** mahājanassāpi sabbakilesaparinibbānatthāya dhammam deseti.

Brahmacariyapariyosānādivaṇṇanā

77. **Accayoti**-ādini Sāmaññaphale¹ vuttāni. **Ujujātikoti** kāyavaṅkādivirahito ujusabhāvo. **Ahamanusāsāmīti** aham tādisaṃ puggalaṃ anusāsāmi, dhammam assa desemi. **Sattāhanti** sattadivasāni, idaṃ sabbampi Bhagavā dandhapaññaṃ puggalaṃ sandhāyāha. Asaṭho pana amāyāvī ujujātikoti taṃmuhutteneva arahattaṃ pattuṃ sakkhissati. Iti Bhagavā “asaṭhan”ti-ādivacanena saṭho hi vaṅkavaṅko, mayāpi na sakkā anusāsītunti dīpento paribbājakaṃ pādesu gahetvā mahāmerupādatale viya khipittha. Kasmā? Ayañhi atisaṭho kuṭilacitto, Satthari evaṃ kathentepi Buddhadhammasaṃghesu nādhimuccati, adhimuccanattāya sotam na odahati, kohaññe ṭhito Satthāraṃ khamāpeti. Tasmā Bhagavā tassajjhāsayaṃ viditvā “etu viññū puriso asaṭho”ti-ādimāha. Saṭhaṃ panāhaṃ anusāsītum na sakkomīti.

78. **Antevāsikamyatāti** antevāsikamyatāya, amhe antevāsike icchanto. **Evamāhāti** “etu viññūpuriso”ti-ādimāha. **Yo eva vo ācariyoti** yo eva tumhākaṃ pakatiyā ācariyo. **Uddesā no cāvetukāmoti** attano anusāsaniṃ gāhāpetvā amhe amhākaṃ uddesato cāvetukāmo. **So eva vo uddeso hotūti** yo tumhākaṃ pakatiyā uddeso, so tumhākaṃyeva

---

1. Di-Ṭṭha 1. 211 piṭṭhe.

hotu, na mayaṃ tumhākaṃ uddesena atthikā. **Ājīvā**ti ājīvato.

Akusalasāṅkhātāti akusalāti koṭṭhāsaṃ pattā. **Akusalā dhammā**ti dvādasa akusalacittuppadadhammā taṇhāyeva vā visesena. Sā hi punabbhavakaraṇato “ponobbhavikā”ti vuttā. **Sadarathā**ti kilesadarathasampayuttā.

Jātijarāmarañiyāti jātijarāmarañānaṃ paccayabhūtā. **Saṃkilesikā dhammā**ti dvādasa akusalacittuppadā. **Vodāniyā**ti, samathavipassanā dhammā. Te hi satte vodāpenti, tasmā “vodāniyā”ti vuccanti. **Paññāpāripūrinti** maggapaññāpāripūriṃ. **Vepullattañcā**ti phalapaññāvepullataṃ, ubhopi vā etāni aññamaññavevacanāneva. Idaṃ vuttaṃ hoti “tato tumhe maggapaññāneva

phalapaññāna diṭṭheva dhamme sayāṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharissathā”ti. Evaṃ Bhagavā paribbājake ārabba attano ovādānusāsaniyā phalaṃ dassento arahatta nikūṭena desanaṃ niṭṭhapesi.

79. **Yathā taṃ mārena**ti yathā mārena pariyuṭṭhitacittā nisīdanti evameva tuṇhībhūtā -pa- appaṭibhānā nisinnā.

Māro kira Satthā ativiya gajjanto Buddhabalaṃ dīpetvā imesaṃ paribbājakānaṃ dhammaṃ deseti, kadāci dhammābhisamayo bhaveyya, handāhaṃ pariyuṭṭhāmīti so tesaṃ cittāni pariyuṭṭhāsi.

Appahīnavipallāsānañhi cittaṃ Mārassa yathākāmakaraṇīyaṃ hoti. Tepi Mārena pariyuṭṭhitacittā thaddhaṅgapaccaṅgā viya tuṇhī appaṭibhānā nisīdiṃsu. Atha Satthā ime paribbājakā ativiya niravā hutvā nisinnā, kiṃ nu khoti āvajjanto¹ Mārena pariyuṭṭhitabhāvaṃ aññāsi. Sace pana tesaṃ maggaphalupattihetu bhaveyya, Māraṃ paṭibāhitvāpi Bhagavā dhammaṃ deseyya, so pana tesaṃ natthi. “Sabbepime tucchapurisā”ti aññāsi. Tena vuttaṃ “atha kho Bhagavato etadahosi sabbepime moghapurisā”ti-ādi.

Tattha **phuṭṭhā pāpimatā**ti pāpimatā Mārena phuṭṭhā. **Yatra hi nāmā**ti yesu nāma. **Aññānatthampi**ti jānanatthampi. **Kiṃ karissati sattā**hoti samaṇena Gotamena paricchinnasattāho amhākaṃ kiṃkarissati. Idaṃ vuttaṃ hoti “samaṇena Gotamena ‘sayāṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharissati sattāhan’ti vuttaṃ, so sattāho amhākaṃ kiṃ apphāsukaṃ

---

1. Āvajjento (Si)

karissati. Handa mayam sattāhabbhantare etam dhammam sacchikātum sakkā, na sakkāti aññāṇatthampi brahmacariyam carissāmā”ti. Atha vā jānāma tāvassa dhammanti ekadivase ekavāram aññāṇatthampi etesam cittam nuppannam, sattāho pana etesam kusītānam kim karissati, kim sakkhissanti te sattāham pūretunti ayamettha adhippāyo. **Sīhanādanti** paravādabhindanam sakavādasamussāpanaṇca abhītanādam naditvā.

Paccupaṭṭhāsīti patiṭṭhito. **Tāvadevāti** tasmiññeva khaṇe. **Rājagaham pāvisīti** Rājagahameva paviṭṭho. Tesam pana paribbājakānam kiñcāpi idam suttantam sutvā viseso na nibbatto, āyatim pana nesam vāsanāya paccayo bhavissatīti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Udumbarikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Cakkavattisutta

Attadīpasaraṇatāvaṇṇanā

80. **Evam me sutanti** Cakkavattisuttam.

Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā—**Mātulāyanti** evaṇṇāmake nagare. Taṃ nagaraṃ gocaragāmaṃ katvā avidūre vanasaṇḍe viharati. “Tatra kho Bhagavā bhikkhū āmantesi”¹ti ettha ayamanupubbikathā—

Bhagavā kira imassa suttassa samuṭṭhānasamaye paccūsakāle mahākaruṇā samāpattito vuṭṭhāya lokaṃ volokento imāya anāgatavaṃsadīpikāya suttantakathāya Mātulanagaravāsinaṃ caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayam disvā pātova vīsati bhikkhusahassaparivāro Mātulanagaraṃ sampatto. Mātulanagaravāsino khattiyā “Bhagavā āgato”²ti sutvā paccuggamma¹ Dasabalaṃ nimantetvā mahāsakkārena nagaraṃ pavesetvā nisajjaṭṭhānaṃ saṃvidhāya Bhagavantaṃ mahārahe pallaṅke nisīdāpetvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ adaṃsu. Bhagavā bhattakiccaṃ niṭṭhāpetvā cintesi “sacāhaṃ imasmiṃ ṭhāne imesaṃ manussānaṃ dhammaṃ desessāmi, ayaṃ padeso sambādho, manussānaṃ ṭhātum vā nisīditum vā okāso na bhavissati, mahatā kho pana samāgamena bhavitabban”³ti.

Atha rājakuḷānaṃ bhuttānumodanaṃ² akatvāva pattaṃ gahetvā nagarato nikkhami. Manussā cintayimāsu “Satthā amhākaṃ anumodanampi akatvā gacchati, addhā bhattaggaṃ amanāpaṃ ahosi, Buddhānaṃ nāma na sakkā cittaṃ gahetum, Buddhehi saddhiṃ vissāsakaraṇaṃ nāma samussitaphaṇaṃ āsīvisaṃ gīvāya gahaṇasadisāṃ hoti, ettha bho, Tathāgataṃ khamāpessāmā”³ti. Sakalanagaravāsino Bhagavatā saheva nikkhantā. Bhagavā gacchantova magadhakkhette ṭhitaṃ sākhaṇīyapasaṃpannaṃ sandacchāyaṃ³ karīsamattabhūmipatthaṇaṃ ekaṃ mātularukkhaṃ disvā imasmiṃ rukkhamaṇḍale nisīditvā dhamme desiyamāne “mahājanassa ṭhānanisajjanokāso⁴ bhavissati”⁴ti

1. Paccuggamanaṃ katvā (Sī)

2. Bhuttānumodanaṃ (Sī)

3. Santacchāyaṃ (Ka), saṇḍacchāyaṃ (Syā)

4. Ṭhānanisajjanaṃ okāso (Syā, Ka)

nivattitvā maggā okkamma rukkhamaṇaṃ upasaṅkamitvā
Dhammabhaṇḍāgārikaṃ Ānandattheraṃ olokesi. Thero olokitasaññāya eva
“Satthā nisīditukāmo”ti ñatvā Sugatamahācīvaraṃ paññāpetvā adāsi. Nisīdi
Bhagavā paññatte āsane. Athassa purato manussā nisīdimsu. Ubhosu
passesu pacchato ca bhikkhusaṃgho, ākāse devatā aṭṭhaṃsu, evaṃ
mahāparisamajjhagato tatra kho Bhagavā bhikkhū āmantesi.

Te bhikkhūti tatra upaviṭṭhā dhammappaṭiggāhakā bhikkhū. **Attadīpā**ti
attānaṃ dīpaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gatiṃ parāyaṇaṃ paṭiṭṭhaṃ katvā viharathāti
attho. **Attasaraṇā**ti idaṃ tasseva vevacanaṃ. **Anaññasaraṇā**ti idaṃ
aññasaraṇapaṭikkhepavacanaṃ. Na hi añño aññassa saraṇaṃ hoti, aññassa
vāyāmena aññassa asujjhanato¹. Vuttampi cetāṃ “attā hi attano nātho, ko hi
nātho paro siyā”ti². Tenāha “anaññasaraṇā”ti. Ko panettha attā nāma,
lokiyalokuttaro dhammo. Tenāha “dhammadīpā dhammasaraṇā anañña
saraṇā”ti. “Kāye kāyānupassī”ti-ādīni Mahāsatipaṭṭhāne vitthāritāni.

Gocareti caritumaṃ yuttaṭṭhāne. **Saketi** attano santake. **Pettike visayeti**
pitito āgatavisaye. **Caratanti** carantānaṃ. “Carantan”tipi pāṭho, ayamevattho.
Na lacchatīti na labhissati na passissati. **Māroti** devaputtamāropi
maccumāropi kilesamāropi. **Oṭāranti** randhaṃ chiddaṃ vivaraṃ. Ayaṃ
panattho leḍḍuṭṭhānato nikkhamma toraṇe nisīditvā bālātapaṃ tapantaṃ
lāpaṃ sakuṇaṃ gahetvā Pakkhandasenasakuṇavatthunā dīpetabbo.
Vuttañhetā—

“Bhūtapubbaṃ bhikkhave sakuṇagghi lāpaṃ sakuṇaṃ sahasā
ajjhappattā aggahesi. Atha kho bhikkhave lāpo sakuṇo sakuṇagghiya
hariyamāno evaṃ paridevasi “mayamevamha alakkhikā, mayaṃ
appapuññā, ye mayaṃ agocare carimha paravisaye, sacejja mayaṃ
gocare careyyāma sake pettike visaye, na myāyaṃ sakuṇagghi alaṃ
abhavissa yadidaṃ yuddhāyā”ti. Ko pana te lāpa gocaro sako pettiko
visayoti.

---

1. Asijjhanato (Sī)

2. Khu 1. 37 piṭṭhe.

yadidaṃ naṅgalakaṭṭhakaraṇaṃ leḍḍuṭṭhānanti. Atha kho bhikkhave saṇaḥgghi sake bale apatthaddhā sake bale asaṃvadamānā¹ lāpaṃ saṇaḥggaṃ pamaṇci “gaccha kho tvaṃ lāpa, tatrapī gantvā na mokkhasī”ti.

Atha kho bhikkhave lāpo saṇaḥggaṃ naṅgalakaṭṭhakaraṇaṃ leḍḍuṭṭhānaṃ gantvā mahantaṃ leḍḍuṃ abhiruhitvā saṇaḥgghim vadamāno aṭṭhāsi “ehi kho dāni me saṇaḥgghi, ehi kho dāni me saṇaḥgghi”ti. Atha kho sā bhikkhave saṇaḥgghi sake bale apatthaddhā sake bale asaṃvadamānā ubho pakkhe sannayha lāpaṃ saṇaḥggaṃ sahasā ajjhappattā. Yādā kho bhikkhave aññāsi lāpo saṇaḥggaṃ bahu-āgatā kho myāyaṃ saṇaḥgghīti, atha kho tasseva leḍḍussa antaraṃ paccupādi. Atha kho bhikkhave saṇaḥgghi tattheva uraṃ paccatāḷesi. Evaṃ hi taṃ bhikkhave hoti yo agocare carati paravisaye.

Tasmātiha bhikkhave mā agocare carittha paravisaye, agocare bhikkhave carataṃ paravisaye lacchati māro otāraṃ, lacchati māro ārammaṇaṃ. Ko ca bhikkhave bhikkhuno agocarō paravisayo, yadidaṃ pañca kāmagaṇā. Katame pañca, cakkhuviññeyyā rūpā itṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā -pa-. Kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā -pa- rajanīyā. Ayaṃ bhikkhave bhikkhuno agocarō paravisayo.

Gocare bhikkhave caratha -pa- na lacchati māro ārammaṇaṃ. Ko ca bhikkhave bhikkhuno gocarō sako pettiko visayo, yadidaṃ cattāro satipaṭṭhānā. Katame cattāro, idha bhikkhave bhikkhu kāye kāyānupassī viharati -pa- sako pettiko visayo”ti².

Kusalānanti anavajjalakkhaṇānaṃ. **Samādānahetūti** samādāya vattanahetu. **Evamidaṃ puññaṃ pavaḍḍhatīti** evaṃ idaṃ lokiya lokuttaraṃ puññaṃ phalaṃ vaḍḍhati. Puññaṃ phalaṃ ca uparūpari puññaṃ pi puññaṃ vipākopi veditabbo.

---

1. Asaramānā (Tikā)

2. Sam 3. 127 piṭṭhe.

Dalhanemicakkavattirājakathāvaṇṇanā

81. Tattha **duvidham kusalam** vaṭṭagāmī ca vivaṭṭagāmī ca. Tattha vaṭṭagāmikusalam nāma mātāpitūnaṃ puttadhītāsu puttadhītānañca mātāpitūsu sinehavasena mudumaddavacittam. Vivaṭṭagāmikusalam nāma “cattāro satipaṭṭhānā”ti-ādibhedā sattatimsa bodhipakkhiyadhammā. Tesu vaṭṭagāmipuññassa pariyosānaṃ manussaloke cakkavattisirīvibhavo. Vivaṭṭagāmikusalassa maggaphalanibbānasampatti. Tattha vivaṭṭagāmikusalassa vipākam suttapariyosāne dassessati.

Idha pana vaṭṭagāmikusalassa vipākadassanattham bhikkhave yadā puttadhītaro mātāpitūnaṃ ovāde na aṭṭhamṣu, tadā āyunāpi vaṇṇenāpi issariyenāpi pariḥāyimsu. Yadā pana aṭṭhamṣu, tadā vaḍḍhimṣūti vatvā vaṭṭagāmikusalānusandhivasena “bhūta pubbam bhikkhave”ti desanam ārabhi. Tattha cakkavattīti-ādīni Mahāpadāne¹ vitthāritāneva.

82. **Osakkanti** īsakampi avasakkitaṃ. **Ṭhānā cutanti** sabbaso ṭhānā apagataṃ. Tam kira cakkaratanaṃ antepuradvāre akkhāhataṃ viya vehāsaṃ aṭṭhāsi. Athassa ubhosu passesu dve khadiratthambhe nikhaṇitvā cakkaratanamatthake nemi-abhimukham ekaṃ suttakaṃ bandhimsu. Adhobhāgepi nemi-abhimukham ekaṃ bandhimsu. Tesu uparimasuttato appamattakampi ogataṃ cakkaratanaṃ osakkitaṃ nāma hoti, heṭṭhā suttassa ṭhānaṃ uparimakoṭiyā atikkantagataṃ ṭhānā cutaṃ nāma hoti, tadetaṃ atibalavadose sati evaṃ hoti. Suttamattampi² ekaṅguladvaṅgulamattaṃ vā bhaṭṭhaṃ ṭhānā cutameva hoti, tam sandhāyetaṃ vuttaṃ “osakkitaṃ ṭhānā cutaṃ”ti.

Atha me āroceyyāsīti tāta tvaṃ ajja ādim katvā divasassa tikkhattuṃ cakkaratanassa upaṭṭhānaṃ gaccha, evaṃ gacchanto yadā cakkaratanaṃ īsakampi osakkitaṃ ṭhānā cutaṃ passasi, atha mayhaṃ ācikkheyyāsi. Jīvitāñhi me tava hatthe nikkhattanti. **Addasāti** appamatto divasassa tikkhattuṃ gantvā olovento ekadivasam addasa.

1. Dī-Ṭṭha 2. 34 piṭṭhe.

2. Sati suttamattampi (Ka)

83. **Atha kho bhikkhaveti** bhikkhave atha rājā daḷhanemi “cakkaratanam osakkitan”ti sutvā uppannabalavadomanasso “na dāni mayā ciraṃ jīvitabbaṃ bhavissati, appāvasesaṃ me āyu, na me dāni kāme paribhuñjanakālo, pabbajjākālo me idāni”ti roditvā paridevitvā jeṭṭhaputtam kumāram āmantāpetvā etadavoca. **Samuddapariyantanti** parikkhitta-ekasamuddapariyantameva. Idañhissa kulasantakam. Cakkavālapariyantam pana puññiddhivasena nibbattam, na tam sakkā dātuṃ. Kulasantakam pana niyyātento “samuddapariyantam”ti āha. **Kesamassunti** tāpasapabbajjam pabbajantāpi hi paṭhamam kesamassum ohārenti. Tato paṭṭhāya parūlhakese bandhitvā vicaranti. Tena vuttam “kesamassum ohāretvā”ti.

Kāsāyānīti kasāyarasapītāni. Ādito evam katvā pacchā vakkalānipi dhārenti. **Pabbajīti** pabbajito. Pabbajitvā ca attano maṅgalavanuyyāneyeva vasi. **Rājisimhīti** rāja-isimhi. Brāhmaṇapabbajitā hi “brāhmaṇisayo”ti vuccanti. Setacchattam pana pahāya rājapabbajitā rājisayoti. **Antaradhāyīti** antarahitam nibbutadīpasikhā viya abhāvam upagatam. **Paṭisamvedesīti** kandanto paridevanto jānāpesi. **Pettikanti** pitito āgataṃ dāyajjam na hoti, na sakkā kusītena hīnavīriyena dasa akusalakammapathe samādāya vattantena pāpuṇitum. Attano pana sukataṃ kammaṃ nissāya dasavidham dvādasa vidham vā cakkavattivattam pūrentenevetam pattaḃbanti dīpeti. Atha nam vattapaṭi pattiyam codento “iṅgha tvaṃ”ti-ādimāha. Tattha **ariyeti** niddose. **Cakkavattivatteti** cakkavattīnam vatte.

Cakkavatti-ariyavattavaṇṇanā

84. **Dhammanti** dasakusalakammapathadhammam. **Nissāyāti** tadadhiṭṭhānena cetasā tameva nissayam katvā. **Dhammam sakkarontoti** yathā kato so dhammo suṭṭhu kato hoti, evametam karonto. **Dhammam garumkarontoti** tasmim gāravuppattiyā tam garum karonto. **Dhammam mānentoti** tameva dhammam piyañca bhāvanīyañca katvā viharanto. **Dhammam pūjentoti** tam apadisitvā gandhamālādīpūjanenassa pūjam karonto. **Dhammam apacayamānoti** tasseva dhammassa añjalikaraṇādīhi nīcavuttitam karonto.

Dhammaddhajo dhammaketūti taṃ dhammaṃ dhajamiva purakkhatvā ketumiva¹ ca ukkhipitvā pavattiyā dhammaddhajo dhammaketu ca hutvāti attho. **Dhammādhi pateyyoti** dhammādhipatibhūto āgatabhāvena dhammavaseneva sabbakiriyānaṃ karaṇena dhammādhipateyyo hutvā. **Dhammikam rakkhāvaraṇaguttiṃ saṃvidahassūti** dhammo assā atthīti dhammikā, rakkhā ca āvaraṇaṃca gutti ca rakkhāvaraṇagutti. Tattha “paraṃ rakkhanto attānaṃ rakkhatī”ti² vacanato khanti-ādayo rakkhā. Vuttañhetam “kathaṃca bhikkhave paraṃ rakkhanto attānaṃ rakkhati. Khantiyā avihiṃsāya mettacittatā anuddayatā”ti³. Nivāsanapārupanagehādīnaṃ nivāraṇā āvaraṇaṃ, corādi-upaddavanivāraṇatthaṃ gopāyanā gutti, taṃ sabbampi suṭṭhu saṃvidahassu pavattaya ṭhapehīti attho. Idāni yattha sā saṃvidahitabbā, taṃ dassento **antojanasminti**-ādimāha.

Tatrāyaṃ saṅkhepattho—antojanasaṅkhātāṃ tava puttadāraṃ sīlasaṃvare paṭiṭṭhapehi, vatthagandhamālādīni cassa dehi, sabbopaddave cassa nivārehi. **Balakāyā**disupi eseva nayo. Ayaṃ pana viseso—balakāyo kālaṃ anatikkamitvā bhattavetasampadānenapi anuggahetabbo. Abhisittakhattiyā bhadra⁴ssājāneyyā diratanasampadānenapi upasaṅgaṇhitabbā. Anuyantakhattiyā⁵ tesam anurūpayānavāhana sampadānenapi paritosetabbā. Brāhmaṇā annapānavatthādīnā deyyadhammena. Gahapatikā bhattachājanāṅgalaphālalabhibaddādisampadānena. Tathā nigamavāsino negamā, janapadavāsino ca jānapadā. Samitapāpabāhitapāpā samaṇabrāhmaṇā samaṇa parikkhārasampadānena sakkātabbā. Migapakkhino abhayadānena samassāsetabbā.

Vijiteti attano āṇāpavattiṭṭhāne. **Adhammakāroti** adhammakiriyā. **Mā pavatti tthāti** yathā nappavattati, tathā naṃ paṭipādehīti attho. **Samaṇabrāhmaṇāti** samitapāpa bāhitapāpā. **Madappamādā paṭiviratāti** navavidhā mānamadā, pañcasu kāmaguṇesu cittavossajjanasaṅkhātā pamādā ca paṭiviratā. **Khantisora**ce **nivīṭṭhāti** adhivāsana khantiyaṃca sūratabhāve ca paṭiṭṭhitā. **Ekamattānanti** attano rāgādīnaṃ damanādīhi ekamattānaṃ damenti samenti parinibbāpentīti vuccanti. **Kālena kālanti** kāle

1. Kuntamiva (Ka)

2. Saṃ 3. 146 piṭṭhe.

3. Saṃ 3. 147 piṭṭhe.

4. Gadrabha (Ka)

5. Anuyuttakhattiyā (Sī)

kāle. **Abhinivajjeyyāsīti** gūṭhaṃ viya viṣaṃ viya aggiṃ viya ca suṭṭhu vajjeyyāsī. **Samādāyāti** surabhikusumadāmaṃ viya amataṃ viya ca sammā ādāya pavatteyyāsī.

Idha ṭhatvā vattaṃ samānetabbaṃ. Anto janasmiṃ balakāyepi ekaṃ, khattiyesu ekaṃ, anuyantesu¹ ekaṃ, brāhmaṇagahapatikesu ekaṃ, negama jānapadesu ekaṃ, samaṇabrāhmaṇesu ekaṃ, migapakkhīsu ekaṃ, adhammakārappaṭikkhepo ekaṃ, adhanānaṃ dhanānuppadānaṃ ekaṃ, samaṇabrāhmaṇe upasaṅkamitvā pañhapucchanaṃ ekanti evametaṃ dasavidhaṃ hoti. Gahapatike pana pakkhijāte ca viṣuṃ katvā gaṇentassa² dvādasavidhaṃ hoti. Pubbe avuttaṃ vā gaṇentena adhammarāgassa ca viṣamalobhassa ca pahānavasena dvādasavidhaṃ veditabbaṃ. **Idaṃ kho tāta tanti** idaṃ dasavidhaṃ dvādasavidhaṃ ariyacakkavattivattaṃ nāma. **Vattamānassāti** pūretvā vattamānassa. **Tadahuposatheti**—ādi Mahāsudassane vuttaṃ.

90. **Samatenāti**³ attano matiyā. **Sudanti** nipātamattaṃ. **Pasāsati** anusāsati. Idaṃ vuttaṃ hoti—porāṇakaṃ rājavaṃsaṃ rājapaveṇiṃ rājadhammaṃ pahāya attano matimatte ṭhatvā janapadaṃ anusāsati. Evamayāṃ maghadevavaṃsaṃ kaḷārajanako viya dalhanemivaṃsaṃ upacchedako antimapuriso hutvā uppanno. **Pubbenāparanti** pubbakālena sadisā⁴ hutvā aparakālaṃ. **Janapadā na pabbantīti** na vaḍḍhanti. **Yathā taṃ pubbakānanti** yathā pubbakānaṃ rājūnaṃ pubbe ca pacchā ca sadisāyeva hutvā pabbīṃsu, tathā na pabbanti. Katthaci suññā honti hataviluttā, telamadhuphāṇitādīsu ceva yāgubhattādīsu ca ojāpi parihāyitthāti attho.

Amaccā pārisajjāti amaccā ceva parisāvacarā ca. **Gaṇakamahāmattāti** acchiddakā dipāṭhagaṇakā ceva mahā-amaccā ca. **Anīkatṭhāti** hatthi-ācariyādayo. **Dovārikāti** dvārarakkhino. **Mantassājīvinoti** mantā vuccati paññā, taṃ nissayaṃ katvā ye jīvanti paṇḍitā mahāmattā, tesaṃ etaṃ nāmaṃ.

1. Anuyuttesu (Sī)

3. Samanenāti (Sī)

2. Gaṇantassa (Syā, Ka)

4. Sadisaṃ (Sī)

Āyuvaṇṇādiparihānikathāvaṇṇanā

91. **No ca kho adhanānanti** balavalobhattā pana adhanānaṃ daliddamanussānaṃ dhanāṃ nānuppadāsi. **Nānuppadiyamāneti** ananuppadiyamāne, ayameva vā pātho. **Dāliddiyanti** daliddabhāvo. **Attanā ca jīvāhīti** sayāṇca jīvaṃ yāpehīti attho. **Uddhaggikanti**-ādīsu uparūparibhūmīsu phaladānavasena uddhamaggamassāti uddhaggikā. Saggassa hitā tatrūpapattijananatoti sovaggikā. Nibbattaṭṭhāne sukho vipāko assāti sukhavipākā. Suṭṭhu aggānaṃ dibbavaṇṇādīnaṃ dasannaṃ visesānaṃ nibbattanato saggasaṃvattanikā. Evarūpaṃ dakkhiṇaṃ dānaṃ patiṭṭhapetīti attho.

92. **Pavaḍḍhissatīti** vaḍḍhissati bahuṃ bhavissati. **Sunisedham nisedheyanti** suṭṭhu nisiddhaṃ nisedheyyaṃ. **Mūlaghaccanti** mūlahataṃ. **Kharassarenāti** pharusa saddena. **Paṇavenāti** vajjhabheriyā.

93. **Sīsāni nesaṃ chindissāmāti** yesaṃ antamaso mūlakamuṭṭhimpī harissāma, tesāṃ tatheva sīsāni chindissāma, yathā koci haṭabhāvampi na jānissati, amhākaṃ dāni kimettha rājāpi evaṃ uṭṭhāya paraṃ māretīti ayaṃ nesaṃ adhippāyo. **Upakkamimsūti** ārabhimsu. **Panthaduhananti** panthaghātaṃ, panthe ṭhatvā corakammaṃ.

94. **Na hi devāti** so kira cintesi “ayaṃ rājā saccaṃ devāti mukhapaṭiññāya dinnāya mārāpeti, handāhaṃ musāvādaṃ karomī”ti maraṇabhayā¹ “na hi devā”ti avoca.

96. **Ekidanti** ettha **idanti** nipātamattaṃ, eke sattāti attho. **Cārittanti** micchācāraṃ. **Abhiijhābyāpādāti** abhiijhā ca byāpādo ca. **Micchādiṭṭhīti** natthi dinnanti-ādikā antaggāhikā paccanīkadiṭṭhi.

101. **Adhammarāgoti** mātā mātucchā pitucchā mātulanīti-ādike ayuttaṭṭhāne rāgo. **Visamalobhoti** paribhogayuttesupi ṭhānesu atibalavalobho. **Micchādhammoti** purisānaṃ purisesu itthīnaṇca itthīsu chandarāgo.

---

1. Maraṇabhayena (Sī)

Amatteyyatāti-ādīsu mātu hito matteyyo, tassa bhāvo matteyyatā, mātari sammā paṭipattiyā etaṃ nāmaṃ. Tassā abhāvo ceva tappaṭipakkhatā ca amatteyyatā. **Apetteyya** tādīsupi eseva nayo. **Na kule jeṭṭhāpacāyitā**ti kule jeṭṭhānaṃ apacitiyā nīcavuttiyā akaraṇabhāvo.

Dasavassāyukasamayavaṇṇanā

103. **Yaṃ imesanti** yasmimsamaye imesaṃ. **Alaṃpateyyā**ti patino dātum yuttā. **Imāni rasānī**ti iminā loke aggarasāni. **Atibyādippissanti**ti ativiya dippissanti¹, ayameva vā pāṭho. **Kusalantipi na bhavissatī**ti kusalanti nāmampi na bhavissati, paññatti mattampi na paññāyissatīti attho. **Pujjā ca bhavissanti pāsaṃsā cāti** pūjārahā ca bhavissanti pāsaṃsārahā ca. Tadā kira manussā “asukena nāma mātā pahatā, pitā pahato, samaṇabrāhmaṇā jīvitā voropitā, kule jeṭṭhānaṃ atthibhāvampi na jānāti, aho puriso”ti tameva pūjessanti ceva pāsaṃsissanti ca.

Na bhavissati mātāti vāti ayaṃ mayhaṃ mātāti garucittam na bhavissati. Gehe mātugāmaṃ viya nānāvidhaṃ asabbhikathaṃ kathayamānā agāravupacārena upasaṅka missanti. **Mātucchā**disupi eseva nayo. Ettha ca **mātucchā**ti mātubhaginī. **Mātulānī**ti mātulabhariyā. **Ācariyabhariyā**ti sippāyatanāni sikkhāpakassa ācariyassa bhariyā. **Garūnaṃ dārāti** cūḷapitumahāpitu-ādīnaṃ bhariyā. **Sambhedanti** missībhāvaṃ², mariyādabhedam vā.

Tibbo āghāto paccupaṭṭhito bhavissatīti balavakopo punappunam uppattivāsena paccupaṭṭhito bhavissati. Aparāni dve etasseva vevacanāni. Kopo hi cittam āghāteṭīti **āghāto**. Attano ca parassa ca hitasukhaṃ byāpādetīti **byāpādo**. Manopadūsanato **manopadosoti** vuccati. **Tibbam vadhakacittanti** piyamānassāpi param māraṇatthāya

1. Dibbissanti (Ka)

2. Missakabhāvaṃ (Syā, Ka)

vadhakacittam. Tassa vatthum dassetum **mātupi puttamhīti**-ādi vuttam.
Māgavikassāti migaluddakassa.

104. **Satthantarakappoti** satthena antarakappo. Saṁvaṭṭakappaṃ appatvā antarāva lokavināso. Antarakappo ca nāmesa dubbhikkhantarakappo rogantarakappo satthantarakappoti tividho. Tattha lobhussadāya pajāya dubbhikkhantarakappo hoti. Mohussadāya rogantarakappo. Dosussadāya satthantarakappo. Tattha dubbhikkhantara kappena naṭṭhā yebhuyyena pettivisaye upapajjanti. Kasmā? Āhāranikantiyā balavattā. Rogantarakappena naṭṭhā yebhuyyena sagge nibbattanti. Kasmā? Tesañhi “aho vataññesaṃ sattānaṃ evarūpo rogo na bhaveyyā”ti mettacittam upapajjati. Satthantara kappena naṭṭhā yebhuyyena niraye upapajjanti. Kasmā? Aññamaññaṃ balavāghātātāya.

Migasaññanti “ayaṃ migo, ayaṃ migo”ti saññaṃ. **Tiṇhāni satthāni hatthesu pātubhavissantīti** tesaṃ kira hatthena phutṭhamattaṃ yaṃkiñci antamaso tiṇapaṇṇaṃ upādāya āvudhameva bhavissati. **Mā ca mayaṃ kañcīti** mayaṃ kañci ekapurisampi jīvitaṃ mā voropayimha. **Mā ca amhe koci**ti amhepi koci ekapuriso jīvitaṃ mā voropa yittha. **Yaṃnūna mayanti** ayaṃ lokavināso paccupaṭṭhito, na sakkā dvīhi ekaṭṭhāne ṭhitehi jīvitaṃ laddhanti maññaṃānā evaṃ cintayimsu. **Vanagahananti** vanasaṅkhātehi tiṇagumbalatādīhi gahanaṃ duppavesaṭṭhānaṃ. **Rukkhagahananti** rukkhehi gahanaṃ duppavesaṭṭhānaṃ. **Nadīvidugganti** nadīnaṃ antaradīpādīsū duggamanaṭṭhānaṃ. **Pabbatavisamanti** pabbatehi visamaṃ, pabbatesupī vā visamaṭṭhānaṃ. **Sabhāgā yissantīti** yathā ahaṃ jīvāmi diṭṭhā bho sattā, tvampi tathā jīvasīti evaṃ sammodana kathāya attanā sabhāge karissanti.

Āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā

105. **Āyatanti** mahantaṃ. **Pāṇātipātā virameyyāmāti** pāṇātipātato osakke yyāma. Pāṇātipātaṃ virameyyāmātipi sajjhāyanti, tattha pāṇātipātaṃ pajaheyyāmāti attho. **Vīsativassāyukāti**

mātāpitaro pāṇātipātā paṭiviratā, puttā kasmā vīsativassāyukā ahesunti. Khettavisu dḍhiyā. Tesañhi mātāpitaro sīlavanto jātā. Iti sīlagabbhe vaḍḍhitattā imāya khettavi suddhiyā dīghāyukā ahesuñ. Ye panettha kālāṃ katvā tattheva nibbattā, te attanova sīlasampattiyā dīghāyukā ahesuñ.

Assāmāti bhaveyyāma. **Cattārīsavassāyukāti**-ādayo koṭṭhāsā adinnādānādīhi paṭiviratānaṃ vasena veditabbā.

Saṅkharāja-uppattivannaṇā

106. **Ichhāti** mayhaṃ bhaṭṭaṃ dethāti evaṃ uppajjanakataṇhā.

Anasananti na asanaṃ avipphārikabhāvo kāyālasīyaṃ, bhaṭṭaṃ bhuttānaṃ bhaṭṭasammapaccayā nipajjitukāmatājanako kāyadubbalabhāvoti attho.

Jarāti pākaṭajara. **Kukkuṭasampā tikāti**¹ ekagāmassa chadanapiṭṭhato uppatitvā itaragāmassa chadanapiṭṭhe patanasaṅkhāto kukkuṭasampāto etāsu atthīti kukkuṭasampādikā. “Kukkuṭasampādikā”tipi pāṭho, gāmantarato gāmantaraṃ kukkuṭānaṃ padasā gamanasāṅkhāto kukkuṭasampādo etāsu atthīti attho. Ubhayampetaṃ ghananivāsataṃyeva dīpeti. **Avīci maññe phuṭo**² bhavissatīti Avīcimahānirayo viya nirantarapūrito bhavissati.

107. “Asītivassasahassāyukesu bhikkhave manussesu **Metteyyo** nāma Bhagavā loke uppajjissatī”ti na vaḍḍhamānakavasena vuttaṃ. Na hi Buddhā vaḍḍhamāne āyumi nibbattanti, hāyamāne pana nibbattanti. Tasmā yadā taṃ āyu vaḍḍhitvā asaṅkheyyataṃ patvā puna hāyamānaṃ³ asītivassasahassakāle ṭhassati, tadā uppajjissatīti attho. **Parihari ssatīti** idaṃ pana parivāretvā vicarantānaṃ vasena vuttaṃ. **Yūpoti** pāsādo. **Raṇṇā mahāpanādena kārāpitoti** raṇṇā hetubhūtena tassatthāya Sakkena devarājena Vissakammadevaputtaṃ⁴ pesetvā kārāpito. Pubbe kira dve pitāputtā naḷakārā Paccekabuddhassa naḷehi ca

1. Kukkuṭasampādikāti (Sī)

2. Phuṭṭho (Sī)

3. Bhassamānaṃ (Sī, Syā)

4. Visukammadevaputtaṃ (Ka)

udumbarehi ca paṇṇasālaṃ kārāpetvā taṃ tattha vāsāpetvā catūhi paccayehi upatṭhahimsu. Te kālāṃ katvā devaloke nibbattā. Tesu pitā devalokeyeva aṭṭhāsi. Putto devalokā cavitvā Surucissa rañño deviyā Sumedhāya kucchismiṃ nibbatto. Mahāpanādo nāma kumāro ahosi. So aparabhāge chattāṃ ussāpetvā Mahāpanādo nāma rājā jāto. Athassa puññānubhāvena Sakko devarājā Vissakammadevaputtaṃ rañño pāsādaṃ karohīti pahiṇi. So tassa pāsādaṃ nimmini pañcavīsatiyojanubbedhaṃ sattaratana mayāṃ satabhūmakāṃ. Yaṃ sandhāya jātaka vuttaṃ—

“Panādo nāma so rājā, yassa yūpo suvaṇṇayo.

Tiriyāṃ soḷasubbedho, uddhamāhu¹ sahassadhā.

Sahassakaṇḍo² satageṇḍu, dhajālu haritāmāyo.

Anaccuṃ tattha gandhabbā, cha sahassāni sattadhā.

Evametaṃ tadā āsi, yathā bhāsasi bhaddaji.

Sakko ahaṃ tadā āsiṃ, veyyāvaccakaro tavā”ti³.

So rājā tattha yāvatāyukaṃ vasitvā kālāṃ katvā devaloke nibbatti. Tasmīṃ devaloke nibbatte so pāsādo Mahāgaṅgāya anusotaṃ pati. Tassa dhurasopāna sammukhaṭṭhāne Payāgapatiṭṭhānaṃ nāma nagaraṃ māpitaṃ. Thupikāsammukhaṭṭhāne Koṭigāmo nāma. Aparabhāge amhākāṃ Bhagavato kāle so Naḷakāradevaputto devalokato cavitvā manussapathe Bhaddajiseṭṭhi nāma hutvā Satthu santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇi. So nāvāya gaṅgātaraṇadivase bhikkhusaṅghassa taṃ pāsādaṃ dassetīti vatthu vitthāretabbaṃ. Kasmā panesa pāsādo na antarahitoti. Itarassa ānubhāvā. Tena saddhiṃ puññaṃ katvā devaloke nibbattakulaputto anāgate Saṅkho nāma rājā bhavissati. Tassa paribhogatthāya so pāsādo utṭhahissati, tasmā na antarahitoti.

1. Ubbhamāhu (Syā, Ka)

2. Sahassakaṇṇa (Sī)

3. Khu 5. 76 piṭṭhe.

108. **Ussāpetvā**ti taṃ pāsādaṃ uṭṭhāpetvā. **Ajjhāvasitvā**ti tattha vasitvā. **Taṃ datvā vissajjitvā**ti taṃ pāsādaṃ dānavasena datvā nirapekkho pariccāgavasena ca vissajjitvā. Kassa ca evaṃ datvāti. Samaṇādīnaṃ. Tenāha “samaṇabrāhmaṇakapaṇa ddhikavanibbakayācakānaṃ dānaṃ datvā”ti. Kathaṃ pana so ekaṃ pāsādaṃ bahūnaṃ dassatīti. Evaṃ kirassa cittaṃ uppajjissati “ayaṃ pāsādo vippakiriyatū”ti. So khaṇḍa khaṇḍaso vippakirissati. So taṃ alaggamānova hutvā “yo yattakaṃ icchati, so tattakaṃ gaṇhatū”ti dānavasena vissajjissati. Tena vuttaṃ “dānaṃ datvā Metteyyassa Bhagavato -pa- viharissatī”ti. Ettakena Bhagavā vaṭṭagāmikusalassa anusandhiṃ dasseti.

109. Idāni vivaṭṭagāmikusalassa anusandhiṃ dassento puna **attadīpā bhikkhave viharathāti**-ādimāha.

Bhikkhuno āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā

110. **Idaṃ kho bhikkhave bhikkhuno āyusminti** bhikkhave yaṃ vo ahaṃ āyunāpi vaḍḍhissathāti avocaṃ, tattha idaṃ bhikkhuno āyusmiṃ idaṃ āyukāraṇanti attho. Tasmā tumhehi āyunā vaḍḍhitukāmehi ime cattāro iddhipādā bhāvetabbāti dasseti.

Vaṇṇasminti yaṃ vo ahaṃ vaṇṇenapi vaḍḍhissathāti avocaṃ, idaṃ tattha vaṇṇakāraṇaṃ. Sīlavato hi avippaṭisārādīnaṃ vasena sarīravaṇṇopi kittivasena guṇavaṇṇopi vaḍḍhati. Tasmā tumhehi vaṇṇena vaḍḍhitukāmehi sīlasampannehi bhavitabbanti dasseti.

Sukhasminti yaṃ vo ahaṃ sukhenapi vaḍḍhissathāti avocaṃ, idaṃ tattha vivekajaṃ pītisukhādīnānappakāraṇaṃ jhānasukhaṃ. Tasmā tumhehi sukheṇa vaḍḍhitukāmehi imāni cattāri jhānāni bhāvetabbāni.

Bhogasminti yaṃ vo ahaṃ bhogenapi vaḍḍhissathāti avocaṃ, ayaṃ so appamāṇānaṃ sattānaṃ appaṭikūlatāvaho¹ sukhasayanādi-ekādasānisamso sabbadisā vipphāritabrahmavīhārabhogo. Tasmā tumhehi bhogena vaḍḍhitukāmehi ime brahmavīhārā bhāvetabbā.

---

1. Appaṭikūlabhāvāvaho (Syā)

Balasminti yaṃ vo ahaṃ balenapi vaḍḍhissathāti avocaṃ, idaṃ¹
 āsavakkhayapariyosāne uppannaṃ arahattaphalasaṅkhātāṃ balaṃ. Tasmā
 tumhehi balena vaḍḍhitukāmehi arahattappattiyā yogo karaṇīyo.

Yathayidaṃ bhikkhave mārabalanti yathā idaṃ
 devaputtamāramaccumāra kilesamārāṇaṃ balaṃ duppasahaṃ
 durabhisambhavaṃ, evaṃ aññaṃ² loke ekabalampi na samanupassāmi.
 Tampi balaṃ idameva arahattaphalaṃ pasahati abhibhavati ajjhottha rati.
 Tasmā ettheva yogo karaṇīyoti dasseti.

Evamidaṃ puññanti evaṃ idaṃ lokuttarapuññaṃpi yāva āsavakkhayā
 pavaḍḍhatīti vivaṭṭagāmikusalānusandhiṃ niṭṭhapento arahattanikūṭena
 desanaṃ niṭṭhapesi. Suttapariyosāne vīsati bhikkhusahassāni arahattaṃ
 pāpuṇṇimsu. Caturāsīti paṇasahassāni amatapānaṃ pivimsūti.

Cakkavattisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Idaṃ taṃ (Sī)

2. Duratisambhavaṃ aññaṃ (Syā, Ka)

4. Aggaññasutta

Vāsetṭhabhāradvājaṇṇanā

111. **Evam me sutanti** Aggaññasuttam.

Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā—**Pubbārāme Migāramātupāsādeti** ettha
ayaṃ anupubbikathā—atīte satasahassakappa matthake ekā upāsikā
Padumuttaram Bhagavantam nimantetvā Buddhappamukhassa
bhikkhusatasahassassa dānam datvā Bhagavato pādamūle nipajjitvā “anāgate
tumhādi sassa Buddhassa aggupaṭṭhāyikā homī”ti patthanam akāsi. Sā
kappasatasahassam devesu ceva manussesu ca saṃsaritvā amhākam
Bhagavato kāle Bhaddiyanagare Meṇḍakaseṭṭhi puttassa Dhanañcayaseṭṭhino
gehe Sumanadeviyā kucchimhi paṭisandhim gaṇhi. Jātakāle tassā Visākhāti
nāmam akaṃsu. Sā yadā Bhagavā Bhaddiyanagaram āgamāsi, tadā
pañcadāsisatehi¹ saddhim Bhagavato paccuggamanam katvā
paṭhamadassanamhiyeva sotāpannā ahoṣi.

Aparabhāge Sāvatthiyam Migāraseṭṭhiputtassa
Puṇṇavaḍḍhanakumārassa geham gatā. Tattha nam Migāraseṭṭhi mātuṭṭhāne
ṭhapesi. Tasmā Migāramātāti vuccati. Patikulam gacchantiyā cassā pitā
mahālatāpīlandhanam nāma kārāpesi. Tasmim piḷandhane catasso
vajiranāliyo upayogam agamaṃsu, muttānam ekādasa nāliyo, pavāḷassa
dvāvīsati nāliyo, maṇīnam tettiṃsanāliyo. Iti etehi ca aññehi ca sattahi
ratanehi niṭṭhānam agamāsi. Tam sīse paṭimukkam yāva pādapiṭṭhiyā
bhassati. Pañcannam hatthīnam balaṃ dhārayamānāva nam itthi dhāretum
sakkoti. Sā aparabhāge Dasabalassa aggupaṭṭhāyikā hutvā tam pasādhanam
vissajjetvā navahi koṭṭhi Bhagavato vihāram kārayamānā karīsamatte
bhūmibhāge pāsādam kāresi. Tassa uparibhūmiyam pañca gabbhasatāni
honti, heṭṭhimabhūmiyam pañcāti gabbhasahassappaṭimaṇḍito ahoṣi. Sā
“suddhapāsādova na sobhati”ti tam parivāretvā pañca duvaḍḍhagehasatāni,
pañca cūḷapāsādasatāni, pañca dīghasālasatāni ca kārāpesi. Vihāramaho
catūhi māsehi niṭṭhānam agamāsi.

---

1. Pañcahi dārikāsatehi (Syā)

Mātugāmatlabhāve t̥hitāya Visākhāya viya aññissā Buddhasāsane dhanapariccāgo nāma natthi, purisattabhāve t̥hitassa Anāthapiṇḍikassa viya aññassāti. So hi catupaṇṇāsakoṭiyo vissajjetvā Sāvattthiyā dakkhiṇabhāge Anurādhapurassa Mahāvihārasadise t̥hāne Jetavanamahāvihāraṃ nāma kāresi. Visākhā Sāvattthiyā pācīnabhāge Uttaradeviyā¹ vihārasadise t̥hāne Pubbārāmaṃ nāma kāresi. Bhagavā imesaṃ dvinnāṃ kulānaṃ anukampāya Sāvattthiṃ nissāya viharanto imesu dvīsu vihāresu nibaddhavāsaṃ vasi. Ekaṃ antovassaṃ Jetavane vasati, ekaṃ Pubbārāme. Tasmīṃ samaye pana Bhagavā Pubbārāme viharati. Tena vuttaṃ “Pubbārāme Migāramātupāsāde”ti.

Vāsetṭhabhāradvājāti Vāsetṭho ca sāmaṇero Bhāradvājo ca. **Bhikkhūsu parivasa ntīti** te neva titthiyaparivāsaṃ vasanti, na āpattiparivāsaṃ. Aparipuṇṇavassattā pana bhikkhubhāvaṃ patthayamānā vasanti. Tenevāha “bhikkhubhāvaṃ ākaṅkhamānā”ti. Ubhopi hete udiccabrāhmaṇamahāsālakule nibbattā, cattālisa cattālisa koṭivibhavā tiṇṇaṃ bedānaṃ pāragū Majjhimanikāye **Vāsetṭhasuttaṃ** sutvā saraṇaṃ gatā, **Tevijjasuttaṃ** sutvā pabbajitvā imasmiṃ kāle bhikkhubhāvaṃ ākaṅkhamānā parivasanti. **Abbhokāse caṅkamatīti** uttaradakkhiṇena āyatassa pāsādassa puratthimadisābhāge pāsādacchāyāyaṃ yantarajjūhi ākaḍḍhiyamānaṃ ratanasatubbedhaṃ suvaṇṇa-agghikaṃ viya anilapathe vidhāvantihi chabbaṇṇāhi Buddharasmīhi sobhamāno aparāparaṃ caṅkamatī.

113. **Anucaṅkamimsūti** añjaliṃ paggayha onatasarirā hutvā anuvattamānā caṅkamimsu. **Vāsetṭhaṃ āmantesīti** so tesāṃ paṇḍitataro gahetabbaṃ vissajjetabbaṃ jānāti, tasmā taṃ āmantesi. **Tumhekhvatthāti** tumhe kho attha. **Brāhmaṇajaccāti** brāhmaṇajātikā. **Brāhmaṇakulīnāti** brāhmaṇesu kulīnā kulasampannā. **Brāhmaṇakulāti** brāhmaṇakulato, bhogādisampannaṃ brahmaṇakulaṃ pahāyāti attho. **Na akkosantīti** dasavidhena akkosavatthunā na akkosanti. **Na paribhāsantīti** nānāvidhāya paribhava kathāya na paribhāsantīti² attho.

1. Uttamadeviyā (Syā, Ka)

2. Na garahantīti (Sī)

Iti Bhagavā “brāhmaṇā ime sāmaṇere akkosanti paribhāsanti”ti jānamānova pucchati. Kasmā? Ime mayā apucchitā paṭhamataram na kathessanti, akathite kathā na samuṭṭhā tīti kathāsamuṭṭhāpanatthāya. **Tagghāti** ekaṃsavacane nipāto, ekaṃseneva no bhante brāhmaṇā akkosanti paribhāsanti vuttam hoti. **Attarūpāyāti** attano anurūpāya. **Paripuṇṇāyāti** yathārucci padabyañjanāni āropetvā āropetvā paripūrītāya. **No अपरि पुण्णायāti** antarā aṭṭhapitāya nirantaram pavattāya.

Kasmā pana brāhmaṇā ime sāmaṇere akkosanti. Appatiṭṭhatāya. Ime hi samaṇerā aggabrāhmaṇānam puttā tiṇṇam bedānam pāragū Jambudīpe brāhmaṇānam antare pākaṭā sambhāvitā. Tesam pabbajitattā aññe brāhmaṇaputtā pabbajimsu. Atha kho brāhmaṇā “apatiṭṭhā mayam jātā”ti imāya appatiṭṭhatāya gāmadvārepi antogāmepe te disvā “tumhehi brāhmaṇasamayo bhinno, muṇḍasamaṇakassa pacchato pacchato rasagiddhā hutvā vicarathā”ti-ādīni ceva pāliyam āgatāni “brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo”ti-ādīni ca vatvā akkosanti. Sāmaṇerā tesu akkosantesupi kopam vā āghātam vā akatvā kevalam Bhagavatā puṭṭhā¹ “taggha no bhante brāhmaṇā akkosanti paribhāsanti”ti ārocesum. Atha ne Bhagavā akkosanākāram pucchanto **yathā katham pana voti** pucchati. Te ācikkhantā **brāhmaṇā bhanteti**-ādimāhamsu.

Tattha **seṭṭho vaṇṇoti** jātigottādīnam paññāpanaṭṭhāne brāhmaṇova seṭṭhoti dassenti. **Hīnā aññe vaṇṇāti** itare tayo vaṇṇā hīnā lāmakāti vadanti. **Sukkoti** paṇḍaro. **Kaṇhoti** kāḷako. **Sujjhantīti** jātigottādīni paññāpanaṭṭhāne sujjhanti. **Brāhmuno puttāti** mahābrahmuno puttā. **Orasā mukhato jātāti** ure vasitvā mukhato nikkhantā, ure katvā samvaddhitāti vā orasā. **Brahmajāti** brahmato nibbattā. **Brahmanimmitāti** brahmunā nimmitā. **Brahmadāyādāti** brahmuno dāyādā. **Hīnamattha vaṇṇam ajjhupagatāti** hīnam vaṇṇam ajjhupagatā attha.

---

1. Puṭṭhattā (Syā, Ka)

Muṇḍake samaṇaketi nindantā jigucchantā vadanti, na muṇḍakamattañceva samaṇa mattañca sandhāya. **Ibbheti** gahapatike. **Kaṇheti** kālake. **Bandhūti** mārassa bandhubhūte mārapakkhike. **Pādāpacceti** mahābrahmuno pādānam¹ apaccabhūte, pādato jātetī adhippāyo.

114. “Taggha vo Vāseṭṭha brāhmaṇā porāṇam assarantā evamāhamsū”ti ettha **voti** nipātamattam, sāmivacanam vā, tumhākam brāhmaṇāti attho. **Porāṇanti** porāṇakam aggaññam lokuppatticariyavaṁsam. **Assarantāti** assaramānā². Idam vuttam hoti, ekamsena vo Vāseṭṭha brāhmaṇā porāṇam lokuppattim ananussarantā ajānantā evam vadantīti. “Dissanti kho panā”ti evamādi tesam laddhibhindanattāya vuttam. Tattha **brāhmaṇiyoti** brāhmaṇānam puttappaṭilābhatthāya āvāhavivāhavasena kulam ānītā brāhmaṇiyo dissanti. Tā kho panetā aparena samayena utuniyopi honti, sañjātapupphāti attho. **Gabbhiniyoti** sañjātagabbhā. **Vijāyamānāti** puttadhītarō janayamānā. **Pāyamānāti** dārake thaññam pāyantiyo. **Yonijāva samānāti** brāhmaṇīnam passāva maggena jātā samānā. **Evamāhamsūti** evam vadanti. Katham? “Brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo -pa- brahmadāyādā”ti. Yadi pana nesam tam saccavacanam³ siyā, brāhmaṇīnam kucchi mahābrahmassa uro bhavēyya, brāhmaṇīnam passāvamaggo mahābrahmuno mukham bhavēyya, na kho panetaṁ evam daṭṭhabbam. Tenāha “te ca brahmūnañceva abbhācikkhantī”ti-ādi.

Catuvāṇṇasuddhivaṇṇanā

Ettāvatā “mayam mahābrahmuno ure vasitvā mukhato nikkhantāti vattum mā labhantū”ti imam mukhacchedakavādaṁ vatvā puna cattāropi vaṇṇā kusale dhamme samādāya vattantāva sujjhantīti dassanattam **cattārome Vāseṭṭha vaṇṇāti**-ādimāha. **Akusalasāṅkhātāti** akusalāti saṅkhātā akusalakoṭṭhāsabhūtā vā. Esa nayo sabbattha. **Na alamariyāti** ariyabhāve asamatthā. **Kaṇhāti** pakatikālakā. **Kaṇhavipākāti**

1. Pādā (Sī)

2. Ajānamānā (Syā)

3. Nesam saccavacanam (Ka)

vipākopi nesaṃ kaṇho dukkhoti attho. **Khattiyepi** teti khattiyamhipi te. **Ekacceti** ekasmiṃ. Esa nayo sabbattha.

Sukkāti nikkilesabhāvena paṇḍarā. **Sukkavipākā**ti vipākopi nesaṃ sukko sukhoti attho.

116. **Ubhayavokiṇṇesu vattamānesū**ti ubhayesu vokiṇṇesu missībhūtesu hutvā vattamānesu. Katamesu ubhayesūti. Kaṇhasukkesu dhammesu viññugarahitesu ceva viññuppasatthesu ca. **Yadettha brāhmaṇā evamāhaṃsū**ti ettha etesu kaṇhasukkadhammesu vattamānāpi brāhmaṇā yadetaṃ evaṃ vadanti “brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo”ti-ādi. **Taṃ nesaṃ viññū nānujānantī**ti ye loke paṇḍitā, te nānumodanti, na pasamsantīti attho. **Taṃ kissa hetu.** **Imesañhi vāseṭṭhā**ti-ādimhi ayaṃ saṅkhepattho—yaṃ vuttam nānujānantīti, taṃ kasmāti ce. Yasmā imesaṃ catunnaṃ vaṇṇanaṃ yo bhikkhu araham -pa- sammadaññā vimutto, so tesaṃ aggamakkhāyati, te ca na evarūpā¹. Tasmā nesaṃ viññū nānujānanti.

Arahanti-ādipadesu cettha kilesānaṃ ārakattādihi kāraṇehi **araham**. Āsavānaṃ khīṇattā **khīṇāsavo**. Satta sekkhā puthujjanakalyāṇakā ca brahmacariyavāsaṃ vasanti nāma. Ayaṃ pana vutthavāsoti **vusitavā**. Catūhi maggehi catūsu saccesu pari jānanādi karaṇīyaṃ kataṃ assāti **katakaraṇīyo**. Kilesabhāro ca khandhabhāro ca ohito assāti **ohitabhāro**. Ohitoti ohārito². Sundaro attho, sako vā attho sadattho, anuppatto sadattho etenāti **anuppattasadattho**. Bhavasamyojanaṃ vuccati taṇhā, sā parikkhīṇā assāti **parikkhīṇabhavasamyojano**. **Sammadaññā vimuttoti** sammā hetunā kāraṇena³ jānitvā vimutto. **Janetasminti** jane etasmiṃ, imasmiṃ loketi attho. **Diṭṭhe ceva dhamme abhisamparāyaṇicā**ti idhattabhāve ca parattabhāve.

1. Teneva evarūpā (Syā, Ka)

2. Otārito (Sī)

3. Hetunā nayena kāraṇena (Sī)

117. **Anantarā**ti antaravirahitā, attano kulena sadisāti attho. **Anuyuttā**ti vasavattino. **Nipaccakāra**nti mahallakatarā nipaccakāraṃ dassenti. Daharatarā abhivādanādīni karonti. Tattha **sāmīcikkammanti** taṃtaṃvattakaraṇādi anucchavika kammaṃ.

118. **Nivīṭṭhā**ti abhinivīṭṭhā acalaṭṭhitā. Kassa pana evarūpā saddhā hotīti. sotāpannassa. So hi nivīṭṭhasaddho asinā sīse chejjamānepi¹ Buddhो abuddhoti vā, dhammo adhammoti vā, saṃgho asaṃghoti vā na vadati. Patiṭṭhitasaddho hoti sūrambaṭṭho viya.

So kira Satthu dhammadesanaṃ sutvā sotāpanno hutvā gehaṃ agamāsi. Atha māro dvattiṃsavaralakkaṇappaṭimaṇḍitaṃ Buddharūpaṃ māpetvā tassa gharadvāre ṭhatvā “Satthā āgato”ti sāsanaṃ pahīni. Sūrambaṭṭho cintesi “ahaṃ idāneva Satthu santike dhammaṃ sutvā āgato, kiṃ nu kho bhavissati”ti upasaṅkamitvā Satthusaññāya vanditvā aṭṭhāsi. Māro āha “Ambaṭṭha yaṃ te mayā ‘rūpaṃ aniccaṃ -pa- viññāṇaṃ aniccaṃ’ti kathitaṃ, taṃ dukkathitaṃ. Anupadhāretvāva hi mayā evaṃ vuttaṃ. Tasmā tvaṃ ‘rūpaṃ niccaṃ -pa- viññāṇaṃ niccaṃ’ti gaṇhāhi”ti. So cintesi “aṭṭhānametaṃ yaṃ Buddhā anupadhāretvā apaccakkhaṃ katvā kiñci katheyyuṃ, addhā ayaṃ mayhaṃ vicchindajananatthaṃ māro āgato”ti. Tato naṃ “tvaṃ mārosi”ti āha. So musāvādaṃ kātuṃ nāsakkhi. “Āma mārosmi”ti paṭijānāti. “Kasmā āgatosi”ti. Tava saddhācāla natthanti āha. “Kaṇha pāpima tvaṃ tāva eko tiṭṭha, tādīsanaṃ mārānaṃ satampi saḥassampi sataḥassampi mama saddhaṃ cāletuṃ asamatthaṃ, maggena āgatasaddhā nāma thirā silāpathaviyaṃ patiṭṭhitasineru viya acalā hoti, kiṃ tvaṃ etthā”ti accharaṃ pahari. So ṭhātuṃ asakkonto tattheva antaradhāyi. Evarūpaṃ saddhaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ “nivīṭṭhā”ti.

Mūlajātā patiṭṭhitāti maggamūlassa sañjātattā tena maggamūlena patiṭṭhitā. **Dal**hāti thirā. **Asaṃhāriyā**ti sunikhāta-indakhīlo viya kenaci cāletuṃ asakkuṇeyyā. **Tassetāṃ kallaṃ vacanāyā**ti tassa ariyasāvakassa yuttametaṃ vattuṃ. Kinti²? “Bhagavatomhi putto

1. Chijjamānepi (Syā, Ka)

2. Kiṃ (Si)

oraso”ti evamādi. So hi Bhagavantam nissāya ariyabhūmiyam jātoti **Bhagavato putto**. Ure vasitvā mukhato nikkhantadhammaghosavasena maggaphalesu patiṭṭhitattā **oraso mukhato jāto**. Ariyadhammato jātattā ariyadhammena ca nimmitattā **dhammajo dhammanimmito**.

Navalokuttaradhammadāyajjam¹ arahatīti **dhammadāyādo**. Tam kissa hetūti yadetam “Bhagavatomhi putto”ti vatvā “dhammajo dhammanimmito”ti vuttam, tam kasmāti ce. Idānissa attham dassento **Tathāgatassa hetanti-**ādimāha. Tattha “dhammakāyo itipī”ti kasmā Tathāgato “dhammakāyo”ti vutto. Tathāgato hi Tepīṭakam Buddhavacanam hadayena cintetvā vācāya abhinīhari. Tenassa kāyo dhammamayattā dhammova. Iti dhammo kāyo assāti **dhammakāyo**. Dhammakāyattā eva **brahmakāyo**. Dhammo hi seṭṭhatthena brahmāti vuccati. **Dhammabhūto**ti dhammasabhāvo. Dhamma bhūtattā eva **brahmabhūto**.

119. Ettāvatā Bhagavā seṭṭhacchedakavādam dassetvā idāni aparenapi nayena seṭṭhacchedakavādameva dassetum **hoti kho so Vāseṭṭha samayoti-**ādimāha. Tattha samvaṭṭavivaṭṭakathā **Brahmajāle**² vitthāritāva. **Itthattam āgacchantī**ti itthabhāvaṃ manussattam āgacchanti. **Tedha honti manomayā**ti te idha manussaloke nibbattamānāpi opapātikā hutvā maneneva nibbattāti manomayā. Brahmaloce viya idhāpi nesam pītiyeva āhāraḥkiccam sādhetīti **pītibhakkhā**. Eteneva nayena **sayampabhādīnī**pi veditabbānīti.

Rasapathavipātubhāvavaṇṇanā

120. **Ekodakībhū**ti sabbam cakkavāḷam ekodakameva bhūtam. **Andhakāro**ti tamo. **Andhakāratimisā**ti cakkhuviññāṇuppatinivāraṇena andhabhāvakaraṇam bahalatamam. **Samatanī**³ti patiṭṭhati samantato patthari. **Payaso tattassā**ti tattassa khīrassa. **Vaṇṇasampannā**ti vaṇṇena sampannā. Kaṇikārapupphasadiso hissā vaṇṇo ahoṣi. **Gandhasampannā**ti gandhena

1. ...dhammadāyādam (Sī)

2. Dī-Tīṭha 1. 101 piṭṭhe.

3. Samatānīti (Syā, Ka)

sampannā dibbagandham vāyati. **Rasasampannā**ti rasena sampannā pakkhittadibbojā viya hoti. **Khuddamadhunti** khuddakamakkhikāhi katamadhum. **Anelakanti** niddosam makkhikaṇḍakavirahitam. **Lolajātikoti** lolasabhāvo. Atītānantarepi kappe loloyeva. **Ambhoti** acchariyajāto āha. **Kimevidam bhavissatīti** vaṇṇopissā manāpo gandhopi, raso panassā kīdiso bhavissatīti attho. Yo tattha uppannalobho, so rasapathaviṃ aṅguliya sāyi, aṅguliya gahetvā jivhagge ṭhapesi.

Acchādesīti jivhagge ṭhapitamattā satta rasaharaṇīśahassāni pharitvā manāpā hutvā tiṭṭhati. **Taṇhā cassa okkamīti** tattha cassa taṇhā uppajji.

Candimasūriyādipātubhāvavaṇṇanā

121. **Āluppakārakam upakkamiṃsu paribhuñjitunti** ālopaṃ katvā piṇḍe piṇḍe chinditvā paribhuñjitum ārabhiṃsu. **Candimasūriyāti** candimā ca sūriyo ca. **Pāturahesunti** pātubhaviṃsu.

Ko pana tesam paṭhamam pātubhavi, ko kasmim vasati, kassa kim pamāṇam, ko upari, ko sīgham gacchati, kati nesam vīthiyo, katham caranti, kittake ṭhāne ālokaṃ karontīti. Ubho ekato pātubhavanti. Sūriyo paṭhamataram paññāyati. Tesañhi sattānam sayampabhāya antarahitāya andhakāro ahosi. Te bhīttasitā “bhaddakam vatassa sace āloko pātubhaveyyā”ti cintayimṃsu. Tato mahājanassa sūrabhāvam janayamānam sūriyamaṇḍalam uṭṭhahi. Tenevassa sūriyoti nāmaṃ ahosi. Tasmim divasam ālokaṃ katvā atthaṅgate puna andhakāro ahosi. Te “bhaddakam vatassa sace añño āloko uppajjeyyā”ti cintayimṃsu. Atha nesam chandam ñatvāva candamaṇḍalam uṭṭhahi. Tenevassa candoti nāmaṃ ahosi.

Tesu cando antomaṇivimāne vasati. Tam bahi rajatena parikkhittam. Ubhayampi sītalameva ahosi. Sūriyo antokanakavimāne vasati. Tam bāhiram phalikaparikkhittam hoti. Ubhayampi uṇhameva.

Pamāṇato cando ujukaṃ ekūnapaññāsajano. Parimaṇḍalato tihi yojanehi ūnadiyaḍḍhasatayojanā. Sūriyo ujukaṃ paññāsajano, parimaṇḍalato diyaḍḍhasatayojano.

Cando heṭṭhā sūriyo upari, antarā nesam yojanam hoti. Candassa heṭṭhimantato sūriyassa uparimantato yojanasatam hoti.

Cando ujukaṃ saṇikaṃ gacchati, tiriyaṃ sīghaṃ. Dvīsu passesu nakkhattatārakā gacchanti. Cando dhenū viya vacchaṃ tam tam nakkhattam upasaṅkamati. Nakkhattāni pana attano ṭhānam na vijahanti. Sūriyassa ujukaṃ gamanaṃ sīghaṃ, tiriyaṃ gamanaṃ dandhaṃ. So kālapakkha-uposathato pāṭipadadivase yojanānam satasahassaṃ canda maṇḍalaṃ ohāya gacchati. Atha cando lekhā viya paññāyati. Pakkhassa dutiyāya satasahassanti evaṃ yāva uposathadivasa satasahassaṃ satasahassaṃ ohāya gacchati. Atha cando anukkamena vaḍḍhitvā uposathadivase paripuṇṇo hoti. Puna pāṭipadadivase yojanānam satasahassaṃ dhāvitvā gaṇhāti. Dutiyāya satasahassanti evaṃ yāva uposathadivasa satasahassaṃ satasahassaṃ dhāvitvā gaṇhāti. Atha cando anukkamena hāyitvā uposathadivase sabbaso na paññāyati. Candam heṭṭhā katvā sūriyo upari hoti. Mahatiyā pāṭiyā khuddakabhājanaṃ viya candamaṇḍalaṃ pidhīyati. Majjhanhike gehacchāyā viya candassa chāyā na paññāyati. So chāyāya apaññāyamānāya dūre ṭhitānam divā padīpo viya sayampi na paññāyati.

Kati nesam vīthiyoti ettha pana ajavīthi nāgavīthi govīthi tisso vīthiyo honti. Tattha ajānam udakaṃ paṭikūlam hoti, hatthināgānam panāpaṃ. Gunnaṃ sītuṇha samatāya phāsu hoti. Tasmā yaṃ kalam candimasūriyā ajavīthim āruhanti, tadā devo ekabindumpi na vassati. Yādā nāgavīthim ārohanti, tadā bhinnam viya nabham paggharati. Yādā govīthim ārohanti, tadā utusamatā sampajjati. Candimasūriyā chamāse Sineruto bahi nikkhamanti, chamāse anto vicaranti. Te hi āsālhamāse Sinerusamīpena vicaranti. Tato pare dve māse nikkhamitvā bahi vicarantā paṭhama kattikamāse majjhena gacchanti. Tato cakkavālābhimukhā gantvā tayo māse cakkavālasamīpena caritvā puna

nikkhamitvā citramāse majjhena gantvā tato dve māse Sinerubhimukhā pakkhanditvā puna āsāḷhe Sinerusamīpena caranti.

Kittake ṭhāne ālokaṃ karontīti. Ekappahārena tīsu dīpesu ālokaṃ karonti. Kathaṃ? Imasmiñhi dīpe sūriyuggamanakālo pubbavidehe majjhanhiko hoti, uttarakurūsu atthaṅgamanakālo, aparagoyāne majjhimayāmo. Pubbavidehamhi uggamanakālo uttarakurūsu majjhanhiko, aparagoyāne atthaṅgamanakālo, idha majjhimayāmo. Uttarakurūsu uggamanakālo aparagoyāne majjhanhiko, idha atthaṅgamanakālo, pubbavidehe majjhimayāmo. Aparagoyānadīpe uggamanakālo idha majjhinhiko, pubbavidehe atthaṅgamanakālo, uttarakurūsu majjhimayāmoti.

Nakkhattāni tārakarūpānīti kattikādinakkhattāni ceva sesatārakarūpāni ca candimasūriyehi saddhimīyeva pāturaheṣuṃ. **Rattindivā**ti tato sūriyatthaṅgamanato yāva aruṇuggamanā ratti, aruṇuggamanato yāva sūriyatthaṅgamanā divāti evaṃ rattindivā paññāyimsu. Atha pañcadasa rattiyo aḍḍhamāso, dve aḍḍhamāsā māsoti evaṃ māsaddhamāsā paññāyimsu. Atha cattāro māsā utu, tayo utū saṃvaccharoti evaṃ utusaṃvaccharā paññāyimsu.

122. **Vaṇṇavevaṇṇatā cāti** vaṇṇassa vivaṇṇabhāvo. **Tesaṃ vaṇṇātimāna paccayāti** tesaṃ vaṇṇaṃ ārabha uppanna-atimānapaccayā.

Mānātimānajātikānanti punappunaṃ uppajjamānātimānasabhāvānaṃ.

Rasāya pathaviyāti sampannarasattā rasāti laddhanāmāya pathaviyā.

Anutthuniṃsūti anubhāsiṃsu. **Aho rasanti** aho amhākaṃ madhurarasaṃ antarahitaṃ. **Aggaññaṃ akkharanti** lokuppattivāmsakathaṃ. **Anusarantīti** anugacchanti.

Bhūmipappaṭakapātubhāvādivaṇṇanā

123. **Evameva pāturahosīti** ediso hutvā uṭṭhahi, antovāpiyaṃ uduke chinne sukkhakalalapaṭalaṃ viya ca uṭṭhahi.

124. **Padālatāti** ekā madhurarasā bhaddālatā. **Kalambukāti** nāḷikā. **Ahu vata noti** madhurarasā vata no padālatā ahosi. **Ahāyi vata noti** sā no etarahi antarahitāti.

125. **Akaṭṭhapākoti** akaṭṭheyyeva bhūmibhāge uppanno. **Akaṇoti** nikkuṇḍako¹. **Athusoti** nitthuso. **Sugandhoti** dibbagandham vāyati. **Taṇḍulapphaloti** suparisuddham paṇḍaram taṇḍulameva phalati. **Pakkaṃ paṭivirūḷhanti** sāyam gahitaṭṭhānam pāto pakkaṃ hoti, puna virūḷham paṭipākatikameva gahitaṭṭhānam na paññāyati. **Nāpadānam paññāyatīti** alāyikaṃ hutvā anūnameva paññāyati.

Itthipurisaliṅgādipātubhāvavaṇṇanā

126. **Itthiyā cāti** yā pubbe manussakāle itthī, tassa itthiliṅgaṃ pātubhavati, pubbe purisassa purisaliṅgaṃ. Mātugāmo nāma hi purisattabhāvaṃ labhanto anupubbena purisattapaccaye dhamme pūretvā labhati. Puriso itthattabhāvaṃ labhanto kāmesumicchācāraṃ nissāya labhati. Tadā pana pakatiyā mātugāmassa itthiliṅgaṃ, purisassa purisaliṅgaṃ pāturahosi. **Upanijjhāyatanti** upanijjhāyantānaṃ oloketānaṃ. **Parilāhoti** rāga parilāho. **Setṭhinti** chārikaṃ. **Nibbuyhamānāyāti** niyyamānāya.

127. **Adhammasammatanti** taṃ paṃsukhipanādi adhammoti sammataṃ. **Tadetarahi dhammasammatanti** taṃ idāni dhammoti sammataṃ, dhammoti taṃ gahetvā vicaranti. Tathā hi ekaccesu janapadesu kalahaṃ kurumānā itthiyo “tvaṃ kasmā kathesi, yā gomayapiṇḍamattampi nālatthā”ti vadanti. **Pātabyatanti** sevitaḍḍhatā. **Sannidhi kārakanti** sannidhiṃ katvā. **Apadānam paññāyitthāti** chinnaṭṭhānaṃ ūnameva hutvā paññāyittha. **Sanḍasaṇḍāti** ekekasmim ṭhāne kalāpabandhā viya gumbagumbā hutvā.

128. **Mariyādaṃ ṭhapeyyāmāti** sīmaṃ ṭhapeyyāma. **Yatra hi nāmāti** yo hi nāma. **Pāṇinā paharimsūti** tayo vāre vacanaṃ agaṇhantaṃ pāṇinā paharimsu. **Tadagge khoti** taṃ aggaṃ katvā.

Mahāsammatarājavaṇṇanā

130. **Khīyitabbaṃ khīyeyyāti** pakāsetabbaṃ pakāseyya khipitabbaṃ khipeyya, hāretabbaṃ hāreyyāti vuttaṃ hoti. **Yo nesam sattoti**

---

1. Nikkaṇo (Ka), nikkuṇḍako (Syā)

yo tesam satto. Ko pana soti. Amhākaṃ bodhisatto. **Sālīnaṃ bhāgaṃ anupadassāmāti** mayam ekekassa khattato ambaṇambaṇaṃ āharitvā tuyhaṃ sālībhāgaṃ dassāma, tayā kiñci kammaṃ na kātabbāṃ, tvaṃ amhākaṃ jeṭṭhakatṭhāne tiṭṭhāti.

131. **Akkharaṃ upanibbattanti** saṅkhā samaññā paññatti vohāro uppanno. **Khattiyo khattiyotveva dutiyaṃ akkharanti** na kevalaṃ akkhameva, te panassa khettsāmino tīhi saṅkhehi abhisekampi akamsu. **Rañjetīti** sukheti pineti. **Aggaññenāti** agganti ñātena, agge vā ñātena lokupattisamaye uppanna abhinibbatti ahoṣīti.

Brāhmaṇamaṇḍalādivaṇṇanā

132. **Vītaṅgārā vītadhūmāti** pacitvā khāditabbābhāvato vigatadhūmaṅgārā. **Pannamusalāti** koṭṭetvā pacitabbābhāvato patitamusalā. **Ghāsamesamānāti** bhikkhā cariyavasena yāgubhattaṃ pariyesantā. **Tameṇaṃ manussā disvāti** te ete manussā passivā. **Anabhisambhuṇamānāti** asahamānā asakkontā. **Ganthe karontāti** tayo vede abhisāṅkharontā ceva vācentā ca. **Acchantīti** vasanti, “acchenti”tipi pāṭho. Esevattho. **Hīnasammatanti** “mante dhārenti mante vācentī”ti kho vāseṭṭha idaṃ tena samayena hīnasammataṃ. **Tadetarahi seṭṭhasammatanti** taṃ idāni “ettake mante dhārenti ettake mante vācentī”ti seṭṭhasammataṃ jātaṃ. **Brāhmaṇamaṇḍalassāti** brāhmaṇagaṇassa.

133. **Methunaṃ dhammaṃ samādāyāti** methunadhammaṃ samādiyivā. **Visukammante**¹ payojesunti gorakkha² vāṇijakammādiḥ vissute uggate kammante payojesuṃ.

134. **Suddā suddāti** tena luddācārakammakhuddācārakammunā suddam suddam lahuṃ lahuṃ kucchitaṃ gacchanti, vinassantīti attho. **Ahu khoti** hoti kho.

1. Vissutakammante (Sī)

2. Gopaka (Syā, Ka)

135. **Sakaṃ dhammaṃ garahamānoti** na setacchattaṃ ussāpanamattena sujjhituṃ sakkāti evaṃ attano khattiyadhammaṃ nindamāno. Esa nayo sabbattha. “Imehi kho vāseṭṭha catūhi maṇḍalehi”ti iminā imaṃ dasseti “samaṇamaṇḍalaṃ nāma visuṃ natthi, yasmā¹ pana na sakkā jātiyā sujjhituṃ, attano attano sammāpaṭipattiyā visuddhi hoti. Tasmā imehi catūhi maṇḍalehi samaṇamaṇḍalassa abhinibbatti hoti. Imāni maṇḍalāni samaṇamaṇḍalaṃ anuvattanti, anuvattantāni ca dhammeneva anuvattanti, no adhammena. Samaṇamaṇḍalañhi āgama sammāpaṭipattiṃ pūretvā suddhiṃ pāpuṇanti”ti.

Duccaritādikathāvaṇṇanā

136. Idāni yathājātiyā na sakkā sujjhituṃ, sammāpaṭipattiyāva sujjhanti, tamatthaṃ pākaṭaṃ karonto **khattiyopi kho Vāseṭṭhāti** desanaṃ ārabhi. Tattha **micchādiṭṭhikammasamādānahetūti** micchādiṭṭhivasena samādinna-kammahetu, micchādiṭṭhikammasa vā samādānahetu.

137. **Dvayakārīti** kālena kusalaṃ karoti, kālena akusalaṃ evaṃ ubhayakārī. **Sukhadukkhappaṭisaṃvedī hotīti** ekakkhaṇe ubhayavipākadānaṭṭhānaṃ nāma natthi. Yena pana akusalaṃ bahuṃ kataṃ hoti, kusalaṃ maṇḍaṃ, so taṃ kusalaṃ nissāya khattiyakule vā brāhmaṇakule vā nibbattati. Atha naṃ akusalakammaṃ kāṇampi karoti khujjampi pīṭhasappimpi. So rajjassa vā anaraho hoti, abhisittakāle vā evaṃbhūto bhoge paribhuñjituṃ na sakkoti. Aparassa maraṇakāle dve balavamallā viya te dvepi kusalākusalakammāni upaṭṭhahanti. Tesu akusalaṃ balavataraṃ hoti, taṃ kusalaṃ paṭibāhitvā tiracchānayaniyaṃ nibbattāpeti. Kusalakammampi pavattivedaniyaṃ hoti. Tamenam maṅgalaṭṭhānaṃ vā karonti maṅgala-assaṃ vā maṅgala-usabhaṃ vā. So sampattiṃ anubhavati. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “sukhadukkhappaṭisaṃvedī hoti”ti.

Bodhipakkhiyabhāvanāvaṇṇanā

138. **Sattannaṃ bodhipakkhiyānanti** “cattāro satipaṭṭhānā”ti-ādikotiṭṭhāsavasena sattannaṃ, paṭipāṭiyā pana sattatimsāya bodhipakkhiyānaṃ

dhammānaṃ. **Bhāvanamanvāyāti** bhāvanaṃ anugantvā, paṭipajjitvāti attho. **Parinibbā yatīti** kilesaparinibbānena parinibbāyati. Iti Bhagavā cattāro vaṇṇe dassetvā vinivattetvā paṭividdhacatusaccaṃ khīṇāsavameva devamanussesu seṭṭhaṃ katvā dassesi.

140. Idāni tamevatthaṃ lokasammatassa brahmunopi vacanadassanānusārena daḷhaṃ katvā dassento **imesaṃ hi Vāseṭṭha catunnaṃ vaṇṇānanti**-ādimāha. “Brahmunā pesā”ti-ādi Ambaṭṭhasutte vitthāritaṃ. Iti Bhagavā ettakena iminā kathāmaggena seṭṭhacchedakavādameva dassetvā suttantaṃ vinivattetvā arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi. **Attamanā Vāseṭṭhabhāradvājāti** Vāseṭṭhabhāradvāja sāmaṇerāpi hi sakamanā tuṭṭhamanā “sādhu sādhu”ti Bhagavato bhāsitaṃ abhinandiṃsu. Idameva suttantaṃ āvajjantā anumajjantā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇiṃsūti.

Aggaññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sampasādanīyasutta

Sāriputtasīhanādaṇṇanā

141. **Evam me sutanti** Sampasādanīyasuttaṃ.

Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā—**Nālandāyanti** Nālandāti evaṃnāmake nagare, taṃ nagaraṃ gocaragāmaṃ katvā. **Pāvārikambavaneti** Dussapāvārikasetṭhino Ambavane. Taṃ kira tassa uyyānaṃ ahosi. So Bhagavato dhammadesanaṃ sutvā Bhagavati pasanno tasmim uyyāne kuṭileṇamaṇḍa pādipaṭimaṇḍitaṃ Bhagavato vihāraṃ katvā niyyātesi. So vihāro Jīvakambavanaṃ viya “Pāvārikambavanan”tveva saṅkhyāṃ gato, tasmim Pāvārikambavane viharatīti attho. Bhagavantam etadavoca “evaṃpasanno aham bhante Bhagavatī”ti. Kasmā evaṃ avoca? Attano uppannasomanassapavedanattham.

Tatrāyamanupubbikathā—thero kira taṃdivasaṃ kālasseva sarīrappaṭijaggaṇaṃ katvā sunivatthanivāsano pattacīvaramādāya pāsādikehi abhikkantādīhi devamanussānaṃ pasādaṃ āvahanto Nālandavāsīnaṃ hitasukhamanubrūhayanto piṇḍāya pavisitvā pacchā bhattaṃ piṇḍapātaṭaṭikkanto vihāraṃ gantvā Satthu vattaṃ dassetvā Satthari Gandhakuṭim pavitṭhe Satthāraṃ vanditvā attano divāṭṭhānaṃ agamāsi. Tattha saddhivihārikante vāsikesu vattaṃ dassetvā paṭikkantesu divāṭṭhānaṃ sammajjitvā cammakkaṇḍaṃ paññāpetvā udakatumbato udakena hatthapāde sītale katvā tisandhipallaṅkaṃ ābhujitvā kālaparicchedaṃ katvā phalasamāpattiṃ samāpajji.

So yathāparicchinnaḥkālavasena samāpattito vuṭṭhāya attano guṇe anussaritu māraddho. Athassa guṇe anussarato sīlaṃ āpāthamāgataṃ. Tato paṭipāṭiyāva samādhi paññā vimutti vimuttiñāṇadassanaṃ. Paṭhamaṃ jhānaṃ -pa- ākāsaṇācāyatana samāpatti -pa- nevaṣaṇṇānaṣaṇṇāyatanasamāpatti vipassanāññānaṃ -pa- dibbacakkhuññānaṃ -pa- sotāpattimaggo sotāpattiphalaṃ -pa- arahattamaggo arahattaphalaṃ atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā niruttapaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidā sāvakapāramiññānaṃ. Ito paṭṭhāya kappasatasahassādhikassa asaṅkhyeyyassa upari Anomadassībuddhassa pādamūle kataṃ abhinīhāraṃ ādiṃ katvā attano guṇe anussarato yāva nisinnaṇḍaṃ guṇa upaṭṭhahimsu.

Evam thero attano guṇe anussaramāno guṇānaṃ pamāṇaṃ vā paricchedaṃ vā datṭhuṃ nāsakkhi. So cintesi “mayhaṃ tāva padesañāṇe t̥hitassa sāvakassa guṇānaṃ pamāṇaṃ vā paricchedo vā natthi, ahaṃ pana yaṃ Satthāraṃ uddissa pabbajito, kīdisā nu kho tassa guṇā”ti Dasabalassa guṇe anussarituṃ āraddho. So Bhagavato sīlaṃ nissāya, samādhim paññaṃ vimuttiṃ vimuttiñāṇadassanaṃ nissāya, cattāro satipaṭṭhāne nissāya, cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde cattāro magge cattāri phalāni catasso paṭisambhidā catuyoniparicchedakañāṇaṃ cattāro ariyavaṃse nissāya Dasabalassa guṇe anussarituṃ āraddho.

Tathā pañca padhāniyaṅgāni, pañcaṅgikaṃ sammāsamādhim, pañcindriyāni, pañca balāni, pañca nissaraṇiyā dhātuyo, pañca vimuttāyatanāni, pañca vimutti-paripāca niyā paññā, cha sārāṇīye dhamme, cha anussatiṭṭhānāni, cha gārove, cha nissaraṇiyā dhātuyo, cha satatavihāre, cha anuttariyāni, cha nibbedhabhāgiyā paññā, cha abhiññā, cha asādhāraṇaṇāni, satta aparihāniye dhamme, satta ariyadhaṇāni, satta bojjhaṅge, satta sappurisadhamme, satta nijjaravatthūni, satta paññā, satta dakkhiṇeyyapuggale, satta khīṇāsavabalāni, aṭṭha paññāpaṭilābhahetū, aṭṭha sammattāni, aṭṭha lokadhammā tikkame, aṭṭha ārambhavatthūni, aṭṭha akkhaṇadesanā, aṭṭha mahāpurisavitakke, aṭṭha abhibhāyatanāni, aṭṭha vimokkhe, nava yonisomanasikāramūlake dhamme, nava pārissuddhipadhāniyaṅgāni, nava sattāvāsadesanā, nava āghātappaṭivīnaye, nava paññā, nava nānattāni, nava anupubbavihāre, dasa nāthakaraṇe dhamme, dasa kasiṇāyatanāni, dasa kusalakammapathe, dasa Tathāgatabalāni, dasa sammattāni, dasa ariyavāse, dasa asekkhadhamme, ekādasa mettānisamse, dvādasa dhammacakkākāre, terasa dhutaṅga guṇe, cuddasa Buddhañāṇāni, pañcadasa vimutti-paripācāniye dhamme, soḷasavidhaṃ ānāpānassatiṃ, aṭṭhārasa Buddhadhamme, ekūnavīsati paccavekkhaṇaṇāni, catucattā līsa nāṇavatthūni, paropañṇāsa kusalahamme, sattasattati nāṇavatthūni, catuvīsati koṭi sataḥassasamāpattisaṅcaramahāvajirañāṇa¹ nissāya Dasabalassa guṇe anussarituṃ ārabhi.

---

1. Samāpattiyo saṅcāritamahāvajirañāṇaṃ (Syā, Ka)

Tasmiṃyeva ca divāṭṭhāne nisinnoyeva upari “aparaṃ pana bhante etadānutta riyaṃ”ti āgamissanti soḷasa aparaṃpariyadhammā, tepi nissāya anussarituṃ ārabhi. So “kusalapaññattiyaṃ anuttaro mayhaṃ Satthā, āyatanapaññattiyaṃ anuttaro, gabbhāvakkā ntiyaṃ anuttaro, ādesanāvidhāsu anuttaro, dassanasamāpattiyaṃ anuttaro, puggalapañña ttiyaṃ anuttaro, padhāne anuttaro, paṭipadāsu anuttaro, bhassasamācāre anuttaro, purisa sīlasamācāre anuttaro, anusāsanāvidhāsu anuttaro, parapuggalavimuttiñāṇe anuttaro, sassatavādesu anuttaro, pubbenivāsañāṇe anuttaro, dibbacakkhuñāṇe anuttaro, iddhiyidhe anuttaro, iminā ca iminā ca anuttaro”ti evaṃ Dasabalassa guṇe anussaranto Bhagavato guṇānaṃ neva antaṃ, na pamāṇaṃ passi. Thero attanopi tāva guṇānaṃ antaṃ vā pamāṇaṃ vā nāddasa, Bhagavato guṇānaṃ kiṃ passissati. Yassa yassa hi paññā mahatī ñāṇaṃ visadaṃ, so so Buddhaguṇe mahantato saddahati. Lokiyamahājano ukkāsitvāpi khipitvāpi “namo Buddhānaṃ”ti attano attano upanissaye ṭhatvā Buddhānaṃ guṇe anussarati. Sabbalokiyamahājanato eko sotāpanno Buddhaguṇe mahantato saddahati. sotāpannānaṃ satatopi sahasatopi eko sakadāgāmī. sakadāgāmīnaṃ satatopi sahassa topi eko anāgāmī. anāgāmīnaṃ satatopi sahasatopi eko arahā Buddhaguṇe mahantato saddahati. Avasesa-arahantehi asīti mahātherā Buddhaguṇe mahantato saddahanti. Asītimahātherehi cattāro mahātherā. Catūhi mahātherehi dve aggasāvaka. Tesupi Sāriputtatthero, Sāriputtattheratopi eko Paccekabuddho Buddhaguṇe mahantato saddahati. Sace pana sakalacakkavāḷagabbhe saṅghāṭikaṇṇena saṅghāṭikaṇṇaṃ pahariyamānā nisinnā Paccekabuddhā Buddhaguṇe anussareyyuṃ, tehi sabbehipi eko Sabbaññubuddhova Buddhaguṇe mahantato saddahati.

Seyyathāpi nāma mahājano “mahāsamuddo gambhīro uttāno”ti jānanatthaṃ yottāni vaṭṭeyya, tattha koci byāmapamāṇaṃ yottaṃ vaṭṭeyya, koci dve byāmaṃ, koci dasabyāmaṃ, koci vīsatiabyāmaṃ, koci tiṃsabyāmaṃ, koci cattālīsabyāmaṃ, koci paññāsabyāmaṃ, koci satabyāmaṃ,

koci saḥassabyāmaṇṇi, koci caturāsītibyāmasaḥassaṇṇi. Te nāvāni āruyha, samuddamajjhe uggatapabbatādīmi vā tathāva attano attano yottamī otāreyyum, tesu yassa yottamī byāmaṇṇaṇṇi, so byāmaṇṇaṇṇi udakaṇṇi jānāti -pa-. Yassa caturāsītibyāma saḥassaṇṇi, so caturāsītibyāmasaḥassaṇṇi udakaṇṇi jānāti. Parato udakaṇṇi ettakanti na jānāti. Mahāsamudde pana na tattakamīeva udakaṇṇi, atha kho anantamaparimāṇaṇṇi. Caturāsītīyojanasaḥassaṇṇi gambhīro hi mahāsamuddo, evameva ekabyāmayottato paṭṭhāya navabyāmayottena nīta-udakaṇṇi viya lokiyamahājanena diṭṭhabuddhaguṇā vedittabbā. Dasabyāmayottena dasabyāmaṇṇi nīta-udakaṇṇi viya sotāpannena diṭṭhabuddhaguṇā. Vīsītibyāmayottena vīsītibyāmaṇṇi nīta-udakaṇṇi viya sakadāgāminā diṭṭhabuddhaguṇā. Timsabyāmayottena timsabyāmaṇṇi nīta-udakaṇṇi viya anāgāminā diṭṭhabuddhaguṇā. Cattālīsabyāmayottena cattālīsabyāmaṇṇi nīta-udakaṇṇi viya arahatā diṭṭhabuddhaguṇā. Paññāsabyāmayottena paññāsabyāmaṇṇi nīta-udakaṇṇi viya asītimahātherehi diṭṭhabuddhaguṇā. Satabyāmayottena satabyāmaṇṇi nīta-udakaṇṇi viya catūhi mahātherehi diṭṭhabuddhaguṇā. Saḥassabyāmayottena saḥassa byāmaṇṇi nīta-udakaṇṇi viya Mahāmoggallānattherena diṭṭhabuddhaguṇā. Caturāsītibyāmasaḥassayottena caturāsītibyāmasaḥassaṇṇi nīta-udakaṇṇi viya Dhammasenāpatinā Sāriputtattherena diṭṭhabuddhaguṇā. Tatha yathā so puriso mahāsamudde udakaṇṇi nāma na ettakamīeva, anantamaparimāṇanti gaṇhāti, evameva āyasmā Sāriputto dhammanvayena anvayaabuddhiyā anumānena nayaggāhena sāvakaṇṇi nīta-udakaṇṇi viya Dasabalassa guṇe anussaranto “Buddhaguṇā anantā aparimāṇā”ti saddahi.

Therena hi diṭṭhabuddhaguṇehi dhammanvayena gahetabbabuddhaguṇāyeva bahutarā. Yathā kathaṇṇi viya? Yathā ito nava ito navāti aṭṭhārasa yojanāni avattharitvā gacchantiyā Candabhāgāya mahānadiyā puriso sūcipāsena udakaṇṇi gaṇheyya, sūcipāsena gahita-udakato aggahitameva bahu hoti. Yathā vā pana puriso mahāpathavito aṅguliyaṇṇi paṇsum gaṇheyya, aṅguliyaṇṇi gahitapaṇsum avasesapaṇsumyeva bahu hoti. Yathā vā pana puriso mahāsamuddābhimukhiṇi aṅguliṇi kareyya,

aṅguli-abhimukha-udakato avasesaṃ udakaṃyeva bahu hoti. Yathā ca puriso ākāśābhi mukhiṃ aṅguliṃ kareyya, aṅguli-abhimukha-ākāsato sesa-ākāsappadesova bahu hoti. Evaṃ therena diṭṭhabuddhaguṇehi adiṭṭhā guṇāva bahūti veditabbā. Vuttampi cetam—

“Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ,
kappampi ce aññaṃabhāsamaṇo.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassā”ti.

Evaṃ therassa attano ca Satthu ca guṇe anussarato yamakamahānadīmahogho viya abbhantare pītisomanassaṃ avattharamānaṃ vāto viya bhastaṃ, ubbhijjitvā uggata-udakaṃ viya mahārahadaṃ sakalasarīraṃ pūreti. Tato therassa¹ “supatthitā vata me patthanā, suladdhā me pabbajjā, yvāhaṃ evaṃvidhassa Satthu santike pabbajito”ti āvajjantassa balavataraṃ pītisomanassaṃ uppajji.

Atha thero “kassāhaṃ imaṃ pītisomanassaṃ āroceyyan”ti, cinto añño koci samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā mama imaṃ pasādaṃ anuccha vikaṃ katvā paṭiggahetuṃ na sakkhissati, ahaṃ imaṃ somanassaṃ Satthunoyeva pavedeyyāmi², Satthāva me paṭiggaṇhituṃ sakkhissati, so hi tiṭṭhatu mama pīti somanassaṃ, mādisassa samaṇasatassa vā samaṇasahassassa vā samaṇasatasahassassa vā somanassaṃ pavedentassa sabbesaṃ manaṃ gaṇhanto paṭiggahetuṃ sakkoti. Seyyathāpi nāma aṭṭhārasa yojanāni avattharamānaṃ gacchanti Candabhāgamahānadīṃ kusumbhā vā kandarā vā sampaṭicchituṃ na sakkonti, mahāsamuddova taṃ sampaṭicchati. Mahāsamuddo hi tiṭṭhatu Candabhāgā, evarūpānaṃ nadīnaṃ satampi sahasampi sataha ssampi sampaṭicchati, na cassa tena ūnattaṃ vā pūrattaṃ vā paññāyati, evameva Satthā mādisassa samaṇasatassa samaṇasahassassa samaṇasatasahassassa vā pītisomanassaṃ pavedentassa sabbesaṃ manaṃ gaṇhanto paṭiggahetuṃ sakkoti. Sesā samaṇabrāhmaṇā dayo Candabhāgaṃ kusumbhakandarā viya mama somanassaṃ sampaṭicchituṃ na

1. Thero (bahūso)

2. Pavedessāmi (Sī, Syā)

sakkonti. Handāhaṃ mama pītisomanassaṃ Satthunova āroceṃīti pallaṅkaṃ vinibbhujitvā cammakkaṇḍaṃ papphoṭetvā ādāya sāyanhasamaye pupphānaṃ vaṇṭato chijjitvā paggharaṇakāle Satthāraṃ upasaṅkamitvā attano somanassaṃ pavedento **evaṃpasanno ahaṃ bhanteti**-ādimāha. Tattha **evaṃpasannoti** evaṃ uppannasaddho, evaṃ saddahāṃīti attho.

Bhiyyobhiññataroti bhiyyataro abhiññāto, bhiyyatarābhiñño vā, uttaritaraññoti attho. **Sambodhiyanti** sabbaññutaññāṇe arahattamaggañāṇe vā, arahattamaggeneva hi Buddhaguṇā nippadesā gahitā honti. Dve hi aggasāvakā arahattamaggeneva sāvakapāramiññaṃ paṭilabhanti. Paccekabuddhā paccekabodhiññaṃ. Buddhā sabbaññutaññāṇāṇeva sakale ca Buddhaguṇe. Sabbañhi nesaṃ arahattamaggeneva ijjhati. Tasmā arahattamaggaññaṃ sambodhi nāma hoti. Tena uttaritaro Bhagavatā natthi. Tenāha “Bhagavatā bhiyyobhiññataro yadidaṃ sambodhiyan”ti.

142. **Uḷārāti** seṭṭhā. Ayañhi uḷārasaddo “uḷārāni khādanīyāni khādanti”ti-ādīsu¹ madhure āgacchati. “Uḷārāya khalu bhavaṃ vacchāyano samaṇaṃ Gotamaṃ pasamsāya vasamsati”ti-ādīsu² seṭṭhe. “Appamāṇo uḷāro obhāso”ti-ādīsu³ vipule. Svāyamidha seṭṭhe āgato. Tena vuttaṃ “uḷārāti seṭṭhā”ti. **Āsabhīti** usabhassa vācāsadisī acalā asampavedhī. **Ekamso gahitoti** anussavena vā ācariyaparamparāya vā itikirāya vā piṭakasampadānena vā ākāraparivitakkena vā diṭṭhinijjhānakkhantiyā vā takkaḥetu vā nayahetu vā akathetvā paccakkhato ñāṇena paṭivijjhivā viya ekamso gahito, sanniṭṭhānakathāva kathitāti attho.

Sīhanādoti seṭṭhanādo, neva dandhāyantena na gaggarāyantena⁴ sīhena viya uttamanādo naditoti attho. **Kim te Sārīputtāti** imaṃ desanaṃ kasmā ārabhīti. Anuyoga dāpanatthaṃ. Ekacco hi sīhanādaṃ naditvā attano sīhanāde anuyogaṃ dātuṃ na sakkoti, nighamsanaṃ nakkhamati, lepe patitamakkaṭo viya hoti. Yathā dhamamānaṃ aparisuddhalohaṃ jhāyitvā jhāma-aṅgāro hoti, evaṃ jhāmaṅgāro viya

1. Ma 1. 301 piṭṭhe.

3. Dī 2. 13 piṭṭhe.

2. Ma 3. 233 piṭṭhe.

4. Na bhaggarāyantena (Ka)

hoti. Eko sīhanāde anuyogaṃ dāpiyamāno dātuṃ sakkoti, nighaṃsanaṃ khamati, dhamamānaṃ niddosajātarūpaṃ viya adhikataṃ sobhati, tādiso therō. Tena naṃ Bhagavā “anuyogakkhama ayaṃ”ti ñatvā sīhanāde anuyogadāpanatthaṃ imampi desanaṃ ārabhi.

Tattha **sabbe teti sabbe te tayā. Evaṃsīlāti**–ādīsu lokiyalokuttaravasena sīlādīni pucchati. Tesaṃ vitthārakathā Mahāpadāne kathitāva.

Kim pana te Sāriputta ye te bhavissantīti atītā ca tāva niruddhā, apaṇṇattika bhāvaṃ gatā dīpasikhā viya nibbutā, evaṃ niruddhe apaṇṇattikabhāvaṃ gate tvaṃ kathaṃ jānissasi, anāgatabuddhānaṃ pana guṇā kinti tayā attano cittaṃ paricchinditvā veditāti pucchanto evamāha. **Kim pana te Sāriputta ahaṃ etarahīti** anāgatāpi Buddhā ajātā anibbattā anuppannā, tepi kathaṃ tvaṃ jānissasi, tesaṃhi jānanaṃ apade ākāse padadassanaṃ viya hoti. Idāni mayā saddhiṃ ekavihāre vasasi, ekato bhikkhāya carasi, dhammadesanākāle dakkhiṇapasse nisīdasi, kim pana mayhaṃ guṇā attano cetasā paricchinditvā veditā tayāti anuyuñjanto evamāha.

Therō pana pucchite pucchite “no hetāṃ bhante”ti paṭikkhipati. Therassa ca veditampi atthi aviditampi atthi, kim so attano veditaṭṭhāne paṭikkhepaṃ karoti, avidita ṭṭhāneti. Veditaṭṭhāne na karoti, aviditaṭṭhāneyeva karotīti. Therō kira anuyoge āraddeyyeva aññāsi. Na ayaṃ anuyogo sāvakaṇāṃ aññāṇe, sabbaññutaññāṇe ayaṃ anuyogotīti attano sāvakaṇāṃ aññāṇe paṭikkhepaṃ akatvā aviditaṭṭhāne sabbaññutaññāṇe paṭikkhepaṃ karoti. Tena idampi dīpeti “Bhagavā mayhaṃ atītānāgatapaccuppannānaṃ Buddhānaṃ sīlasamādhipaṇṇāvimuttikāraṇajānanasamatthaṃ sabbaññutaññāṇaṃ natthī”ti.

Etthāti etesu atītādibhedesu Buddhesu. **Atha kiñcarahīti** atha kasmā evaṃ ñāṇe asati tayā evaṃ kathitanti vadati.

143. **Dhammanvayoti** dhammassa paccakkhato ñāṇassa anuyogaṃ anugantvā uppannaṃ anumānañāṇaṃ nayaggāho vedito. Sāvakaṇāṃ aññāṇe ṭhatvāva

imināva ākārena jānāmi Bhagavāti vadati. Therassa hi nayaggāho appamāṇo apariyanto. Yathā sabbaññutaññāṇassa pamāṇaṃ vā pariyanto vā natthi, evaṃ Dhammasenāpatino nayaggāhassa. Tena so “iminā evaṃvidho, iminā anuttaro Satthā”ti jānāti. Therassa hi nayaggāho sabbaññutaññāṇagatiko eva. Idāni taṃ nayaggāhaṃ pākaṭaṃ kātuṃ upamāya dassento **seyyathāpi bhanteti**-ādimāha. Tattha yasmā Majjhimapadese nagarassa uddhāpapākārādīni thirāni vā hontu dubbalāni vā, sabbaso vā pana mā hontu, corāsaṅkā na hoti, tasmā taṃ aggahetvā paccantimanagaranti āha. **Dalḥuddhāpanti** thirapākāra pādaṃ. **Dalḥapākāratoraṇanti** thirapākārañceva thirapiṭṭhasaṅghāṇa. **Ekadvāranti** kasmā āha. Bahudvāre hi nagare bahūhi paṇḍitadovārikehi bhavitabbaṃ. Ekadvāre ekova vaṭṭati. Therassa ca paññāya sadiso añño natthi. Tasmā attano paṇḍitabhāvassa opammatthaṃ ekaṃyeva dovārikaṃ dassetuṃ “ekadvāraṇ”ti āha. **Paṇḍitoti** paṇḍiccena samannāgato. **Byattoti** veyyattiyena samannāgato visadaññaṇo. **Medhāvīti** ṭhānuppattika paññāsaṅkhātāya medhāya samannāgato. **Anupariyāyapathanti** anupariyāyanāmakam pākāramaggaṃ. **Pākārasandhinti** dvinnam iṭṭhakānam apagataṭṭhānam. **Pākāravivaranti** pākārassa chinnaṭṭhānam.

Cetaso upakkileseti pañca nīvaraṇāni cittaṃ upakkileseti kiliṭṭhaṃ karonti upatāpenti vibādheti, tasmā “cetaso upakkilesā”ti vuccanti. **Paññāya dubbalīkaraṇeti** nīvaraṇā uppajjamānā anuppannāya paññāya uppajjitum na denti, uppannāya paññāya vadḍhitum na denti, tasmā “paññāya dubbalīkaraṇā”ti vuccanti. **Suppatiṭṭhitacittāti** catūsu satipaṭṭhānesu suṭṭhu ṭhapitacittā hutvā. **Satta bojjaṅge yathābhūtanti** satta bojjaṅge yathāsabhāvena bhāvetvā. **Anuttaraṃ sammāsambodhinti** arahattaṃ sabbaññutaññāṇaṃ vā paṭivijjhimsūti dasseti.

Apicettha satipaṭṭhānāti vipassanā. Sambojjaṅgā maggo. Anuttarā sammāsambodhi arahattaṃ. Satipaṭṭhānāti vā maggāti vā bojjaṅgamissakā. sammāsambodhi arahattameva. Dīghabhāṇakamahāsīvatto panāha

“satipaṭṭhāne vipassanāti gahetvā bojjaṅge maggo¹ ca sabbaññutaññāṇaṇcāti gahite sundaro pañho bhaveyya, na panevaṃ gahitan”ti. Iti thero Sabbaññubuddhānaṃ² nīvaraṇappahāne satipaṭṭhānabhāvanāya sambodhiyaṅca majjhe bhinnasuvannaṇarajatānaṃ viya nānattābhāvaṃ dasseti.

Idha ṭhatvā upamā saṃsandetabbā—āyasmā hi Sāriputto paccantanagaraṃ dassesi, pākāraṃ dassesi, pariyāyapathaṃ dassesi, dvāraṃ dassesi, paṇḍitadovārikaṃ dassesi, nagaraṃ pavesanakanikkhamanake oḷārike pāṇe dassesi, paṇḍitadovārikassa tesāṃ pāṇānaṃ pākāṭabhāvaṅca dassesi. Tattha kiṃ kena sadisanti ce. Na garaṃ viya hi nibbānaṃ, pākāro viya sīlaṃ, pariyāyapatha viya hiri³, dvāraṃ viya ariyamaggo, paṇḍitadovāriko viya Dhammasenāpati, nagarappavisanakanikkhamanaka-oḷārikapāṇā viya atītānāgatapaccuppannā Buddhā, dovārikassa tesāṃ pāṇānaṃ pākāṭabhāvo viya āyasmato Sāriputtassa atītānāgatapaccuppannabuddhānaṃ sīlasamathādihi pākāṭabhāvo. Ettāvata therena Bhagavā evamahāṃ sāvakaṇāpāramiṇāṇe ṭhatvā dhammanvayena nayaggāhena jānāmīti attano sīhanādassa anuyogo dinno hoti.

144. **Idhāhaṃ bhante yena Bhagavāti** imaṃ desanaṃ kasmā ārabhi? Sāvakaṇāpāramiṇāṇassa nipphattidassanatthaṃ⁴. Ayañhettha adhippāyo, Bhagavā ahaṃ sāvakaṇāpāramiṇāṇaṃ paṭilabhanto pañcanavuttipāsaṇḍe na aññaṃ ekampi samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upasaṅkamitvā sāvakaṇāpāramiṇāṇampi paṭilabhiṃ, tumheyeva upasaṅkamitvā tumhe payirupāsanto paṭilabhinti. Tattha **idhāti** nipātamattaṃ. **Upasaṅkamim dhammasavanāyāti** tumhe upasaṅkamanto pañāhaṃ na cīvarādihetu upasaṅkamanto, dhammasavanatthāya upasaṅkamanto. Evaṃ upasaṅkamitvā sāvakaṇāpāramiṇāṇaṃ paṭilabhiṃ. Kadā pana thero dhammasavanatthāya upasaṅka mantoti. Sūkarakhatalaṇe Bhāgineyyadīghanakhaparibbājakassa Vedanāpariggahasuttantakathanadivase⁵ upasaṅkamanto, tadāyeva sāvakaṇāpāramiṇāṇaṃ paṭilabhīti. Taṃdivasañhi thero tālavaṇṭaṃ gahetvā Bhagavantaṃ bījamāno ṭhito taṃ desanaṃ sutvā tattheva

1. Magge (Sī)

2. Sabbabuddhānaṃ (Sī)

3. Samatho (Sī)

4. Nibbattidassanatthaṃ (Ka)

5. Ma 2. 168 piṭṭhe.

sāvakaṇāṇāṇaṃ hatthagataṃ akāsi. **Uttaruttaraṃ paṇītapāṇītaṃ** uttaruttaraṇceva paṇītapāṇītaṇca katvā desesi. **Kaṇhasukkasappaṭibhāganti** kaṇhaṇceva sukkaṇca. Taṇca kho sappaṭibhāgaṃ savipakkhaṃ¹ katvā. Kaṇhaṃ paṭibāhitvā sukkaṃ, sukkaṃ paṭibāhitvā kaṇhanti evaṃ sappaṭibhāgaṃ katvā kaṇhasukkaṃ desesi, kaṇhaṃ desentopi ca sa-ussāhaṃ savipākaṃ desesi, sukkaṃ desentopi sa-ussāhaṃ savipākaṃ desesi.

Tasmiṃ dhamme abhiññā idhekaccaṃ dhammaṃ dhammesu **niṭṭhamagamaṃ** tasmiṃ desite dhamme ekaccaṃ dhammaṃ nāma sāvakaṇāṇāṇaṃ sañjānitvā dhammesu niṭṭhamagamaṃ. Katamesu dhammesūti? catusaccadhammesu. Etthāyaṃ theerasallāpo, Kālavallavāsī Sumatthero tāva vadati “catusaccadhammesu idāni niṭṭhagama nakāraṇaṃ natthi. Assajimahāsāvakaṇassa hi diṭṭhadvaseyeva so paṭhamamaggena catusaccadhammesu niṭṭhaṃ gato, aparabhāge Sūkarakhataleṇadvāre upari tīhi maggehi catusaccadhammesu niṭṭhaṃ gato, imasmiṃ pana ṭhāne ‘dhammesū’ti Buddhaguṇesu niṭṭhaṃ gato”ti. Lokantaravāsī Cūlasīvattthero pana “sabbaṃ tattheva vatvā imasmiṃ pana ṭhāne ‘dhammesū’ti arahatte niṭṭhaṃ gato”ti āha. Dīghabhāṇaka Tipiṭakamahāsīvattthero pana “tattheva purimavādaṃ vatvā imasmiṃ pana ṭhāne ‘dhammesū’ti sāvaka ṇāṇāṇe niṭṭhaṃ gato”ti vatvā “Buddhaguṇā pana nayato āgatā”ti āha.

Satthari pasīdinti evaṃ sāvakaṇāṇāṇadhammesu niṭṭhaṃ gantvā bhiyyoso mattāya “Sammāsambuddho vata so Bhagavā”ti Satthariṃ pasīdiṃ. **Svākkhāto Bhagavatā dhammoti** suṭṭhu akkhāto sukathito niyyāniko maggo phalatthāya niyyāti rāgadosamohanimmanasamattho.

Suppaṭipanno saṃghoti Buddhassa Bhagavato sāvakaṇāṇāṇaṃ hopi vaṇkādidosa virahitaṃ sammāpaṭipadaṃ paṭipannattā Suppaṭipannoti pasannomhi Bhagavatīti² dasseti.

Kusaladhammadesanāvaṇṇanā

145. Idāni divāṭṭhāne nisīditvā samāpajjite soḷasa aparāpariyadhamme dassetuṃ **aparaṃ pana bhante etadānuttariyanti** desanaṃ ārabhi.

1. Savipākaṃ (Sī)

2. Bhagavāti (Sī)

Tattha **anuttariyanti** anuttarabhāvo. **Yathā Bhagavā dhammaṃ desetīti** yathā yenā kārena yāya desanāya Bhagavā dhammaṃ deseti, sā tumhākaṃ desanā anuttarāti vadati. **Kusalesu dhammesūti** tāya desanāya desitesu kusalesu dhammesupi Bhagavāva anuttaroti dīpeti. Yā vā sā desanā, tassā bhūmiṃ dassentopi “kusalesu dhammesū”ti-āha. **Tatime kusalā dhammāti** tatra kusalesu dhammesūti vuttapade ime kusalā dhammā nāmāti veditabbā. Tattha ārogyaṭṭhena, anavajjaṭṭhena, kosallasambhūtaṭṭhena, niddarathaṭṭhena, sukhavipākaṭṭhenāti pañcadhā kusalaṃ veditabbaṃ. Tesu jātaka pariyāyaṃ patvā ārogyaṭṭhena kusalaṃ vaṭṭati. Suttantapariyāyaṃ patvā anavajjaṭṭhena. Abhidhammapariyāyaṃ patvā kosallasambhūtaniddarathasukhavipākaṭṭhena. Imasmiṃ pana ṭhāne bāhitikasuttantapariyāyena¹ anavajjaṭṭhena kusalaṃ daṭṭhabbaṃ.

Cattāro satipaṭṭhānāti cuddasavidhena kāyānupassanāsatiṭṭhānaṃ, navavidhena vedanānupassanāsatiṭṭhānaṃ, soḷasavidhena cittānupassanāsatiṭṭhānaṃ, pañca vidhena dhammānupassanāsatiṭṭhānanti evaṃ nānāyehi vibhajitvā samathavipassanā maggavasena lokiyalokuttaramissakā cattāro satipaṭṭhānā desitā. Phalasatiṭṭhānaṃ pana idha anadhippetam². **Cattāro sammappadhānāti** paggaḥaṭṭhena ekalakkaṇā, kiccavasena nānākiccā. “Idha bhikkhu anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāyā”ti-ādinā nayena samathavipassanāmaggavasena lokiyalokuttara missakāva cattāro sammappadhānā desitā. **Cattāro iddhipādāti** ijjhanaṭṭhena ekasaṅgahā, chandādivasena nānāsabhāvā. “Idha bhikkhu chandasamādhipadhāna saṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti”ti-ādinā nayena samathavipassanā maggavasena lokiyalokuttaramissakāva cattāro iddhipādā desitā.

Pañcindriyānīti ādhipeyyaṭṭhena ekalakkaṇāni, adhimokkhaḍisabhāvavasena nānāsabhāvāni. Samathavipassanāmaggavaseneva ca lokiyalokuttaramissakāni saddhādāni pañcindriyāni desitāni. **Pañca balānīti** upatthambhanaṭṭhena akampiyaṭṭhena vā ekasaṅgahāni, salakkhaṇa

1. Ma 2. 314 piṭṭhe.

2. Na adhippetam (?)

nānā bhāvāni. Samathavipassanāmaggavaseneva lokiyalokuttaramissakāni saddhādāni sa pañca balāni desitāni. **Satta bojjaṅgā**ti niyyānatthēna ekasaṅgaho, upatthānādīnā salakkhaṇena nānāsabhāvā. Samathavipassanāmaggavaseneva lokiyalokuttaramissakā satta bojjaṅgā desitā.

Ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti hetuṭṭhena ekasaṅgaho, dassanādīnā salakkhaṇena nānāsabhāvo. Samathavipassanāmaggavaseneva lokiyalokuttaramissako ariyo aṭṭhaṅgiko maggo desitoti attho.

Idha bhante bhikkhu āsavānaṃ khayāti idam kimattham āraddham? Sāsanassa pariyośanadassanattham. Sāsanassa hi na kevalam maggeneva pariyośanam hoti, arahattaphalena pana hoti. Tasmā taṃ dassetum idamāraddhanti veditabham. **Etadā nuttariyaṃ bhante kusalesu dhammesūti** bhante yā ayaṃ kusalesu dhammesu evaṃ desanā, etadānuttariyaṃ. **Taṃ Bhagavāti** taṃ desanaṃ Bhagavā asesam sakalam abhijānāti. **Taṃ Bhagavatoti** taṃ desanaṃ Bhagavato asesam abhijānato. **Uttari abhiññeayaṃ natthīti** taduttari abhijānitabham natthi, ayaṃ nāma ito añño dhammo vā puggalo vā yaṃ Bhagavā na jānātīti idam natthi. **Yadabhijānaṃ añño samaṇo vāti** yaṃ tumhehi anabhiññātaṃ, taṃ añño samaṇo vā brāhmaṇo vā abhijānanto Bhagavatā bhiyyo bhiññataro assa, adhikatarapañño bhaveyya. **Yadidaṃ kusalesu dhammesūti** ettha yadidanti nipātamattaṃ, kusalesu dhammesu Bhagavatā uttaritaro natthīti ayametthattho. Iti Bhagavā kusalesu dhammesu anuttaroti dassento “imināpi kāraṇena evaṃpasanno aham bhante Bhagavati”ti dīpeti. Ito paresu **aparaṃ panāti**-ādīsu visesamattameva vaṇṇa yissāma. Purimavārasadisam pana vuttanayeneva veditabham.

Āyatanapaṇṇattidesanāvaṇṇanā

146. **Āyatanapaṇṇattīsūti** āyatanapaññāpanāsu. Idāni tā āyatanapaññattiyo dassento **chayimāni bhanteti**-ādimāha. Āyatanakathā panesā Visuddhimagge vitthārena kathitā, tena na taṃ vitthārayissāma, tasmā tattha vuttanayeneva sā vitthārato veditabbā.

Etadānuttariyaṃ bhante āyatanapaṇṇattīsūti yāyaṃ āyatanapaṇṇattīsū ajjhattika bāhiravavatthānādivasena evaṃ desanā, etadānuttariyaṃ. Sesam vuttanayameva.

Gabbhāvakkantidesanāvaṇṇanā

147. **Gabbhāvakkantīsūti** gabbhokkamanesu. Tā gabbhāvakkantiyo dassento **catasso imā bhanteti**-ādimāha. Tattha **asampajānoti** ajānanto sammūlho hutvā. **Mātukucchiṃ okkamati**ti paṭisandhivasena pavisati. **Thātīti** vasati. **Nikkhamati**ti nikkhamantopi asampajāno sammūlhova nikkhamati. **Ayaṃ paṭhamāti** ayaṃ pakati lokiyamanussānaṃ paṭhamā gabbhāvakkanti.

Sampajāno mātukucchiṃ okkamatiti okkamanto sampajāno asammūlho hutvā okkamati.

Ayaṃ dutiyāti ayaṃ asītimahātherānaṃ sāvakānaṃ dutiyā gabbhāvakkanti. Te hi pavisantāva jānanti, vasantā ca nikkhamantā ca na jānanti.

Ayaṃ tatiyāti ayaṃ dvinnāṇca aggasāvakānaṃ paccekabodhisattānaṇca tatiyā gabbhāvakkanti. Te kira kammajehi vātehi adhosirā uddhampādā anekasataporise papāte viya yonimukhe khittā tālacchiggaḷena hatthī viya sambādhena yonimukhena nikkhama mānā anantaṃ dukkhaṃ pāpuṇanti. Tena nesaṃ “mayāṃ nikkhamamhā”ti sampajānatā na hoti. Evaṃ pūritapāramīnampi ca sattānaṃ evarūpe ṭhāne mahantaṃ dukkhaṃ uppajjatīti alameva gabbhāvāse nibbindituṃ alaṃ virajjitūṃ.

Ayaṃ catutthāti ayaṃ sabbaññubodhisattānaṃ vasena catutthā gabbhāvakkanti. sabbaññubodhisattā hi mātukucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhantāpi jānanti, tattha vasantāpi jānanti, nikkhamantāpi jānanti, nikkhamanakālepi ca te kammajavātā uddhampāde adhosire katvā khipituṃ na sakkonti, dve hatthe pasāretvā akkhīni ummīletvā ṭhitakāva nikkhamanti. Bhavaggaṃ upādāya Avīci-antare añño tīsu kālesu sampajāno nāma natthi ṭhapetvā sabbaññubodhisatte. Teneva nesaṃ mātukucchiṃ okkamanakāle ca

nikkhamanakāle ca dasasahassilokadhātu kampaṭṭi. Sesamettha vuttanayeneva veditabbaṃ.

Ādesanavidhādesanāvaṇṇanā

148. **Ādesanavidhāsūti** ādesanakoṭṭhāsesu. Idāni tā ādesanavidhā dassento **catasso imāti**-ādimāha. **Nimittena ādisatīti** āgatanimittena gatanimittena ṭhitanimittena vā idaṃ nāma bhavissatīti katheti.

Tatridaṃ vatthu—eko rājā tisso muttā gahetvā purohitaṃ pucchi “kiṃ me ācariya hatthe”ti. So ito cito ca olokesi. Tena ca samayena ekā sarabū “makkhikaṃ gahessāmī”ti pakkhandi, gahaṇakāle makkhikā palātā, so makkhikāya muttattā “muttā mahārājā”ti āha. Muttā tāva hotu, kati muttāti. So puna nimittaṃ olokesi. Atha avidūre kukkuṭo tikkhattuṃ saddaṃ nicchāresi. Brāhmaṇo “Tisso mahārājā”ti āha. Evaṃ ekacco āgatanimittena katheti. Etenupāyena gataṭṭhitanimittetippi kathanāṃ veditabbaṃ.

Amanussānanti yakkhapisācādīnaṃ. **Devatānanti** cātumahārājikādīnaṃ. **Saddaṃ sutvāti** aññassa cittaṃ ñatvā kathentānaṃ saddaṃ sutvā.

Vitakkavipphāra saddanti vitakkavipphāravasena uppannaṃ vippalapantānaṃ suttapamattādīnaṃ saddaṃ. **Sutvāti** taṃ saddaṃ sutvā. Yaṃ vitakkayato tassa so saddo uppanno, tassa vasena “evampi te mano”ti-ādisati. **Manosaṅkhārā paṇihitāti** cittasaṅkhārā suṭṭhapitā. **Vitakkessatīti** vitakkayissati pavattessatīti pajānāti. Jānanto ca āgamanena jānāti, pubbabhāgena jānāti, antosamāpattiyaṃ cittaṃ oloketvā jānāti. **Āgamanena jānāti** nāma kasiṇaparikkammaṃkāleyeva yenākārena esa kasiṇabhāvaṇaṃ āraddho paṭhamajjhānaṃ vā -pa- catutthajjhānaṃ vā aṭṭhasamāpattiyo vā nibbattessatīti jānāti. **Pubbabhāgena jānāti** nāma samathavipassanāya āraddhāyeva jānāti, yenākārena esa vipassanaṃ āraddho sotāpattimaggaṃ vā nibbattessati -pa- arahattamaggaṃ vā nibbattessatīti jānāti.

Antosamāpattiyaṃ cittaṃ oloketvā jānāti nāma yenākārena imassa manosaṅkhārā suṭṭhapitā, imassa nāma cittassa

anantarā imaṃ nāma vitakkaṃ vitakkessati. Ito vuṭṭhitassa etassa hānabhāgiyo vā samādhi bhavissati, ṭhitibhāgiyo vā visesabhāgiyo vā nibbedhabhāgiyo vā abhiññāyo vā nibbattessatīti jānāti.

Tattha puthujjano cetopariyañāṇalābhī puthujjanānaṃyeva cittaṃ jānāti, na ariyānaṃ. Ariyesupi heṭṭhimo heṭṭhimo uparimassa uparimassa cittaṃ na jānāti, uparimo pana heṭṭhimassa jānāti. Etesu ca sotāpanno sotāpattiphalasamāpattiṃ samāpajjati. sakadāgāmī, anāgāmī, arahā arahattaphalasamāpattiṃ samāpajjati. Uparimo heṭṭhimaṃ na samāpajjati. Tesañhi heṭṭhimā heṭṭhimā samāpatti tatrūpa pattiyeva hoti. **Tattheva taṃ hotīti** idaṃ ekaṃsena tattheva hoti. Cetopariyañāṇavasena ñātañhi aññathābhāvī nāma natthi. Sesam purimanayeneva yojetabbaṃ.

Dassanasamāpattidesanāvapaṇṇanā

149. **Ātappamanvāyāti**-ādi Brahmajāle vitthāritameva. Ayaṃ panettha saṅkhepo, **ātappanti** vīriyaṃ. Tadeva padahitabbato **padhānaṃ**. Anuyuñjitabbato **anuyogo**. **Appamāḍanti** sati-avippavāsaṃ. **Sammāmanasikāraṇti** anicce aniccanti-ādivasena pavattaṃ upāyamanasikāraṃ. **Cetosamādhinti** paṭhamajjhānasamādhim. **Ayaṃ paṭhamā dassanasamāpattīti** ayaṃ dvattiṃsākāraṃ paṭikūlato manasikatvā paṭikūla dassanavasena¹ uppāditā paṭhamajjhānasamāpatti paṭhamā dassanasamāpatti nāma, sace pana taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā sotāpanno hoti, ayaṃ nippariyāyeneva paṭhamā dassanasamāpatti.

Atikkamma cāti atikkamitvā ca. **Chavimaṃsalohitanti** chaviṇca maṃsaṇca lohitaṇca. **Aṭṭhiṃ paccavekkhatīti** aṭṭhi aṭṭhīti paccavekkhati. Aṭṭhi aṭṭhīti paccavekkhitvā uppāditā aṭṭhi-ārammaṇā dibbacakkhupādakajjhānasamāpatti dutiyā dassanasamāpatti nāma. Sace pana taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā sakadāgāmimaggaṃ nibbatteti. Ayaṃ nippariyāyena dutiyā dassanasamāpatti. Kāḷavallavāsī Sumatthero pana “yāva tatiyamaggā vaṭṭatī”ti āha.

---

1. Paṭikūladassananayena (Ka)

Viññāṇasotanti viññāṇameva. **Ubhayato abbocchinnanti** dvīhipi bhāgehi acchinnaṃ. **Idha loke patit̥ṭhitañcāti** chandarāgavasena imasmiñca loke patit̥ṭhitaṃ. Dutiyapadepi eseva nayo. Kammaṃ vā kammato upagacchantam idha loke patit̥ṭhitaṃ nāma. Kammabhavaṃ ākaḍḍhantaṃ paraloke patit̥ṭhitaṃ nāma. Iminā kiṃ kathitaṃ? Sekkhaputhujjanānaṃ cetopariyañāṇaṃ kathitaṃ. Sekkhaputhujjanānañhi cetopariya ñāṇaṃ tatiyā dassanasamāpatti nāma.

Idha loke appatit̥ṭhitañcāti nicchandarāgattā idhaloke ca appatit̥ṭhitaṃ. Dutiyapadepi eseva nayo. Kammaṃ vā kammato na upagacchantam idha loke appatit̥ṭhitaṃ nāma. Kammabhavaṃ anākaḍḍhantaṃ paraloke appatit̥ṭhitaṃ nāma. Iminā kiṃ kathitaṃ? khīṇāsavassa cetopariyañāṇaṃ kathitaṃ. Khīṇāsavassa hi cetopariyañāṇaṃ catutthā dassanasamāpatti nāma.

Apica dvattimsākāre āraddhaviṇṇaṇāpi paṭhamā dassanasamāpatti. Atthi ārammaṇe āraddhaviṇṇaṇā dutiyā dassanasamāpatti. Sekkhaputhujjanānaṃ cetopariya ñāṇaṃ khīṇāsavassa cetopariyañāṇanti idaṃ padadvayaṃ niccalameva. Aparo nayo paṭhamajjhānaṃ paṭhamā dassanasamāpatti. Dutiyajjhānaṃ dutiyā. Tatiyajjhānaṃ tatiyā. Catutthajjhānaṃ catutthā dassanasamāpatti. Tathā paṭhamamaggo paṭhamā dassanasamāpatti. Dutiyamaggo dutiyā. Tatiyamaggo tatiyā. Catutthamaggo catutthā dassanasamāpattīti. Sesamettha purimanayeneva yojetabbaṃ.

Puggalapaṇṇattidesanāvaṇṇanā

150. **Puggalapaṇṇattīsūti** lokavohāravasena “satto puggalo naro poso”ti evaṃ paññāpetabbāsu lokapaññattīsu. Buddhānañhi dve kathā sammutikathā, paramattha kathāti Poṭṭhapādasutte¹ vitthāritā.

Tattha puggalapaṇṇattīsūti ayaṃ sammutikathā. Idāni ye puggale paññāpento puggalapaṇṇattīsu Bhagavā anuttaro hoti, te dassento **sattime bhante puggalā**. **Ubhato bhāgavimuttoti**-ādimāha. Tattha **ubhatobhāgavimuttoti** dvīhi bhāgehi vimutto, arūpasamāpattiyā

---

1. Di-Ṭṭha 1. 315 piṭṭhe.

rūpakāyato vimutto maggena nāmakāyato. So catunnaṃ arūpasamāpattīnaṃ ekekato vuṭṭhāya saṅkhāre sammāsītva arahattappattānaṃ catunnaṃ, nirodhā vuṭṭhāya arahatta ppatta-anāgāmino ca vasena pañcavidho hoti.

Pāḷi panettha “katamo ca puggalo ubhatobhāgavimutto, idhekacco puggalo aṭṭhavimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontī”^{ti}¹ evaṃ aṭṭhavimokkhalābhino vasena āgatā. Paññāya vimuttoti **paññāvimutto**, so sukkhavipassako ca, catūhi jhānehi vuṭṭhāya arahattaṃ pattā cattāro cāti imesaṃ vasena pañcavidhova hoti.

Pāḷi panettha aṭṭhavimokkhaṭṭhikhepavaseneva āgatā. Yathāha “na heva kho aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo paññāvimutto”^{ti}².

Phuṭṭhantaṃ sacchikarotīti **kāyasakkhi**, so jhānaphassaṃ paṭhamam phusati, pacchā nirodham nibbānaṃ sacchikaroti, so sotāpattiphalatṭham ādiṃ katvā yāva arahattamaggaṭṭhā chabbidho hotīti veditabbo. Tenevāha “idhekacco puggalo aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo kāyasakkhi”^{ti}³.

Diṭṭhantaṃ pattoti **diṭṭhippatto**. Tatridaṃ saṅkhepalakkhaṇaṃ, dukkhā saṅkhārā sukho nirodhoti nātāṃ hoti diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ passitaṃ paññāyāti **diṭṭhippatto**. Vitthārato panesopi kāyasakkhi viya chabbidho hoti. Tenevāha “idhekacco puggalo idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ pajānāti -pa-ayaṃ dukkhanirodha gāminīpaṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti, Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo diṭṭhippatto”^{ti}⁴.

Saddhāya vimuttoti **saddhāvimutto**, sopi vuttanayeneva chabbidho hoti. Tenevāha “idhekacco puggalo idaṃ dukkhanti -pa- ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti, Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhiṇā honti no ca kho yathā diṭṭhippattassa. Ayaṃ vuccati puggalo saddhāvimutto”ti¹. Etesu hi saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggakkhaṇe saddahantassa viya, okappentassa viya, adhimuccantassa viya ca kilesakkhaya hoti. Diṭṭhippattassa pubbabhāgamaggakkhaṇe kilesacchedakaṃ nāṇaṃ adandhaṃ tikhiṇaṃ sūraṃ hutvā vahati. Tasmā yathā nāma nātikitikhiṇena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ na maṭṭhaṃ hoti, asi na sīghaṃ vahati, saddo suyyati, balavataro vāyāmo kātabbo hoti, evarūpā saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggabhāvanā. Yathā pana atinisitena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ maṭṭhaṃ hoti, asi sīghaṃ vahati, saddo na suyyati, balavataṃ vāyāmakiccaṃ na hoti, evarūpā paññāvimuttassa pubbabhāgamaggabhāvanā veditabbā.

Dhammaṃ anussaratīti **dhammānusārī**. Dhammoti paññā, paññāpubbaṅgamaṃ maggaṃ bhāvetīti attho. **Saddhānusārīhipi** eseva nayo. Ubhopede sotāpattimaggaṭṭhāyeva. Vuttampi cetāṃ “yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti, paññāvāhiṃ paññāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti. Ayaṃ vuccati puggalo dhammānusārī”ti.

Tathā “yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhāvāhiṃ saddhāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti. Ayaṃ vuccati puggalo saddhānusārī”ti. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panesā ubhatobhāga vimuttādikathā Visuddhimagge paññābhāvanādhikāre vuttā. Tasmā tattha vuttanayeneva veditabbā. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbāṃ.

Padhānadesanāvaṇṇanā

151. **Padhānesūti** idha padahanavasena “satta bojjaṅgā padhānā”ti vuttā. Tesāṃ vitthārakathā Mahāsatiṭṭhāne vuttanayeneva veditabbā. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbāṃ.

---

1. Abhi 3. 118 piṭṭhe.

Paṭipadādesanāvaṇṇanā

152. **Dukkhaṭṭipadā**disu ayaṃ vitthāranayo—“tatha katamā dukkhaṭṭipadā dandhābhiññā paññā, dukkhena kasirena samādhim uppādentassa dandham taṃ ṭhānaṃ abhijānantassa yā paññā pajānanā -pa-amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi, ayaṃ vuccati dukkhaṭṭipadā dandhābhiññā paññā. Tattha katamā dukkhaṭṭipadā khippābhiññā paññā, dukkhena kasirena samādhim uppādentassa khippam taṃ ṭhānaṃ abhijānantassa yā paññā pajānanā -pa- sammādiṭṭhi, ayaṃ vuccati dukkhaṭṭipadā khippābhiññā paññā. Tattha katamā sukhapaṭṭipadā dandhābhiññā paññā, akicchena akasirena samādhim uppādentassa dandham taṃ ṭhānaṃ abhijānantassa yā paññā pajānanā -pa- sammādiṭṭhi, ayaṃ vuccati sukhapaṭṭipadā dandhābhiññā paññā. Tattha katamā sukhapaṭṭipadā khippābhiññā paññā, akicchena akasirena samādhim uppādentassa khippam taṃ ṭhānaṃ abhijānantassa yā paññā pajānanā -pa- sammādiṭṭhi, ayaṃ vuccati sukhapaṭṭipadā khippābhiññā paññā”¹. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana Visuddhimagge vutto. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabban.

Bhassasamācārādivaṇṇanā

153. **Na ceva musāvādūpasañhitanti** bhassasamācāre ṭhitopi kathāmaggaṃ anupacchinditvā kathentopi idhekacco bhikkhu na ceva musāvādūpasañhitam bhāsati. Aṭṭha anariyavohāre vajjetvā aṭṭha ariyavohārayuttameva bhāsati. **Na ca vebhūtiyanti** bhassasamācāre ṭhitopi bhedakaravācam na bhāsati. **Na ca pesuṇiyanti** tassāyevetaṃ vevacanam. Vebhūtiyavācā hi piyabhāvassa suññakaraṇato “pesuṇiyan”ti vuccati. Nānamevassā etanti Mahāsīvatthero avoca. **Na ca sārambhajanti** sārambhajā ca yā vācā, tañca na bhāsati. “Tvam dussīlo”ti vutte, “tvam dussīlo tavācariyo dussīlo”ti vā, “tuyham āpattī”ti vutte, “aham piṇḍāya caritvā Pāṭaliputtam gato”ti-ādinā nayena bahiddhā vikkhepakathāpavattam vā karaṇuttariyavācam na bhāsati. **Jayāpekkhoti** jayapurekkhāro hutvā, yathā hatthako Sakyaputto titthiyā nāma dhammenapi adhamme napi jetabbāti saccālikam yaṃkiñci bhāsati,

---

1. Abhi 2. 344 piṭṭhe.

evaṃ jayāpekkho jayapurekkhāro hutvā na bhāsatīti attho. **Mantā mantā ca vācam bhāsatīti** ettha mantāti vuccati paññā, mantāya paññāya. Puna mantāti upaparikkhitvā. Idarū vuttarū hoti, bhassasamācāre t̥hito divasabhāgampi kathento paññāya upapari kkhitvā yuttakathameva kathetīti. **Nidhānavatinti** hadayepi nidahitabbayuttarū. **Kālenāti** yuttapattakālena.

Evārū bhāsītā hi vācā amusā ceva hoti apisuṇā ca aphaṛusā ca asaṭhā ca asamphappalāpā¹ ca. Evarūpā ca ayaṃ vācā catusaccanissitātipi sikkhattayanissitātipi dasakathāvatthunissitātipi terasadhutaṅganissitātipi sattatimsabodhipakkhiya dhammanissitātipi magganissitātipi vuccati. Tenāha **etadānuttariyaṃ bhante bhassasamācāreti**. Taṃ purimanayeneva yojetabbam.

Sacco cassa saddho cāti sīlācāre t̥hito bhikkhu sacco ca bhavēyya saccakatho saddho ca saddhāsampanno. Nanu heṭṭhā saccarū kathitameva, idha kasmā puna vuttanti. Heṭṭhā vācāsaccarū kathitarū, sīlācāre t̥hito pana bhikkhu antamaso hasana kathāyapi musāvādarū na karotīti dasseturū idha vuttarū. Idāni so dhammena samena jīvitārū kappetīti dassanattarū **na ca kuhakoti-**ādi vuttarū. Tattha “kuhako”ti-ādīni Brahmajāle vitthāritāni.

Indriyesu guttadvāro, bhojane mattaññūti chasu indriyesu guttadvāro bhojanepi pamāṇaññū. **Samakārīti** samacārī, kāyena vācāya manasā ca kāyavaṅkādīni pahāya samarū caratīti attho. **Jāgariyānuyogamanuyuttoti** rattindivarū cha koṭṭhāse katvā “divasarū caṅkamena nisajjāyā”ti vuttanayeneva jāgariyānuyogarū yuttappayutto viharati. **Atanditoti** nittandī kāyālasiyavirahito. **Āraddhavīriyoti** kāyikavīriyenāpi āraddhavīriyo hoti, gaṇasaṅgaṇikarū vinodetvā catūsu iriyāpathesu aṭṭha-ārabbhavatthuvāsena ekavīhārī. Cetasikavīriyenāpi āraddhavīriyo hoti, kilesasaṅgaṇikarū pahāya vinodetvā aṭṭhasamā pattivasena ekavīhārī. Apica yathā tathā kilesupattim nivārento cetasikavīriyena āraddhavīriyo hoti. **Jhāyīti**

---

1. Asamphā (Sī)

ārammaṇalakkhaṇūpaniḥhānavasena jhāyī. **Satimā**ti cirakatādi-anussaraṇasamattāya satiyā samannāgato.

Kalyāṇapaṭibhānoti vākkaraṇasampanno ceva hoti paṭibhānasampanno ca. Yuttapaṭibhāno kho pana hoti no muttapaṭibhāno. Silasamācārasmiṃ hi ṭhitabhikkhu muttapaṭibhāno na hoti, yuttapaṭibhāno pana hoti Vaṅgīsatthero viya. **Gatimā**ti gamana samattāya paññāya samannāgato. **Dhitimā**ti dhāraṇasamattāya paññāya samannāgato. **Matimā**ti ettha pana matīti paññāya nāameva, tasmā paññavāti attho. Iti tīhipi imehi padehi paññāva kathitā. Tattha heṭṭhā samaṇadhammakaraṇavīriyaṃ kathitaṃ, idha Buddhavacanagaṇhanavīriyaṃ. Tathā heṭṭhā vipassanāpaññā kathitā, idha Buddhavacanagaṇhanapaññā. **Na ca kāmesu giddho** vatthukāmakilesakāmesu agiddho. **Sato ca nipako cāti** abhikkantapaṭikkantādīsu sattasu ṭhānesu satiyā ceva nāṇena ca samannāgato caratīti attho. Nepakkanti paññā, tāya samannāgatattā nipakoti vutto. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṃ.

Anusāsanavidhādivaṇṇanā

154. **Paccattaṃ yoniso manasikārā**ti attano upāyamanasikārena. **Yathānu siṭṭhaṃ tathā paṭipajjamā**noti yathā mayā anusīṭṭhaṃ anusāsani dinnā, tathā paṭipajja māno. **Tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ parikkhayā**ti-ādi vuttatthameva. Sesamidhāpi purima nayeneva yojetabbaṃ.

155. **Parapuggalavimuttiñāṇe**ti sotāpannādīnaṃ parapuggalānaṃ tena tena maggena kilesavimuttiñāṇe. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṃ.

156. **Amutrāsīṃ evaṃnā**moti eko pubbenivāsaṃ anussaranto nāmagottaṃ pariyādiyamāno gacchati. Eko suddhakhandheyeva anussarati, eko hi sakkoti, eko na sakkoti. Tattha yo sakkoti, tassa vasena aggahetvā asakkontassa vasena gahitaṃ. Asakkonto pana kiṃ karoti. Suddhakhandheyeva anussaranto gantvā anekajātisata saḥassamatthake ṭhatvā nāmagottaṃ pariyādiyamāno otarati. Taṃ dassento

evamñāmoti-ādimāha. **So evamāhāti** so diṭṭhigatiko evamāha. Tattha kiñcāpi sassatoti vatvā “te ca sattā saṃsaranti”ti vadantassa vacanaṃ pubbāparaviruddhaṃ hoti. Diṭṭhi gatikattā pana etam na sallakkhesi. Diṭṭhigatikassa hi ṭhānaṃ vā niyamo vā natthi. Imaṃ gahetvā imaṃ vissajjeti, imaṃ vissajjetvā imaṃ gaṇhātīti Brahmajāle vitthārīta mevetam. **Ayaṃ tatiyo sassatavādoti** thero lābhisseva vasena tayo sassatavāde āha. Bhagavatā pana takkīvādampi gahetvā Brahmajāle cattāro vuttā. Etesaṃ pana tiṇṇaṃ vādānaṃ vitthārakathā Brahmajāle¹ vuttanayeneva vedittabbā. Sesamidhāpi purimanaye neva vitthāretabbam.

157. **Gaṇanāya vāti** piṇḍagaṇanāya. **Saṅkhānenāti** acchiddakavasena manogaṇa nāya. Ubhayathāpi piṇḍagaṇanameva dasseti. Idam vuttaṃ hoti, vassānaṃ satavasena saḥassavasena sataḥassavasena koṭivasena piṇḍaṃ katvāpi ettakāni vassasatānīti vā ettakā vassakoṭiyoti vā evaṃ saṅkhātum na sakkā. Tumhe pana attano dasannaṃ pāramīnaṃ pūritattā sabbaññutaññāpassa suppaṭividdhattā yasmā vo anāvaraṇaṇāṇaṃ sūraṃ vahati. Tasmā desanāññākusalaṃ purakkhatvā vassagaṇanāyapi pariyaṇṭikaṃ katvā kappagaṇanāyapi paricchinditvā ettakanti dassethāti dīpeti. Pāḷiyattho panettha vuttanayoyeva. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbam.

158. **Etadānuttariyaṃ bhante sattānaṃ cutūpapātañāṇeti** bhante yāpi ayaṃ sattānaṃ cutipaṭisandhivasena ñāṇadesanā, sāpi tumhākaṃyeva anuttarā. Atītabuddhāpi evameva desesum². Anāgatāpi evameva desessanti³. Tumhe tesam atītanāgatabuddhānaṃ ñāṇena saṃsanditvāva desayittha. “Imināpi kāraṇena evaṃpasanno ahaṃ bhante Bhagavatī”ti dīpeti. Pāḷiyattho panettha vitthāritoyeva.

159. **Sāsavā sa-upadhi**kāti sadosā sa-upārambhā. **No ariyāti vuccatīti** ariyiddhīti na vuccati. **Anāsavā anupadhi**kāti niddosā anupārambhā. **Ariyāti vuccatīti** ariyiddhīti vuccati.

1. Dī-Ṭṭha 1. 97 piṭṭhe.

2. Dassesum (Ka)

3. Dassessanti (Ka)

Appaṭikūlasaṇṇī tattha viharatīti kathaṃ appaṭikūlasaṇṇī tattha viharatīti. Paṭikūle satte mettaṃ pharati, saṅkhāre dhātusaṇṇaṃ upasaṃharati. Yathāha “kathaṃ paṭikūle appaṭikūlasaṇṇī viharati. Anīṭṭhasmiṃ vatthusmiṃ mettāya vā pharati, dhātuto vā upasaṃharatī”ti¹. **Paṭikūlasaṇṇī tattha viharatī**ti appaṭikūle satte asubhasaṇṇaṃ pharati, saṅkhāre aniccasaṇṇaṃ upasaṃharati. Yathāha “kathaṃ appaṭikūle paṭikūlasaṇṇī viharati, iṭṭhasmiṃ vatthusmiṃ asubhāya vā pharati, aniccato vā upasaṃharatī”ti¹. Evaṃ sesapadesupi attho veditabbo.

Upekkhako tattha viharatīti iṭṭhe arajjanto anīṭṭhe adussanto yathā aññe asamapekkhanena mohaṃ uppādentī, evaṃ anuppādentō chasu ārammaṇesu chaḷaṅgupe kkhāya upekkhako viharati. **Etadānuttariyaṃ bhante iddhividhāsūti** bhante yā ayaṃ dvīsu iddhīsu evaṃdesanā, etadānuttariyaṃ. **Taṃ Bhagavāti** taṃ desanaṃ Bhagavā asesam sakalaṃ abhijānāti. **Taṃ Bhagavatoti** taṃ desanaṃ Bhagavato asesam abhijānato. **Uttari abhiññeyyaṃ natthīti** uttari abhijānitabbaṃ natthi, ayaṃ nāma ito añño dhammo vā puggalo vā yaṃ Bhagavā na jānāti idaṃ natthi. **Yadabhijānaṃ añño samaṇo vā brāhmaṇo vāti** yaṃ tumhehi anabhiññātaṃ añño samaṇo vā brāhmaṇo vā abhijānanto Bhagavatā bhiyyobhiññataro assa, adhikatarapaṇño bhaveyya. **Yadidaṃ iddhividhāsūti** ettha yadidanti nipātamattaṃ. Iddhividhāsu Bhagavatā uttaritaro natthi. atītabuddhāpi hi imā dve iddhiyo desesuṃ, anāgatāpi imāva desessanti. Tumhepi tesaṃ ñāṇena saṃsanditvā imāva desayittha. Iti Bhagavā iddhividhāsu anuttaroti dassento “imināpi kāraṇena evaṃpasanno ahaṃ bhante Bhagavatī”ti dīpeti. Ettāvata ye Dhammasenāpati divāṭṭhāne nisīditvā soḷasa aparampariyadhamme sammasi, teva dassitā honti.

Aññathāsatt huguṇadassanādivaṇṇanā

160. Idāni aparenapi ākārena Bhagavato guṇe dassento **yaṃ taṃ bhanteti**-ādimāha. Tattha **saddhena kulaputtenāti** saddhā

---

1. Khu 9. 390 piṭṭhe.

kulaputtā nāma atītānāgatapaccuppannā bodhisattā. Tasmā yaṃ sabbaññubodhisattena pattabbanti vuttaṃ hoti. Kiṃ pana tena pattabbaṃ? Nava lokuttaradhammā. **Āraddha vīriyenā**ti-ādīsu “vīriyaṃ thāmo”ti-ādīni sabbāneva vīriyavevacanāni. Tattha **āraddha vīriyenā**ti paggaḥitavīriyena. **Thāmavatā**ti thāmasampannena thiravīriyena. **Purisathā menā**ti tena thāmavatā yaṃ purisathāmena pattabbanti vuttaṃ hoti. Anantarapadadva yepi eseva nayo. **Purisadhorayhenā**ti yā asamadhurehi Buddhehi vahitabbā dhurā, taṃ dhuraṃ vahanasamatthena mahāpurisena. **Anuppattaṃ taṃ Bhagavatā**ti taṃ sabbaṃ atītānāgatabuddhehi pattabbaṃ, sabbameva anuppattaṃ, Bhagavato ekaguṇopi ūṇo natthīti dasseti. **Kāmesu kāmasukhallikānuyoganti** vatthukāmesu kāmasukhallikānu yogaṃ¹. Yathā aññe keṇiyajaṭilādayo samaṇabrāhmaṇā “ko jānāti paralokaṃ. Sukho imissā paribbājikāya mudukāya lomasāya bāhāya samphasso”ti moliḃandhāhi paribbājikāti paricārenti sampattaṃ sampattaṃ rūpādi-ārammaṇaṃ anubhavamānā kāmasukhamanu yuttā, na evamanuyuttoti dasseti.

Hīnanti lāmakam. **Gammanti** gāmaṃvāsīnaṃ dhammaṃ. **Pothujjanikanti** puthujjanehi sevitaḃbaṃ. **Anariyanti** na niddosaṃ. Na vā ariyehi sevitaḃbaṃ. **Anatthasaññhanti** anatthasaṃyuttaṃ. **Attakilamathānuyoganti** attano ātāpanaparitā paṇānuyogaṃ. **Dukkhaṃ**ti dukkhaṃyuttaṃ, dukkhamam vā. Yathā eke samaṇabrāhmaṇā kāmasukhallikānuyogaṃ parivajjessāmāti kāyakilamathaṃ anudhāvanti, tato muñcissā māti kāmasukhaṃ anudhāvanti, na evaṃ Bhagavā. Bhagavā pana ubho ete ante vajjetvā yā sā “atthi bhikkhave majjhimā paṭipadā Tathāgatenā abhisambuddhā cakkhukaraṇī”ti evaṃ vuttā sammāpaṭipatti, tameva paṭipanno. Tasmā “na ca attakilamathānuyogaṃ”ti-ādimāha.

Ābhicetasikānanti abhicetasikānaṃ, kāmāvacaracittāni atikkamitvā ṭhitānanti attho. **Diṭṭhadhammasukhavihārānanti** imasmiṃyeva attabhāve sukhavihārānaṃ. **Poṭṭhapādasuttanta**smiñhi sappītikadutiyaṃjñānaphalasamāpatti kathitā². **Pāsādika** suttante saha maggena vipassanāpāḍakajjhānaṃ.

1. Kāmasukhānuyogaṃ (Sī, Syā)

2. Dī 1. 181 piṭṭhe.

Dasuttarasuttante catutthajjhānikaphalasamāpatti. Imasmim sampasādanīye diṭṭhadhammasukhavihārajjhānāni kathitāni. **Nikāmalābhīti** yathākāmalābhī. **Akicchalābhīti** adukkhalābhī. **Akasiralābhīti** vipulalābhī.

Anuyogadānappakāraṇaṇā

161. **Ekissā lokadhātuyāti** dasasahassilokadhātuyā. Tīṇi hi khetṭāni jātikhettam āṇākhettam visayakhettam. Tattha **jātikhettam** nāma dasasahassī lokadhātu. Sā hi Tathāgatassa mātukucchim okkamanakāle nikkhamanakāle sambodhikāle dhammacakkappavattane āyusaṅkhārossajjane parinibbāne ca kampati. Koṭisatasahassacakkavāḷam pana **āṇākhettam** nāma. Āṇāṇāṭiyamoraparittadhajjaggarittaratana-parittādīnaṇhi ettha āṇā vattati. **Visayakhettassa** pana parimāṇam natthi, Buddhānaṇhi “yāvatakaṃ ṇāṇam, tāvatakaṃ ñeyyam, yāvatakaṃ ñeyyam, tāvatakaṃ ṇāṇam, ṇāṇapariyantikaṃ ñeyyam, ñeyyapariyantikaṃ ṇāṇam”¹ vacanato avisayo nāma natthi.

Imesu pana tīsu khettesu ṭhapetvā imam cakkavāḷam aññasmim cakkavāḷe Buddhā uppajjantīti suttam natthi, nuppajjantīti pana atthi. Tīṇi piṭakāni Vinayapiṭakam Suttantapiṭakam Abhidhammapiṭakam. Tisso saṅgītiyo Mahākassapaṭtherassa saṅgīti, Yasattherassa saṅgīti, Moggaliputtatissattherassa saṅgīti. Imā tisso saṅgītiyo āruḷhe Tepītake Buddhavacane “imam cakkavāḷam muñcitvā aññattha Buddhā uppajjantī”¹ti suttam natthi, nuppajjantīti pana atthi.

Apubbam acarimanti apure apacchā ekato nuppajjanti, pure vā pacchā vā uppajjantīti vuttam hoti. Tattha bodhipallaṅke “Bodhim apatvā na uṭṭhahissāmī”¹ti nisinnakāḷato paṭṭhāya yāva mātukucchismim paṭisandhiggahaṇam, tāva pubbeti na veditabbam. bodhisattassa hi paṭisandhiggahaṇe dasasahassacakkavāḷakampaneneva khettapariggaho kato. Aññassa Buddhassa uppattipi nivāritā hoti. Parinibbānato paṭṭhāya ca yāva sāsapamattāpi dhātuyo tiṭṭhanti, tāva pacchāti na veditabbam. dhātūsu hi

1. Khu 7. 119 piṭṭhe.

ṭhitāsu Buddhāpi ṭhitāva honti. Tasmā etthantare aññassa Buddhassa uppatti nivāritāva hoti. Dhātuparinibbāne pana jāte aññassa Buddhassa uppatti na nivāritā.

Tipiṭaka-antaradhānakathā

Tīṇi antaradhānāni nāma pariyatti-antaradhānaṃ, paṭivedha-antaradhānaṃ, paṭipatti-antaradhānanti. Tattha **pariyattī**ti tīṇi piṭakāni. **Paṭivedho**ti saccappaṭivedho. **Paṭipattī**ti paṭipadā. Tattha paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi. Ekasmiñhi kāle paṭivedhakarā bhikkhū bahū honti, esa bhikkhu puthujjanoti aṅgulim pasāretvā dassetabbo hoti. Imasmiṃyeva dīpe ekavāraṃ puthujjanabhikkhu nāma nāhosi. Paṭipattipūrakāpi kadāci bahū honti, kadāci appā. Iti paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi. Sāsanaṭṭhitiyā pana pariyatti pamāṇaṃ paṇḍito hi Tepiṭakaṃ sutvā dvepi pūreti.

Yathā amhākaṃ bodhisatto Ālārassa santike pañcābhiññā satta ca samāpattiyo nibbattetvā nevasaññānāsaññāyatanaśamāpattiyā parikammaṃ pucchi, so na jānāmīti āha. Tato Udakassa santikaṃ gantvā adhigatavisesaṃ saṃsanditvā nevasaññānāsaññāya tanassa parikammaṃ pucchi, so ācikkhi, tassa vacanasamanantameva mahāsatto taṃ jhānaṃ sampādesi, evameva paññavā bhikkhu pariyattiṃ sutvā dvepi pūreti. Tasmā pariyattiyā ṭhitāya sāsanaṃ ṭhitaṃ hoti. Yadā pana sā antaradhāyati, tadā paṭhamam Abhidhammapiṭakaṃ nassati. Tattha paṭṭhānaṃ sabbapaṭhamam antaradhāyati. Anukka mena pacchā dhammasaṅgaho, tasmim antarahite itaresu dvīsu Piṭakesu ṭhitesupi sāsanaṃ ṭhitameva hoti.

Tattha Suttantapiṭake antaradhāyamāne paṭhamam Aṅguttaranikāyo ekādasakato paṭṭhāya yāva ekakā antaradhāyati, tadanantaram Saṃyuttanikāyo Cakkapeyyālatō paṭṭhāya yāva Oghataraṇā antaradhāyati. Tadanantaram Majjhimanikāyo Indriyabhāva nato paṭṭhāya yāva Mūlapariyāyā antaradhāyati. Tadanantaram Dīghanikāyo Dasuttarato paṭṭhāya yāva Brahmajālā antaradhāyati. Ekissāpi dvinnampi gāthānaṃ pucchā

addhānaṃ gacchati, sāsanaṃ dhāretuṃ na sakkoti sabhiyapucchā
ālavakapucchā viya ca. Etā kira Kassapabuddhakālikā antarā sāsanaṃ
dhāretuṃ nāsakkhimsu.

Dvīsu pana Piṭakesu antarahitesupi Vinayapiṭake ṭhite sāsanaṃ tiṭṭhati.
Parivārakkhandhakesu antarahitesu ubhatovibhaṅge ṭhite ṭhitameva hoti.
ubhatovibhaṅge antarahite mātikāyapi ṭhitāya ṭhitameva hoti. Mātikāya
antarahitāya pātimokkhapabbajjā upasampadāsu ṭhitāsu sāsanaṃ tiṭṭhati.
Līgaṃ addhānaṃ gacchati. Setavatthasamaṇa vaṃso pana
Kassapabuddhakālato paṭṭhāya sāsanaṃ dhāretuṃ nāsakkhi. **Paṭisambhīdā
pattehi** vassasahassaṃ aṭṭhāsi. **Chalabhiññehi** vassasahassaṃ. **Tevijjehi**
vassa sahassaṃ. **Sukkhavipassakehi** vassasahassaṃ. **Pātimokkhehi**
vassasahassaṃ aṭṭhāsi¹. Pacchimakassa pana saccappaṭivedhato
pacchimakassa sīlabhedato paṭṭhāya sāsanaṃ osakkitaṃ nāma hoti. Tato
paṭṭhāya aññassa Buddhassa uppatti na nivāritā.

Sāsana-antarahitavaṇṇanā

Tīṇi parinibbānāni nāma kilesaparinibbānaṃ khandhaporinibbānaṃ
dhātuparinibbānanti. Tattha kilesaparinibbānaṃ bodhipallaṅke ahosi.
Khandhaporinibbānaṃ Kusinārāyaṃ. Dhātuparinibbānaṃ anāgate
bhavissati. Sāsanaṃ kira osakkanakāle imasmim Tambapaṇṇidīpe dhātuyo
sannipatitvā mahācetiyaṃ gamissanti. Mahācetiyaṃ Nāgadīpe
Rājāyatanacetiyaṃ. Tato mahābodhipallaṅkaṃ gamissanti. Nāgabhavanatopi
devalokatopi brahmalokatopi dhātuyo mahābodhipallaṅka meva gamissanti.
Sāsapamattāpi dhātuyo na antarā nassissanti. Sabbadhātuyo
mahābodhipallaṅke rāsibhūtā suvaṇṇakkhandho viya ekagghanā hutvā
chabbaṇṇa rasmiyo vissajjessanti.

Tā dasasahassilokadhātūṃ pharissanti, tato dasasahassacakkavāḷadevatā
sannipatitvā “ajja Satthā parinibbāti, ajja sāsanaṃ osakkati,
pacchimadassanaṃ dāni idaṃ amhākaṃ”ti Dasabalassa parinibbutadivasato
mahantataraṃ kāruṇṇiaṃ karissanti. Ṭhapetvā anāgāmikhīṇāsava

---

1. Ṭhassati (?)

avasesā sakabhāvena sandhāretum¹ na sakkhissanti. Dhātūsu tejodhātu uṭṭhahitvā yāva brahmalokā uggacchissati. Sāsapamattāyapi dhātuyā sati ekajālā bhavissati. Dhātūsu pariyādānaṃ gatāsu upacchijjissati. Evaṃ mahantaṃ ānubhāvaṃ dassetvā dhātūsu antarahitāsu sāsanaṃ antarahitaṃ nāma hoti.

Yāva na evaṃ antaradhāyati, tāva acarimaṃ nāma hoti. Evaṃ apubbaṃ acarimaṃ uppajjeyyūṃ, netaṃ ṭhānaṃ vijjati. Kasmā pana apubbaṃ acarimaṃ nuppajjantīti. Anacchariyattā. Buddhā hi acchariyamanussā. Yathāha “ekapuggalo bhikkhave loke uppajjamāno uppajjati acchariyamanusso. Katamo ekapuggalo, Tathāgato Arahaṃ Sammāsambuddho”ti². Yadi ca dve vā cattāro vā aṭṭha vā soḷasa vā ekato uppajjeyyūṃ, anacchariyā bhaveyyūṃ. Ekasmiñhi vihāre dvinnāṃ cetiyānampi lābhasakkāro uḷāro na hoti. Bhikkhūpi bahutāya na acchariyā jātā, evaṃ Buddhāpi bhaveyyūṃ, tasmā nuppajjanti. Desanāya ca visesābhāvato. Yañhi satipaṭṭhānādi bhedaṃ dhammaṃ eko deseti. Aññena uppajjitvāpi sova desetabbo siyā, tato anacchariyo siyā. Ekasmiṃ pana dhammaṃ desente desanāpi acchariyā hoti, vivādabhāvato ca. Bahūsu hi Buddhesu uppannesu bahūnaṃ ācariyānaṃ antevāsikā viya amhākaṃ Buddho pāsādiko, amhākaṃ Buddho madhurassaro lābhī puññavāti vivadeyyūṃ. Tasmāpi evaṃ nuppajjanti. Api cetaṃ kāraṇaṃ Milindaraññāpi puṭṭhena Nāgasenattherena vitthāritameva. Vuttañhi tattha—

Bhante Nāgasena bhāsitaṃpi hetuṃ Bhagavatā “aṭṭhānametaṃ bhikkhave anavakāso, yaṃ ekissā lokadhātuyā dve arahanto Sammāsambuddhā apubbaṃ acarimaṃ uppajjeyyūṃ, netaṃ ṭhānaṃ vijjatī”ti. Desayantā ca bhante Nāgasena sabbepi Tathāgatā sattatimsa bodhipakkhiye dhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariyasaccāni kathenti, sikkhā pentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpentī, anusāsamānā ca appamādappaṭi pattiyaṃ anusāsanti. Yadi bhante Nāgasena sabbesampi

1. Saṇṭhātum (Sī), saṇṭhāretum (Syā)

2. Am 1. 22 piṭṭhe.

Tathāgatānaṃ ekā desanā¹ ekā kathā ekasikkhā ekānusāsani,
kenakāraṇena dve Tathāgatā ekakkhaṇe nuppajjanti. Ekenapi tāva
Buddhuppādena ayaṃ loko obhāsajāto, yadi dutiyo Buddho bhaveyya,
dvinnāṃ pabhāya ayaṃ loko bhiyyosomattāya obhāsajāto bhaveyya,
ovadamānā ca dve Tathāgatā sukhaṃovadeyyuṃ, anusāsamānā ca
sukhaṃ anusāseyyuṃ, tattha me kāraṇaṃ desehi, yathāhaṃ nissamsayo
bhaveyyan”ti.

Ayaṃ mahārāja dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva
Tathāgatassa guṇaṃ dhāreti, yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, nāyaṃ
dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya
vinameyya vikireyya vidhameyya viddhaṃ seyya, na
ṭhānamupagaccheyya.

Yathā mahārāja nāvā ekapurisasandhāraṇī bhaveyya, ekapurise
abhirūḷhe sā nāvā samupādikā bhaveyya, atha dutiyo puriso āgaccheyya
tādiso āyunaṃ vaṇṇena vayena pamāṇena kisathūlena
sabbaṅgapaccaṅgena, so taṃ nāvaṃ abhirūheyya, api nu sā mahārāja
nāvā dvinnampi dhāreyyāti. Na hi bhante, caleyya kampeyya nameyya
oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya, viddhaṃseyya, na
ṭhānamupagaccheyya osīdeyya udaketi. Evameva kho mahārāja ayaṃ
dasasahassī lokadhātu ekabuddha dhāraṇī, ekasseva Tathāgatassa
guṇaṃ dhāreti, yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, nāyaṃ dasasahassī
lokadhātu dhāreyya -pa- na ṭhānamupagaccheyya.

Yathā vā pana mahārāja puriso yāvadatthaṃ bhojanaṃ bhuñjeyya
chādentāṃ yāva kaṇṭhamabhipūrayitvā, so dhāto piṇito paripuṇṇo
nirantaro tandikato anoṇamitandaṇḍajāto punadeva tāvatakaṃ bhojanaṃ
bhuñjeyya, api nu kho so mahārāja puriso sukhito bhaveyyāti. Na hi

---

1. Ekuddeso (Sī, Syā)

bhante, sakim bhuttova mareyyāti¹, evameva kho mahārāja ayaṃ dasa sahaṣṣī lokadhātu ekabuddhadhārāṇī -pa- na ṭhānamupagaccheyyāti.

Kim nu kho bhante Nāgasena atidhammabhārena pathavī calatīti. Idha mahārāja dve sakaṭā ratanapūritā bhavessuṃ yāva mukhasamā, ekasmā sakaṭato ratanaṃ gahetvā ekasmiṃ sakaṭe ākireyyuṃ, api nu kho taṃ mahārāja sakaṭaṃ dvinnampi sakaṭānaṃ ratanaṃ dhāreyyāti. Na hi bhante, nābhipi tassa phaleyya², arāpi tassa bhijjeyyūṃ, nemipi tassa opateyya, akkhopi tassa bhijjeyyāti. Kim nu kho mahārāja atiratana bhārena sakaṭaṃ bhijjatīti. Āma bhanteti. Evameva kho mahārāja atidhammabhārena pathavī calati.

Apica mahārāja imaṃ kārāṇaṃ Buddhabalaparidīpanāya osāritaṃ aññampi tattha abhirūpaṃ kārāṇaṃ suṇohi, yena kārāṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti. Yadi mahārāja dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyūṃ, tesaṃ parisāya vivādo uppajjeyya “tumhākaṃ Buddho amhākaṃ Buddho”ti, ubhato pakkhajātā bhavessuṃ. Yathā mahārāja dvinnaṃ balavāmaccānaṃ parisāya vivādo uppajjeyya “tumhākaṃ amacco amhākaṃ amacco”ti, ubhato pakkhajātā honti, evameva kho mahārāja yadi dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyūṃ, tesaṃ parisāya vivādo uppajjeyya “tumhākaṃ Buddho amhākaṃ Buddho”ti, ubhato pakkhajātā bhavessuṃ, idaṃ tāva mahārāja ekaṃ kārāṇaṃ, yena kārāṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

Aparampi mahārāja uttariṃ kārāṇaṃ suṇohi, yena kārāṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti, yadi mahārāja dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyūṃ, “aggo Buddho”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhavessya, “jetṭho Buddho”ti, seṭṭho Buddhoti, viṣiṭṭho Buddhoti, uttamo Buddhoti, pavaro Buddhoti, asamo

---

1. Bhutto vameyyāti (Ka)

2. Caleyya (Syā, Ka)

Buddhoti, asamasamo Buddhoti, appaṭṭimo Buddhoti, appaṭṭibhāgo Buddhoti, appaṭṭipuggalo Buddhoti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhaveyya. Imampi kho tvaṃ mahārāja kāraṇaṃ atthato sampaṭṭiccha, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

Apica kho mahārāja Buddhānaṃ Bhagavantānaṃ sabhāvapakati eso, yaṃ ekoyeva Buddho loke uppajjati. Kasmā kāraṇā? Mahantatāya Sabbaññubuddhaguṇānaṃ, yaṃ aññaṃpi mahārāja mahantaṃ hoti, taṃ ekaṃyeva hoti. Pathavī mahārāja mahantī, sā ekāyeva. Sāgaro mahanto, so ekoyeva. Sineru girirājā mahanto¹, so ekoyeva. Ākāso mahanto, so ekoyeva. Sakko mahanto, so ekoyeva. Māro mahanto, so ekoyeva. Mahābrahmā mahanto, so ekoyeva. Tathāgato Arahaṃ Sammāsambuddho mahanto, so ekoyeva lokasmim. Yattha te uppajjanti, tattha aññesaṃ okāso na hoti, tasmā mahārāja Tathāgato Arahaṃ Sammāsambuddho ekoyeva loke uppajjatīti. Sukathito bhante Nāgasena pañho opammehi kāraṇehīti².

Dhammassa cānudhammanti navavidhassa lokuttaradhammassa anudhammaṃ pubbabhāgaappaṭipadaṃ. **Sahadhammikoti** sakāraṇo. **Vādānuvādoti** vādoyeva.

Acchariya-abbhutavaṇṇanā

162. **Āyasmā Udāyīti** tayo therā Udāyī nāma Lāḷudāyī Kāḷudāyī Mahā-udāyīti. Idha Mahā-udāyī adhippeto. Tassa kira imaṃ suttaṃ ādito paṭṭhāya yāva pariyoṣānā suṇa ntassa abbhantare pañcavaṇṇā pīti uppajjitvā pādapiṭṭhito sīsamatthakaṃ gacchati, sīsamatthakato pādapiṭṭhiṃ āgacchati, ubhato paṭṭhāya majjhaṃ otarati, majjhato paṭṭhāya ubhato gacchati. So nirantaraṃ pītiyā phuṭasarīro balavasomanassena Dasabalassa guṇaṃ kathento **acchariyaṃ bhanteti**-ādimāha. **Appicchatāti** nittanṭhatā. **Santuṭṭhitāti** catūsu paccayesu

1. Setṭho mahanto (Sī, Syā)

2. Khu 11. 231 piṭṭhe.

tīhākārehi santoso. **Sallekhatā**ti sabbakilesānaṃ sallikhitabhāvo. **Yatra hi nāmā**ti yo nāma. **Na attānaṃ pātukarissatī**ti attano guṇe na āvi karissati. **Paṭākam parihare yyunti** “ko amhehi sadiso atthī”ti vadantā paṭākam ukkhipitvā nāḷandaṃ vicareyyuṃ.

Passa kho tvaṃ Udāyi Tathāgatassa appicchatāti passa Udāyi yādisi Tathāgatassa appicchatāti therassa vacanaṃ sampaṭicchanto āha. Kiṃ pana Bhagavā neva attānaṃ pātukaroti, na attano guṇaṃ kathetīti ce. Na na katheti. Appicchatādihi kathetabbaṃ, cīvarādihetuṃ na katheti. Tenevāha “passa kho tvaṃ Udāyi Tathāgatassa appicchatā”ti-ādi. Bujjhanakasattaṃ pana āgamma veneyyavasena katheti. Yathāha—

“Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati.

Sadevakasmiṃ lokasmiṃ, natthi me paṭipuggalo”ti¹.

Evam Tathāgatassa guṇadīpikā bahū gāthāpi suttantāpi vitthāretabbā.

163. **Abhikkhaṇaṃ bhāseyyāsī**ti punappunaṃ bhāseyyāsi. Pubbaṇhasamaye me kathitanti mā majjhanhikādīsu na kathayittha. Ajja vā me kathitanti mā paradivasādīsu na kathayitthāti attho. **Pavedesī**ti katesi. **Imassa veyyākaraṇassā**ti niggāthakattā idaṃ suttaṃ “Veyyākaraṇaṃ”ti vuttaṃ. **Adhivacananti** nāmaṃ. Idaṃ pana “iti hidan”ti paṭṭhāya padaṃ saṅgītikārehi ṭhapitaṃ. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Sampasādanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Vi 3. 12 piṭṭhe.

6. Pāsādikasutta

Nigaṇṭhanāṭaputtakālaṅkiriyaṇṇanā

164. Evaṃ me sutanti Pāsādikasuttaṃ.

Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā—**vedhaññā nāma sakyā**ti dhanumhi katasikkhā vedhaññanāmakā eke sakyā. **Tesaṃ Ambavane pāsādeti** tesaṃ Ambavane sippari ugganṭhatthāya kato dīghapāsādo atthi, tattha viharati. **Adhunā kālaṅkatoti** sampati kālaṅkato. **Dvedhikajātā**ti dvejjhajātā¹, dvebhāgā jātā. **Bhaṇḍanādīsu** bhaṇḍanaṃ pubbabhāgakalaho, taṃ daṇḍādānādivasena paṇṇattivītikkamavasena ca vaḍḍhitāṃ **kalaho**. “Na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi”ti-ādinā nayena viruddhavacanaṃ **vivādo**. **Vitudenti** vijjhantā. **Sahitaṃ meti** mama vacanaṃ atthasaññhitāṃ. **Adhiciṇṇaṃ te viparāvattanti** yaṃ tava adhiciṇṇaṃ cirakālāsevanavasena paṇṇaṃ, taṃ mama vādaṃ āgamma nivattaṃ². **Āropito te vādoti** tuyhaṃ upari mayā doso āropito. **Cara vādappamokkhāyā**ti bhattapuṭaṃ ādāya taṃ taṃ upasaṅkamitvā vādappamokkhatthāya uttari pariyesamāno vicara. **Nibbeṭhehi vā**ti atha vā mayā āropitadosato attānaṃ mocchi. **Sace pahosī**ti sace sakkosi. **Vadho yevā**ti maraṇameva. **Nāṭaputtiyesū**ti Nāṭaputtassa antevāsikesu. **Nibbinnarūpā**ti ukkaṇṭhitasabhāvā abhivādanādīnipi na karonti, **virattarūpā**ti vigatapemā. **Paṭivāna rūpā**ti tesaṃ sakkaccakiriyato nivattanasabhāvā. **Yathā tanti** yathā durakkhātādisabhāve dhammavinaye nibbinnavirattappaṭivānarūpehi bhavitabbaṃ, tatheva jātāti attho. **Durakkhā**ti dukkathite. **Duppavedi**ti duviññāpīte. **Anupasamasamvattaniketi** rāgādīnaṃ upasamaṃ kātuṃ asamatthe. **Bhinnathūpeti** bhindappatiṭṭhe. Ettha hi Nāṭaputtova nesaṃ patiṭṭhaṭṭhena thūpo. So pana bhinnno mato. Tena vuttaṃ “bhinnathūpe”ti. **Appaṭisaraṇeti** tasseva abhāvena paṭisaraṇavirahite.

Nanu cāyaṃ Nāṭaputto Nāḷandavāsiko, so kasmā Pāvāyaṃ kālaṅkatoti. So kira Upālinā gahapatinā paṭividdhasaccena

1. Dvedhā jātā (Syā)

2. Viparāvattaṃ (Syā, Ka)

dasahi gāthāhi bhāsīte Buddhaguṇe sutvā uṇhaṃ lohitaṃ chaḍḍesi. Atha naṃ aphāsukaṃ gahetvā pāvaṃ agamaṃsu. So tattha kālamakāsi. Kālaṃ kurumāno ca cintesi “mama laddhi aniyyānikā sāravirahitā, mayaṃ tāva naṭṭhā, avasesajanopi mā apāyapūrako ahosi, sace panāhaṃ ‘mama sāsaṇaṃ aniyyānikan’ti vakkhāmi, na saddahissanti, yaṃnūnāhaṃ dvepi jane na ekañihārena uggaṇhāpeyyaṃ, te mamaccayena aññamaññaṃ vivadissanti, Satthā taṃ vivādaṃ paṭicca ekaṃ dhammakathaṃ kathessati, tato te sāsaṇassa mahantabhāvaṃ jānissanti”ti.

Atha naṃ eko antevāsiko upasaṅkamitvā āha “bhante tumhe dubbalā, mayhampi imasmim dhamme sāraṃ ācikkhatha, ācariyappamāṇaṃ”ti. “Āvuso tvaṃ mamaccayena sassatanti gaṇheyyāsi”ti. Aparopi upasaṅkami, taṃ ucchedaṃ gaṇhāpesi. Evaṃ dvepi jane ekaladdhike akatvā bahū nāñāñihārena uggaṇhāpetvā kālamakāsi. Te tassa sarīrakiccaṃ katvā sannipatitvā aññamaññaṃ pucchimsu “kassāvuso ācariyo sāraṃ ācikkhī”ti. Eko utṭhahitvā mayhanti āha. Kiṃ ācikkhīti. Sassatanti. Aparo taṃ paṭibāhitvā “mayhaṃ sāraṃ ācikkhī”ti āha. Evaṃ sabbe “mayhaṃ sāraṃ ācikkhī, ahaṃ jeṭṭhako”ti aññamaññaṃ vivādaṃ vaḍḍhetvā akkose ceva paribhāse ca hatthapādappa hārādīni ca pavattetvā ekamaggena dve agacchantā nāñādisāsu pakkamimsu.

165. **Atha kho Cundo samaṇuddesoti** ayaṃ thero Dhammasenāpatissa kaniṭṭha bhātiko. Taṃ bhikkhū anupasampannakāle “Cundo samaṇuddeso”ti samudācaritvā therakālepi tatheva samudācarimsu. Tena vuttaṃ “Cundo samaṇuddeso”ti.

“Pāvāyaṃ vassaṃvuṭṭho yena Sāmagāmo, yenāyasmā Ānando tenupasaṅkami”ti kasmā upasaṅkami? Nāṭaputte kira kālaṅkate Jambudīpe manussā tattha tattha kathaṃ pavattayimsu “Nigaṇṭho Nāṭaputto eko Satthāti paññāyittha, tassa kālaṃ kiriyāya sāvakānaṃ evarūpo vivādo jāto. Samaṇo pana Gotamo Jambudīpe cando viya sūriyo viya ca pākaṭo, sāvakāpissa pākaṭāyeva. Kīdiso nu kho samaṇe Gotame parinibbute sāvakānaṃ vivādo

bhavissatī”ti. Thero taṃ katham sutvā cintesi “imaṃ katham gahetvā Dasabalassa āroce ssāmi, Satthā etaṃ aṭṭhuppattim katvā ekaṃ desanaṃ kathessatī”ti. So nikkhamitvā yena Sāmagāmo, yenāyasmā Ānando tenupasaṅkami.

Sāmagāmoti Sāmākānaṃ ussannattā tassa gāmassa nāmaṃ. **Yenāyasmā Ānandoti** ujumeva Bhagavato santikaṃ agantvā yenassa upajjhāyo āyasmā Ānando tenupasaṅkami.

Buddhakāle kira Sāriputtatthero ca Ānandatthero ca aññamaññaṃ mamāyimsu. Sāriputtatthero “mayā kātabbhaṃ Satthu upaṭṭhānaṃ karotī”ti Ānandattheraṃ mamāyi. Ānandatthero “Bhagavato sāvakānaṃ aggo”ti Sāriputtattheraṃ mamāyi. Kuladārake ca pabbājetvā Sāriputtattherassa santike upajjhaṃ gaṇhāpesi. Sāriputtattheropi tatheva akāsi. Evaṃ ekamekena attano pattacīvaraṃ datvā pabbājetvā upajjhaṃ gaṇhāpitāni pañca pañca bhikkhusatāni ahesuṃ. Āyasmā Ānando paṇītāni cīvarādīnipi labhitvā therassa adāsi.

Dhammaratanapūjā

Eko kira brāhmaṇo cintesi “Buddharatanassa ca saṃgharatanassa ca pūjā paññāyati, katham nu kho dhammaratanaṃ pūjitaṃ hotī”ti. So Bhagavantaṃ upasaṅka mitvā etamatthaṃ pucchi. Bhagavā āha “sacepi brāhmaṇa dhammaratanaṃ pūjetukāmo, ekaṃ bahussutaṃ pūjehī”ti. Bahussutaṃ bhante ācikkhathāti. Bhikkhusaṃghaṃ pucchāti. So bhikkhusaṃghaṃ upasaṅkamitvā “bahussutaṃ bhante ācikkhathā”ti āha. Ānandatthero brāhmaṇāti. Brāhmaṇo therāṃ saḥassagghanikena ticīvarena pūjesi. Thero taṃ gahetvā Bhagavato santikaṃ agamāsi. Bhagavā “kuto Ānanda laddhaṃ”ti āha. Ekena bhante brāhmaṇena dinnam, idaṃ panāhaṃ āyasmato Sāriputtassa dātukāmoti. Dehi Ānandāti. Cārikaṃ pakkanto bhanteti. Āgatakāle dehīti, sikkhāpadaṃ bhante paññattanti. Kadā pana Sāriputto āgamissatīti. Dasāhamattena bhanteti. “Anujānāmi Ānanda dasāhaparamaṃ atirekacīvaraṃ nikkhipitun”ti sikkhāpadaṃ paññāpesi.

Sāriputtattheropi tatheva yaṁkiñci manāpaṁ labhati, taṁ Ānandattherassa deti. So imampi attano kaniṭṭhabhātikaṁ therasseva saddhivihārikaṁ adāsi. Tena vuttaṁ “yenassa upajjhāyo āyasmā Ānando tenupasaṅkamī”ti. Evaṁ kirassa ahosi “upajjhāyo me mahāpaṇṇo, so imaṁ kathaṁ Satthu ārocessati, atha Satthā tadanurūpaṁ dhammaṁ desessatī”ti. **Kathāpābhatanti** kathāya mūlaṁ. Mūlañhi “pābhatan”ti vuccati. Yathāha—

Appakenāpi medhāvī, pābhatena vicakkhaṇo.

Samuṭṭhāpeti attānaṁ, aṇuṁ aggaṁ va sandhamanti¹.

Bhagavantaṁ dassanāyāti Bhagavantaṁ dassanatthāya. Kiṁ panānena Bhagavā na diṭṭhapubboti. No na diṭṭhapubbo. Ayañhi āyasmā divā nava vāre, rattiṁ nava vāreti ekāhaṁ aṭṭhārasa vāre upaṭṭhānameva gacchati. Divasassa pana satavāraṁ vā sahassa vāraṁ vā gantukāmo samānopi na akāraṇā gacchati, ekaṁ pañhuddhāraṁ gahetvāva gacchati. So taṁ divasaṁ tena kathāpābhatena gantukāmo evamāha.

Asammāsambuddhappaveditadhammavinayavaṇṇanā

166. **Evaṁ hetāṁ Cunda hotīti** Bhagavā Ānandattherena ārocitepi yasmā na Ānandatthero imissā kathāya sāmiko, Cundatthero pana sāmiko. Sova tassā ādimajjha pariyosānaṁ jānāti. Tasmā Bhagavā tena saddhiṁ kathento “evaṁ hetāṁ Cunda hotī”ti-ādimāha. Tassattho—Cunda evañhetāṁ hoti durakkhātādisabhāve dhammavinaye sāvakā dvedhikajātā bhaṇḍanādīni katvā mukhasattīhi vitudentā viharanti.

Idāni yasmā aniyyānikasāsaneneva niyyānikasāsaṇaṁ pākaṭaṁ hoti, tasmā ādito aniyyānikasāsaṇameva dassento **idha Cunda Satthā ca hoti asammāsambuddhoti**-ādimāha. Tattha **vokkamma ca tamhā dhammā vattatīti** na nirantaraṁ pūreti, okkamitvā okkamitvā antarantaraṁ katvā vattatīti attho. **Tassa te āvuso lābhāti** tassa tuyhaṁ

---

1. Khu 5. 2 piṭṭhe.

ete dhammānudhammappaṭipatti-ādayo lābhā. **Suladdhanti** manussattampi te suladdham. **Tathā paṭipajjatūti** evaṃ paṭipajjatu. **Yathā te Satthārā dhammo desitoti** yena te ākārena Satthārā dhammo kathito. **Yo ca samādapetīti** yo ca ācariyo samādapeti. **Yañca samādapetīti** yaṃ antevāsīṃ samādapeti. **Yo ca samādapitoti** yo ca evaṃ samādapito antevāsiko. Yathā ācariyena samādapitaṃ, tathatthāya paṭipajjati. **Sabbe teti** tayopi te. Ettha hi ācariyo samādapitattā apuññaṃ pasavati, samādinnantevāsiko samādinnattā, paṭipannako paṭipannattā. Tena vuttaṃ “sabbe te bahūṃ apuññaṃ pasavanti”ti. Etenupāyena sabbavāresu attho veditabbo.

167. Apicettha **ñāyappaṭipannoti** kāraṇappaṭipanno. **Ñāyamārādhessatīti** kāraṇaṃ nipphādessati. **Vīriyaṃ ārabhatīti** attano dukkhanibbattakaṃ vīriyaṃ karoti. Vuttañhetāṃ “durakkhāte bhikkhave dhammavinaye yo āraddhavīriyo, so dukkhaṃ viharati. Yo kusīto, so sukhaṃ viharati”ti¹.

Sammāsambuddhappaveditadhammavinayādivaṇṇanā

168. Evaṃ aniyyānikasāsaṇaṃ dassetvā idāni niyyānikasāsaṇaṃ dassento **idha pana Cunda Satthā ca hoti Sammāsambuddhoti**-ādimāha, tattha **niyyānikoti** maggaṭṭhāya phalattṭhāya ca niyyāti.

169. **Vīriyaṃ ārabhatīti** attano sukhanipphādaṃ vīriyaṃ ārabhati. Vuttañhetāṃ “Svākkhāte bhikkhave dhammavinaye yo kusīto, so dukkhaṃ viharati. Yo āraddhavīriyo, so sukhaṃ viharati”ti¹.

170. Iti Bhagavā niyyānikasāsaṇe sammāpaṭipannassa kulaputtassa paṇḍitaṃ dassetvā puna desanaṃ vaḍḍhento **idha Cunda Satthā ca loke udapādīti**-ādimāha. Tattha **aviññāpitattṭhāti** abodhitattṭhā. **Sabbasaṅgāhapadakanti** sabbasaṅgāhapadehi kataṃ, sabbasaṅgāhikaṃ kataṃ na hotīti attho. “Sabbasaṅgāhapadagatan”tipi pāṭho, na sabbasaṅgāhapadesu gataṃ, na ekasaṅgāhajātanti attho. **Sappāṭihīrakatanti** niyyānikaṃ.

---

1. Am 1. 36 piṭṭhe.

Yāva devamanussehīti devalokato yāva manussalokā suppakāsitaṃ, **anutappo hotīti** anutāpakaro hoti. **Satthā ca no loke**ti idaṃ tesaṃ anutāpakāradassanattamaṃ vuttaṃ. **Nānutappo hotīti** Satthāraṃ āgama sāvakehi yaṃ pattaḃbaṃ, tassa pattattā anutāpakaro na hoti.

172. **Theroti** thiro, therakārakehi dhammehi samannāgato. “Rattaññū”ti-ādīni vuttatthāneva. **Etehi ce pīti** etehi heṭṭhā vutthehi.

173. **Pattayogakkhemāti** catūhi yogehi khemattā arahattaṃ idha yogakkhemaṃ nāma, taṃ pattāti attho. **Alaṃ samakkhāturaṃ saddhammassāti** sammukhā gahitattā assa saddhammaṃ sammā ācikkhituraṃ samatthā.

174. **Brahmacārinoti** brahmacariyavāsaṃ vasamānā ariyasāvaka. **Kāmabho ginoti** gihisotāpannā. “Iddhañceva”ti-ādīni mahāparinibbāne vitthāritāneva. **Lābhaggaya saggapattanti** lābhaggañceva yasaggañca pattaṃ.

175. **Santi kho pana me Cunda etarahi therā bhikkhū sāvakāti** Sāriputtamoggallānādayo therā. **Bhikkhuniyoti** Khemātherī-uppalavaṇṇatherī-ādayo. **Upāsakā sāvakā gihi odātavattavasanā brahmacārinoti** Cittagahapatihatthaka-āḷavakādayo. **Kāmabho ginoti** Cūḷa-anāthapiṇḍikamahā-anāthapiṇḍikādayo. **Brahmacārinīyoti** Nandamātādayo. **Kāmabhoginīyoti** Khujjuttarādayo.

176. **Sabbākārasampannanti** sabbakāraṇasampannaṃ. **Idameva tanti** idameva brahmacariyaṃ, imeva dhammaṃ sammā hetunā nayena vadamāno vadeyya. **Udakā ssudanti udako sudam¹**. **Passaṃ na passaṭīti** passanto na passaṭi. So kira imaṃ pañhaṃ mahājanaṃ pucchi. Tehi “na jānāma ācariya kathehi no”ti vutto so āha “gambhīro ayaṃ pañho āhārasappāye sati thokaṃ cintetvā sakkā kathetun”ti. Tato tehi cattāro

---

1. Uddako sudanti uddako sudam (Sī) uddakassudanti uddako sudam (Syā)

māse mahāsakkāre kate taṃ pañhaṃ kathento **kiñca passaṃ na passatī-**
ādimāha. Tattha **sādhunisitassā**ti suṭṭhunisitassa tikhiṇassa, sunisitakhurassa
kira taṃ paññāyati, dhārā na paññāyati ayamettha attho.

Saṅgāyitabbadhammādivaṇṇanā

177. **Saṅgama samāgammā**ti saṅgantvā samāgantvā. **Atthena atthaṃ,**
byañjanena byañjananti atthena saha atthaṃ, byañjanenapi saha byañjanaṃ
samānente hīti attho. **Saṅgāyitabbanti** vācetaḥ sajjhāyitabbam.
Yathayidaṃ brahmacariyanti yathā idaṃ sakalaṃ sāsanabrahmacariyaṃ.

178. **Tatra ceti** tatra saṅghamajjhe, tassa vā bhāsīte. **Atthañceva micchā**
gaṇhāti, byañjanāni ca micchā ropetīti “cattāro satipaṭṭhānā”ti ettha
ārammaṇaṃ “satipaṭṭhāna”ti atthaṃ gaṇhāti. “Satipaṭṭhānāni”ti byañjanaṃ
ropeti. **Imassa nu kho āvuso atthassā**ti “satiyeva satipaṭṭhāna”ti atthassa
“cattāro satipaṭṭhānā”ti kiṃ nu kho imāni byañjanāni, udāhu “cattāri
satipaṭṭhānāni”ti etāni vā byañjanāni. **Katamāni opāyikatarāni**ti imassa
atthassa katamāni byañjanāni upapannatarāni allīnatarāni. **Imesañca**
byañjanānanti “cattāro satipaṭṭhānā”ti byañjanānaṃ “satiyeva
satipaṭṭhāna”ti kiṃ nu kho ayaṃ attho, udāhu “ārammaṇaṃ
satipaṭṭhāna”ti eso atthoti. **Imassa kho āvuso atthassā**ti “ārammaṇaṃ
satipaṭṭhāna”ti imassa atthassa. **Yā ceva etāni**ti yāni ceva etāni mayā
vuttāni. **Yā ceva esoti** yo ceva esa mayā vutto. **So neva ussādetabboti**
tumhehi tāva sammā atthe ca sammā byañjane ca ṭhātabbā. So pana neva
ussādetabbo, na apasādetabbo. **Saññāpetabboti** jānāpetabbo. **Tassa ca**
atthassāti “satiyeva satipaṭṭhāna”ti atthassa ca. **Tesañca byañjanānanti**
“satipaṭṭhāna”ti byañjanānaṃ. **Nisantiyā**ti nisāmanatthaṃ dhāraṇatthaṃ.
Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo.

181. **Tādisanti** tumhādisaṃ. **Atthupetanti** atthena upetaṃ atthassa
viññātāraṃ. **Byañjanupetanti** byañjanehi upetaṃ byañjanānaṃ viññātāraṃ.
Evaṃ

etaṃ bhikkhuṃ paṣāṃsatha. Eso hi bhikkhu na tumhākaṃ sāvako nāma, Buddho nāma esa Cundāti. Iti Bhagavā bahussutaṃ bhikkhuṃ attano ṭhāne ṭhapesi.

Paccayānuññātakāraṇādivaṇṇanā

182. Idāni tatopi uttaritaraṃ desanaṃ vaḍḍhento **na vo ahaṃ Cundāti-**ādimāha. Tattha diṭṭhadhammikā āsavā nāma idhaloke paccayahetu uppañjanakā āsavā. Samparā yikā āsavā nāma paraloke bhaṇḍanaheṭṭu uppañjanakā āsavā. **Sarīvarāyāti** yathā te na pavisanti, evaṃ pidahanāya. **Paṭighātāyāti** mūlaghātena paṭihanāyā. **Alaṃ vo taṃ yāvadeva sītassa paṭighātāyāti** taṃ tumhākaṃ sītassa paṭighātāya samatthaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti, yaṃ vo mayā cīvaraṃ anuññātaṃ, taṃ pārūpitvā dappaṃ vā mānaṃ vā kurumānā viharissathāti na anuññātaṃ, taṃ pana pārūpitvā sītappaṭighātādīni katvā sukhaṃ samaṇadhammaṃ yoniso manasikāraṃ karissathāti anuññātaṃ, yathā ca cīvaraṃ, evaṃ piṇḍapātādayopi. Anupadasarīvaṇṇanā panettha Visuddhimagge vuttanayeneva veditabbā.

Sukhallikānuyogādivaṇṇanā

183. **Sukhallikānuyoganti** sukhalliyanānuyogaṃ, sukhasevanādhimuttanti attho. **Sukhetīti** sukhitaṃ karoti. **Piṇetīti** piṇitaṃ thūlaṃ karoti.

186. **Aṭṭhitadhammāti** naṭṭhitasabhāvā¹. Jivhā no atthīti yaṃ yaṃ icchanti, taṃ taṃ kathenti, kadāci maggaṃ kathenti, kadāci phalaṃ kadāci nibbānanti adhippāyo. **Jānatāti** sabbaññutaññāṇena jānanta. **Passatāti** pañcahi cakkhūhi passaṇṭena, **gambhī ranemoti** gambhīrabhūmiṃ anupaviṭṭho. **Sunikhātoti** suṭṭhu nikhāto. **Evameva kho āvusoti** evaṃ khīṇāsavo abhabbo nava ṭhānāni ajjhācaritum. Tasmīṃ anajjhācāro² acalo asampavedhī. Tattha sañcicca paṇaṃ jīvitaṃ voropanādīsu sotāpannādayopi abhabbā. **Sannidhikāraṃ kāme paribhuñjitunti** vatthukāme ca

1. Aṭṭhitasabhāvā (Syā, Ka)

2. Ajjhācāro (Sī, Syā)

kilesakāme ca sannidhiṃ katvā paribhuñjitum. **Seyyathāpi pubbe agārikabhūtoti** yathā pubbe gihibhūto paribhuñjati, evaṃ paribhuñjitum abhabbo.

Pañhabyākaraṇavaṇṇanā

187. Agāramajjhe vasantā hi sotāpannādayo yāvajīvaṃ gihibyañjanena tiṭṭhanti. Khīṇāsavo pana arahattaṃ patvāva manussabhūto parinibbāti vā pabbajati vā. Cātumahā rājikādīsu kāmāvacaradevesu muhuttampi na tiṭṭhati. Kasmā? Vivekaṭṭhānassa abhāvā. Bhummadevattabhāve pana ṭhito arahattaṃ patvāpi tiṭṭhati. Tassa vasena ayaṃ pañho āgato. Bhinnadosattā panassa bhikkhubhāvo veditabbo. **Atīrakanti** atīraṃ aparicchedaṃ mahantaṃ. **No ca kho anāgatanti** anāgataṃ pana addhānaṃ ārabba evaṃ na paññāpeti, atītameva maññe samaṇo Gotamo jānāti, na anāgataṃ. Tathā hissa atīte aḍḍhachattā¹ satajātakānussaraṇaṃ paññāyati. Anāgate evaṃ bahuṃ anussaraṇaṃ na paññāyatīti imamatthaṃ maññamānā evaṃ vadeyyuṃ. **Tayidaṃ kiṃ sūti** anāgate apaññāpanaṃ kiṃ nu kho. **Kathamsūti** kena nu kho kāraṇena ajānantoyeva nu kho anāgataṃ nānussarati, ananussaritukāmatāya nānussaratīti. **Aññavihitakena ñāṇadassa nenāti** paccakkhaṃ viya katvā dassanasamatthatāya dassanabhūtena ñāṇena aññatthavihi takena ñāṇena aññaṃ ārabba pavattena, aññavihitakaṃ aññaṃ ārabba pavattamānaṃ ñāṇadassanaṃ saṅgāhetabbaṃ paññāpetabbaṃ maññanti. Te hi carato ca tiṭṭhato ca suttassa ca jāgarassa ca satataṃ samitaṃ ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ maññanti, tādisañca ñāṇaṃ nāma natthi. Tasmā yathariva bālā abyattā, evaṃ maññantīti veditabbo.

Satānusārīti pubbenivāsānussatisampayuttakaṃ. **Yāvatakaṃ ākaṅkhatīti** yattakaṃ nātum icchati, tattakaṃ jānissāmīti ñāṇaṃ pesesi. Athassa dubbalapattapuṭe pakkhandanārāco viya appaṭihataṃ anivāritaṃ ñāṇaṃ gacchati, tena yāvatakaṃ ākaṅkhati tāvatakaṃ anussarati. **Bodhijanti** bodhimūle jātaṃ. **Ñāṇaṃ uppajjatīti** catumaggañāṇaṃ uppajjati. **Ayamantimā**

---

1. Aḍḍhachakka (Syā, Ka)

jātiti tena ñāṇena jātimūlassa pahīnattā puna ayamantimā jāti. **Natthi dāni puna bbhavoti** aparampi ñāṇaṃ uppajjati. **Anatthasamhita**nti na idhalokattham vā paralokattham vā nissitaṃ. **Na taṃ Tathāgato byākaroti**ti taṃ bhāratayuddhasītāharaṇa sadisaṃ aniyyānikakathaṃ Tathāgato na katheti. **Bhūtaṃ tacchaṃ anatthasamhita**nti rājakathāditiracchānakathaṃ. **Kālaññū Tathāgato hoti**ti kālaṃ jānāti. Sahetukaṃ sakāraṇaṃ katvā yuttapattakāleyeva katheti.

188. **Tasmā Tathāgatoti vuccati**ti yathā yathā gaditabbaṃ, tathā tatheva gadanato dakārassa takāraṃ katvā Tathāgatoti vuccati attho. **Diṭṭhanti** rūpāyatanam. **Sutanti** saddāyatanam. **Mutanti** mutvā patvā gahetabbato gandhāyatanam rasāyatanam phoṭṭhabbāyatanam. **Viññātanti** sukhadukkhādīdhammāyatanam. **Pattanti** pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattaṃ. **Pariyesitanti** pattaṃ vā apattaṃ vā pariyesitaṃ. **Anuvicaritaṃ manasāti** cittaṇa anusaṇcaritaṃ. “Tathāgatena abhisambuddhaṃ”ti iminā etaṃ dasseti, yañhi aparimāṇasu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa nīlaṃ pītakanti-ādi rūpārammaṇaṃ cakkhuvāre āpāthamāgacchati, “ayaṃ satto imasmiṃ khaṇe imaṃ nāma rūpārammaṇaṃ disvā sumano vā dummano vā majjhato vā jāto”ti sabbaṃ taṃ Tathāgatassa evaṃ abhisambuddhaṃ. Tathā yaṃ aparimāṇasu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa bherisaddo mudiṅgasaddoti-ādi saddārammaṇaṃ sotadvāre āpāthamāgacchati. Mūlagandho tacagandhoti-ādi gandhārammaṇaṃ ghānavāre āpāthamāgacchati. Mūlaraso khandharasoti-ādi rasārammaṇaṃ jivhādvāre āpātha māgacchati. Kakkhaḷaṃ mudukanti-ādi pathaviḍhātutejodhātuvāyodhātubhedaṃ phoṭṭhabbārammaṇaṃ kāyadvāre āpāthamāgacchati, “ayaṃ satto imasmiṃ khaṇe imaṃ nāma phoṭṭhabbārammaṇaṃ phusitvā sumano vā dummano vā majjhato vā jāto”ti sabbaṃ taṃ Tathāgatassa evaṃ abhisambuddhaṃ. Tathā yaṃ aparimāṇasu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa sukhadukkhādibhedaṃ dhammārammaṇaṃ manodvārassa āpāthamāgacchati, “ayaṃ satto imasmiṃ khaṇe idaṃ nāma dhammārammaṇaṃ vijānitvā sumano vā dummano vā majjhato vā jāto”ti sabbaṃ taṃ Tathāgatassa evaṃ abhisambuddhaṃ.

Yañhi Cunda imesaṃ sattānaṃ diṭṭhaṃ suttaṃ mutaṃ viññātaṃ tattha Tathāgatena adiṭṭhaṃ vā asuttaṃ vā amuttaṃ vā aviññātaṃ vā natthi. Imassa mahājanassa pariyesitvā pattampi atthi, pariyesitvā appattampi atthi. Apariyesitvā pattampi atthi, apariyesitvā appattampi atthi. Sabbampi taṃ Tathāgatassa appattaṃ nāma natthi, ñāṇena asacchi kataṃ nāma. “Tasmā Tathāgatoti vuccatī”ti. Yaṃ yathā lokena gataṃ tassa tatheva gatattā “Tathāgato”ti vuccati. Pāḷiyaṃ pana abhisambuddhanti vuttaṃ, taṃ gatasaddena ekatthaṃ. Iminā nayena sabbavāresu “Tathāgato”ti nigamanassa attho veditabbo, tassa yutti **Brahmajāle** Tathāgatasaddavittihāre vuttāyeva.

Abyākataṭṭhānavavāṇanā

189. Evaṃ attano asamataṃ anuttarataṃ sabbaññutaṃ dhammarājabhāvaṃ kathetvā idāni “puthusamaṇabrāhmaṇānaṃ laddhīsu mayā aññātaṃ adiṭṭhaṃ nāma natthi, sabbaṃ mama ñāṇassa antoyeva parivattatī”ti sīhanādaṃ nadanto **ṭhānaṃ kho panetaṃ Cunda vijjatīti-**ādimāha. Tattha **Tathāgatoti** satto. **Na hetarṃ āvuso atthasaṃ hitanti** idhalokaparaloka-atthasaṃhitaṃ na hoti. **Na ca dhammasaṃhitanti** navalokuttara dhammanissitaṃ na hoti. **Na ādibrahmacariyakanti** sikkhattayasaṅgahitassa sakala sāsana brahmacariyassa ādibhūtaṃ na hoti.

190. **Idaṃ dukkhanti khoti-**ādīsu taṇhaṃ ṭhapetvā avasesā tebhummakā dhammā idaṃ dukkhanti byākataṃ. Tasseva dukkhassa pabhāvikā janikā taṇhā **dukkhasamu dayoti** byākataṃ. Ubhinnaṃ appavatti **dukkhanirodhoti** byākataṃ. Dukkhaparijānana samudayapajahana nirodhasacchikaraṇa ariyamaggo **dukkhanirodhagāminī paṭipadāti** byākataṃ. “Etañhi āvuso atthasaṃhitaṃ”ti-ādīsu etaṃ idhalokaparaloka-atthanissitaṃ navalokuttaradhammanissitaṃ sakalasāsana brahmacariyassa ādi padhānaṃ pubbaṅga manti ayamattho.

Pubbantasahagatadiṭṭhinissayavavāṇanā

191. Idāni yaṃ taṃ mayā na byākataṃ, taṃ ajānantaṃ na byākatanti mā evaṃ saññamakāmsu. Jānantova ahaṃ evaṃ “etasmim byākatēpi attho

natthī”ti na byākarim. Yam pana yathā byākātabbam, tam mayā byākatamevāti sihanādam nadanto puna **yepi te Cundāti-ādimāha**. Tattha diṭṭhiyova **diṭṭhinissayā**, diṭṭhinissitakā diṭṭhigatikāti attho. **Idameva saccanti** idameva dassanam saccam. **Moghamaññanti** aññesam vacanam mogham. **Asayamkāroti** asayam kato.

192. **Tatrāti** tesu samaṇabrāhmaṇesu. **Atthi nu kho idam āvuso vuccatīti** āvuso yam tumhehi sassato attā ca loko cāti vuccati, idamatthi nu kho udāhu natthīti evamaham te pucchāmīti attho. **Yañca kho te evamāhaṃsūti** yam pana te “idameva saccam mogha maññan”ti vadanti, tam tesam nānujānāmi. **Paññattiyāti** diṭṭhipaññattiyā. **Samasamanti** samena ñāṇena samam. **Yadidam adhipaññattīti** yā ayam adhipaññatti nāma. Ettha ahameva bhiyyo uttaritaro na mayā samo atthi. Tattha yañca vuttam “paññattiyāti yañca adhipaññattī”ti ubhayametam atthato ekam. Bhedato hi paññatti adhipaññattīti dvayam hoti. Tattha paññatti nāma diṭṭhipaññatti. Adhipaññatti nāma khandhapaññatti dhātupaññatti āyatanapaññatti indriyapaññatti saccapaññatti puggalapaññattīti evam vuttā cha paññattiyo. Idha pana paññattiyāti etthāpi paññatti ceva adhipaññatti ca adhippetā, adhipaññattīti etthāpi. Bhagavā hi paññattiyāpi anuttaro, adhipaññattiyāpi anuttaro. Tenāha “ahameva tattha bhiyyo yadidam adhipaññattī”ti.

196. **Pahānāyāti** pajahanattham. **Samatikkamāyāti** tasseva vevacanam. **Desitāti** kathitā. **Paññattāti** ṭhapitā. Satipaṭṭhānabhāvanāya hi ghanavinibbhogam katvā sabba dhammesu yāthāvato diṭṭhesu “suddhasaṅkhārapuñjoyam nayidha sattūpalabbhatī”ti sannipāṇato sabbadiṭṭhinissayānam pahānam hotīti. Tena vuttam “diṭṭhinissayānam pahānāya samatikkamāya evam mayā ime cattāro satipaṭṭhānā desitā paññattā”ti. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikayaṭṭhakathāya

Pāsādikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Lakkhaṇasutta

Dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā

199. **Evam me sutanti** Lakkhaṇasuttaṃ.

Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā—**dvattiṃsimānī**ti dvattiṃsa imāni.

Mahāpurisalakkhaṇānīti mahāpurisabyañjanāni mahāpurisanimittāni “ayaṃ mahāpuriso”ti sañjānanakāraṇāni. “Yehi samannāgatassa mahāpurisassā”ti-ādi Mahāpadāne vitthāritanayeneva veditabbaṃ.

“Bāhirakāpi isayo dhārenti, no ca kho jānanti ‘imassa kammassa katattā imaṃ lakkhaṇaṃ paṭilabhatī’ti” kasmā āha. Aṭṭhuppattiyā anurūpattā. Idañhi suttaṃ sa-aṭṭhuppattikaṃ. Sā panassa aṭṭhuppatti kattha samuṭṭhitā?

Antogāme manussānaṃ antare. Tadā kira Sāvatthivāsino attano attano ghesu ca gehadvāresu ca santhāgārādīsu ca nisīditvā kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ “Bhagavato asīti-anubyañjanāni

byāmapabbhādvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāni, yehi ca Bhagavato kāyo, sabbaphāliphullo viya pāricchattako, vikasitamiva kamalavanaṃ, nānāratānavicittāṃ viya suvaṇṇatorāṇaṃ, tārāmariciviroca miva gaganatalaṃ, ito cito ca vidhāvamānā vipphandamānā chabbaṇṇarasmiyo muñcanto¹ ativiya sobhati. Bhagavato ca iminā nāma kammēna idaṃ lakkhaṇaṃ nibbattanti kathitaṃ natthi, yāgu-uḷuṅkamattampi pana kaṭacchubhattamattaṃ vā pubbe dinnapaccayā evaṃ uppajjatīti Bhagavatā vuttaṃ. Kiṃ nu kho Satthā kammaṃ akāsi, yenassa imāni lakkhaṇāni nibbattanti”ti.

Athāyasmā Ānando antogāme caranto imaṃ kathāsallāpaṃ sutvā katabhattakicco vihāraṃ āgantvā Satthu vattaṃ katvā vanditvā ṭhito “mayā bhante antogāme ekā kathā sutā”ti āha. Tato Bhagavatā “kiṃ te Ānanda sutan”ti vutte sabbaṃ ārocesi. Satthā therassa vacanaṃ sutvā parivāretvā nisinne bhikkhū āmantetvā “dvattiṃsimāni bhikkhave mahāpurisassa mahāpurisalakkhaṇānī”ti paṭipāṭiyā lakkhaṇāni dassetvā yena kammēna yaṃ nibbattaṃ, tassa dassanatthaṃ evamāha.

Suppatiṭṭhitapādatālakkaṇavaṇṇanā (1)

201. **Purimaṃ jātinti**—ādīsu pubbe nivutthakkhandhā jātavasena “jāti”ti vuttā. Tathā bhavanavasena “bhavo”ti, nivutthavasena ālayaṭṭhena vā “niketo”ti. Tiṇṇampi padānaṃ pubbe nivutthakkhandhasantāne ṭhitoti attho. Idāni yasmā taṃ khandha santānaṃ devalokādīsipi vattati. Lakkhaṇanibbattanasamatthaṃ pana kusalakammaṃ tattha na sukaraṃ, manussabhūtasappa sukaraṃ. Tasmā yathābhūtena yaṃ kammaṃ kataṃ, taṃ dassento **pubbe manussabhūto samānoti** āha. Akāraṇaṃ vā etaṃ. Hatthi-assamigamahimsavānarādibhūtopi mahāpuriso pāramiyo pūreṭṭiyeva. Yasmā pana evarūpe attabhāve ṭhitena katakammaṃ na sakkā sukhena dīpetuṃ, manussabhāve ṭhitena katakammaṃ pana sakkā sukhena dīpetuṃ. Tasmā “pubbe manussabhūto samāno”ti āha.

Daḷhasamādānoti thiragahaṇo. **Kusalesu dhammesūti** dasakusalakammappathesu. **Avatthitasamādānoti** niccalagahaṇo anivattitagahaṇo. Mahāsattassa hi akusalakammato aggaṃ patvā kukkuṭapattaṃ viya cittaṃ paṭikuṭati, kusalaṃ patvā vitānaṃ viya pasāri yati. Tasmā daḷhasamādāno hoti avatthitasamādāno. Na sakkā kenaci samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā kusalasamādānaṃ vissajjāpetuṃ.

Tatrimāni vatthūni—pubbe kira mahāpuriso kalandakayoniyaṃ nibbatti. Atha deve vuṭṭhe ogho āgantvā kulāvakaṃ gahetvā samuddameva pavesesi. Mahāpuriso “puttake nīharissāmi”ti naṅguṭṭhaṃ temetvā temetvā samuddato udakaṃ bahi khipi. Sattame divase sakko āvajjitvā tattha āgama “kim karosi”ti pucchi. So tassa ārocesi. Sakko mahāsamuddato udakassa dunnīharaṇīyabhāvaṃ kathesi. Bodhisatto tādisena kusītena saddhiṃ kathetumpi na vaṭṭati. “Mā idha tiṭṭhā”ti apasāresi. Sakko “anomapuri sena gahitagahaṇaṃ na sakkā vissajjāpetuṃ”ti tuṭṭho tassa puttake ānetvā adāsi. Mahājanakakālepi mahāsamuddaṃ taramāno “kasmā mahāsamuddaṃ tarasī”ti devatāya puṭṭho “pāraṃ gantvā kulasantake raṭṭhe rajjaṃ gahetvā dānaṃ dātuṃ tarāmi”ti āha. Tato devatāya “ayaṃ mahāsamuddo

gambhīro ceva puthulo ca, kadā naṃ tarissatī”ti vutte¹ so āha “taveso mahāsamuddasadiso, mayhaṃ pana ajjhāsayaṃ āgamma khuddakamātikā viya khāyati. Tvaṃyeva maṃ dakkhissasi samuddaṃ taritvā samuddapārato dhanāṃ āharitvā kulasantakaṃ rajjaṃ gahetvā dānaṃ dadamānaṃ”ti. Devatā “anomapurisenā gahitagahaṇaṃ na sakkā vissajjāpetun”ti bodhisattaṃ āliṅgetvā haritvā uyyāne nipajjāpesi. So chattaṃ ussāpetvā divase divase pañcasatasahassapariccāgaṃ katvā aparabhāge nikkhamma pabbajito. Evaṃ mahāsatto na sakkā kenaci samaṇena vā -pa- brahmunā vā kusalasamādānaṃ vissajjāpetun. Tena vuttaṃ “daḥhasamādāno ahosi kusalesu dhammesu avatthita samādāno”ti.

Idāni yesu kusalesu dhammesu avatthitasamādāno ahosi, te dassetuṃ **kāyasucari teti-ādīmāha. Dānasamvibhāgeti** ettha ca dānameva diyyanavasena dānaṃ, samvibhāga karaṇavasena samvibhāgo. **Sīlasamādāneti** pañcasīladasasīlacatupārisuddhisīlapūraṇa kāle. **Upasathūpavāseti** cātuddasikādibhedassa uposathassa upavasana kāle. **Matteyyatāyāti** mātukātabbavatte. Sesapadesupi eseva nayo. **Aññataraññataresu cāti** aññesu ca evarūpesu. **Adhikusalesūti** ettha atthi kusalā, atthi adhikusalā. Sabbepi kāmāvacarā kusalā kusalā nāma, rūpāvacarā adhikusalā. Ubhopi te kusalā nāma, arūpāvacarā adhikusalā. Sabbepi te kusalā nāma, sāvakaṇāpāramīpaṭilābhapaccayā kusalā adhikusalā nāma. Tepi kusalā nāma, paccekabodhipaṭilābhapaccayā kusalā adhikusalā. Tepi kusalā nāma, sabbaññutaññāṇappaṭilābhapaccayā pana kusalā idha “adhikusalā”ti adhippetā. Tesu adhikusalesu dhammesu daḥhasamādāno ahosi avatthitasamādāno.

Kaṭattā upacitattāti ettha sakimpī kataṃ katameva, abhiñhakarāṇa pana upacitaṃ hoti. **Ussannattāti** piṇḍītaṃ rāsīkataṃ kammaṃ ussannanti vuccati. Tasmā “ussannattā”ti vadanto mayā katakammaṃ cakkavāḷaṃ atisambādhaṃ, bhavaggaṃ atinīcaṃ, evaṃ me ussannaṃ kammani dasseti. **Vipulattāti** appamāṇattā. Iminā “anantaṃ aparimāṇaṃ mayā kataṃ kammaṃ”ti dasseti.

Adhiggaṇhātīti adhibhavati, aññehi devehi atirekaṃ labhatīti attho.

Paṭilabhatīti adhigacchati.

Sabbāvantehi pādatalehīti idaṃ “samaṃ pādaṃ bhūmiyaṃ nikhipatī”ti etassa vitthāravacanaṃ. Tattha sabbāvantehīti sabbapadesavantehi, na ekena padesena paṭhamāṃ phusati, na ekena pacchā, sabbeveva pādatalehi samaṃ phusati, samaṃ uddharati. Sacepi hi Tathāgato “anekasataporisaṃ naraṃ akkamissāmī”ti pādaṃ abhinīharati. Tāvadeva ninnatṭhānaṃ vātapūritā viya kammārabhastā unnamitvā pathavisamaṃ hoti. Unnatatṭhānampi anto pavisati. “Dūre akkamissāmī”ti abhinīha rantassa Sineruppamāṇopi pabbato suseditavettaṅkuro viya onamitvā pādasamīpaṃ āgacchati. Tathā hissa yamakapāṭihāriyaṃ katvā “Yugandharapabbataṃ akkamissāmī”ti pāde abhinīhaṭe pabbato onamitvā pādasamīpaṃ āgato. Sopi tam akkamitvā dutiya pādena Tāvatisabhavanaṃ akkami. Na hi cakkalakkhaṇena paṭiṭṭhātabbatṭhānaṃ visamaṃ bhavituṃ sakkoti. Khāṇu vā kaṇṭako vā sakkharā vā kathalā vā uccārapassāva kheḷasiṅghāṇikādīni vā purimataraṃ vā apagacchanti, tattha tattheva vā pathaviṃ pavisanti. Tathāgatassa hi sīlatejena puññatejena dhammatejena dasannaṃ pāramīnaṃ ānubhāvena ayaṃ mahāpathavī sammā mudupupphābhikiṇṇā hoti.

202. **Sāgarapariyantanti** sāgarasīmaṃ. Na hi tassa rajjaṃ karontassa antarā rukkho vā pabbato vā nadī vā sīmā hoti mahāsamuddova sīmā. Tena vuttaṃ “sāgara pariyantan”ti. **Akhilamanimittamakaṇṭakanti** niccoraṃ. Corā hi kharasamphassaṭṭhena khilā, upaddavapaccayaṭṭhena nimittā, vijjhanaṭṭhena kaṇṭakāti vuccanti. **Iddhanti** samiddhaṃ. **Phīṭanti** sabbasampattiṭṭhānaṃ. **Khemanti** nibbhayaṃ. **Sivanti** nirupaddavaṃ. **Nirabbudanti** abbudavirahitaṃ¹, gumbaṃ gumbaṃ hutvā carantehi corehi virahitanti attho. **Akkhambhiyoti** avikkhambhanīyo. Na naṃ koci ṭhānato cāletuṃ sakkoti. **Paccatthikenāti** paṭipakkhaṃ icchantena. **Paccāmittenāti** paṭiviruddhena amittena. Ubhayampetaṃ sapattavevacanaṃ. **Abbhantarehī**ti anto utṭhitehi rāgādīhi.

---

1. Cora-abbudarahitaṃ (Sī, Syā)

Bāhirehīti samaṇādihi. Tathā hi naṃ bāhirā Devadattakokālikādayo samaṇāpi Soṇadaṇḍakūṭadaṇḍādayo brāhmaṇāpi sakkasadisā devatāpi satta vassāni anubandhamāno māropi bakādayo brahmānopi vikkhambhetum nāsakkhimsu.

Ettāvatā Bhagavatā kammañca kamma sarikkhakañca lakkhaṇaṇca lakkhaṇā nisaṃso ca vutto hoti. **Kammaṃ** nāma sataṣaṇṇakappādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni daḥavīriyena hutvā kataṃ kammaṃ. **Kammasarikkhakam** nāma daḥhena hutvā katabhāvaṃ sadevako loko jānātūti suppatiṭṭhitapādamahāpurisalakkhaṇaṃ. **Lakkhaṇaṃ** nāma suppatiṭṭhitapadatā. **Lakkhaṇānisamso** nāma paccatthikehi avikkhambhanīyatā.

203. **Tatthetaṃ vuccatī**ti tattha vutte kammādi bhede aparampi idaṃ vuccati, gāthābandhaṃ sandhāya vuttaṃ. Etā pana gāthā porāṇakattherā “Ānandattherena ṭhapitā vaṇṇanāgāthā”ti vatvā gatā. Aparabhāge therā “ekapadiko atthuddhāro”ti āhaṃsu.

Tattha **sacce**ti vacīsacce. **Dhammeti** dasakusalakammapathadhamme. **Dameti** indriyadamane. **Samyame**ti silasamyame. “**Soceyyasīlālayuposathesu cā**”ti ettha kāyasoceyyādi tividhaṃ **soceyyaṃ**. Ālayabhūtaṃ silameva **sīlālayo**. Uposatha kammaṃ **uposatho**. **Ahimsāyā**ti avihiṃsāya. **Samattamācarī**ti sakalaṃ acari.

Anvabhīti anubhavi. **Veyyañjanikā**ti lakkhaṇapāṭhakā. **Parābhibhū**ti pare abhibhavanasamattho. **Sattubhī**ti sapattehi akkhambhiyo hoti.

Na so gacchati jātu khambhananti so ekaṃseneva aggapuggalo vikkhambhe tabbataṃ na gacchati. **Esā hi tassa dhammatā**ti tassa hi esā dhammatā ayaṃ sabhāvo.

Pādatalacakkalakkhaṇavaṇṇanā (2)

204. **Ubbega-uttāsabhayanti** ubbegabhayañceva uttāsabhayañca. Tattha corato vā rājato vā paccatthikato vā vilopanabandhanādinissayaṃ bhayaṃ **ubbego** nāma, taṃmuhuttikaṃ caṇḍahatthi-assāḍiṇi vā ahiyakkhādayo vā paṭicca lomahaṃsanakaraṃ bhayaṃ **uttāsabhayaṃ** nāma. Taṃ sabbaṃ

apanuditā vūpasametā. **Samvidhātā**ti samvidahitā. Kathaṃ samvidahati? Aṭaviyaṃ sāsakaṭṭhānesu dānasālaṃ kāretvā tattha āgate bhojetvā manusse datvā ativāheti, taṃ ṭhānaṃ pavisituṃ asakkontānaṃ manusse pesetvā paveseti. Nagarādīsupi tesu tesu ṭhānesu ārakkhaṃ ṭhapeti, evaṃ samvidahati. **Saparivāraṇca dānaṃ adāsī**ti annaṃ pānanti dasavidhaṃ dānavatthum.

Tattha **annanti** yāgubhattaṃ. Taṃ dadanto na dvāre ṭhapetvā adāsī, atha kho antonivesane haritupalittaṭṭhāne lājā ceva pupphāni ca vikiritvā āsanaṃ paññāpetvā vitānaṃ bandhitvā gandhadhūmādīhi sakkāraṃ katvā bhikkhusaṃghaṃ nisidāpetvā yāguṃ adāsī. Yāguṃ dento ca sabyañjanaṃ adāsī. Yāgupānāvasāne pāde dhovitvā telena makkhetvā nānappakāraṃ anantaṃ khajjakaṃ datvā pariyosāne anekasūpaṃ anekabyañjanaṃ paṇṭabhojanaṃ adāsī. Pānaṃ dento ambapānādi-aṭṭhavidhaṃ pānaṃ adāsī, tampi yāgubhattaṃ datvā. Vatthaṃ dento na suddhavatthameva adāsī, ekaṇṇaṃ dupaṭṭādipahonakaṃ pana datvā sūcimpi adāsī, suddhampi adāsī, suddhaṃ vaṭṭesi, sūcikkammakaraṇaṭṭhāne bhikkhūnaṃ āsanaṃ yāgubhattaṃ pādamaṃkhanāṃ piṭṭhimaṃkhanāṃ rajanaṃ paṇḍupalāsaṃ rajanaḍoṇikaṃ antamaso cīvararajanaṃ kappiyakāraṃ adāsī.

Yānanti upāhanaṃ. Taṃ dadantopi upāhanatthavikaṃ upāhanadaṇḍakaṃ makkhanatelaṃ heṭṭhā vuttāni ca annādīni tasseeva parivāraṃ katvā adāsī. **Mālaṃ** dentopi na suddhamālamaṃ adāsī, atha kho naṃ gandhehi missetvā heṭṭhimāni cattāri tasseeva parivāraṃ katvā adāsī. Bodhicetiya-āsanapotthakādipūjanaṭṭhāya ceva cetiyagharadhūpanatthāya ca **gandhaṃ** dentopi na suddhagandhameva adāsī, gandhapisanakanisadāya ceva pakkhipanakabhājanena ca saddhiṃ heṭṭhimāni pañca tassa parivāraṃ katvā adāsī. Cetiyapūjādīnaṃ atthāya haritālamanaṃ silācīnaṃ piṭṭhādivilepanaṃ dentopi na suddhavigilepanameva adāsī, vilepanabhājanena saddhiṃ heṭṭhimāni cha tassa parivāraṃ katvā adāsī. **Seyyā**ti mañcapīṭhaṃ. Taṃ dentopi na suddhakameva adāsī, kojavakambalapaccattharaṇamañcappaṭipāḍakehi saddhiṃ antamaso maṅgulasodhanaṃ daṇḍakaṃ¹ heṭṭhimāni ca satta tassa parivāraṃ katvā adāsī.

---

1. Maṅkunasodhanadaṇḍake (Si), maṅṇasodhanadaṇḍakaṃ (Syā)

Āvasathan dentopi na gehamattameva adāsi, atha kho naṃ mālākammalatākamma paṭimaṇḍitaṃ supaññattaṃ mañcapīṭhaṃ kāretvā heṭṭhimāni aṭṭha tassa parivāraṃ katvā adāsi. **Padīpeyyanti** padīpatelaṃ. Taṃ dento cetiyaṅgaṇe bodhiyaṅgaṇe dhammassava nagge vasanagehe potthakavācanaṭṭhāne iminā dīpaṃ jālāpethāti na suddhatelameva adāsi, vaṭṭikapallakatelabhājanādīhi saddhiṃ heṭṭhimāni nava tassa parivāraṃ katvā adāsi. **Suvibhattantarānī**ti suvibhatta-antarāni.

Rājānoti abhisittā. **Bhogiyāti** bhojakā. **Kumārāti** rājakumārā. Idha **kammaṃ** nāma saparivāraṃ dānaṃ. **Kammasarikkhakaṃ** nāma saparivāraṃ katvā dānaṃ adāsīti iminā kāraṇena sadevako loko jānātūti nibbattaṃ cakkalakkhaṇaṃ. **Lakkhaṇaṃ** nāma tadeva cakkalakkhaṇaṃ. **Ānisaṃyo** mahāparivāratā.

205. **Tatthetaṃ vuccatīti** imā tadatthaparidīpanā gāthā vuccanti. Duvidhā hi gāthā honti tadatthaparidīpanā ca visesatthaparidīpanā ca. Tattha pāli-āgatameva atthaṃ paridīpanā **tadatthaparidīpanā** nāma. Pāliyaṃ anāgataṃ paridīpanā **visesatthapari dīpanā** nāma. Imā pana tadatthaparidīpanā. Tattha **pureti** pubbe. **Puratthāti** tasseva vevacanaṃ. **Purimāsu jātisūti** imissā jātiyā pubbekatakammapaṭikkhepadīpanaṃ. **Ubbega-uttāsabhayāpanūdanoti** ubbegabhayassa ca uttāsabhayassa ca apanūdano. **Ussukoti** adhimutto.

Satapuññalakkhaṇanti satena satena puññakammena nibbattaṃ ekekaṃ lakkhaṇaṃ. Evaṃ sante yo koci Buddho bhaveyyāti na rocayimsu, anantesu pana cakkavālesu sabbe sattā ekekaṃ kammaṃ satakkhattuṃ kareyyuṃ, ettakehi janehi kataṃ kammaṃ bodhisatto ekova ekekaṃ sataguṇaṃ katvā nibbatta. Tasmā “satapuñña lakkhaṇo”ti imamatthaṃ rocayimsu. **Manussāsurasakkarakkhasāti** manussā ca asurā ca sakkā ca rakkhasā ca.

Āyatapaṇhitādītilakkhaṇavaṇṇanā (3-5)

206. **Antarāti** paṭisandhito sarasacutiyā antare. Idha **kammaṃ** nāma pāṇātipātā virati. **Kammasarikkhakaṃ** nāma pāṇātipātaṃ karonto

padasaddasavanabhayā aggaggapādehi akkamantā gantvā param pātentī¹.
 Atha te iminā kāraṇena tesam taṃ kamman jano jānātūti antovaṅkapādā vā
 bahivaṅkapādā vā ukkuṭikapādā vā aggakoṇḍā vā paṇhikoṇḍā vā bhavanti.
 Aggagapādehi gantvā parassa amāritabhāvaṃ pana Tathāgatassa sadevako
 loko iminā kāraṇena jānātūti **āyatapaṇhi** mahāpurisalakkhaṇaṃ nibbattati.
 Tathā param ghātentā unnatakāyena gacchantā aññe passissantīti onatā
 gantvā param ghātentī. Atha te evamime gantvā param ghātayimsūti nesaṃ
 taṃ kamman iminā kāraṇena paro jānātūti khujjā vā vāmanā vā pīṭhasappi
 vā bhavanti. Tathāgatassa pana evaṃ gantvāparesaṃ aghātitaṃ bhāvaṃ iminā
 kāraṇena sadevako loko jānātūti **brahmujugattamahāpurisalakkhaṇaṃ**
 nibbattati. Tathā param ghātentā āvudhaṃ vā muggaraṃ vā gaṇhitvā
 muṭṭhikatahatthā param ghātentī. Te evaṃ tesam parassa ghātitaṃ bhāvaṃ
 iminā kāraṇena jano jānātūti rassaṅgulī vā rassahatthā vā vaṅkaṅgulī vā
 phaṇahatthakā vā bhavanti. Tathāgatassa pana evaṃ paresaṃ aghātita
 bhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti
dīghaṅgulimahāpurisalakkhaṇaṃ nibbattati. Idamettha **kammasarikkhakaṃ**.
 Idameva pana lakkhaṇattayaṃ **lakkhaṇaṃ** nāma. Dīghāyukabhāvo
lakkhaṇānisaṃso.

207. **Marāṇavadhabhayattanoti** ettha marāṇasaṅkhāto vadho
 marāṇavadho, marāṇavadhato bhayaṃ **marāṇavadhabhayaṃ**, taṃ attano
 jānitvā. **Paṭivirato parammāraṇāyāti** yathā mayhaṃ marāṇato bhayaṃ mama
 jīvitaṃ piyaṃ, evaṃ paresampīti ñatvā param mārāṇato paṭivirato ahosi.
Sucaritenāti suciṇṇena. **Saggama gamāti** saggam gato.

Caviya punaridhāgatoti cavitvā puna idhāgato. **Dīghapāsaṇhikoti** dīgha
 paṇhiko. **Brahmāva sujūti** brahmā viya suṭṭhu uju.

Subhujoti sundarabhujo. **Susūti** mahallakakālepi taruṇarūpo.
Susaṇṭhitoti usaṇṭhānasampanno. **Mudutalunaṅguliyaṃ** assāti mudū ca talunā
 ca aṅguliyo assa. **Tībhi** tihi. **Purisavaraggalakkaṇehi**

---

1. Ghātentī (Sī, Syā)

purisavarassa aggalakkhaṇehi. **Cirayapanāyāti** ciram yāpanāya, dīghāyukabhāvāya.

Ciram yapetīti ciram yāpeti. **Cirataram pabbajati yadi tatoti** tato cirataram yāpeti, yadi pabbajatīti attho. **Yāpayati ca vasiddhibhāvanāyāti** vasippatto hutvā iddhibhāvanāya yāpeti.

Sattussadatālakkhaṇavaṇṇanā (6)

208. **Rasitānanti** rasasampannānam. “Khādanīyānan”ti-ādīsu **khādanīyāni** nāma piṭṭhakhajjakādīni. **Bhojanīyānīti** pañca bhojanāni. **Sāyanīyānīti** sāyitabbāni sappinava nītādīni. **Lehanīyānīti** nillehitabbāni piṭṭhapāyāsādīni. **Pānānīti** aṭṭha pānakāni.

Idha **kammarū** nāma kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dinnam idaṃ paṇītabhojanadānam. **Kammasarikkhakam** nāma lūkhabhōjanecucchigate lohitaṃ sussaṭṭhi, maṃsaṃ milāyati. Tasmā lūkhadāyakā satta iminā kāraṇena nesaṃ lūkhabhōjanassa dinnabhāvaṃ jano jānātūti appamaṃsā appalohitā manussapetā viya dullabhannapānā bhavanti. Paṇītabhojane pana cucchigate maṃsalohitaṃ vaḍḍhati, paripuṇṇakāyā pāsādikā abhirūpadassanā honti. Tasmā Tathāgatassa dīgharattaṃ paṇītabhojanadāyakattaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti sattussadamahāpurisa lakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma sattussadalakkhaṇameva. Paṇītalābhita **ānisaṃso**.

209. **Khajjabhojjamathaleyyasāyitanti** khajjakaṇṇa bhojanaṇṇa lehanīyaṇṇa sāyanīyaṇṇa. **Uttamaggarasadāyakoti** uttamo aggarasadāyako, uttamānaṃ vā aggara sānaṃ dāyako.

Satta cussadeti satta ca ussade. **Tadatthajotakanti** khajjabhojjādijotakaṃ, tesam lābhasamvattanikanti attho. **Pabbajampi cāti** pabbajamānopi ca. **Tadādhigacchatīti** taṃ adhigacchati. **Lābhiruttamanti** lābhi uttamaṃ.

Karacaraṇādīlakkhaṇavaṇṇanā (7-8)

210. **Dānenāti**-ādīsu ekacco dāneneva saṅgaṇhitabbo hoti, taṃ dānena saṅgahesi. Pabbajitānaṃ pabbajitaparikkhāraṃ, gihīnaṃ ghiparikkhāraṃ adāsi.

Peyyavajjenāti ekacco hi “ayaṃ dātabbaṃ nāma deti, ekena pana vacanena sabbaṃ makkhetvā nāseti, kiṃ etassa dānaṃ”ti vattā hoti. Ekacco “ayaṃ kiñcāpi dānaṃ na deti, kathento pana telena viya makkheti. Eso detu vā mā vā, vacanameva tassa sahaṣsaṃ agghatī”ti vattā hoti. Evarūpo puggalo dānaṃ na paccāsīsatī¹, piyavacana meva paccāsīsatī. Taṃ piyavacanena saṅgahesi.

Atthacariyāyāti atthasaṃvaḍḍhanakathāya. Ekacco hi neva dānaṃ, na piyavacanaṃ paccāsīsatī. Attano hitakathaṃ² vaḍḍhitakathameva paccāsīsatī. Evarūpaṃ puggalaṃ “idaṃ te kātabbaṃ, idaṃ te na kātabbaṃ. Evarūpo puggalo sevitabbo, evarūpo puggalo na sevitabbo”ti evaṃ atthacariyāya saṅgahesi.

Samānattatāyāti samānasukhadukkhabhāvena. Ekacco hi dānādīsu ekampi na paccāsīsatī, ekāsane nisajjaṃ, ekapallaṅke sayanaṃ, ekato bhojananti evaṃ samānasukha dukkhataṃ paccāsīsatī. Tattha jātiyā hīno bhogena adhiko dussaṅgaho hoti. Na hi sakkā tena saddhiṃ ekaparibhogō³ kātuṃ, tathā akariyamāne ca so kujjhati. Bhogena hīno jātiyā adhikopi dussaṅgaho hoti. So hi “ahaṃ jātimā”ti bhogasampannaṃ saddhiṃ ekaparibhogaṃ na icchati, tasmīṃ akariyamāne⁴ kujjhati. Ubhohipi hīno pana susaṅgaho hoti. Na hi so itarena saddhiṃ ekaparibhogaṃ icchati, na akariyamāne ca kujjhati. Ubhohi sadisopi susaṅgahoyeva. Bhikkhūsu dussīlo dussaṅgaho hoti. Na hi sakkā tena saddhiṃ ekaparibhogō kātuṃ, tathā akariyamāne ca kujjhati. Sīlavā susaṅgaho hoti. Sīlavā hi adīyamānepi⁵ akariyamānepi na kujjhati. Aññaṃ

1. Na paccāsīsatī (Sī, Syā)

2. Hitakataṃ (Sī)

3. Ekaparibhogaṃ (Syā)

4. Kariyamāne (Syā)

5. Kariyamānepi (Syā, Ka)

attanā saddhiṃ paribhogam akarontampi na pāpakena cittena passati.
Paribhogopi tena saddhiṃ sukaro hoti. Tasmā evarūpaṃ puggalaṃ evaṃ
samānattatāya saṅgahesi.

Susaṅgahitāssa hontīti susaṅgahitā assa honti. Detu vā mā vā detu,
karotu vā mā vā karotu, susaṅgahitāva honti, na bhijjanti. “Yadāssa
dātabbaṃ hoti, tadā deti. Idāni maññe natthi, tena na deti. Kiṃ mayaṃ
dadamānameva upaṭṭhahāma, adentaṃ akarontaṃ na upaṭṭhahāmā”ti evaṃ
cintenti.

Idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ kataṃ dānādisaṅgahakammaṃ.
Kammasari kkhakaṃ nāma yo evaṃ asaṅgāhako hoti, so iminā kāraṇenassa
asaṅgāhakabhāvaṃ jano jānātūti thaddhahatthapādo ceva hoti,
visamaṭṭhitāvayavalakkhaṇo¹ ca. Tathāgatassa pana dīgharattaṃ
saṅgāhakabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti imāni dve
lakkhaṇāni nibbattanti. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ.
Susaṅgahita parijanatā **ānisaṃso**.

211. **Kariyāti** karitvā. **Cariyāti** caritvā. **Anavamatenāti** anavaññātena.
“Anapamodenā”tipi² pāṭho, na appamodena na dīnena na gabbhitenāti³
attho.

Caviyāti cavitvā. **Atirucira suvaggu dassaneyyanti** atirucirañca
supāsādikaṃ suvaggu ca suṭṭhu chekaṃ dassaneyyañca daṭṭhabbayuttaṃ.
Susu kumāroti suṭṭhu sukumāro.

Parijanassavoti parijano assavo vacanakaro. **Vidheyeyoti**
kattabbākattabbesu yathāruci vidhātabbo. **Mahimanti** mahimā imaṃ.
Piyavadū hitasukhataṃ jigīsamānoti piyavado hutvā hitaṃ sukhaṃ
pariyesamāno. **Vacanapaṭikarassābhīppasannāti** vacanapaṭikarā assa
abhīppasannā. **Dhammānudhammanti** dhammañca anudhammañca.

---

1. Visamaṭṭhitasseva lakkhaṇo (Syā, Ka)

2. Anapavādenātipi (Sī) anamadenātipi (Syā)

3. Dinnena na vambhitenāti (Syā)

Ussaṅkhapādādilakkhaṇavaṇṇanā (9-10)

212. **Atthūpasamhīti** idhalokaparalokatthanissitam.

Dhammūpasamhīti dasakusalakammapathanissitam. **Bahujanam** **nidaṃsesīti** bahujanassa nidaṃsanakatham kathesi. **Pāṇīnanti** sattānam. “Aggo”ti-ādīni sabbāni aññamaññavevacanāni. Idha **kammaṃ** nāma dīgharattam bhāsita uddhaṅgamanīyā atthūpasamhītā vācā. **Kamma sarikkhakam** nāma yo evarūpaṃ uggatavācam na bhāsati, so iminā kāraṇena uggata vācāya abhāsanam jano jānātūti adhosaṅkhapādo¹ ca hoti adhonatalomo² ca. Tathā gatassa pana dīgharattam evarūpāya uggatavācāya bhāsita bhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti **ussaṅkhapādālakkhaṇaṇca uddhaggaḷomalakkhaṇaṇca** nibbattati. **Lakkhaṇam** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Uttamabhāvo **ānisaṃso**.

213. **Erayanti** bhaṇanto. **Bahujanam nidaṃsayīti** bahujanassa hitam dasseti. **Dhammayāganti** dhammadānayaññam.

Ubbhamuppatitalomavā sasoti so esa uddhaggatalomavā hoti. **Pādagaṇṭhirahūti** pādagopphakā ahesum. **Sādhusaṇṭhitāti** suṭṭhu saṇṭhitā. **Maṃsalohitācitāti** maṃsena ca lohiteṇa ca ācitā. **Tacotthatāti** tacena pariyonaddhā nigulhā. **Vajatīti** gacchati. **Anoma nikkamoti** anomavihārī seṭṭhavihārī.

Ḭijaṅghalakkhaṇavaṇṇanā (11)

214. **Sippam vāti**-ādīsu sippam nāma dve sippāni hīnaṇca sippam ukkaṭṭhaṇca sippam. Hīnam nāma sippam naḷakārasippam kumbhakārasippam pesakārasippam nahāpitasippam. Ukkaṭṭham nāma sippam lekhā muddā gaṇanā. **Vijjāti** ahivijjādi aneka vidhā. **Caraṇanti** pañcasīlam dasasīlam pātimokkhasamvarasīlam. **Kammanti** kammassakatājānanapaññā. **Kilisseyyunti** kilameyyum. Antevāsikavattam nāma dukkham, tam nesaṃ mā cira mahosīti cintesi.

Rājārahānīti rañño anurūpāni hatthi-assādīni, tāniyeva rañño senāya aṅgabhūtattā **rājaṅgānīti** vuccanti, **rājūpabhogaṇīti**

1. Adhogatasāṅkhapādo (Sī)

2. Adhogatalomo (Sī)

rañño upabhogaparibhogabhaṇḍāni, tāni ceva sattaratanāni ca.

Rājānucchavikānīti rañño anucchavikāni. Tesamyeva sabbesaṃ idaṃ gahaṇaṃ. **Samaṇārahānī**ti samaṇānaṃ anurūpāni cīvarādīni. **Samaṇaṅgānī**ti samaṇānaṃ koṭṭhāsabhūtā catasso parisā. **Samaṇūpabhogānī**ti samaṇānaṃ upabhogaparikkhārā. **Samaṇānucchavikānī**ti tesamyeva adhivacanaṃ.

Idha pana **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ sakkaccaṃ sippādivācanaṃ. **Kammasari kkhakaṃ** nāma yo evaṃ sakkaccaṃ sippaṃ avācento antevāsike ukkuṭikāsanajaṅgha pesanikādīhi kilameti, tassa jaṅghamaṃsaṃ likhitvā pātitaṃ viya hoti. Tathāgatassa pana sakkaccaṃ vācītābhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti anupubba-uggata vaṭṭitaṃ **enijaṅghalakkhanaṃ** nibbattati. **Lakkhanaṃ** nāma idameva lakkhaṇaṃ. Anucchavikalābhītā **ānisaṃso**.

215. **Yadūpaghātāyā**ti yaṃ sippaṃ kassaci upaghātāya na hoti. **Kilissatī**ti kilamissati. **Sukhumattacotthātā**ti sukhumattacena pariyonaddhā. Kim pana aññena kammena aññaṃ lakkhaṇaṃ nibbattatīti. Na nibbattati, yaṃ pana nibbattati, taṃ anubyañjanaṃ hoti, tasmā idha vuttaṃ.

Sukhumacchavilakkhaṇavaṇṇanā (12)

216. **Samaṇaṃ vā**ti samitapāpaṭṭhena samaṇaṃ. **Brāhmaṇaṃ vā**ti bāhitapāpaṭṭhena brāhmaṇaṃ.

Mahāpaṇṇoti-ādīsu mahāpaṇṇādīhi samannāgato hotīti attho. Tatridaṃ mahāpaṇṇādīnaṃ nānattaṃ.

Tattha katamā **mahāpaṇṇā**. Mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātīti **mahāpaṇṇā**, mahante samādhikkhandhe paṇṇākkhandhe vimuttikkhandhe vimuttiñāṇa dassanakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaṇṇā, mahantāni ṭhānāṭhānāni mahantā viharasamāpattiyo mahantāni ariyasaccāni mahante satipaṭṭhāne sammappadhāne iddhipāde mahantāni indriyāni balāni mahante bojjhaṅge mahante ariyamagge mahantāni sāmāññaphalāni mahantā abhiññāyo mahantaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ pariggaṇhātīti mahāpaṇṇā.

Katamā **puthupaññā**. Puthunānākhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti **puthupaññā**. Puthunānādhātūsu puthunānā-āyatanesu puthunānāpaṭiccasamuppādesu puthunānāsuññaṃ tamanupalabbhesu puthunānā-atthesu dhammesu niruttīsu paṭibhānesu. Puthunānā sīlakkhandhesu puthunānāsamādhipaññāvimuttivimuttiññāṇadassanakkhandhesu puthunānāṭhānāṭhānesu puthunānāvihārasamāpattīsu puthunānā-ariyasaccesu puthunānā satipaṭṭhānesu sammappadhānesu iddhipādesu indriyesu balesu bojjhaṅgesu puthunānā ariyamaggesu sāmāññaphalesu abhiññāsu puthujjanasādhāraṇe dhamme samatikkamma paramatthe nibbāne ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā.

Katamā **hāsapaññā**. Idhekacco hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojja bahulo sīlaṃ paripūreti indriyasamvaram paripūreti bhojane mattaññutaṃ jāgariyā nuyogaṃ sīlakkhandhaṃ samādhikkhandhaṃ paññākkhandhaṃ vimuttikkhandhaṃ vimuttiññāṇadassanakkhandhaṃ paripūretīti hāsapaññā. Hāsabahulo -pa- pāmojjabahulo ṭhānāṭhānaṃ paṭivijjhatīti hāsapaññā. Hāsabahulo vihārasamāpattiyo paripūretīti hāsapaññā. Hāsabahulo ariyasaccāni paṭivijjhatīti hāsapaññā. Satipaṭṭhāne sammappa dhāne iddhipāde indriyāni balāni bojjhaṅge ariyamaggaṃ bhāvetīti hāsapaññā. Hāsabahulo sāmāññaphalāni sacchikarotīti hāsapaññā. Abhiññāyo paṭivijjhatīti hāsapaññā. Hāsabahulo vedatuṭṭhipāmojjabahulo paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarotīti hāsapaññā.

Katamā **javanapaññā**. Yaṃkiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ taṃ rūpaṃ aniccato khippaṃ javatīti javanapaññā. Dukkhaṃ khippaṃ anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Yā kāci vedanā -pa- yaṃkiñci viññāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ, sabbaṃ taṃ viññāṇaṃ aniccato dukkhato anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Cakkhu -pa- jarāmarāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccato dukkhato anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayatṭhena dukkhaṃ bhayaṭṭhena anattā asāraakaṭṭhenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā rūpanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javana paññā. Vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ cakkhu -pa- jarāmarāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayatṭhena -pa- vibhūtaṃ katvā jarāmarāṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā. Rūpaṃ

atītānāgatapaccuppannaṃ. Cakkhuṃ -pa- jarāmaraññaṃ aniccaṃ saṅkhatam paṭicca samuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammanti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā jarāmaraññanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā.

Katamā **tikkhapaññā**. Khippaṃ kilese chindatīti tikkhapaññā. Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti. Uppannaṃ byāpādavitakkaṃ. Uppannaṃ vihiṃsāvitakkaṃ. Uppannuppanne pāpake akusale dhamme uppannaṃ rāgaṃ dosaṃ mohaṃ kodhaṃ upanāhaṃ makkhaṃ paḷāsaṃ issaṃ macchariyaṃ māyaṃ sāṭheyyaṃ thambhaṃ sārambhaṃ mānaṃ atimānaṃ maḍaṃ pamādaṃ sabbe kilese sabbe duccharite sabbe abhisāṅkhāre sabbe bhavagāmikamme nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā. Ekasmiṃ āsane cattāro ariyamaggā cattāri sāmāñña phalāni catasso paṭisambhidāyo cha abhiññāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāyāti tikkhapaññā.

Katamā **nibbedhikapaññā**. Idhekacco sabbasaṅkhāresu ubbegabahulo hoti uttāsabahulo ukkaṇṭhanabahulo aratibahulo anabhiratibahulo bahimukho na ramati sabbasaṅkhāresu, anibbiddhapubbaṃ apadālitapubbaṃ lobhakkhandhaṃ nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā. Anibbiddhapubbaṃ apadālitapubbaṃ dosakkhandhaṃ mohakkhandhaṃ kodhaṃ upanāhaṃ -pa- sabbe bhavagāmikamme nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā¹.

217. **Pabbajitaṃ upāsītātī** paṇḍitaṃ pabbajitaṃ upasaṅkamtivā payirupāsītā. **Atthantaroti** yathā eke randhagavesino upārambhacittatāya dosaṃ abbhantaraṃ karitvā nisāmayanti, evaṃ anisāmetvā atthaṃ abbhantaraṃ katvā atthayuttaṃ kathaṃ nisāmayi upadhārayi.

Paṭilābhagatenāti paṭilābhatthāya gatenā. **Uppādanimittakovidā**ti uppāde nimitte ca chekā. **Avecca dakkhiṭī**ti ñatvā passissati.

Atthānusiṭṭhīsu pariggahesu cāti ye atthānusāsanesu pariggahā atthānatthaṃ pariggāhakāni ñāṇāni, tesūti attho.

---

1. Khu 9. 371 piṭṭhe.

Suvaṇṇavaṇṇalakkaṇavaṇṇanā (13)

218. **Akkodhanoti** na anāgāmmimaggena kodhassa pahīnattā, atha kho sacepi me kodho uppajjeyya, khippameva naṃ paṭivinodeyyanti evaṃ akkodhavasikattā. **Nābhi sajjīti** kuṭilakaṇṭako viya tattha tattha mammaṃ tudanto viya na laggi. **Na kuppi na byāpajjīti**-ādīsu pubbuppattiko **kopo**. Tato balavatāro **byāpādo**. Tato balavatārā **patitthiyanā**. Taṃ sabbaṃ akaronto na kuppi na byāpajji na patiṭṭhiyi. **Appaccayanti** domanassaṃ. **Na pātvākāsīti** na kāyavikārena vā vacīvikārena vā pākaṭamakāsi.

Idha kammaṃ nāma dīgharattaṃ akkodhanatā ceva sukhumattharaṇādīdānañca. **Kammasarikkhakaṃ** nāma kodhanassa chavivaṇṇo āvilo hoti mukhaṃ duddasiyaṃ vatthacchādanasadisañca maṇḍanaṃ nāma natthi. Tasmā yo kodhano ceva vatthacchā danānañca adātā, so iminā kāraṇenassa jano kodhanādibhāvaṃ jānātūti dubbaṇṇo hoti dussaṇṭhāno. Akkodhanassa pana mukhaṃ virocati, chavivaṇṇo vipasīdati. Sattā hi catūhi kāraṇehi pāsādikā honti āmisadānena vā vatthadānena vā sammajjanena vā akkodhanatāya vā. Imāni cattāripi kāraṇāni dīgharattaṃ Tathāgatena katāneva. Tenassa imesaṃ katabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti suvaṇṇavaṇṇaṃ mahāpuri salakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇaṃ. Sukhumattharaṇādilā bhītā **ānisaṃso**.

219. **Abhivissajjīti** abhivissajjesi. **Mahimiva suro abhivassanti** suro vuccati devo, mahāpathaviṃ abhivassanto devo viya.

Suravarataroriva indoti surānaṃ varataro indo viya.

Apabbajjamicchanti apabbajjaṃ gihibhāvaṃ icchanto. **Mahatimahinti** mahantiṃ pathaviṃ.

Acchādanavattamokkhapāvuraṇānanti acchādanānañceva vatthānañca uttamapāvuraṇānañca. **Panāsoti** vināso.

Kosohitavatthaguyhalakkhaṇavaṇṇanā (14)

220. **Mātarampi puttena samānetā ahoṣīti** imaṃ kammaṃ rajje patiṭṭhitena sakkā kātuṃ. Tasmā bodhisattopi rajjaṃ kārayamāno antonagare catukkādīsū catūsū nagaradvāresu bahinagare catūsū disāsū imaṃ kammaṃ karoṭhāti manusse ṭhapesi. Te mātaraṃ kuhiṃ me putto puttaṃ na passāmīti vilapantiṃ pariyesaṃānaṃ disvā ehi amma puttaṃ dakkhasīti taṃ ādāya gantvā nahāpetvā bhojetvā puttamassā pariyesitvā dassenti. Esa nayo sabbattha.

Idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ ñātīnaṃ samaṅgibhāvakaṇaṃ. **Kammasari kkhakaṃ** nāma ñātayo hi samaṅgībhūtā aññaṃaññaṃsa vajjaṃ paṭicchādentī. Kiñcāpi hi te kalahakāle kalahāṃ karonti, ekassa pana dose uppanne aññaṃ jānāpetuṃ na icchanti. Ayaṃ nāma etassa dosoti vutte sabbe uṭṭhahitvā kena diṭṭhaṃ kena sutāṃ, amhākaṃ ñātīsū evarūpaṃ kattā nāma natthīti. Tathāgatena ca taṃ ñātisaṅghaṃ karontena dīgharattaṃ idaṃ vajjappaṭicchādanakammaṃ nāma kataṃ hoti. Athassa sadevako loko iminā kāraṇena evarūpassa kammassa katabhāvaṃ jānātūti kosohitavatthaguyha lakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇaṃ. Pahūtaputtatā **ānisaṃso**.

221. **Vatthachādiyanti** vatthena chādetabbaṃ vatthaguyhaṃ.

Amittatāpanāti amittānaṃ patāpanā. **Gihissa pītiṃ jananāti**¹ gihibhūtassa sato pītijananā.

Parimaṇḍalādilakkhaṇavaṇṇanā (15-16)

222. **Samaṃ jānātīti** “ayaṃ tārukkhasamo ayaṃ pokkharasātisamo”ti evaṃ tena tena samaṃ jānāti. **Sāmaṃ jānātīti** sayam jānāti. **Purisaṃ jānātīti** “ayaṃ seṭṭha sammato”ti purisaṃ jānāti. **Purisaṃ jānātīti** muggaṃ māsena samaṃ akatvā guṇavisitṭhassa visesaṃ jānāti. **Ayamidamarahatīti** ayaṃ puriso idaṃ nāma dānasakkāraṃ²

1. Pītijananāti (Sī, Syā)

2. Dānaṃ mānaṃ sakkāraṃ (Sī)

arahati. **Purisavisesakaro** ahosīti purisavisesaṃ ñatvā kārako ahosi. Yo yaṃ arahati, tasseva taṃ adāsi. Yo hi kahāpaṇārahassa aḍḍhaṃ deti, so parassa aḍḍhaṃ nāseti. Yo dve kahāpaṇe deti, so attano kahāpaṇaṃ nāseti. Tasmā idaṃ ubhayampi akatvā yo yaṃ arahati, tassa tadeva adāsi. **Saddhādhananti-**ādīsu sampattiṭṭhābhāṭṭhena saddhādīnaṃ dhanabhāvo veditabbo.

Idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ purisavisesaṃ ñatvā kataṃ samasaṅgaha kammaṃ. **Kammasarikkhakaṃ** nāma tadassa kammaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti imāni dve lakkhaṇāni nibbattanti. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Dhamasampatti **ānisaṃso**.

223. **Tuliyāti** tulayitvā. **Paṭivicayāti**¹ paṭivicinitvā.

Mahājanasaṅgāhakaṃ mahājanasaṅgahaṇaṃ. **Samekkhamānoti**² samaṃ pekkhamāno. **Atinipuṇā manujāti** atinipuṇā sukhumapaññaṃ lakkhaṇapāṭhakamanussā. **Bahuvividhā gihīnaṃ arahānīti** bahū vividhāni gihīnaṃ anucchavikāni paṭilabhati. **Daharo susu kumāroti** “ayaṃ daharo kumāro paṭilabhissatī”ti byākāmsu. **Mahīpatissāti** rañño.

Sīhapubbaddhakāyādilakkhaṇāvaṇṇanā (17-19)

224. **Yogakkhemakāmoti** yogato khemakāmo. **Paññāyāti** kammassakata paññāya. Idha **kammaṃ** nāma mahājanassa atthakāmatā.

Kammasarikkhakaṃ nāma taṃ mahājanassa atthakāmatāya vaḍḍhimeva paccāsīsitabhāvaṃ³ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti imāni samantaparipūrāni aparihīnāni tīṇi lakkhaṇāni nibbattanti. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇattayaṃ. Dhanādīhi ceva saddhādīhi ca aparihāni **ānisaṃso**.

225. **Saddhāyāti** okappanasaddhāya pasādasaddhāya. **Sīlenāti** pañcasīlena dasasīlena. **Sutenāti** pariyattisavanena. **Buddhiyāti** etesaṃ

1. Paviciyāti (Sī, Syā)

2. Samapekkhamānoti (Ka)

3. Vaḍḍhitameva paccāsīsanabhāvaṃ (Syā, Ka)

buddhiyā, “kinti etehi vaḍḍheyyun”ti evaṃ cintesīti attho. **Dhammenā**ti lokiyadhammena. **Bahūhi sādhu**hīti aññehipi bahūhi uttamaguṇehi. **Asahāna dhammatanti** aparihīnadhammaṃ.

Rasaggasaggitālakkhaṇavaṇṇanā (20)

226. **Samābhivāhini**yoti yathā tilaphalamattampi jivhagge ṭhapitaṃ sabbattha pharati, evaṃ samā hutvā vahanti. Idha **kammaṃ** nāma aviheṭṭhanakammaṃ. **Kamma sarikkhakam** nāma pāṇi-ādīhi pahāraṃ laddhassa tattha tattha lohitaṃ saṇṭhāti, gaṇṭhi gaṇṭhi hutvā antova pubbaṃ gaṇhāti, antova bhijjati, evaṃ so bahurogo hoti. Tathāgatena pana dīgharattaṃ imaṃ ārogyakaraṇakammaṃ¹ kataṃ. Tadassa sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti ārogyakaraṃ rasaggasaggilakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇaṃ. Appābādhatā **ānisaṃso**.

227. **Maraṇavadhenā**ti “etaṃ māretha etaṃ ghātethā”ti evaṃ āṇatthena maraṇa vadhena. **Ubbādhanāyā**ti bandhanāgārappavesanena.

Abhinīlanettādīlakkhaṇavaṇṇanā (21-22)

228. **Na ca visaṭanti** kakkāṭako viya akkhīni nīharitvā na kodhavasena pekkhitā ahoṣi. **Na ca visācīti** vaṅkakkhikoṭiyā pekkhitāpi nāhoṣi. **Na ca pana viceyya pekkhi tāti** viceyya pekkhitā nāma yo kujjhitvā yadā naṃ paro oloketi, tadā nimmīleti na oloketi, puna gacchantāṃ kujjhitvā oloketi, evarūpo nāhoṣi. “Vineyyapekkhitā”tipi² pāṭho, ayamevattho. **Ujūṃ tathā pasaṭamujuanoti** ujumano hutvā uju pekkhitā hoti, yathā ca ujūṃ, tathā pasaṭaṃ vipulaṃ vitthataṃ pekkhitā hoti. **Piyadassanoti** piyāya mānehi passitabbo.

Idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ mahājanassa piyacakkhunā olokanakammaṃ. **Kammasarikkhakam** nāma kujjhitvā olovento kāṇo viya kākakkhi viya hoti, vaṅkakkhi pana āvilakkhi ca hotiyeva. Pasannacittassa pana

1. Arogakaraṇaṃ kammaṃ (Sī)

2. Viteyyapekkhitātipi (Syā, Ka)

olokayato akkhīnaṃ pañcavaṇṇo pasādo paññāyati. Tathāgato ca tathā olokesi. Athassa taṃ dīgharattaṃ piyacakkhunā olokitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti imāni nettasampattikarāni dve mahāpurisalakkhaṇāni nibbattanti. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Piyadassanatā **ānisaṃso**. **Abhiyoginoti** lakkhaṇasatthe yuttā.

Uṇhīsasīsalakkhaṇavaṇṇanā (23)

230. **Bahujanapubbaṅgamo** ahosīti bahunassa pubbaṅgamo ahosi gaṇajetṭhako. Tassa diṭṭhānugatiṃ aññe āpajjimsu. Idha **kammaṃ** nāma pubbaṅgamatā. **Kammasari kkhakaṃ** nāma yo pubbaṅgamo hutvā dānādīni kusalakammāni karoti, so amaṅkubhūto sīsaṃ ukkhipitvā pītipāmojjena paripuṇṇasīso vicarati¹, mahāpuriso² ca hoti. Tathāgato ca tathā akāsi. Athassa sadevako loko iminā kāraṇena idaṃ pubbaṅgamakammaṃ jānātūti uṇhīsasīsalakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇaṃ. Mahājanānuvattanatā³ **ānisaṃso**.

231. **Bahujanaṃ hessatīti** bahunassa bhavissati. **Paṭibhogiyāti** veyyāvacca karā, etassa bahū veyyāvaccakarā bhavissantīti attho. **Abhiharanti tadāti** daharakāle yeva tadā evaṃ byākaronti. **Paṭihārakanti** veyyāvaccakarabhāvaṃ. **Visavīti** ciṇṇavasī.

Ekekalomatādilakkhaṇavaṇṇanā (24-25)

232. **Upavattatīti** ajjhāsayaṃ anuvattati, idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ saccakathanāṃ. **Kammasarikkhakaṃ** nāma dīgharattaṃ advejjhakathāya parisuddha kathāya kathitabhāvamassa sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti ekekaloma lakkhaṇaṃ uṇṇālakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Mahājanassa ajjhāsayaṇukūlena anuvattanatā **ānisaṃso**. **Ekekalomūpacitaṅgavāti** ekekehi lomehi upacitasarīro.

1. Paripuṇṇasīso ca hoti (Ka)

2. Mahāpuriso (Sī)

3. Mahāparivāratā (Sī)

Cattālīsādilakkhaṇavaṇṇanā (26-27)

234. **Abhejjapariso**ti abhinditabbapariso. Idha **kammaṃ** nāma dīgharattaṃ apisuṇavācāya kathanam. **Kammasarikkhakam** nāma pisuṇavācassa kira samagga bhāvaṃ bhindanato dantā aparipuṇṇā ceva honti viralā ca. Tathāgatassa pana dīgha rattam apisuṇavācataṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti idaṃ lakkhaṇadvayaṃ nibbattati. **Lakkhaṇam** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Abhejjaparisaṭā **ānisaṃso**. **Caturo dasā**ti cattāro dasa cattālīsaṃ.

Pahūtajivhādilakkhaṇavaṇṇanā (28-29)

236. **Ādeyyavāco** hotīti gahetabbavacano hoti. Idha **kammaṃ** nāma dīgha rattam apharusavādītā. **Kammasarikkhakam** nāma ye pharusavācā honti, te iminā kāraṇena nesaṃ jivhaṃ parivattetvā parivattetvā pharusavācāya kathitabhāvaṃ jano jānātūti baddhajivhā vā honti gūḷhajivhā vā dvijivhā vā mammanā vā. Ye pana jivhaṃ parivattetvā parivattetvā pharusavācam na vadanti, te baddhajivhā gūḷhajivhā dvijivhā na honti. Mudu nesaṃ jivhā hoti rattakambalavaṇṇā. Tasmā Tathāgatassa dīgharattaṃ jivhaṃ parivattetvā pharusāya vācāya akathitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti pahūtajivhālakkhaṇam nibbattati. Pharusavācam kathentānañca saddo bhijjati. Te saddabhedam katvā pharusavācāya kathitabhāvaṃ jano jānātūti chinnassarā vā honti bhinnassarā vā kākassarā vā. Ye pana sarabhedakaram pharusavācam na kathenti, tesam saddo madhuro ca hoti pemaṇīyo. Tasmā Tathāgatassa dīgharattaṃ sarabhedakarāya pharusavācāya akathitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti brahmassara lakkhaṇam nibbattati. **Lakkhaṇam** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Ādeyyavacanatā **ānisaṃso**.

237. **Ubbādhikanti** akkosayuttattā ābādhakarim.

Bahujanappamaddananti bahujanānam pamaddanin. **Abālham giram so na bhaṇi pharusanti** ettha akāro parato bhaṇisaddena yojetabbo. **Bālhanti** balavaṃ atipharusaṃ. **Bālham giram so na abhaṇīti** ayamettha attho. **Susaṃhitanti** suṭṭhu pemaṇhitam.

Sakhilanti mudukaṃ. **Vācāti** vācāyo. **Kaṇṇasukhāti** kaṇṇasukhāyo.
 “Kaṇṇasukhan”tipi pāṭho, yathā kaṇṇānaṃ sukhaṃ hoti, evaṃ erayatīti
 attho. **Vedayathāti** vedayittha. **Brahmassarattanti** brahmassarataṃ. **Bahuno**
bahunti bahunassa bahuṃ. “Bahūnaṃ bahunti”pi pāṭho, bahunānaṃ
 bahunti attho.

Sīhahanulakkhaṇavaṇṇanā (30)

238. **Appadhamsiko hotīti** guṇato vā ṭhānato vā padhamsetuṃ cāvetuṃ
 asakkuṇeyyo. Idha **kammaṃ** nāma palāpakathāya akathanāṃ.
Kammasarikkhakaṃ nāma ye taṃ kathenti, te iminā kāraṇena nesāṃ
 hanukaṃ cāletvā cāletvā palāpakathāya kathitabhāvaṃ jano jānātūti
 antopaviṭṭhahanukā vā vaṅkahanukā vā pabbhārahanukā vā honti. Tathāgato
 pana tathā na kathesi. Tenassa hanukaṃ cāletvā cāletvā dīgharattaṃ
 palāpakathāya akathitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti
 sīhahanu lakkhaṇaṃ nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇaṃ.
 Appadhamsikatā **ānisaṃso**.

239. **Avikiṇṇavacanabyappatho cāti** avikiṇṇavacanānaṃ viya
 purimabodhisattānaṃ vacanapatho¹ assāti avikiṇṇavacanabyappatho.
Dvidugamavaratarahanutta malatthāti dvīhi dvīhi gacchatīti dvidugamo,
 dvīhi dvīhīti catūhi, catuppādānaṃ varatarassa sīhasseva hanubhāvaṃ
 alatthāti attho. **Manujādhipatīti** manujānaṃ adhipati. **Tathattoti**
 tathasabhāvo.

Samadantādilakkhaṇavaṇṇanā (31-32)

240. **Suciparivāroti** parisuddhaparivāro. Idha **kammaṃ** nāma
 sammājīvatā². **Kammasarikkhakaṃ** nāma yo visamena saṃkiliṭṭhājīvena
 jīvitaṃ kappeti, tassa dantāpi visamā honti dāṭhāpi kiliṭṭhā. Tathāgatassa
 pana samena suddhājīvena jīvitaṃ kappita bhāvaṃ sadevako loko iminā
 kāraṇena jānātūti samadantalakkhaṇaṃ susukkadāṭhā lakkhaṇaṃ
 nibbattati. **Lakkhaṇaṃ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṃ. Suciparivārātā
ānisaṃso.

1. Vacanaṃ byappatho (Sī)

2. Sammājīvitā (Sī)

241. **Avassajīti** pahāsi. **Tidivapuravarasamoti** tidivapuravarena sakkena samo. **Lapanajanti** mukhajaṃ, dantanti attho.

Dijasamasukkasucisobhanadantoti dve vāre jātattā dijanāmakā sukkā suci sobhanā ca dantā assāti dijasamasukkasucisobhanadanto. **Na ca janapadatudananti** yo tassa cakkavāḷaparicchinno janapado, tassa aññena tudanaṃ pīḷā vā ābādho vā natthi. **Hitamapi ca bahujana sukhañca carantīti** bahujanā samāna sukhadukkhā hutvā tasmiṃ janapade aññamaññassa hitañceva sukhañca caranti. **Vipāpoti** vigatapāpo. **Vigatadarathakilamathoti** vigatakāyikadarathakilamatho. **Malakhilakaliklese panudehīti** rāgādimalānañceva rāgādikhilānañca dosakalīnañca sabbakilesānañca apanudehi. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Lakkhaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Siṅgālasutta

Nidānavañṇanā

242. **Evam me sutanti** Siṅgālasuttam. Tatrāyamanuttānapadavañṇanā—
Veḷuvane kalandakanivāpeti Veḷuvananti tassa uyyānassa nāmaṃ. Taṃ kira
veḷūhi parikkhittam ahosi aṭṭhārasahatthena ca pākārena
gopuraṭṭālakayuttam nīlobhāsaṃ manoramam, tena Veḷuvananti vuccati.
Kalandakānañcetta nivāpaṃ adamsu, tena Kalandakanivāpoti vuccati.

Pubbe kira aññataro rājā tattha uyyānakīlanattham āgato surāmadena
matto divā niddam okkami. Parijanopissa “sutto rājā”ti pupphaphalādīhi
palobhiyamāno ito cito ca pakkāmi. Atha surāgandhena aññatarasmā
susīrarukkhā kaṇhasappo nikkhamitvā rañño abhimukho āgacchati, tam
disvā rukkhadevatā “rañño jīvitam dammī”ti kālakavesena āgantvā
kaṇṇamūle saddamakāsi. Rājā paṭibujhi. Kaṇhasappo nivatto. So tam disvā
“imāya kālakāya mama jīvitam dinnam”ti kālakānam tattha nivāpaṃ
paṭṭhapesi, abhayaghosañca ghosāpesi. Tasmā tam tato pabhuti
“Kalandakanivāpo”ti saṅkhyam gatam. **Kalandakā**ti hi kālakānam etam
nāmaṃ.

Tena kho pana samayenāti yasmim samaye Bhagavā Rājagaham
gocaragāmaṃ katvā Veḷuvane kalandakanivāpe viharati, tena samayena.
Siṅgāloko gahapatiputtoti Siṅgālakoti tassa nāmaṃ. **Gahapatiputtoti**
gahapatissa putto gahapatiputto. Tassa kira pitā gahapatimahāsālo, nidahitvā
ṭhapitā cassa gehe cattālīsa dhanakoṭṭiyo atthi. So Bhagavati niṭṭhaṅgato
upāsako sotāpanno, bhariyāpissa sotāpannāyeva. Putto panassa assaddho
appasanno. Atha naṃ mātāpitāro abhikkhaṇam evam ovaḍanti “tāta
Satthāraṃ upasaṅkama, Dhammasenāpatim Mahāmoggallānam
Mahākassapaṃ asītimahāsāvake upasaṅkamā”ti. So evamāha “natthi mama
tumhākaṃ samaṇānam upasaṅkamanakiccaṃ, samaṇānam santikaṃ gantvā
vanditabbari hoti, onamitvā vandantassa piṭṭhi rujjati, jāṇu kāni kharāni
honti, bhūmiyam

nisīditabbaṃ hoti, tattha nisinnassa vatthāni kilissanti jīranti, samīpe nisinnakālato paṭṭhāya kathāsallāpo hoti, tasmim sati vissāso uppajjati, tato nimantetvā cīvarapiṇḍa pātādīni dātabbāni honti. Evaṃ sante attho parihāyati, natthi mayhaṃ tumhākaṃ samaṇānaṃ upasaṅkamanakiccan”ti. Iti naṃ yāvajīvaṃ ovaḍantāpi mātāpitāro sāsane upanetuṃ nāsakkhimsu.

Athassa pitā maraṇamañce nipanno “mama puttassa ovādaṃ dātuṃ vaṭṭati”ti cintetvā puna cintesi “disā tāta namassāhi”ti evamassa ovādaṃ dassāmi, so atthaṃ ajānanto disā namassissati, atha naṃ Satthā vā sāvakā vā passitvā “kiṃ karosi”ti pucchissanti. Tato “mayhaṃ pitā disā namassanaṃ karohīti maṃ ovaḍi”ti vakkhati. Athassa te “na tuyhaṃ pitā etā disā namassāpeti, imā pana disā namassāpeti”ti dhammaṃ desessanti. So Buddhasāsane guṇaṃ ñatvā “puññakammaṃ karissati”ti. Atha naṃ āmantāpetvā “tāta pātova uṭṭhāya cha disā namasseyyāsī”ti āha. Maraṇamañce nipannassa kathā nāma yāvajīvaṃ anussaraṇīyā hoti. Tasmā so gahapatiputto taṃ pituvacanaṃ anussaranto tathā akāsi. Tasmā “kālasseva vuṭṭhāya Rājagahā nikkha mitvā”ti-ādi vuttaṃ.

243. **Puthudisāti** bahudisā. Idāni tā dassento **puratthimaṃ disanti-** ādimāha. **Pāvisīti** na tāva pavittṭho, pavisissāmīti nikkhantattā pana antarāmagge vattamānopi evaṃ vuccati. **Addasā kho Bhagavāti** na idāneva addasa, paccūsasamayepi Buddhacakkhunā lokaṃ volokento etaṃ disā namassamānaṃ disvā “ajja ahaṃ Siṅgālassa gahapatiputtassa gihivinayaṃ Siṅgālasuttantaṃ kathessāmi, mahājanassa sā kathā saphalā bhavissati, gantabbaṃ mayā etthā”ti. Tasmā pātova nikkhamitvā Rājagahaṃ piṇḍāya pāvisi, pavisanto ca naṃ tatheva addasa. Tena vuttaṃ “addasā kho Bhagavā”ti. **Etadavo cāti** so kira avidūre tṭhitampi Satthāraṃ na passati, disāyeva namassati. Atha naṃ Bhagavā sūriyarasmisamphassena vikasamānaṃ mahāpadumaṃ viya mukhaṃ vivaritvā “kiṃ nu kho tvaṃ gahapatiputtā”ti-ādikaṃ etadavoca.

Chadisādivaṇṇanā

244. **Yathā kathaṃ pana bhanteti** so kira taṃ Bhagavato vacanaṃ sutvāva cintesi “yā kira mama pitarā cha disā namassitabbā”ti vuttā, na kira tā etā, aññā kira ariyasāvakena cha disā namassitabbā. Handāhaṃ ariyasāvakena namassitabbā disāyeva pucchitvā namassāmīti. So tā pucchanto **yathā kathaṃ pana bhanteti**-ādimāha. Tattha **yathāti** nipātamattaṃ. **Kathaṃ panāti** idameva pucchāpadaṃ. **Kammakilesāti** tehi kammehi sattā kilissanti, tasmā kammakilesāti vuccanti. **Thānehīti** kāraṇehi. **Apāya mukhānīti** vināsamukhāni, **soti** so sotāpanno ariyasāvako. **Cuddasa pāpakāpagatoti** etehi cuddasahi pāpakehi lāmakehi apagato. **Chaddisāpaṭicchādīti** cha disā paṭicchā dento. **Ubholokavijayāyāti** ubhinnaṃ idhalokaparalokānaṃ vijinanatthāya. **Ayañceva loko āraddho hotīti** evarūpassa hi idha loka pañca verāni na honti, tenassa ayañceva loko āraddho hoti paritosito ceva nipphādito ca. Paralokepi pañca verāni na honti, tenassa paro ca loko ārādhito hoti. Tasmā so kāyassa bheda parammaraṇā sugatiraṃ saggaṃ lokaṃ upapajjati.

245. Iti Bhagavā saṅkhepena mātikaṃ ṭhapetvā idāni tameva vitthārento **kata massa cattāro kammakilesāti**-ādimāha. **Kammakilesoti** kammañca taṃ kilesasampa yuttattā kilesa cāti kammakilesa. Sakilesoyeva hi pāṇaṃ hanati, nikkilesa na hanati, tasmā pāṇātipāto “kammakilesa”ti vutto. **Adinnādānādīsūpi** eseva nayo. **Athāparanti** aparampi etadatthaparidīpakameva gāthābandhaṃ avocāti attho.

Catuṭhānādivaṇṇanā

246. **Pāpakammaṃ karotīti** idaṃ Bhagavā yasmā kārake dassite akārako pākaṭo hoti, tasmā “pāpakammaṃ na karotī”ti mātikaṃ ṭhapetvāpi desanākusalatāya paṭhama taram kāraṇaṃ dassento

āha. Tattha **chandāgatiṃ gacchantoti** chandena pemena agatiṃ gacchanto akattabbaṃ karonto. Parapadesupi eseva nayo. Tattha yo “ayaṃ me mitto vā sambhatto vā sandiṭṭho vā ñātako vā lañjaṃ vā pana me deti”ti chandavasena assāmikaṃ sāmikaṃ karoti, ayaṃ chandāgatiṃ gacchanto pāpakammaṃ karoti nāma. Yo “ayaṃ me verī”ti pakativeravasena taṅkhaṇuppannakodhavasena vā sāmikaṃ assāmikaṃ karoti, ayaṃ dosāgatiṃ gacchanto pāpakammaṃ karoti nāma. Yo pana mandattā momūhattā yaṃ vā taṃ vā vatvā assāmikaṃ sāmikaṃ karoti, ayaṃ mohāgatiṃ gacchanto pāpakammaṃ karoti nāma. Yo pana “ayaṃ rājavallabho vā visamanissito vā anattampi me kareyyā”ti bhīto assāmikaṃ sāmikaṃ karoti, ayaṃ bhayāgatiṃ gacchanto pāpakammaṃ karoti nāma. Yo pana yaṃkiñci bhājento “ayaṃ me sandiṭṭho vā sambhatto vā”ti pemavasena atirekaṃ deti, “ayaṃ me verī”ti dosavasena ūnakaṃ deti, momūhattā dinnādinnaṃ ajānamāno kassaci ūnaṃ kassaci adhikaṃ deti, “ayaṃ imasmiṃ adiyamāne mayhaṃ anattampi kareyyā”ti bhīto kassaci atirekaṃ deti, so catubbidhopi yathānukkamena chandāgati-ādīni gacchanto pāpakammaṃ karoti nāma.

Ariyasāvako pana jīvitakkhayaṃ pāpuṇantopi chandāgati-ādīni na gacchati. Tena vuttaṃ “imehi catūhi ṭhānehi pāpakammaṃ na karoti”ti.

Nihīyati yaso tassāti tassa agatigāmino kittiyasopi parivārayasopi nihīyati parihāyati.

Cha-apāyamukhādivaṇṇanā

247. **Surāmerayamajjappamādaṭṭhānānuyogoti** ettha **surāti** piṭṭhasurā pūvasurā odanasurā kiṇṇapakkhittā sambhārasaṃyuttāti pañca surā.

Merayanti pupphāsavo phalāsavo madhvāsavo gulāsavo sambhārasaṃyuttoti pañca āsavā. Taṃ sabbampi madakaraṇavasena **majjaṃ**. **Pamādaṭṭhānanti** pamādakaraṇaṃ. Yāya cetanāya taṃ majjaṃ pivati, tassa etaṃ adhivacanaṃ. **Anuyogoti** tassa surāmerayamajjappamāda ṭṭhānassa anu-anuyogo punappunaṃ karaṇaṃ. Yasmā pana etaṃ anuyuttassa uppannā ceva bhogā parihāyanti, anuppannā ca nuppajjanti, tasmā “bhogānaṃ

apāyamukhan”ti vuttam. **Vikālavisikhācariyānuyogoti** avelāya visikhāsu cariyānu yuttatā.

Samajjābhicaraṇanti naccādidassanavasena samajjāgamanam.
Ālasyānuyogoti kāyalāsiyatāya yuttappayuttatā.

Surāmerayassa cha-ādīnavādivaṇṇanā

248. Evaṃ channaṃ apāyamukhānaṃ mātikaṃ ṭhapetvā idāni tāni vibhajanto **cha kho me gahapatiputta ādīnavāti**-ādimāha. Tattha **sandiṭṭhikāti** sāmaṃ passitabbā, idhalokabhāvinī. **Dhanajānīti** dhanahāni. **Kalahappavaḍḍhanīti** vācākalahassa ceva hatthaparāmāsādikāyakalahassa ca vaḍḍhanī. **Rogānaṃ āyatananti** tesam tesam akkhirogādīnaṃ khettaṃ. **Akittisañjananīti** suraṃ pivitvā hi mātarampi paharanti pitarampi, aññaṃ bahumpi avattabbaṃ vadanti, akattabbaṃ karonti. Tena garahampi daṇḍampi hatthapādādichedampi pāpuṇanti, idhalokepi paralokepi akittim pāpuṇanti, iti tesam sā surā akittisañjananī nāma hoti. **Kopīnanidaṃsanīti** gūyhaṭṭhānañhi vivariya mānaṃ hiriṃ kopeti vināseti, tasmā “kopīnan”ti vuccati, surāmadamattā ca taṃ taṃ aṅgaṃ vivaritvā vicaranti, tena nesaṃ sā surā kopīnassa nidaṃsanato “kopīnanidaṃ sani”ti vuccati. **Paññāya dubbalikaraṇīti** Sāgatattherassa viya kammassakatapaññaṃ dubbalaṃ karoti, tasmā “paññāya dubbalikaraṇī”ti vuccati. Maggapaññaṃ pana dubbalaṃ kātum na sakkoti. Adhigatamaggānañhi sā antomukhameva na pavisati. **Chaṭṭhaṃ padanti** chaṭṭhaṃ kāraṇaṃ.

249. **Attāpissa agutto arakkhito hotīti** avelāya caranto hi khāṇukaṇṭakādīnipi akkamati, ahināpi yakkhādīhipi samāgacchati, taṃ taṃ ṭhānaṃ gacchatīti ñatvā verinopi naṃ nilīyitvā gaṇhanti vā hananti vā. Evaṃ attāpissa agutto hoti arakkhito. Puttadārāpi “amhākaṃ pitā amhākaṃ sāmi rattim vicarati, kimaṅgaṃ pana mayan”ti itissa puttadhī taropi bhariyāpi bhi patthanam katvā rattim carantā anayabyasanaṃ pāpuṇanti. Evaṃ **puttadāropissa agutto arakkhito hoti**. **Sāpateyyanti** tassa puttadāraparijanassa rattim caraṇakabhāvaṃ ñatvā corā

suññaṃ gehaṃ pavisitvā yaṃ icchanti, taṃ haranti. Evaṃ **sāpateyyampissa aguttaṃ arakkhitaṃ hoti. Saṅkiyo ca hotīti** aññehi katapāpakammesupi “iminā kataṃ bhavi ssaṭī”ti saṅkitabbo hoti. Yassa yassa gharadvarena yāti, tattha yaṃ aññena corakammaṃ paradārikakammaṃ vā kataṃ, taṃ “iminā katan”ti vutte abhūtaṃ asantampi tasmim rūhati patiṭṭhāti. **Bahūnañca dukkhadhammānanti** ettakaṃ dukkhaṃ, ettakaṃ domana ssaṇṇa vattum na sakkā, aññasmim puggale asati sabbaṃ vikālacārimhi āharitabbaṃ hoti, iti so bahūnaṃ dukkhadhammānaṃ purakkhato puregāmī hoti.

250. **Kva naccanti** “kasmim ṭhāne naṭanāṭakādinaccaṃ atthi”ti pucchitvā yasmin gāme vā nigame vā taṃ atthi, tattha gantabbaṃ hoti, tassa “sve naccadassanaṃ gamissāmī”ti ajja vatthagandhamālādīni paṭiyādentasseva sakaladivasampi kammacchedo hoti, naccadassana ekāhampi dvīhampi tīhampi tattheva hoti, atha vuṭṭhisampattiyādīni labhitvāpi vappādikāle vappādīni akarontassa anuppannā bhogā nuppajjanti, tassa bahi gatabhāvaṃ ṇatvā anārakkhe gehe corā yaṃ icchanti, taṃ karonti, tenassa uppannāpi bhogā vinassanti. **Kva gītanti** ādisupi eseva nayo. Tesāṃ nānākaraṇaṃ Brahmajāle vuttameva.

251. **Jayaṃ veranti** “jitaṃ mayā”ti parisamajjhe parassa sāṭakaṃ vā veṭhanaṃ vā gaṇhāti, so “parisamajjhe me avamānaṃ karosi, hotu, sikkhāpessāmi na”ti tattha veraṃ bandhati, evaṃ jinanto sayāṃ veraṃ pasavati. **Jinoti** aññena jito samāno yaṃ tena tassa veṭhanaṃ vā sāṭako vā aññaṃ vā pana hiraññasuvaṇṇādivittaṃ gahitaṃ, taṃ anusocati “ahosi vata me, taṃ taṃ vata me natthi”ti tappaccayā socati. Evaṃ so jino vittaṃ anusocati. **Sabhāgatassa vacanaṃ na rūhatīti** vinicchayaṭṭhāne sakkhipuṭṭhassa sato vacanaṃ na rūhati, na patiṭṭhāti, “ayaṃ akkhasoṇḍo jūtakaro, mā tassa vacanaṃ gaṇhitthā”ti vattāro bhavanti. **Mittāmaccaṇaṃ paribhūto hotīti** tañhi mittāmacca evaṃ vadanti “samma tvampi nāma kulaputto jūtakaro chinnabhinnako hutvā vicarasi, na te idaṃ jātigottānaṃ anurūpaṃ, ito paṭṭhāya mā evaṃ kareyyāsi”ti. So evaṃ vuttopi tesāṃ vacanaṃ na karoti. Tato tena saddhiṃ ekato na

tiṭṭhanti na nisīdanti. Tassa kāraṇā sakkhipuṭṭhāpi na kathenti. Evaṃ mittāmaccaṇaṃ paribhūto hoti.

Āvāhavivāhakānanti āvāhakā nāma ye tassa gharato dārikaṃ gahetukāmā. **Vivāhakā** nāma ye tassa gehe dārikaṃ dātukāmā. **Appatthito hoti**ti anicchito hoti. **Nālaṃ dārabharaṇāyāti** dārabharaṇāya na samattho. Etassa gehe dārikā dinnāpi etassa gehato āgatāpi amhehi eva positabbā bhavissatiyeva.

Pāpamittatāya cha-ādīnavādivaṇṇanā

252. **Dhuttāti** akkhadhuttā. **Soṇḍāti** itthisoṇḍā bhattasoṇḍā pūvasoṇḍā mūlaka soṇḍā. **Pipāsāti** pānasoṇḍā. **Nekatikāti** patirūpakena vañcanato. **Vañcanikāti** sammukhāvañcanāhi vañcanikā. **Sāhasikāti** ekāgārikādisāhasikakammakārino. **Tyāssa mittā hontīti** te assa mittā honti. Aññehi sappurisehi saddhiṃ na ramati gandhamālādīhi alaṅkaritvā varasayanaṃ āropitasūkaro gūthakūpamiva, te pāpamitteyeva upasaṅkamati. Tasmā diṭṭhe ceva dhamme samparāyaṇca bahuṃ anattthaṃ nigacchati.

253. **Atisītanti kammaṃ na karotīti** manussehi kālasseva vuṭṭhāya “etha bho kammantaṃ gacchāmā”ti vutto “atisītaṃ tāva, aṭṭhīni bhijjanti viya, gacchatha tumhe pacchā jānissāmī”ti aggim tapanto nisīdati. Te gantvā kammaṃ karonti. Itarassa kammaṃ parihāyati. **Ati-uṇhanti**-ādīsupi eseva nayo.

Hoti pānasakhā nāmāti ekacco pānaṭṭhāne surāgeheyyeva sahāyo hoti. “Panna sakhā”tipi pāṭho, ayamevattho. **Sammiyasammiyoti** samma sammāti vadanto sammukhe yeva sahāyo hoti, parammukhe verīsadiso otārameva gavesati. **Atthesu jātesūti** tathā rūpesu kiccesu samuppannesu. **Verappasavoti** verabahulatā. **Anattatāti** anattakāritā. **Sukadariyatāti** suṭṭhu kadariyatā

thaddhamacchariyabhāvo. **Udakamiva iṇaṃ vigāhatīti** pāsāṇo udakaṃ viya saṃsīdanto iṇaṃ vigāhati.

Rattinuṭṭhānadessināti rattim anuṭṭhānasīlena. **Atisāyamidaṃ ahūti** idaṃ atisāyaṃ jātanti ye evaṃ vatvā kammaṃ na karonti. **Iti vissatṭhakammanteti** evaṃ vatvā pariccattakammante. **Atthā accenti māṇaveti** evarūpe puggale atthā atikkamanti, tesu na tiṭṭhanti.

Tiṇā bhiyyoti tiṇatopi uttari. **So sukhaṃ na viḥāyatīti** so puriso sukhaṃ na jahāti, sukhasamaṅgīyeva hoti. Iminā kathāmaggena imamatthaṃ dasseti “gihibhūtena satā ettakaṃ kammaṃ na kātabbaṃ, karontassa vaḍḍhi nāma natthi. Idhaloke paraloke garahameva pāpuṇāti”ti.

Mittapatirūpakādivaṇṇanā

254. Idāni yo evaṃ karoto anatto uppajjati, aññāni vā pana yāni kānici bhayāni yekeci upaddavā yekeci upasaggā, sabbe te bālaṃ nissāya uppajjanti. Tasmā “evarūpā bālā na sevitabbā”ti bāle mittapatirūpake amitte dassetuṃ **cattārome gahapatiputta amittāti**—ādimāha. Tattha **aññadatthuharoti** sayam tucchahattho āgantvā ekamsena yaṃkiñci haratiyeva. **Vacīparamoti** vacanaparamo vacanamatteneva dāyako kārako viya hoti. **Anuppiyabhāṇīti** anuppiyaṃ bhaṇāti. **Apāyasahāyoti** bhogānaṃ apāyesu sahāyo hoti.

255. Evaṃ cattāro amitte dassetvā puna tattha ekekaṃ catūhi kāraṇehi vibha janto **catūhi kho gahapatiputtāti**—ādimāha. Tattha **aññadatthuharo hotīti** ekamsena hārakoyeva hoti. Sahāyassa gehaṃ rittahattho āgantvā nivatthasāṭṭhakādīnaṃ vaṇṇaṃ bhāsati, so “ativiya tvaṃ samma imassa vaṇṇaṃ bhāsasī”ti aññaṃ nivāsetvā taṃ deti. **Appena bahumicchātīti** yaṃkiñci appakaṃ datvā tassa santikā bahuṃ pattheti. **Bhayassa kiccaṃ karotīti** attano bhaye uppanne tassa dāso viya hutvā taṃ taṃ kiccaṃ karoti, ayaṃ sabbadā na karoti,

bhaye uppanne karoti, na pemeṇāti amitto nāma jāto. **Sevati atthakāraṇā**ti mittasantha vavasena na sevati, attano atthameva paccāsīanto sevati.

256. **Atītena paṭisantharatī**ti sahāye āgate “hiyyo vā pare vā¹ na āgatosi, amhākaṃ imasmiṃ vāre sassam ativiya nipphannaṃ, bahūni sāliyavabījādīni ṭhapetvā maggaṃ olokentā nisīdimha, ajja pana sabbaṃ khīṇaṃ”ti evaṃ atītena saṅgaṇhāti. **Anāgatenā**ti “imasmiṃ vāre amhākaṃ sassam manāpaṃ bhavissati, phalabhārabharitā sāli-ādayo, sassasaṅgahe kate tumhākaṃ saṅgaṇhaṃ kātuṃ samatthā bhavissamā”ti evaṃ anāgatenā saṅgaṇhāti. **Nirattakenā**ti hatthikkhandhe vā assapiṭṭhe vā nisinno sahāyaṃ disvā “ehi bho idha nisīdā”ti vadati. Manāpaṃ sātakaṃ nivāsetvā “sahāyakassa vata me anucchaviko añño pana mayhaṃ natthī”ti vadati, evaṃ nirattakena saṅgaṇhāti nāma. **Paccuppannesu kiccesu byasanaṃ dassetī**ti “sakaṭena me attho”ti vutte “cakkamassa bhinnaṃ, akkho chinno”ti-ādīni vadati.

257. **Pāpakampissa anujānāti**ti pāṇatipātādīsu yaṃkiñci karomāti vutte “sādhū samma karomā”ti anujānāti. Kalyāṇepi eśeva nayo. **Sahāyo hotī**ti “asukaṭṭhāne suraṃ pivanti, ehi tattha gacchāmā”ti vutte sādhuṃti gacchati. Esa nayo sabbattha. **Iti viññāyāti** “mittapatirūpakā etc”ti evaṃ jānitvā.

Suhadamittādivaṇṇanā

260. Evaṃ na sevitabbe pāpamitte dassetvā idāni sevitabbe kalyāṇamitte dassento puna **cattārome gahapatiputtā**ti-ādimāha. Tattha **suhadā**ti sundarahadayā.

261. **Pamattaṃ rakkhatī**ti majjaṃ pivitvā gāmamajjhe vā gāmadvāre vā magge vā nipannaṃ disvā “evaṃnipannassa kocideva nivāsanapārūpanampi hareyyā”ti samīpe nisīditvā pabuddhakāle gahetvā gacchati. **Pamattassa sāpateyyanti**

---

1. Hiyyo vāre (Syā, Ka)

sahāyo bahigato vā hoti suraṃ pivitvā vā pamatto, gehaṃ anārakkhaṃ,
“kocideva yaṃkiñci hareyyā”ti gehaṃ pavisitvā tassa dhanam rakkhati.

Bhītassāti kismiñcideva bhaye uppanne “mā bhāyi, mādise sahāye ṭhite kiṃ
bhāyasi”ti taṃ bhayaṃ haranto¹ paṭisaraṇaṃ hoti. **Taddiguṇaṃ bhoganti**
kiccakaraṇīye uppanne sahāyaṃ attano santikaṃ āgataṃ disvā vadati
“kasmā āgatosī”ti. Rājakule kammaṃ atthīti. Kiṃ laddhuṃ vaṭṭatīti. Eko
kahāpaṇoti. “Nagare kammaṃ nāma na ekakahāpaṇena nipphajjati, dve
gaṇhāhī”ti evaṃ yattakaṃ vadati, tato diguṇaṃ deti.

262. **Guyhamassa ācikkhatīti** attano guyhaṃ nigūhitaṃ yuttakathaṃ
aññaṃ akathetvā tasseva ācikkhati. **Guyhamassa parigūhatīti** tena kathitaṃ
guyhaṃ yathā aññaṃ na jānāti, evaṃ rakkhati. **Āpadāsu na vijahatīti** uppanne
bhaye na pariccajati. **Jīvitampissa atthāyāti** attano jīvitampi tassa sahāyassa
atthāya pariccattameva hoti, attano jīvitaṃ agaṇetvāpi tassa kammaṃ
karotiyeva.

263. **Pāpā nivāretīti** amhesu passantesu passantesu tvaṃ evaṃ kātuṃ na
labhasi, pañca verāni dasa akusalakammapathe mā karohīti nivāreti.
Kalyāṇe nivesetīti kalyāṇakamme tīsu saraṇesu pañcasīlesu
dasakusalakammapathesu vattassu, dānaṃ dehi puññaṃ karohi dhammaṃ
suṇāhīti evaṃ kalyāṇe niyojati. **Assutaṃ sāvetīti** assuta pubbaṃ sukhumaṃ
nipuṇaṃ kāraṇaṃ sāveti. **Saggassa magganti** idaṃ kammaṃ katvā sagge
nibbattantīti evaṃ saggassa maggaṃ ācikkhati.

264. **Abhavenassa na nandatīti** tassa abhavana avuḍḍhiyā puttadārassa
vā parijanaṃ vā tathārūpaṃ pārijuññaṃ disvā vā sutvā vā na nandati,
anattamaṃ hoti. **Bhavenāti** vuḍḍhiyā tathārūpassa sampattiṃ vā²
issariyappaṭilābhaṃ vā disvā vā sutvā vā nandati, attamaṃ hoti. **Avannaṃ
bhaṇamānaṃ nivāretīti** “asuko virūpo na pāsādiko dujjātiko dussīlo”ti vā
vutte “evaṃ mā bhaṇi, rūpavā ca so

1. Bādhento (Ka)

2. Sassādisampattiṃ vā (Sī, Syā)

pāsādiko ca sujāto ca sīlasampanno cā”ti-ādīhi vacanehi param attano sahāyassa avaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ nivāreti. **Vaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ pasamsatīti** “asuko rūpavā pāsādiko sujāto sīlasampanno”ti vutte “aho suṭṭhu vadasi, subhāsitaṃ tayā, evametaṃ, esa puriso rūpavā pāsādiko sujāto sīlasampanno”ti evaṃ attano sahāyakassa param vaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ pasamsati.

265. **Jalaṃ aggīva bhāsati**ti rattim pabbatamatthake jalamāno aggī viya virocati.

Bhoge saṃharamānassāti attānampi parampi apīletvā dhammena samena bhoge sampiṇḍentassa¹ rāsim karontassa. **Bhamarasseva irīyatoti** yathā bhamaro pupphānaṃ vaṇṇagandhaṃ apothayaṃ² tuṇḍenapi pakkhehipi rasaṃ āharitvā anupubbena cakkappa māṇaṃ madhupaṭalaṃ karoti, evaṃ anupubbena mahantaṃ bhogarāsim karontassa. **Bhogā sannicayaṃ yantīti** tassa bhogā nicayaṃ gacchanti. Kathaṃ? Anupubbena upacikāhi saṃvaḍḍhiyamāno vammiko viya. Tenāha “vammikovupacīyati”ti. Yathā vammiko upaciyati, evaṃ nicayaṃ yantīti attho.

Samāhatvāti samāharitvā. **Alamatthoti** yuttasabhāvo samattho vā pariyattarūpo gharāvāsaṃ saṇṭhāpetum.

Idāni yathā vā gharāvāso saṇṭhapetabbo, tathā ovaḍanto **catudhā vibhaje bhogeti**-ādimāha. Tattha **sa ve mittāni ganthatīti** so evaṃ vibhajanto mittāni ganthati nāma, abhejjamānāni ṭhapeti. Yassa hi bhogā santi, so eva mitte ṭhapetum sakkoti, na itaro.

Ekena bhoge bhuñjeyyāti ekena koṭṭhāsena bhoge bhuñjeyya. **Dvīhi kammaṃ payojayeti** dvīhi koṭṭhāsehi kasivāṇijjādikammaṃ payojeyya. **Catutthañca nidhāpeyyāti** catutthaṃ koṭṭhāsaṃ nidhāpetvā³ ṭhapeyya. **Āpadāsu bhavissatīti** kulānañhi na sabbakālaṃ ekasadisaraṃ vattati, kadāci rājādivasena āpadāpi uppajjanti, tasmā evaṃ āpadāsu uppannāsu bhavissatīti “ekaṃ koṭṭhāsaṃ nidhāpeyyā”ti

1. Saṃvaḍḍhentassa (Sī)

2. Aheṭhayaṃ (Sī, Syā)

3. Nidhetvā (Syā) nidhahitvā (Ka)

āha. Imesu pana catūsu koṭṭhāsesu katarakoṭṭhāsaṃ gahetvā kusalaṃ kātābbanti. “Bhoge bhuñjeyyā”ti vuttakoṭṭhāsaṃ. Tato gaṇhitvā bhikkhūnampi kapaṇaddhi kādīnampi dātabbāṃ, pesakāraṇhāpitādīnampi vetanaṃ dātabbāṃ.

Chaddisāpaṭicchādānakaṇḍavaṇṇanā

266. Iti Bhagavā ettakena kathāmaggena evaṃ gahapatiputtassa ariyasāvako catūhi kāraṇehi akusalaṃ pahāya chahi kāraṇehi bhogānaṃ apāyamukhaṃ vajjetvā soḷasa mittāni sevanto gharāvāsaṃ saṇṭhapetvā dārabharaṇaṃ karonto dhammikenā ajīvena jīvati, devamanussānaṃ antare aggikkhandho viya virocatīti vajjanīyadhamma vajjanattham sevitabbadhammasevanatthaṃ ovādaṃ datvā idāni namassitabbā cha disā dassento **kathaṇca gahapatiputtāti**-ādimāha.

Tattha **chaddisāpaṭicchādīti** yathā chahi disāhi āgamanabhayaṃ na āgacchati, khemaṃ hoti nibbhayaṃ, evaṃ viharanto “chaddisāpaṭicchādī”ti vuccati. “Puratthimā disā mātāpitaro veditabbā”ti-ādīsu **mātāpitaro** pubbupakāritāya **puratthimā disāti** veditabbā. **Ācariyā** dakkhiṇeyyatāya **dakkhiṇā disāti**. **Puttadārā** piṭṭhito anubandhana vasena **pacchimā disāti**. **Mittāmaccā** yasmā so mittāmacce nissāya te te dukkhavisese uttarati, tasmā **uttarā disāti**. **Dāsakammakarā** pādamūle patiṭṭhānavasena **heṭṭhimā disāti**. **Samaṇabrāhmaṇā** guṇehi upari ṭhitabhāvena **uparimā disāti** veditabbā.

267. **Bhato ne bharissāmīti** ahaṃ mātāpitūhi thaṇṇaṃ pāyetvā hatthapāde vadḍhetvā mukhena siṅghāṇikaṃ apanetvā nahāpetvā maṇḍetvā bhato bharito jaggito, svāhaṃ ajja te mahallake pādadhovananhāpanayāgubhattadānādīhi bharissāmi.

Kiccaṃ nesaṃ karissāmīti attano kammaṃ ṭhapetvā mātāpitūnaṃ rājakulādīsu uppannaṃ kiccaṃ gantvā karissāmi. **Kulavaṃsaṃ saṇṭhapessāmīti** mātāpitūnaṃ santakaṃ khattavatthuhiraññasuvaṇṇadim avināsetvā rakkhantopi kulavaṃsaṃ saṇṭhapeti nāma. Mātāpitaro adhammikavaṃsato

hāretvā dhammikavaṃse ṭhapentopi, kulavaṃsena āgatāni salākabhaddādiṇi anupacchi nditvā pavattentopi kulavaṃsaṃ saṇṭhapeti nāma. Idam sandhāya vuttaṃ “kulavaṃsaṃ saṇṭhapessāmi”ti.

Dāyajjaṃ paṭipajjāmiti mātāpitaro attano ovāde avattamāne micchāpaṭipanne dārake vinicchayaṃ patvā aputte karonti, te dāyajjārahā na honti. Ovāde vattamāne pana kulasantakassa sāmike karonti, ahaṃ evaṃ vattissāmi adhippāyena “dāyajjaṃ paṭipajjāmi”ti vuttaṃ.

Dakkhiṇaṃ anuppadassāmiti tesam pattidānaṃ katvā tatiyadivasato paṭṭhāya dānaṃ anuppadassāmi. **Pāpā nivārentīti** pāṇātipātādīnaṃ diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ ādīnaṃ vatvā “tāta mā evarūpaṃ karī”ti nivārenti, katampi garahanti. **Kalyāṇe nivesentīti** Anāthapiṇḍiko viya lañjaṃ datvāpi sīlasamādānādīsu nivesenti. **Sippaṃ sikkhāpentīti** attano ovāde ṭhitabhāvaṃ ñatvā vaṃsānugataṃ muddāgaṇanādisippaṃ sikkhāpentī. **Patirūpenāti** kulasīlarūpādīhi anurūpena.

Samaye dāyajjaṃ niyyādentīti samaye dhanam denti. Tattha niccasamayo kālasamayoti dve samayā. **Niccasamaye** denti nāma “uṭṭhāya samuṭṭhāya imaṃ gaṇhitabbaṃ gaṇha, ayaṃ te paribbayo hotu, iminā kusalaṃ karohī”ti denti. **Kāla samaye** denti nāma sikkhāṭhapaṇa-āvāhavivāhādisamaye denti. Apica pacchime kāle maraṇamañce nipannassa “iminā kusalaṃ karohī”ti dentāpi samaye denti nāma. **Paṭicchannā hotīti** yaṃ puratthimadisato bhayaṃ āgaccheyya, yathā taṃ nāgacchatī, evaṃ pihitā hotī. Sace hi puttā vipaṭipannā assu, mātāpitaro daharakālato paṭṭhāya jagganādīhi sammā paṭipannā, ete dārakā, mātāpitūnaṃ appatirūpātī etaṃ bhayaṃ āgaccheyya. Puttā sammā paṭipannā, mātāpitaro vipaṭipannā, mātāpitaro puttānaṃ nānurūpātī etaṃ bhayaṃ āgaccheyya. Ubhosu vipaṭipannesu duvidhampi taṃ bhayaṃ hotī. Sammā paṭipannesu sabbaṃ na hotī. Tena vuttaṃ “paṭicchannā hotī khemā appaṭibhaya”ti.

Evañca pana vatvā Bhagavā Siṅgālakam etadavoca “na kho te gahapatiputta pitā lokasammataṃ puratthimaṃ disaṃ nāma namassāpeti. Mātāpitaro

pana puratthimadisāsadise katvā namassāpeti. Ayañhi te pitarā puratthimā disā akkhātā, no aññā”ti.

268. **Uṭṭhānenā**ti āsanā uṭṭhānena. Antevāsikena hi ācariyaṃ dūratova āgacchantam disvā āsanā vuṭṭhāya paccuggamaṇam katvā hatthato bhaṇḍakaṃ gahetvā āsanaṃ paññāpetvā nisīdāpetvā bījanapādadhovanapādamakkhanāni kātābbāni. Tam sandhāya vuttam “uṭṭhānenā”ti. **Upaṭṭhānenā**ti divasassa tikkhattum upaṭṭhāna gamanena. Sippuggahaṇakāle pana avassakameva gantabbaṃ hoti. **Sussūsāyā**ti saddahitvā savanena. Asaddahitvā suṇanto hi visesaṃ nādhigacchati. **Pāricariyāyā**ti avasesakhuddakapāricariyāya. Antevāsikena hi ācariyassa pātova uṭṭhāya mukhodaka dantakaṭṭham datvā bhattakiccekālepi pāṇiyaṃ gahetvā paccupaṭṭhānādīni katvā vanditvā gantabbaṃ. Kiliṭṭhavatthādīni dhovitaṭṭhāni, sāyaṃ nahānodakaṃ paccupaṭṭhapetabbaṃ. Aphāsukakāle upaṭṭhātabbaṃ. Pabbajitenapi sabbaṃ antevāsikavattam kātābbam. Idam sandhāya vuttam “pāricariyāyā”ti. **Sakkaccaṃ sippapaṭiggahaṇenā**ti sakkaccaṃ paṭiggahaṇam nāma thokaṃ gahetvā bahuvāre sajjhāyakaraṇam, ekapadampi visuddha meva gahetabbaṃ.

Suvinitam vinentīti “evam te nisīditabbaṃ, evam ṭhātabbaṃ, evam khāditabbaṃ, evam bhuñjitabbaṃ, pāpamittā vajjetabbā, kalyāṇamittā sevitaṭṭhā”ti evam ācāraṃ sikkhāpentī¹ vinentī. **Suggahitam gāhāpentī**ti yathā suggahitaṃ gaṇhāti, evam atthañca byañjanañca sodhetvā payogaṃ dassetvā gaṇhāpentī. **Mittāmaccesu paṭiyādentī**ti “ayaṃ amhākaṃ antevāsiko byatto bahussuto mayā samasamo, etaṃ sallakkheyyāthā”ti evam guṇam kathetvā mittāmaccesu paṭiṭṭhapentī.

Disāsu parittāṇam karontīti sippasikkhāpanenevassa sabbadisāsu rakkham karonti. Uggahitasippo hi yaṃ yaṃ disaṃ gantvā sippaṃ dasseti, tattha tatthassa lābhasakkāro uppajjati, so ācariyena kato nāma hoti, guṇam kathentopissa mahājano ācariyapāde dhovitvā

---

1. Sikkhāpentā (Sī)

vasita-antevāsiko vata ayanti paṭhamam ācariyasseva guṇam kathenti, brahmalokappa māṇopissa lābho uppajjamāno ācariyasantakova hoti. Apica yaṁ vijjam pariappitvā gacchantam aṭaviyam corā na passanti, amanussā vā dīghajāti-ādayo vā na viheṭhenti, tam sikkhāpentāpi disāsu parittāṇam karonti. Yaṁ vā so disam gato hoti, tato kaṅkham uppādetvā attano santikam āgatamanusse “etissam disāyam amhākam antevāsiko vasati, tassa ca mayhañca imasmim sippe nānākaraṇam natthi, gacchatha tameva pucchathā”ti evam antevāsikam paggaṇhantāpi tassa tattha lābhasakkārappattiyā parittāṇam karonti nāma, patiṭṭham karontīti attho. Sesamettha purimanayeneva yojetabbam.

269. Tatiyadisāvāre **sammānanāyāti** devamāte tissamātetī evam sambhāvitakathā kathanena. **Anavamānanāyāti** yathā dāsakammakarādayo pothetvā viheṭhetvā kathenti, evam hīletvā vimānetvā akathanena. **Anaticariyāyāti** tam atikkamitvā bahi aññāya itthiyā saddhim paricaranto tam aticarati nāma, tathā akaraṇena. **Issariyavossaggenāti** itthiyo hi mahālatāsadisampi¹ ābharaṇam labhitvā bhattam vicāretum alabhamānā kujjhanti, kaṭacchum hatthe ṭhapetvā tava ruciyā karohīti bhattagehe vissatṭhe sabbam issariyam vissatṭham nāma hoti, evam karaṇenāti attho. **Alaṅkāranuppādānenāti** attano vibhavānurūpena alaṅkāradānena. **Susamvihitakammantāti** yāgubhattapacanakālādīni anatikkamitvā tassa tassa sādhuṇam karaṇena suṭṭhu samvihitakammantā. **Saṅgahita parijanāti** sammānanādīhi ceva paheṇakapesanādīhi² ca saṅgahitaparijanā. Idha parijano nāma sāmikassa ceva attano ca ñātijano. **Anaticārīnīti** sāmikam muñcivā aññam manasāpi na pattheti. **Sambhatanti** kasivāṇijjādīni katvā ābhatadhanam. **Dakkhā ca hotīti** yāgubhattasampādanādīsu chekā nipuṇā hoti. **Analasāti** nikkosajjā. Yathā aññā kusītā nisinnatṭhāne nisinnāva honti ṭhitatṭhāne ṭhitāva, evam ahutvā vipphāritena cittena sabbakiccāni nipphādeti. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbam.

---

1. Mahālatāpasādhanaśadisampi (Syā)

2. Paṇṇakapesanādīhi (Ka)

270. Catutthadisāvāre **avisamvādanatāyāti** yassa yassa nāmaṃ gaṇhāti, taṃ taṃ avisamvādetvā idampi amhākaṃ gehe atthi, idampi atthi, gahetvā gacchāhīti evaṃ avisamvādetvā dānena. **Aparapajā cassa paṭipūjenti** sahāyassa puttadhītaro pajā nāma, tesaṃ pana puttadhītaro ca nattupanattakā ca aparapajā nāma. Te paṭipūjenti keḷāyanti mamāyanti maṅgalakālādīsu tesaṃ maṅgalādīni karonti. Sesamidhāpi purimanayeneva veditabbaṃ.

271. **Yathābalaṃ kammantasamvidhānenāti** dahareti kātabbaṃ mahallakehi, mahallakehi vā kātabbaṃ daharehi, itthīhi kātabbaṃ purisehi, purisehi vā kātabbaṃ itthīhi akāretvā tassa tassa balānurūpeneva kammantasamvidhānena. **Bhattavetanānuppa dānenāti** ayaṃ khuddakaputto, ayaṃ ekavihārīti tassa tassa anurūpaṃ sallakkhetvā bhaddadānena ceva paribbayadānena ca. **Gilānupaṭṭhānenāti** aphāsukakāle kammaṃ akāretvā sappāyabhesajjādīni datvā paṭijagganena. **Acchariyānaṃ rasānaṃ samvibhāge nāti** accharīye madhurarase labhitvā sayameva akhādītva tesampi tato samvibhāga karaṇena. **Samaye vossaggenāti** niccasamaye¹ ca kālasamaye ca vossajjanena. **Nicca samaye** vossajjanaṃ nāma sakaladivasam kammaṃ karontā kilamanti. Tasmā yathā na kilamanti, evaṃ velaṃ ñatvā vissajjanaṃ. **Kālasamaye** vossaggo nāma chaṇanakkhatta kīḷādīsu alaṅkārabhaṇḍakhādanīyabhojanīyādīni datvā vissajjanaṃ. **Dinnādāyino**ti corikāya kiñci agahetvā sāmikehi dinnasseva ādāyino. **Sukatakammakarāti** “kiṃ etassa kammaṃ katena, na mayaṃ kiñci labhāmā”ti anujjhāyitvā tuṭṭhahadayā yathā taṃ kammaṃ sukataṃ hoti, evaṃ kārakā. **Kittivaṇṇaharāti** parisamajjhe kathāya sampattāya “ko amhākaṃ sāmikehi sadiso atthi, mayaṃ attano dāsabhāvampi na jānāma, tesaṃ sāmikabhāvampi na jānāma, evaṃ no anukampantī”ti guṇakathāhārakā. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṃ.

272. **Mettena kāyakammenāti**-ādīsu mettacittaṃ paccupaṭṭhapetvā katāni kāyakammādīni mettāni nāma vuccanti. Tattha bhikkhū nimantessāmīti

---

1. Kiccasamaye (Sī)

viḥāragamanam, dhamakaraṇam gaheṭvā udakaparissāvanam,
piṭṭhiparikamma pādaparikammādikaraṇaṇca mettam **kāyakammam** nāma.
Bhikkhū piṇḍāya pavitthe disvā “sakkaccaṃ yāguṃ detha, bhattaṃ dethā”ti-
ādivacanañceva, sādhuḥkāraṃ datvā dhammasavanam ca sakkaccaṃ
paṭisanthāraḥkaraṇādīni ca mettam **vacīkammam** nāma. “Amhākaṃ
kulūpakattherā averā hontu abyāpajjā”ti evaṃ cintanam mettam **mano
kammam** nāma. **Anāvaṭadvāratāyāti** apihitadvāratāya. Tattha sabbadvārāni
vivaritvāpi sīlavantānaṃ adāyako akārako pihitadvāroyeva. Sabbadvārāni
pana pidahitvāpi tesam dāyako kārako vivaṭadvāroyeva. Iti sīlavantesu
gehadvāraṃ āgatesu santaññeva natthīti avatvā dātabbam. Evaṃ
anāvaṭadvāratā nāma hoti.

Āmisānuppādānenāti purebhattaṃ paribhuñjitabbakaṃ āmisam nāma,
tasmā sīlavantānaṃ yāgubhattasampadānenāti attho. **Kalyāṇena manasā
anukampantīti** “sabbe sattā sukhitā hontu averā arogā abyāpajjā”ti evaṃ
hitapharaṇena. Apica upaṭṭhākānaṃ gehaṃ aññe sīlavante sabrahmacārī
gaheṭvā pavisantāpi kalyāṇena cetasā anumampanti nāma. **Sutam
pariyodāpentīti** yaṃ tesam pakatiyā sutam atthi, tassa attham kathetvā
kaṅkham vinodenti, tathattāya vā paṭipajjāpentī. Sesamidhāpi
purimanayeneva yojetabbam.

273. **Alamattoti**¹ puttadārabharaṇam katvā agāraṃ
ajjhāvasanasamattho. **Paṇḍi totī** disānamassanaṭṭhāne paṇḍito hutvā. **Sanhoti**
sukhumatthadassanena saṇhavācābhaṇa nena vā saṇho hutvā. **Paṭibhānavāti**
disānamassanaṭṭhāne paṭibhānavā hutvā. **Nivāta vuttīti** nīcavutti.
Atthaddhoti thambharahito. **Uṭṭhānakoti** uṭṭhānavīriyasampanno. **Analasoti**
nikkosajjo. **Acchinnavuttīti** niranterakaraṇavasena akhaṇḍavutti. **Medhāvīti**
ṭhānuppattiyā paññāya samannāgato.

Saṅgāhakoti catūhi saṅgahavatthūhi saṅgahakaro. **Mittakaroti**
mittagavesano. **Vadaññūti** pubbakārinā vuttavacanam jānāti. Sahāyakassa
gharam gatakāle “mayham sahāyakassa veṭhanam detha, sāṭakam detha,
manussānaṃ bhattavetanam dethā”ti vuttavacanamanussaranto tassa attano

---

1. Alamattoti (Sī, Ka)

gehaṃ āgatassa tattakam vā tato atirekam vā paṭikattāti attho. Apica sahāyakassa gharam gantvā imam nāma gaṇhissāmīti āgataṃ sahāyakam lajjāya gaṇhitum asakkontaṃ anicchāritampi tassa vācam ṇatvā yena atthena so āgato, tam nipphādento vadaññū nāma. Yena yena vā pana sahāyakassa ūnam hoti, oloketvā tam tam dentopi vadaññūyeva. **Netāti** tam tam attham dassento paññāya netā. Vividhāni kāraṇāni dassento netīti **vinetā**. Punappunam netīti **anunetā**.

Tattha tatthāti tasmim tasmim puggale. **Rathassāṇīva yāyatoti** yathā āṇiyā satiyeva ratho yāti, asati na yāti, evaṃ imesu saṅghesu satiyeva loko vattati, asati na vattati. Tena vuttam “ete kho saṅghā loke, rathassāṇīva yāyato”ti.

Na mātā puttakāraṇāti yadi mātā ete saṅgahe puttassa na kareyya, puttakāraṇa mānam vā pūjam vā na labheyya.

Saṅghā eteti upayogavacane paccattam. “Saṅgahe ete”ti vā pātho. **Samma pekkhantīti** sammā pekkhanti. **Pāsaṃsā ca bhavantīti** pasaṃsanīyā ca bhavanti.

274. Iti Bhagavā yā disā sandhāya te gahapatiputta pitā āha “disā namasse yyāsī”ti, imā tā cha disā. Yadi tvaṃ pitu vacanam karosi, imā disā namassāti dassento Siṅgālassa pucchāya thatvā desanam matthakam pāpetvā Rājagaham piṇḍāya pāvisi. Siṅgālakopi saraṇesu patiṭṭhāya cattālīsakoṭṭidhanam Buddhasāsane vikiritvā puñña kamman katvā saggaparāyaṇo ahosi. Imasmim ca pana sutte yaṃ gihīhi kattabban¹ kamman nāma, tam akathitam natthi, **gihivinayo nāmāyaṃ suttanto**. Tasmā imam sutvā yathānusiṭṭham paṭipajjamānassa vuddhiyeva pāṭikaṅkhā, no parihānīti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Siṅgālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Yamkiñci gihikattabban (Syā, Ka)

9. Āṭānāṭiyasutta

Paṭhamabhāṇavāraṇṇanā

275. **Evam me sutanti** Āṭānāṭiyasuttam. Tatrāyamapubbapadavaṇṇanā—**catuddisaṃ rakkham** ṭhapetvāti asurasenāya nivāraṇattham Sakkassa Devānamindassa catūsu disāsu ārakkham ṭhapetvā. **Gumbam** ṭhapetvāti balagumbam ṭhapetvā. **Ovaraṇam** ṭhapetvāti catūsu disāsu ārakkhake ṭhapetvā. Evam Sakkassa devāna mindassa ārakkham susamvihitam katvā Āṭānāṭanagare nisinnā satta Buddhhe ārabha imam parittam bandhitvā “ye Satthu dhamma-āṇam amhākañca rāja-āṇam na suṇanti, tesam idañcidañca karissāmā”ti sāvanam katvā attanopi catūsu disāsu mahatiyā ca yakkhasenāyāti-ādīhi catūhi senāhi ārakkham samvidahitvā abhikkantāya rattiya -pa- ekamantam nisidimsu.

Abhikkantāya rattiyati tattha abhikkantasaddo khayasundarābhirūpa-abbhanumo danādīsu dissati. Tattha “abhikkantā bhante ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusamgho uddisatu bhante Bhagavā bhikkhūnam pātimokkham”ti¹ evamādīsu khaye dissati. “Ayaṃ imesaṃ catunnam puggalānam abhikkantataro paṇītataro cā”ti² evamādīsu sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasaṃ jālam.

Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti³—

Evamādīsu abhirūpe. “Abhikkantam bho Gotamā”ti⁴ evamādīsu abbhanumodane. Idha pana khaye. Tena abhikkantāya rattiya, parikkhīṇāya rattiya vuttam hoti.

Abhikkantavaṇṇati idha abhikkantasaddo abhirūpe. Vaṇṇasaddo pana chavithuti kulavaggakāraṇasaṇṭhānapamāṇarūpāyatanādīsu dissati. Tattha “suvaṇṇavaṇṇosi Bhagavā”ti⁵ evamādīsu chaviyam. “Kadā saññūlha pana te gahapati ime samaṇassa Gotamassa vaṇṇā”ti⁶ evamādīsu thutiyam.

---

1. Am 3. 44 piṭṭhe.

2. Am 1. 414 piṭṭhe.

3. Khu 2. 73 piṭṭhe.

4. Vi 1. 7 piṭṭhe.

5. Ma 2. 351 piṭṭhe.

6. Ma 2. 49 piṭṭhe.

“cattārome bho Gotama vaṇṇā”^{ti}¹ evamādīsu kulavagge. “Atha kena nu vaṇṇena gandha thenoti vuccatī”^{ti}² ādīsu² kāraṇe. “Mahantaṃ hatthirājavaṇṇaṃ abhinimminivā”^{ti}³ evamā dīsu saṇṭhāne. “Tayo pattassa vaṇṇā”^{ti}⁴ evamādīsu pamāṇe. “Vaṇṇo gandho raso oṇā”^{ti} evamādīsu rūpāyatane. So idha chaviyaṃ daṭṭhabbo. Tena “abhikkantavaṇṇā, abhirūpa cchavī”^{ti} vuttaṃ hoti.

Kevalakappanti ettha kevalasaddo anavasesayebhuyya-
abyāmissānatireka daḷhatthavisamīyogādi-aneekattho. Tathā hissa
“kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahma cariyaṃ”^{ti}⁵ evamādīsu anavasesatā
attho. “Kevalakappā ca Aṅgamāgadhā pahūtaṃ khāda nīyaṃ bhojanīyaṃ
ādāya abhikkamitukāmā hontī”^{ti}⁶ evamādīsu yebhuyyatā. “Kevalassa
dukkhakkhandhassa samudayo hotī”^{ti}⁷ evamādīsu abyāmissatā. “Kevalaṃ
saddhā mattakaṃ nūna ayamāyasmā”^{ti}⁸ evamādīsu anatiyekatā. “Āyasmato
bhante Anuruddhassa Bāhiko nāma saddhivihāriko kevalakappaṃ
saṃghabhedāya ṭhito”^{ti}⁹ evamādīsu daḷhatthatā. “Kevalī gusitavā
uttamapurisoti vuccatī”^{ti}¹⁰ evamādīsu visamīyogo. Idha panassa
anavasesattho adhippeto.

Kappasaddo panāyaṃ
abhisaddahanavohārakālappaññattichedanavikappalesa samantabhāvādi-
aneekattho. Tathā hissa “okappaniyametaṃ bhoto Gotamassa. Yathā taṃ
Arahato Sammāsambuddhassa”^{ti}¹¹ evamādīsu abhisaddahanamattho.
“Anujānāmi bhikkhave pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitun”^{ti}¹²
evamādīsu vohāro. “Yena sudāṃ niccakappaṃ viharāmi”^{ti}¹³ evamādīsu
kālo. “Iccāyasmā kappo”^{ti}¹⁴ evamādīsu paññatti. “Alaṅkato
kappitakesamassū”^{ti}¹⁵ evamādīsu chedanāṃ. “Kappati dvaṅgula kappo”^{ti}¹⁶
evamādīsu vikappo, “atthi kappo nipajjitun”^{ti}¹⁷ evamādīsu leso. “Kevala
kappaṃ Veḷuvanaṃ obhāsetvā”^{ti}¹⁸

1. Dī 1. 86 piṭṭhe.

4. Vi 1. 353 piṭṭhe.

7. Vi 3. 1 piṭṭhe.

10. Aṃ 3. 269 piṭṭhe.

13. Ma 2. 316 piṭṭhe.

16. Vi 4. 491 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 206 piṭṭhe.

5. Vi 1. 1 piṭṭhe.

8. Aṃ 2. 331 piṭṭhe.

11. Ma 2. 316 piṭṭhe.

14. Khu 1. 444 piṭṭhe.

17. Aṃ 3. 148 piṭṭhe.

3. Saṃ 1. 105 piṭṭhe.

6. Vi 3. 36 piṭṭhe.

9. Aṃ 1. 562 piṭṭhe.

12. Vi 4. 244 piṭṭhe.

15. Khu 2. 100 piṭṭhe.

18. Saṃ 1. 50 piṭṭhe.

evamādīsu samantabhāvo. Idha pana samantabhāvo attho adhippeto. Tasmā “kevala kappam Gijjhakūṭan”ti ettha anavasesam samantato Gijjhakūṭanti evamattho daṭṭhabbo.

Obhāsetvāti vatthamālālaṅkārasarīrasamuṭṭhitāya ābhāya pharitvā, candimā viya sūriyo viya ca ekobhāsam ekapajjotam karitvāti attho. **Ekamantaṃ nisīdimṣūti** deva tānaṃ Dasabalassa santike nisinnaṭṭhānaṃ nāma na bahu, imasmiṃ pana sutte parittagāra vavasena nisīdimṣu.

276. **Vessavaṇo**ti kiñcāpi cattāro mahārājāno āgatā, Vessavaṇo pana Dasabalassa vissāsiko kathāpavattane byatto susikkhito, tasmā Vessavaṇo mahārājā Bhagavantaṃ etadavoca. **Uḷārāti** mahesakkhānubhāvasampannā. **Pāṇātipātā veramaṇiyāti** pāṇātipāte diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ ādīnaṃ dassetvā tato veramaṇiyā dhammaṃ deseti. Sesesupi eseṇa nayo. **Tattha santi uḷārā yakkhā nivāsinoti** tesu senāsanesu santi uḷārā yakkhā nibaddhavāsino. **Āṭānāṭiyanti** Āṭānāṭanagare baddhattā evaṃnāmaṃ. Kiṃ pana Bhagavato apaccakkhadhammo nāma atthīti, natthi. Atha kasmā Vessavaṇo “uggaṇhātu bhante Bhagavā”ti-ādimāha. Okāsakaraṇattham. So hi Bhagavantaṃ imaṃ parittaṃ sāvetuṃ okāsaṃ kārento evamāha. Satthu kathite imaṃ parittaṃ garu bhavissatīti āha. **Phāsuvihārāyāti** gamanaṭṭhānādīsu catūsu iriyāpathesu sukhavihārāya.

277. **Cakkhumantassāti** na vipassīyeva cakkhumā, sattapi Buddhā cakkhumanto, tasmā ekekassa Buddhassa etāni satta satta nāmāni honti. Sabbepi Buddhā cakkhumanto, sabbe sabbabhūtānukampino, sabbe nhātakilesattā¹ nhātakā. Sabbe mārasenāpamaddino, sabbe vusitavanto, sabbe vimuttā, sabbe aṅgato rasmīnaṃ nikkhantattā aṅgīrasā. Na kevalaṅca Buddhānaṃ etāneva satta nāmāni, asaṅkhyeyyāni nāmāni saguṇena Mahesinoti vuttaṃ.

Vessavaṇo pana attano pākāṭanāmasena evamāha. **Te janāti** idha khīṇāsavā janāti adhippetā. **Apisuṇāthāti** desanāsīsamattametam, amusā apisuṇā apharusā mantabhāṇinoti² attho.

1. Nihatakilesattā (Sī)

2. Mattabhāṇinoti (Sī)

Mahattāti mahantabhāvaṃ pattā. “Mahantā”tipi pāṭho, mahantāti attho. **Vītasāradā**ti nissāradā vigatalomahaṃsā.

Hitanti mettāpharaṇena hitaṃ. **Yaṃ namassantī**ti ettha yanti nipātamattaṃ. **Mahattanti** mahantaṃ. Ayameva vā pāṭho, idaṃ vuttaṃ hoti “ye cāpi loka kilesanibbā nena nibbutā yathābhūtaṃ vipassisuṃ, vijjādiguṇasampannaṃ hitaṃ devamanussānaṃ Gotamaṃ namassanti, te janā apisuṇā, tesampi namatthū”ti. Aṭṭhakathāyaṃ pana te janā apisuṇāti te Buddhā apisuṇāti evaṃ paṭhamagāthāya Buddhānaṃyeva vaṇṇo kathito, tasmā paṭhamagāthā sattannaṃ Buddhānaṃ vasena vuttā. Dutiyagāthāya “Gotamaṃ”ti desanāmukhamattametaṃ. Ayampi hi sattannaṃyeva vasena vuttāti veditabbā. Ayañhettha attho, loka paṇḍitā devamanussā yaṃ namassanti Gotamaṃ, tassa ca tato purimānaṃca Buddhānaṃ namatthūti.

278. **Yato uggacchatī**ti yato ṭhānato udeti. **Ādiccoti** aditiyā putto, vevacana mattaṃ vā etaṃ sūriyasaddassa. Mahantaṃ maṇḍalaṃ assāti **maṇḍalīmahā**. **Yassa cuggacchamānassāti** yaṃhi uggacchamāne. **Sarīvarīpi nirujjhatī**ti ratti antaradhāyati. **Yassa cuggateti** yasmaṃ uggate.

Rahadoti udakarahado. **Tatthāti** yato uggacchati sūriyo, tasmaṃ ṭhāne. **Samu ddoti** yo so rahadoti vutto, so na añño, atha kho samuddo. **Saritodakoti** visaṭodako¹, saritā nānappakārā nadiyo assa udake pavīṭṭhāti vā **saritodako**. **Evaṃ taṃ tattha jānantī**ti taṃ rahadaṃ tattha evaṃ jānanti. Kinti jānanti? Samuddo saritodakoti evaṃ jānanti.

Itoti Sineruto vā tesaṃ nisinnaṭṭhānato vā. **Janoti** ayaṃ mahājano. **Ekanāmāti** indanāmena ekanāmā. Sabbesaṃ kira tesaṃ Sakkassa devaraṇṇo nāmameva nāmama kaṃsu. **Asīti dasa eko cāti** ekanavutijanā. **Indanāmāti** indoti evaṃnāmā. **Buddhaṃ ādiccabandhunaṃ**ti kilesaniddāpagamanenāpi Buddhaṃ. Ādiccena samānagottatāyapi ādiccabandhunaṃ. **Kusalena samekkhasīti** anavajjena nipuṇena vā sabbaññutaññāṇena mahājanaṃ olokesi. **Amanussāpi taṃ vandantī**ti amanussāpi taṃ

“sabbaññutaññāṇena mahājanam olokesī”ti vatvā vandanti. **Sutaṃ netam abhiṇhasoti** etaṃ amhehi abhikkhaṇam sutaṃ. **Jinaṃ vandatha Gotamaṃ, Jinaṃ vandāma Gotamanti** amhehi puṭṭhā Jinaṃ vandāma Gotamanti vadanti.

279. **Yena petā pavuccantīti** petā nāma kālaṅkatā, te yena disābhāgena nīhariya ntūti vuccanti. **Pisuṇā piṭṭhimamsikāti** pisuṇāvācā ceva piṭṭhimamsaṃ khādantā viya parammukhā garahakā ca. Ete ca yena nīhariyantūti vuccanti, sabbepi hete dakkhiṇa dvārena nīharitvā dakkhiṇato nagarassa ḍayhantu vā chijjantu vā haññantu vāti evaṃ vuccanti. **Ito sā dakkhiṇā disāti** yena disābhāgena te petā ca pisuṇādikā ca nīhariyantūti vuccanti, ito sā dakkhiṇā disā. **Itoti** Sineruto vā tesaṃ nisinnaṭṭhānato vā. **Kumbhaṇḍā nanti** te kira devā mahodarā honti, rahassaṅgampi ca nesaṃ kumbho viya mahantaṃ hoti. Tasmā kumbhaṇḍāti vuccanti.

280. **Yattha coggacchati sūriyoti** yasmim disābhāge sūriyo atthaṃ gacchati.

281. **Yenāti** yena disābhāgena. **Mahānerūti** Mahāsineru pabbatarājā. **Sudassa notī** sovaṇṇamayattā sundaradassano. Sinerussa hi pācīnapassaṃ rajatamayaṃ, dakkhiṇa passaṃ maṇimayaṃ, pacchimapassaṃ phalikamayaṃ, uttarapassaṃ sovaṇṇamayam, taṃ manuññadassanaṃ hoti. Tasmā yena disābhāgena Sineru sudassanoti ayametthattho. **Manussā tattha jāyantīti** tattha Uttarakurumhi manussā jāyanti. **Amamāti** vatthābharaṇa pānabhojanādīsupi mamattavirahitā. **Apariggahāti** itthipariggahena apariggahā. Tesaṃ kira “ayaṃ mayhaṃ bhariyā”ti mamattaṃ na hoti, mātaraṃ vā bhaginim vā disvā chandarāgo nuppajjati.

Napi nīyanti naṅgalāti naṅgalānīpi tattha “kasikammaṃ karissāmā”ti na khettaṃ nīyanti. **Akaṭṭhapākimanti** akaṭṭhe bhūmibhāge araṇṇe sayameva jātaṃ. **Taṇḍula pphalanti** taṇḍulāva tassa phalaṃ hoti.

Tuṇḍikīre pacitvānāti ukkhaliyaṃ ākiritvā niddhumaṅgārena agginā pacitvā. Tattha kira jotikapāsāṇa¹ nāma honti. Atha kho te

---

1. Jotipāsāṇā (Sī)

tayo pāsāṇe ṭhapetvā taṃ ukkhalim āropenti. Pāsāṇehi tejo samuṭṭhahitvā taṃ pacati. **Tato bhuñjanti bhojananti** tato ukkhalito bhojanameva bhuñjanti, añño sūpo vā byañjanaṃ vā na hoti, bhuñjantānaṃ cittānukūloyevassa raso hoti. Te taṃ ṭhānaṃ sampattānaṃ dentiyeva, macchariyacittaṃ nāma na hoti. Buddhapaccekabuddhādayopi mahiddhikā tattha gantvā piṇḍapātaṃ gaṇhanti.

Gāvim ekakhuraṃ katvāti gāvim gahetvā ekakhuraṃ vāhanameva¹ katvā. Taṃ abhiruyha Vessavaṇassa paricārakā yakkhā. **Anuyanti disodisanti** tāya tāya disāya caranti. **Pasum ekakhuraṃ katvāti** ṭhapetvā gāvim avasesacatuppadaḍāṭikāṃ pasum ekakhuraṃ vāhanameva katvā disodisaṃ anuyanti.

Itthim vā vāhanaṃ katvāti yebhuyyena gabbhinim mātugāmaṃ vāhanaṃ karitvā. Tassā piṭṭhiyā nisīditvā caranti. Tassā kira piṭṭhi onamitum sahati. Itarā pana itthiyo yāne yojenti. **Purisaṃ vāhanaṃ katvāti** purise gahetvā yāne yojenti. Gaṇhantā ca sammādiṭṭhike gahetum na sakkonti. Yebhuyyena paccantimamilakkhuvāsike² gaṇhanti. Aññataro kirettha jānapado ekassa therassa samīpe nisīditvā niddāyati, thero “upāsaka ativiya niddāyasi”ti pucchi. “Ajja bhante sabbarattim Vessavaṇadāsehi kilamitomhi”ti āha.

Kumārim vāhanaṃ katvāti kumāriyo gahetvā ekakhuraṃ vāhanaṃ katvā rathe yojenti. **Kumāravāhanepi** eseva nayo. **Pacārā tassa rājinoti** tassa rañño paricārikā. **Hatthiyānaṃ assayānanti** na kevalaṃ goyānādīniyeva, hatthi-assayānādīnipi abhiruhitvā vicaranti. **Dibbaṃ yānanti** aññampi nesaṃ bahuvidhaṃ dibbayānaṃ upaṭṭhitameva hoti, etāni tāva nesaṃ upakappanayānāni. Te pana pāsāde varasayanamhi nipannāpi pīṭhasivikādīsū ca nisinnāpi vicaranti. Tena vuttaṃ “pāsādā sivikā cevā”ti. **Mahārājassa yasassinoti** evaṃ ānubhāvasampannassa yasassino mahārājassa etāni yānāni nibbattanti.

---

1. Ekakhuraṃ assaṃ viya vāhanameva (Syā, Ka)   2. Paccantamilakkhavāsike (Sī)

Tassa ca nagarā ahu, antalikkhe sumāpitāti tassa rañño ākāse suṭṭhu māpitā ete Āṭānāṭadikā nagarā ahesum, nagarāni bhaviṃsūti attho. Ekañhissa nagaram Āṭānāṭā nāma āsi, ekaṃ Kusināṭā nāma, ekaṃ Parakusināṭā nāma, ekaṃ Nāṭasūriyā nāma, ekaṃ Parakusiṭanāṭā nāma.

Uttarena kasivantoti tasmiṃ ṭhatvā ujum uttaradisāya Kasivanto nāma aññaṃ nagaram. **Janoghamaparena cāti** etassa aparabhāge Janogham nāma aññaṃ nagaram. **Navanavatiyoti** aññaṃpi Navanavatiyo nāma ekaṃ nagaram. Aparam Ambara-ambaravatiyo nāma. **Āḷakamandāti** aparampi Āḷakamandā nāma rājadhānī.

Tasmā Kuvero mahārājāti ayaṃ kira anuppanne Buddhhe Kuvero nāma brāhmaṇo hutvā ucchuvappaṃ kāretvā satta yantāni yojesi. Ekissāya yantasālāya uṭṭhitam āyaṃ āgatāgatassa mahājanassa datvā puññaṃ akāsi. Avasesasālāhi tattheva bahutaro āyo uṭṭhāsi, so tena pasīditvā avasesasālāsupi uppajjanakam gahetvā vīsati vassasahassāni dānaṃ adāsi. So kālam katvā cātumahārājikesu Kuvero nāma devaputto jāto. Apra bhāge viśaṇāya rājadhāniyā rajjam kāresi. Tato paṭṭhāya Vessavaṇoti vuccati.

Paccesanto pakāsentīti paṭi-esanto visum visum atthe upaparikkhamānā anusā samānā aññe dvādasa yakkharaṭṭhikā pakāsentī. Te kira yakkharaṭṭhikā sāsanaṃ gahetvā dvādasannaṃ yakkhadovārikānaṃ nivedenti. Yakkhadovārikā taṃ sāsanaṃ mahārājassa nivedenti. Idāni tesam yakkharaṭṭhikānaṃ nāmaṃ dassento **tatolāti**-ādimāha. Tesu kira eko Tatolā nāma, eko Tattalā nāma, eko Tatotalā nāma, eko Ojasi nāma, eko Tejasi nāma, eko Tatojasi nāma. **Sūro rājāti** eko Sūro nāma, eko Rājā nāma, eko Sūrorājā nāma, **ariṭṭho nemīti** eko Ariṭṭho nāma, eko Nemi nāma, eko Ariṭṭhanemi nāma.

Rahadopi tattha dharaṇī nāmāti tattha paneko nāmena Dharaṇī nāma udaka rahado atthi, paṇṇāsayojanā mahāpokkharaṇī atthīti vuttaṃ hoti. **Yato meghā pavassantī**ti yato pokkharaṇito udakaṃ gahetvā meghā pavassanti. **Vassā yato patāyantī**ti yato vuṭṭhiyo avattharamānā nigacchanti. Meghesu kira uṭṭhitesu tato pokkharaṇito purāṇa-udakaṃ bhassati. Upari megho uṭṭhahitvā taṃ pokkharaṇiṃ navodakena pūreti. Purāṇodakaṃ heṭṭhimariṃ hutvā nikkhamati. Paripuṇṇāya pokkharaṇiyā valāhakā vigacchanti. **Sabhāpī**ti sabhā. Tassā kira pokkharaṇiyā tīre Sālavatīyā nāma latāya parikkhitto dvādasayojaniko ratanamaṇḍapo atthi, taṃ sandhā yetam vuttaṃ.

Payirupāsantīti nisīdanti. **Tattha niccaphalā rukkhā**ti tasmim̐ ṭhāne taṃ maṇḍapaṃ parivāretvā sadā phalitā ambajambu-ādayo rukkhā niccapupphitā ca campakamālādayoti¹ dasseti. **Nānādi jagaṇāyutā**ti vividhapakkhisāṅghasamākulā. **Mayūra koṇcābhirudā**ti mayūrehi koṇcasakuṇehi ca abhirudā upagītā.

Jīvañjīvakasaddetthāti “jīva jīvā”²ti evaṃ viravantānaṃ jīvañjīvakasakuṇānaṃpi ettha saddo atthi. **Oṭṭhvacittakā**ti “uṭṭhehi citta, uṭṭhehi citta”³ti evaṃ vassamānā uṭṭhvacittakasakuṇāpi tattha vicaranti. **Kukkuṭakā**ti vanakukkuṭakā. **Kulīrakā**ti suvaṇṇakakkaṭakā. **Vaneti** padumavane. **Pokkharasātakā**ti pokkharasātakā nāma sakuṇā.

Sukasālikasaddetthāti sukānaṃca sālikānaṃca saddo ettha. **Daṇḍamāṇavakāni cāti** manussamukhasakuṇā. Te kira dvīhi hatthehi suvaṇṇadaṇḍaṃ gahetvā ekaṃ pokkharapattaṃ akkamitvā anantare pokkharapatte suvaṇṇadaṇḍaṃ nikkhipantā vicaranti. **Sobhati sabbakālaṃ sāti** sā pokkharaṇī sabbakālaṃ sobhati. **Kuveranaḷinī**ti Kuverassa naḷinī padumasarabhūtā, sā Dharaṇī nāma pokkharaṇī sadā nirantaraṃ sobhati.

282. **Yassa kassacī**ti idaṃ Vessavaṇo Āṭānāṭiyaṃ rakkhaṃ niṭṭhapetvā tassā parikammaṃ dassento āha. Tattha **suggahitā**ti atthaṃca byañjanaṃca parisodhetvā suṭṭhu uggahitā. **Samattā pariyāputā**ti padabyañjanāni

1. Campakasālādayoti (Sī)   2. Jīvaṃ jīvāti (Sī)   3. Uṭṭhehi citta, uṭṭhehi citteti (Sī)

ahāpetvā paripuṇṇaṃ uggahitā. Atthampi pālīmpi visaṃvādetvā sabbaso vā pana appaṇaṃ katvā bhaṇantassa hi parittaṃ tejavantaṃ na hoti, sabbaso paṇaṃ katvā bhaṇantasseva tejavantaṃ hoti. Lābhahetu uggahetvā bhaṇantassāpi atthaṃ na sādheti, nissaraṇapakkhe ṭhatvā mettaṃ purecārikaṃ katvā bhaṇantasseva atthāya hotīti dasseti. **Yakkhapacāro**ti yakkhaparicāraṇaṃ.

Vatthum vāti gharavatthum vā. **Vāsaṃ vāti** tattha nibaddhavāsaṃ vā. **Samitinti** samāgamaṃ. **Anāvayhanti** na āvāhayuttaṃ. **Avivayhanti** na vivāhayuttaṃ. Tena saha¹ āvāhavivāhaṃ na kareyyunti attho. **Attāhipi paripuṇṇāhīti** “kaḷārakkhi kaḷāradantā”ti evaṃ etesaṃ attabhāvaṃ upanetvā vuttāhi paripuṇṇabyañjanaṃ paribhāsāhi paribhā seyyum, yakkha-akkosehi nāma akkoseyyunti attho. **Rittampissa pattanti** bhikkhūnaṃ pattasadisameva lohapattaṃ hoti. Taṃ sīle nikkujjitaṃ yāva galavāṭakā bhassati. Atha naṃ majjhe ayokhīlena ākoṭenti.

Caṇḍāti kodhanā. **Ruddhāti** viruddhā. **Rabhasāti** karaṇuttariyā. **Neva mahā rājānaṃ ādiyaṇṭīti** vacanaṃ na gaṇhanti, āṇaṃ na karonti. **Mahārājānaṃ purisakānanti** atṭhavīsatiyakkhasenāpatīnaṃ. **Purisakānanti** yakkhasenāpatīnaṃ ye manassā² tesāṃ. **Avaruddhā nāmāti** paccāmittā verino. **Ujjhāpetabbanti** parittaṃ vatvā amanusse paṭikkamāpetuṃ asakkontena etesaṃ yakkhānaṃ ujjhāpetabbaṃ, ete jānāpetabbāti attho.

Parittaparikkammakathā

Idha pana ṭhatvā parittassa parikkammaṃ kathetabbaṃ. Paṭhamameva hi Āṇāṇāṭiyasuttaṃ na bhaṇitabbaṃ, Mettasuttaṃ Dhajaggasuttaṃ Ratanasuttanti imāni sattāhaṃ bhaṇitabbāni. Sace muñcati, sundaraṃ. No ca muñcati, Āṇāṇāṭiyasuttaṃ bhaṇitabbaṃ, taṃ bhaṇantena bhikkhūnā piṭṭhaṃ vā maṃsaṃ vā na khāditaṃ, susāne na vasitaṃ. Kasmā? Amanussā okāsaṃ labhanti. Parittakaraṇaṭṭhānaṃ haritupalittaṃ kāretvā tattha parisuddhaṃ āsanaṃ paññāpetvā nisīditaṃ.

1. Tenassa (Ka)

2. Amanussā (Sī), manussā (Ka) Ṭikā oloketabbā.

Parittakārako bhikkhu vihārato gharaṃ nentehi phalakāvudhehi parivāretvā netabbo. Abbhokāse nisīditvā na vattabbaṃ, dvāravātapānāni pidahitvā nisinnena āvudhahatthehi saṃparivāritena mettacittaṃ purecārikaṃ katvā vattabbaṃ. Paṭhamāṃ sikkhāpadāni gāhāpetvā sīle patiṭṭhitassa parittaṃ kātābbaṃ. Evampi mocetuṃ asakkontena vihāraṃ ānetvā cetiyaṅgaṇe nipajjāpetvā āsanapūjaṃ kāretvā dīpe jālāpetvā cetiyaṅgaṇaṃ sammajjitvā maṅgalakathā¹ vattabbā. Sabbasannipāto ghoṣetabbo. Vihārassa upavane jeṭṭhakarukkho nāma hoti, tattha bhikkhusaṃgho tumhākaṃ āgamaṇaṃ paṭimānetīti paṇiṭabbaṃ. Sabbasannipātaṭṭhāne anāgantuṃ nāma na labbhati. Tato amanussagahitako “tvaṃ ko nāmā”ti pucchitabbo. Nāme kathite nāmeneva ālapitabbo. Itthannāma tuyhaṃ mālāgandhādīsu patti āsanapūjāya patti piṇḍapāte patti, bhikkhusaṃghena tuyhaṃ paṇṇākārattāya mahāmaṅgalakathā vuttā, bhikkhusaṃghe gāravena etaṃ muñcāhīti mocetabbo. Sace na muñcati, devatānaṃ ārocetabbaṃ “tumhe jānātha, ayaṃ amanusso amhākaṃ vacanaṃ na karoti, mayaṃ Buddha-āṇaṃ karissāmā”ti parittaṃ kātābbaṃ. Etaṃ tāva gihīnaṃ parikammaṃ. Sace pana bhikkhu amanussena gahito hoti, āsanāni dhovitvā sabbasannipātaṃ ghoṣāpetvā gandhamālādīsu pattim datvā parittaṃ bhaṇiṭabbaṃ. Idaṃ bhikkhūnaṃ parikammaṃ.

Vikkanditabbanti sabbasannipātaṃ ghoṣāpetvā aṭṭhavīsati yakkhasenāpatayo kandiṭabbā. **Viravitabbanti** “ayaṃ yakkho gaṇhātī”ti-ādīni bhaṇantena tehi saddhiṃ kathetabbaṃ. Tattha **gaṇhātī**ti sarīre adhimuccati. **Āvisatī**ti tasseva vevacanaṃ. Atha vā laggati na apētīti vuttaṃ hoti. **Heṭhetī**ti uppannaṃ rogaṃ vaḍḍhento bādhati. **Viheṭhetī**ti tasseva vevacanaṃ. **Himsatī**ti appamaṃsalohitaṃ karonto dukkhāpeti. **Vihimsatī**ti tasseva vevacanaṃ. **Na muñcatī**ti appamādagāho² hutvā muñcituṃ na icchati, evaṃ etesaṃ viravitabbaṃ.

283. Idāni yesaṃ evaṃ viravitabbaṃ, te dassetuṃ **katamesaṃ yakkhānanti**-ādimāha. Tattha **indo somoti**-ādīni tesaṃ nāmāni. Tesu

---

1. Maṅgalagāthā (Sī)

2. Apamāragāho (Sī), saṃsumāraggāho (Syā), ādhānaggāho (?)

vessāmittoti Vessāmittapabbatavāsī eko yakkho. **Yugandharopi** Yugandharapabbatavāsīyeva. **Hiri netthi ca mandiyoti** hiri ca netti ca mandiyoti ca. **Maṇi māṇi varo dīghoti** maṇi ca māṇi ca varo ca dīgho ca. **Athoserīsako sahāti** tehi saha añño serīsako nāma. “Imesaṃ yakkhānaṃ -pa- ujjhāpetabban”ti ayaṃ yakkho imaṃ heṭṭeti viheṭṭeti na muñcatīti evaṃ etesaṃ yakkhasenāpatīnaṃ ārocetabbaṃ. Tato te bhikkhusaṃgho attano dhamma-āṇaṃ karoti, mayampi amhākaṃ yakkharāja-āṇaṃ karomāti ussukkaṃ karissanti. Evaṃ amanussānaṃ okāso na bhavissati, Buddhasāvakaṇaṃ phāsu vihāro ca bhavissatīti dassento “ayaṃ kho sā mārisa Āṭānāṭiyā rakkhā”ti-ādimāha. Taṃ sabbaṃ, tato parañca uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Āṭānāṭiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Saṅgītisutta

296. **Evam me sutanti** Saṅgītisuttaṃ. Tatrāyamapubbapadavaṇṇanā—
cārikam caramānoti nibaddhacārikam caramāno. Tadā kira Satthā
dasasahassacakkavāle ñāṇa jālaṃ pattharitvā lokaṃ volokayamāno
Pāvānagaravāsino Mallarājāno disvā ime rājāno mayhaṃ
sabbaññutaññāṇajālassa anto paññāyanti kiṃ nu khoti āvajjanto “rājāno
ekaṃ sandhāgāraṃ kāresuṃ, mayi gate maṅgalaṃ bhaṇāpessanti, ahaṃ
tesaṃ maṅgalaṃ vatvā uyyojetvā ‘bhikkhusaṃghassa dhammakathaṃ
kathehi’ ti Sāriputtaṃ vakkhāmi, Sāriputto tīhi Piṭakehi sammāsivā
cuddasapañhādhikena pañhasahassena paṭimaṇḍetvā bhikkhusaṃghassa
Saṅgītisuttaṃ nāma kathessati, suttantaṃ āvajjetvā pañca bhikkhusatāni saha
paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇissanti” ti imamatthaṃ disvā cārikam
pakkanto. Tena vuttaṃ “Malle su cārikam caramāno” ti.

Ubbhatakanavasandhāgāraṇṇanā

297. **Ubbhatakaṃ** tassa nāmaṃ, uccattā vā evaṃ vuttaṃ.
Sandhāgāranti nagaramajjhe sandhāgārasālā. **Samaṇena vāti** ettha yasmā
gharavatthupariggaha kāleyeva devatā attano vasanaṭṭhānaṃ gaṇhanti.
Tasmā devena vāti avatvā “samaṇena vā brahmaṇena vā kenaci vā
manussabhūtenā” ti vuttaṃ. **Yena Bhagavā tenupa saṅkamimsūti** Bhagavato
āgamaṇaṃ sutvā “amhehi gantvāpi na Bhagavā ānīto, dūtaṃ pesetvāpi na
pakkosāpito, sayameva pana mahābhikkhusaṃghaparivāro amhākaṃ vasana
ṭṭhānaṃ sampatto, amhehi ca sandhāgārasālā kāritā, ettha mayhaṃ
Dasabalaṃ ānetvā maṅgalaṃ bhaṇāpessāmā” ti cintetvā upasaṅkamimsu.

298. **Yena sandhāgāraṃ tenupasaṅkamimsūti** taṃ divasaṃ kira
sandhāgāre cittakammaṃ niṭṭhapetvā aṭṭakā muttamattā honti, Buddhā ca
nāma araṇṇājjhāsayaṃ araṇṇārāmā, antogāme vaseyyuṃ vā no vā. Tasmā
Bhagavato manam jānitvāva paṭijaggissāmāti cintetvā te Bhagavantam
upasaṅkamimsu. Idāni pana manam labhitvā paṭijaggitukāmā yena
sandhāgāraṃ

tenupasaṅkamimsu. **Sabbasantharinti** yathā sabbaṃ santhataṃ hoti, evaṃ. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamimsūti** ettha pana te Mallarājāno sandhāgāraṃ paṭijaggitvā nagaravīthiyopi sammajjāpetvā dhaje ussāpetvā gehadvāresu punṇaghaṭe ca kadaliyo ca ṭhapāpetvā sakalanagaraṃ dīpamālādīhi vippakiṇṇatārakaṃ viya katvā khīrapāyake dārake khīraṃ pāyyetha, dahare kumāre lahuṃ lahuṃ bhojāpetvā sayāpetha, uccā saddaṃ mā karittha, ajja ekarattim Sathā antogāme vasissati, Buddhā nāma appasadda kāmā hontīti bherim carāpetvā sayam daṇḍadīpikaṃ ādāya yena Bhagavā tenupasaṅka mimsu.

299. **Bhagavantamyeva purakkhatvāti** Bhagavantaṃ purato katvā. Tattha Bhagavā bhikkhūnañceva upāsakānañca majjhe nisinno ativiya virocati, samantapāsādiko suvaṇṇavaṇṇo abhirūpo dassaṇiyo. Purimakāyato suvaṇṇavaṇṇā rasmi utṭhahitvā asītihatthaṃ ṭhānaṃ gaṇhāti. Pacchimakāyato. Dakkhiṇahatthato. Vāmahatthato suvaṇṇavaṇṇā rasmi utṭhahitvā asītihatthaṃ ṭhānaṃ gaṇhāti. Upari kesantato paṭṭhāya sabbakesāvaṭṭehi moragīvavaṇṇā rasmi utṭhahitvā gaganatale asītihatthaṃ ṭhānaṃ gaṇhāti. Heṭṭhā pādātalehi pavāḷavaṇṇā rasmi utṭhahitvā ghanapathaviyaṃ asītihatthaṃ ṭhānaṃ gaṇhāti. Evaṃ samantā asīti hatthamattaṃ ṭhānaṃ chabbaṇṇā Buddharasmiyo vijjotamānā vipphandamānā vidhāvanti. Sabbe disābhāgā suvaṇṇacampakapupphehi vikiriyamānā viya suvaṇṇaghaṭato nikkhantasuvaṇṇarasadhārāhi siṇcamānā viya pasārita suvaṇṇapaṭaparikkhittā viya verambhavātasamuṭṭhitakimsukakaṇikārapupphacuṇṇa samākiṇṇā viya ca vippakāsanti.

Bhagavatopi asīti-
anubyañjanabyāmapabhādvattimsavaralakkhaṇasamujjalaṃ sarīraṃ samuggatatārakaṃ viya gaganatalaṃ, vikasitamiva padumavanaṃ, sabbapāli phullo viya yojanasatiko pāricchattako paṭipāṭiyā ṭhapitānaṃ dvattimsacandānaṃ dvattimsasūriyānaṃ dvattimsacakkavattirājānaṃ dvattimsadevarājānaṃ dvattimsamahābrahmānaṃ siriyā sirim abhibhavamānaṃ viya virocati. Parivāretvā nisinnā bhikkhūpi sabbeva appicchā santuṭṭhā pavivittā asamsaṭṭhā āraddhavīriyā vattāro vacanakkhamā codakā pāpagarahino sīlasampannā

samādhisampannā paññā vimutti vimuttiññānadassanasampannā. Tehi parivārito Bhagavā rattakambalaparikkhitto viya suvaṇṇakkhandho, rattapadumavanasañḍamajjhagatā viya suvaṇṇanāvā, pavāḷavedikāparikkhitto viya suvaṇṇapāsādo virocittha.

Asītimahātherāpi nam meghavaṇṇaṃ paṃsukūlaṃ pārūpitvā maṇivamma vammītā viya mahānāgā parivārayiṃsu vantarāgā bhinnakilesā vijaṭṭhitaṭṭhā chinnaba ndhanā kule vā gaṇe vā alaggā. Iti Bhagavā sayam vītārāgo vītārāgehi, vītadoso vītadosehi, vītamoho vītamohēhi, nittāṇho nittāṇhehi, nikkilesa nikkilesehi, sayam Buddho bahussutabuddhehi parivārito pattaparivāritaṃ viya kesaraṃ, kesaraparivāritā viya kaṇṇikā, aṭṭhanāgasahassaparivārito viya Chaddanto nāgarājā, naputisaṃsahassa parivārito viya Dhātaraṭṭho haṃsarājā, senāṅgaparivārito viya cakkavattirājā, marugaṇa parivārito viya Sakko devarājā, brahmagaṇaparivārito viya hārito mahābrahmā asameṇa Buddhavesena aparimāṇeṇa Buddhavilāseṇa tassaṃ parisati¹ nisinnā pāveyyake malle bahudeva rattim dhammiyā kathāya sandassetvā uyyojesi.

Ettha ca **dhammikathā** nāma sandhāgāra-anumodanappaṭisaṃyuttā pakiṇṇaka kathā veditabbā. Tadā hi Bhagavā ākāsaṅgaṇaṃ otārento viya pathavojaṃ ākaḍḍhanto viya mahājambūṃ matthake gahetvā cālento viya yojaniyamadhugaṇaṃ cakkayantena piḷetvā madhupāṇaṃ pāyamāno viya ca pāveyyakāṇaṃ mallāṇaṃ hitasukhāvahaṃ pakiṇṇakakathaṃ kathesi.

300. **Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtaṃ** yaṃ yaṃ disaṃ anuviloketi, tattha tattha tuṇhībhūtaṃ. **Anuviloketvā**ti maṃsacakkhunā dibbacakkhunāti dvīhi cakkhūhi tato tato viloketvā. Maṃsacakkhunā hi nesaṃ bahiddhā iriyāpathaṃ pariggahesi. Tattha ekabhikkhussāpi neva hatthakukkuccaṃ na pādakukkuccaṃ ahosi, na koci sīsamukhipi, na kathaṃ kathesi, na niddāyanto nisīdi. Sabbepi tīhi sikkhāhi sikkhitā nivāte padīpa sikkhā viya niccalā nisīdiṃsu. Iti nesaṃ imaṃ iriyāpathaṃ maṃsacakkhunā pariggahesi. **Ālokaṃ**

pana vaḍḍhayitvā dibbacakkhunā hadayarūpaṃ disvā abbhantaragataṃ sīlaṃ olokesi. So anekasatānaṃ bhikkhūnaṃ antokumbhiyaṃ jalamānaṃ padīpaṃ viya arahattupagaṃ sīlaṃ addasa. Āraddhavipassakā hi te bhikkhū. Iti nesaṃ sīlaṃ disvā “imepi bhikkhū mayhaṃ anucchavikā, ahampi imesaṃ anucchaviko”ti cakkhutaḥsu nimittaṃ t̥hapetvā bhikkhusaṅghaṃ oloketvā āyasmantaṃ Sāriputtaṃ āmantesi “piṭṭhi me āgilāyati”ti. Kasmā āgilāyati? Bhagavato hi chabbassāni mahāpadhānaṃ padahantassa mahantaṃ kāyadukkhaṃ ahosi. Athassa aparabhāge mahallakakāle piṭṭhivāto uppajji.

Saṅghāṭiṃ paññāpetvāti sandhāgārassa kira ekapasse te rājāno kappiya mañcakaṃ paññapesuṃ “appeva nāma Satthā nipajjeyyā”ti. Satthāpi caḥūhi iriyāpathehi paribhuttaṃ imesaṃ mahapphalaṃ bhavissatīti tattha saṅghāṭiṃ paññāpetvā nipajji.

Bhinnanigaṇṭhavatthuvaṇṇanā

301. **Tassa kālaṅkiriyaṃ**ti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ heṭṭhā vuttameva.

302. **Āmantesi**ti bhaṇḍanādivūpasamakaraṃ svākhyātaṃ dhammaṃ desetukāmo āmantesi.

Ekakavaṇṇanā

303. **Tatthā**ti tasmim dhamme. **Saṅgāyitabbanti** samaggehi gāyitabbaṃ¹, ekava canehi aviruddhava canehi bhaṇitabbaṃ². **Na vivaditabbanti** atthe vā byañjane vā vivādo na kātabbo. **Eko dhammoti** ekakadukatikādivasena bahudhā sāmaggirasāṃ dassetukāmo paṭhamāṃ tāva “eko dhammo”ti āha. **Sabbe sattā**ti kāmabhavādīsu saññā bhavādīsu ekavokārabhavādīsu ca sabbabhavesu sabbe sattā. **Āhāraṭṭhitikā**ti āhārato t̥hiti etesanti āhāraṭṭhitikā. Iti sabbasattānaṃ t̥hiti hetu āhāro nāma eko dhammo amhākaṃ Satthārā yāthāvato ñatvā sammadakkhāto āvusoti dīpeti.

1. Saṅgāyitabbaṃ (Syā, Ka)

2. Bhavitabbaṃ (Sī)

Nanu ca evaṃ sante yaṃ vuttaṃ “asaññasattā devā ahetukā anāhārā apha ssakā”¹ti-ādi¹, taṃ vacanaṃ virujjhatīti, na virujjhati. Tesañhi jhānaṃ āhāro hoti. Evaṃ santēpi “cattārome bhikkhave āhārā bhūtānaṃ vā sattānaṃ ṭhitiyā sambhavesīnaṃ vā anuggahāya. Katame cattāro. Kabaḷikāro āhāro oḷāriko vā sukhumo vā, phasso dutiyo, manosañcetanā tatiyā, viññāṇaṃ catutthan”²ti² idampi virujjhatīti, idampi na virujjhati. Etasmiñhi sutte nippariyāyena āhāralakkhaṇāva dhammā āhārāti vuttā. Idha pana pariyāyena paccayo āhāroti vutto. Sabbadhammānañhi paccayo laddhuṃ vaṭṭati. So ca yaṃ yaṃ phalaṃ janeti, taṃ taṃ āharati nāma, tasmā āhāroti vuccati. Tenevāha “avijjampāhaṃ bhikkhave sāhāraṃ vadāmi, no anāhāraṃ. Ko ca bhikkhave avijjāya āhāro. Pañcanīvaraṇātissa vacanīyaṃ. Pañcanīvaraṇepāhaṃ bhikkhave sāhāre vadāmi, no anāhāre. Ko ca bhikkhave pañcannaṃ nīvaraṇānaṃ āhāro. Ayonisomanasikārotissa vacanīyaṃ”³ti³. Ayaṃ idha adhippeto.

Etasmiñhi paccayāhāre gahite pariyāyāhāropi nippariyāyāhāropi sabbo gahitova hoti. Tattha asaññabhāve paccayāhāro labbhati. Anuppanne hi Buddhe titthāyatane pabbajitā vāyokasiṇe parikkammaṃ katvā catutthajjhānaṃ nibbattetvā tato vuṭṭhāya dhī cittaṃ, dhibbatetaṃ⁴ cittaṃ cittassa nāma abhāvoyeva sādhu, cittañhi nissāyeva vadhabandhādipaccayaṃ dukkhaṃ uppajjati. Citte asati natthetanti khantiṃ ruciṃ uppādetvā aparihīnajjhānā kālaṅkatvā asaññabhāve nibbattanti. Yo yassa iriyāpatho manussaloke paṇihito ahosi, so tena iriyāpathena nibbattitvā pañca kappasatāni ṭhito vā nisinno vā nipanno vā hoti. ( )⁵ Evarūpānampi sattānaṃ paccayāhāro labbhati. Te hi yaṃ jhānaṃ bhāvetvā nibbattā, tadeva nesaṃ paccayo hoti. Yathā jiyāvegena khittasaro yāva jiyāvego atthi, tāva gacchati, evaṃ yāva jhānapaccayo atthi, tāva tiṭṭhanti. Tasmim̐ niṭṭhite khīṇavego saro viya patanti. Ye pana te nerayikā neva uṭṭhānaphalūpajīvī na puññaphalūpajīvīti vuttā, tesaṃ ko

---

1. Abhi 2. 434 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 253 piṭṭhe.

3. Aṃ 3. 346 piṭṭhe.

4. Dhi vatetaṃ (Syā)

5. (Ettakaṃ addhānaṃ sayito viya hoti) (Syā)

āhāroti. Tesam kammameva āhāro. Kiṃ pañca āhārā atthīti ce. Pañca, na pañcāti idaṃ na vattabbaṃ. Nanu paccayo āhāroti vuttametaṃ. Tasmā yena kammena te niraye nibbattā, tadeva tesam ʈhitipaccayattā āhāro hoti. Yaṃ sandhāya idaṃ vuttaṃ “na ca tāva kālaṃ karoti, yāva na taṃ pāpakammaṃ byantī hoti”ti¹.

Kabaḷikāraṃ āhāraṃ ārabba cettha vivādo na kātabbo. Mukhe uppanno kheḷopi hi tesam āhāraḷiccam sādheti. Kheḷopi hi niraye dukkhavedaniyo hutvā paccayo hoti, sagge sukhavedaniyo. Iti kāmabhava nippariyāyena cattāro āhārā. Rūpārūpabhavesu ʈhapetvā asaṇṇaṃ sesānaṃ tayo. Asaṇṇānaṇceva avasesānaṇca paccayāhāroti iminā āhārena “sabbe sattā āhāraʈʈhitikā”ti etaṃ paṇhaṃ kathetvā “ayaṃ kho āvuso”ti evaṃ niyyātanampi “atthi kho āvuso”ti puna uddharaṇampi akatvā “sabbe sattā saṅkhāraʈʈhitikā”ti dutiyapaṇhaṃ vissajjesi.

Kasmā pana na niyyātesī na uddharittha? Tattha tattha niyyātiyamānepi uddhariyamānepi pariyaḷpuṇitum vācetuṃ dukkhaṃ hoti, tasmā dve ekābaddhe katvā vissajjesi. Imasmimpi vissajjane heṭṭhā vuttapaccayova attano phalassa saṅkharaṇato saṅkhāroti vutto. Iti heṭṭhā āhārapaccayo kathito, idha kaṅkhārapaccayoti ayamettha heṭṭhimato viseso. “Heṭṭhā nippariyāyāhāro gahito, idha pariyaḷyāhāroti evaṃ gahite viseso pākaṇo bhavyeḷya, no ca gaṇhimsū”ti Mahāsīvatthero āha. Indriyabaddhassapi hi anindriyabaddhassapi paccayo laddhuṃ vaṭṭati. Vinā paccayena dhammo nāma natthi. Tattha anindriyabaddhassa tiṇarukkhalatādino pathavīraso āporaso ca paccayo hoti. Deve avassante hi tiṇādīni milāyanti, vassante ca pana haritāni honti. Iti tesam pathavīraso āporaso ca paccayo hoti. Indriyabaddhassa avijjā taṇhā kammaṃ āhāroti evamādayo paccayā, iti heṭṭhā paccayoyeva āhāroti kathito, idha saṅkhāroti ayamevettha viseso.

---

1. Ma 3. 205 piṭṭhe.

Ayaṃ kho āvusoti āvuso amhākaṃ Satthārā mahābodhimaṇḍe nisīditvā sayāṃ sabbaññutaññāṇena sacchikatvā ayaṃ ekadhammo desito. Tattha ekadhamme tumhehi sabbeheva saṅgāyitabbaṃ na vivaditabbaṃ.

Yathayidaṃ brahmacariyanti yathā saṅgāyamānānaṃ tumhākaṃ idaṃ sāsana¹brahmacariyaṃ addhaniyaṃ assa. Ekena hi bhikkhunā “atthi kho āvuso eko dhammo sammadakkhāto. Katamo eko dhammo. Sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Sabbe sattā saṅkhāraṭṭhitikā”ti kathite tassa kathaṃ sutvā añño kathessati. Tassapi aññoti evaṃ paramparakathāniyamena idaṃ brahmacariyaṃ ciraṃ tiṭṭhamānaṃ sadevakassa lokassa atthāya hitāya bhavissatīti ekakavasena Dhammasenāpati Sāriputtatthero sāmaggirasāṃ dassesīti.

Ekakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dukavaṇṇanā

304. Iti ekakavasena sāmaggirasāṃ dassetvā idāni dukavasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi. Tattha nāmarūpaduke **nāmanti** cattāro arūpino khandhā nibbānaṇca. Tattha cattāro khandhā nāmanaṭṭhena **nāmaṃ**. Nāmanaṭṭhenāti nāmakaraṇaṭṭhena. Yathā hi mahājanasammatattā mahāsammatassa “Mahāsammato”ti nāmaṃ ahosi, yathā mātāpitāro “ayaṃ Tisso nāma hotu, Phusso nāma hotū”ti evaṃ puttassa kittimanāmaṃ karonti, yathā vā “dhammakathiko vinayadharo”ti guṇato nāmaṃ āgacchati, na evaṃ vedanādīnaṃ. Vedanādayo hi mahāpathavī-ādayo viya attano nāmaṃ karontāva uppajjanti. Tesu uppannesu tesaṃ nāmaṃ uppannameva hoti. Na hi vedanaṃ uppannaṃ “tvaṃ vedanā nāma hohī”ti, koci bhaṇāti, na cassā yena kenaci kāraṇena nāmaggaḥaṇakiccaṃ atthi, yathā pathaviyā uppannāya “tvaṃ pathavī nāma hohī”ti nāmaggaḥaṇakiccaṃ natthi, cakkavāḷasinerumhi candimasūriyanakkhattesu uppannesu “tvaṃ cakkavāḷaṃ nāma, tvaṃ nakkhattaṃ nāma hohī”ti nāmaggaḥaṇakiccaṃ natthi, nāmaṃ uppannameva hoti, opapātikā paññatti nipatati, evaṃ vedanāya uppannāya “tvaṃ vedanā nāma hohī”ti nāmaggaḥaṇakiccaṃ natthi, tāya uppannāya

vedanāti nāmaṃ uppannameva hoti. Saññādīsupi eseva nayo. Atūtepi hi vedanā vedanāyeve. Saññā. Saṅkhārā. Viññāṇaṃ viññāṇameva. Anāgatepi. Paccuppannepi. nibbānaṃ pana sadāpi nibbānamevāti. Nāmanaṭṭhena nāmaṃ. Nāmanaṭṭhenāpi cettha cattāro khandhā nāmaṃ. Te hi ārammaṇābhimukhaṃ namanti. Nāmanaṭṭhena sabbampi nāmaṃ. Cattāro hi khandhā ārammaṇe aññamaññaṃ nāmenti, nibbānaṃ ārammaṇā dhipatipaccayatāya attani anavajjadhamme nāmeti.

Rūpanti cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ, taṃ sabbampi ruppanaṭṭhena **rūpaṃ**. Tassa vitthārakathā Visuddhimagge vuttanayeneva veditabbā.

Avijjāti dukkhādīsū aññāṇaṃ. Ayampi vitthārato Visuddhimagge kathitāyeve. **Bhavataṇhāti** bhavapattanaṃ. Yathāha “tattha katamā bhavataṇhā. Yo bhavesu bhavacchando”ti-ādi¹.

Bhavadiṭṭhīti bhavo vuccati sassataṃ, sassatavasena uppajjanakadiṭṭhi. Sā “tattha katamā bhavadiṭṭhi. “Bhavissati attā ca loko cā’ti yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigatan”ti-ādinā¹ nayena abhidhamme vitthāritā. **Vibhavadiṭṭhīti** vibhavo vuccati ucchedaṃ, uccheda vasena uppajjanakadiṭṭhi. Sāpi “tattha katamā vibhavadiṭṭhi. ‘Na bhavissati attā ca loko cā’ti. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigatan”ti-ādinā¹ nayena tattheva vitthāritā.

Ahirikanti “yaṃ na hirīyati hirīyitabbenā”ti¹ evaṃ vitthāritā nillajjatā. **Anotta ppanti** “yaṃ na ottappati ottappitabbenā”ti¹ evaṃ vitthārito abhāyanaka-ākāro.

Hirī ca ottappañcāti “yaṃ hirīyati hirīyitabbena, ottappati ottappitabbenā”ti² evaṃ vitthāritāni hiri-ottappāni. Api cettha ajjhattasamuṭṭhānā **hirī**, bahiddhāsamū ṭṭhānaṃ **ottappaṃ**. Attādhipateyyā hirī, lokādhipateyyaṃ ottappaṃ. Lajjāsabhāva saṇṭhitā hirī, bhayasabhāvasaṇṭhitaṃ ottappaṃ. Vitthārakathā panettha sabbākārena Visuddhimagge vuttā.

1. Abhi 1. 257 piṭṭhe.

2. Abhi 1. 258 piṭṭhe.

Dovacassatāti dukkhaṃ vaco etasmim vippaṭikūlagāhimhi vipaccanikasāte anādare puggaleti dubbaco, tassa kammaṃ dovacassaṃ, tassa bhāvo **dovacassatā**. Vitthārato panesā “tattha katamā dovacassatā. Sahadhammike vuccamāne dovaca ssāyan”^{ti}¹ abhidhamme āgatā. Sā atthato saṅkhārakkhandho hoti. “Catunnañca khandhānaṃ etenākārena pavattānaṃ etaṃ adhivacanan”^{ti} vadanti. **Pāpamittatā**ti pāpā assaddhādayo puggalā etassa mittatī pāpamitto, tassa bhāvo pāpamittatā. Vitthārato panesā “tattha katamā pāpamittatā, ye te puggalā assaddhā dussilā appassutā maccharino duppaññā. Yā tesaṃ sevanā nisevanā saṃsevanā bhajanā saṃbhajanā bhatti saṃbhatti taṃsampaṇkatā”^{ti}¹ evaṃ āgatā. Sāpi atthato dovacassatā viya daṭṭhabbā.

Sovacassatā ca **kalyāṇamittatā** ca vuttappaṭipakkhanayena veditabbā. Ubhopi panetā idha lokiya lokuttaramissakā kathitā.

Āpattikusalatāti “pañcapi āpattikkhandhā āpattiyo, sattapi āpattikkhandhā āpattiyo. Yā tesaṃ āpattīnaṃ āpattikusalatā paññā pajānanā”^{ti}¹ evaṃ vutto āpattikusalabhāvo.

Āpattivuṭṭhānakusalatāti “yā tāhi āpattīhi vuṭṭhānakusalatā paññā pajānanā”^{ti}¹ evaṃ vuttā saha kammavācāya āpattīhi vuṭṭhānaparicchedajānanā paññā.

Samāpattikusalatāti “atthi savitakkasavicārā samāpatti, atthi avitakkavicāramattā samāpatti, atthi avitakka-avicārā samāpatti. Yā tesaṃ samāpattīnaṃ kusalatā paññā pajānanā”^{ti}² evaṃ vuttā saha parikammena appanāparicchedajānanā paññā. **Samāpatti vuṭṭhānakusalatā**ti “yā tāhi samāpattīhi vuṭṭhānakusalatā paññā pajānanā”^{ti}² evaṃ vuttā yathāparicchinna samaya vaseneva samāpattito vuṭṭhānasamatthā “ettakaṃ gate sūriye uṭṭhahissāmi”^{ti} vuṭṭhānakālaparicchedakā paññā.

Dhātukusalatāti “aṭṭhārasa dhātuyo cakkhudhātu -pa-manoviññāṇadhātu. Yā tesaṃ dhātūnaṃ kusalatā paññā pajānanā”^{ti}² evaṃ vuttā.

---

1. Abhi 1. 258 piṭṭhe.

2. Abhi 1. 259 piṭṭhe.

aṭṭhārasannaṃ dhātūnaṃ sabhāvaparicchedakā
savanadhāraṇasammasanapaṭivedha paññā. **Manasikārakusalatāti** “yā tāsāṃ
dhātūnaṃ manasikārakusalatā paññā pajāna nā”¹ evaṃ vuttā tāsāmyeva
dhātūnaṃ sammasanapaṭivedhapaccavekkhaṇapaññā.

Āyatanakusalatāti “dvādasāyatanāni cakkhāyatanāni -pa-
dhammāyatanāni. Yā tesāṃ āyatanānaṃ āyatanakusalatā paññā pajānanā”¹
evaṃ vuttā dvādasannaṃ āyatanānaṃ uggaha manasikārapajānanā paññā.
Apica dhātukusalatāpi uggahamaṇa
sikārasavanasammasanapaṭivedhapaccavekkhaṇesu vattati
manasikārakusalatāpi āyatana kusalatāpi. Ayaṃ panettha viseso, savana-
uggahapaccavekkhaṇā lokiyā, paṭivedho lokuttaro, sammasanamanasikārā
lokiyalokuttaramissakā. **Paṭiccasamuppādakusalatāti** “avijjāpaccayā
saṅkhārā -pa- samudayo hotīti yā tattha paññā pajānanā”¹ evaṃ vuttā
dvādasannaṃ paccayākārānaṃ uggahādivasena pavattā paññā.

Ṭhānakusalatāti “ye ye dhammā yesāṃ yesāṃ dhammānaṃ
hetupaccayā uppādāya taṃ taṃ ṭhānanti yā tattha paññā pajānanā”² evaṃ
vuttā “cakkhuṃ vatthuṃ katvā rūpaṃ ārammaṇaṃ katvā uppannassa
cakkhuvīññāṇassa³ cakkhurūpaṃ⁴ ṭhānañceva kāraṇaṇcā”¹ evaṃ
ṭhānaparicchindanasamatthā paññā. **Aṭṭhānakusalatāti** “ye ye dhammā
yesāṃ yesāṃ dhammānaṃ na hetū na paccayā uppādāya taṃ taṃ aṭṭhānanti
yā tattha paññā pajānanā”⁵ evaṃ vuttā “cakkhuṃ vatthuṃ katvā rūpaṃ
ārammaṇaṃ katvā sotaviññāṇādīni nuppajjanti, tasmā tesāṃ cakkhurūpaṃ⁴
na ṭhānaṃ na kāraṇaṇ”¹ evaṃ aṭṭhānaparicchindanasamatthāpaññā. Apica
etasmim̐ duke “kittāvatā pana bhante ṭhānāṭhānakusalo bhikkhūti alaṃ
vacanāyāti. Idhānanda bhikkhu aṭṭhāna metaṃ anavakāso, yaṃ
diṭṭhisampanno puggalo kañci saṅkhāraṃ niccato upagaccheyya, netāṃ
ṭhānaṃ vijjatīti pajānāti. Ṭhanañca kho etaṃ vijjati, yaṃ puthujjana kañci
saṅkhāraṃ niccato upagaccheyyā”⁶ imināpi suttana attho veditabbo.

1. Abhi 1. 259 piṭṭhe.

3. Cakkhuvīññāṇakāyassa (Ka)

5. Abhi 1. 260 piṭṭhe.

2. Abhi 1. 260 piṭṭhe.

4. Cakkhupasādo (Abhi-Ṭṭha 1. 424)

6. Ma 3. 109 piṭṭhe.

Ajjavanti gomuttavaṅkatā candavaṅkatā naṅgalakoṭivaṅkatāti tayo anajjavā. Ekacco hi bhikkhu paṭhamavaye ekavīsatiyā anesanāsu chasu ca agocaresu carati, majjhimapacchimavayesu lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti, ayaṃ gomuttavaṅkatā nāma. Eko paṭhamavayepi pacchimavayepi catupārisuddhisīlaṃ pūreti, lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti, majjhimavaye purimasadiso, ayaṃ candavaṅkatā nāma. Eko paṭhama vayepi majjhimavayepi catupārisuddhisīlaṃ pūreti, lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti, pacchimavaye purimasadiso, ayaṃ naṅgalakoṭivaṅkatā nāma. Eko sabbametaṃ vaṅkataṃ pahāya tīsupi vayesu pesalo lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti. Tassa yo so ujubhāvo, idaṃ ajjavāṃ nāma. Abhidhammepi vuttaṃ “tattha katamo ajjavo. Yā ajjavatā¹ ajimhatā avaṅkatā akuṭilatā, ayaṃ vuccati ajjavo”ti². **Lajjavanti** “tattha katamo lajjavo. Yo hiriyati hiriyitabbena hiriyati pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā. Ayaṃ vuccati lajjavo”ti evaṃ vutto lajjibhāvo.

Khantīti “tattha katamā khanti. Yā khanti khamanatā adhivāsanatā acaṇḍikkam anassuro po attamanatā cittassā”ti² evaṃ vuttā adhivāsanakhanti. **Soraccanti** “tattha katamaṃ soraccaṃ. Yo kāyiko avītikkamo, vācasiko avītikkamo, yāyikavācasiko avītikkamo. Idaṃ vuccati soraccaṃ. Sabbopi sīlasaṃvaro soraccan”ti² evaṃ vutto suratabhāvo.

Sākhalyanti “tattha katamaṃ sākhalayaṃ. Yā sā vācā aṇḍakā kakkasā parakaṭukā parābhisaṃjanī kodhasāmantā asamādhisaṃvattanikā, tathārūpiṃ vācaṃ pahāya yā sā vācā neḷā kaṇṇasukhā pemaṇiyā hadayaṅgamā porī bahujanakantā bahujanamanāpā, tathārūpiṃ vācaṃ bhāsītā hoti. Yā tattha saṇhāvācatā sakhilavācatā apharusavācatā. Idaṃ vuccati sākhalayan”ti² evaṃ vutto sammodakamudukabhāvo. **Paṭisanthāro**ti ayaṃ lokasannivāso āmisena dhammena cāti dvīhi chiddo, tassa taṃ chiddaṃ yathā na paññāyati, evaṃ pīṭhassa viya paccattharaṇena āmisena dhammena ca paṭisantharaṇaṃ. abhidhammepi vuttaṃ “tattha katamo

---

1. Yā ujutā ujukatā (Abhi 1. 24), appicchatā (Ka) Sī-Syā-potthakesu natthi.

2. Abhi 1. 260 piṭṭhe.

paṭisanthāro. Āmisapaṭisanthāro ca dhammapaṭisanthāro ca. Idhekacco paṭisanthārako hoti āmisapaṭisanthārena vā dhammapaṭisanthārena vā. Ayam vuccati paṭisanthāro”ti¹. Ettha ca āmisena saṅgaho āmisapaṭisanthāro nāma. Taṃ karontena mātāpitūnaṃ bhikkhugatikassa veyyāvaccakarassa rañño corānañca aggaṃ aggahetvāpi dātuṃ vaṭṭati. Āmasitvā dinne hi rājāno ca corā ca anattampi karonti jīvitakkhayampi pāpenti, anāmasitvā dinne attamanā honti. Coranāgavatthu-ādīni cettha vatthūni kathetabbāni. Tāni samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya² vitthāritāni. Sakkaccaṃ uddesadānaṃ pālivaṇṇanā dhammakathākathananti evaṃ dhammena saṅgaho dhammapaṭisanthāro nāma.

Avihimsāti karuṇāpi karuṇāpubbabhāgopi. Vuttampi cetam “tattha katamā avihimsā. Yā sattesu karuṇā karuṇāyanā karuṇāyitattaṃ karuṇācetovimutti, ayam vuccati avihimsā”ti. **Soceyyanti** mettāya ca mettāpubbabhāgassa ca vasena sucibhāvo. Vuttampi cetam “tattha katamaṃ soceyyaṃ. Yā sattesu metti mettāyanā mettāyitattaṃ mettācetovimutti, idaṃ vuccati soceyyaṃ”ti.

Muṭṭhassaccanti sativippavāso, yathāha “tattha katamaṃ muṭṭhassaccaṃ. Yā asati ananussati appaṭissati assaraṇatā adhāraṇatā pilāpanatā sammussanatā, idaṃ vuccati muṭṭhassaccaṃ”³. **Asampajaññanti** “tattha katamaṃ asampajaññaṃ, yaṃ aññāṇaṃ adassanaṃ avijjālaṅgī moho akusalamūlan”ti³ evaṃ vuttā avijjāyeva. **Sati** satiyeva. **Sampajaññaṃ** ñāṇaṃ.

Indriyesu aguttadvāratāti “tattha katamā indriyesu aguttadvāratā. Idhekacco cakkhunā rūpaṃ disvā nimittaggāhī hoti”ti⁴ ādinā nayena vitthārito indriyasamvara bhedo. **Bhojane amattaññutā**ti “tattha katamā bhojane amattaññutā. Idhekacco appaṭisaṅkhā ayoniso āhāraṃ āhāreti davāya madāya maṇḍanāya vibhūsanāya. Yā tattha asantuṭṭhitā amattaññutā appaṭisaṅkhā bhojane”ti evaṃ āgato bhojane amattaññubhāvo. Anantaraduko vuttappaṭipakkhanayena veditabbo.

1. Abhi 1. 260 piṭṭhe.

3. Abhi 1. 262 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 2. 68 piṭṭhe.

4. Abhi 1. 261 piṭṭhe.

Paṭisaṅkhānabalanti “tattha katamaṃ paṭisaṅkhānabalaṃ. Yā paññā pajānanā”ti evaṃ vitthāritaṃ appaṭisaṅkhāya akampanaññaṃ.

Bhāvanābalanti bhāventassa uppannaṃ balaṃ. Atthato vīriyasambojjhaṅgasīsena tattha bojjhaṅgā honti. Vuttampi cetam “tattha katamaṃ bhāvanābalaṃ. Yā kusalānaṃ dhammānaṃ āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, idaṃ vuccati bhāvanābalaṃ. Sattabojjhaṅgā bhāvanābalan”ti.

Satibalanti assatiyā akampanavasena satiyeva. **Samādhibalanti** uddhacce akampanavasena samādhiyeva. **Samatho** samādhi. **Vipassanā** paññā. Samathova taṃ ākāraṃ gahetvā puna pavattetabbassa samathassa nimittavasena **samathanimittam**. **Paggāhanimittepi** eseva nayo. **Paggāho** vīriyam. **Avikkhepo** ekaggatā. Imehi pana sati ca sampajāññaṃ paṭisaṅkhānabalaṃca bhāvanābalaṃca satibalaṃca samādhibalaṃca samatho ca vipassanā ca samathanimittaṃca paggāhanimittaṃca paggāho ca avikkhepo cāti chahi dukehi parato sīladiṭṭhisampadādukena ca lokiya lokuttaramissakā dhammā kathitā.

Sīlavipattīti “tattha katamā sīlavipatti. Kāyiko vītikkamo -pa-. Sabbampi dussīlyam sīlavipattī”ti evaṃ vutto sīlavināsako asaṃvaro. **Diṭṭhivipattīti** “tattha katamā diṭṭhivipatti. Natthi dinnam natthi yiṭṭhan”ti evaṃ āgatā sammādiṭṭhivināsikā micchā diṭṭhi.

Sīlasampadāti “tattha katamā sīlasampadā. Kāyiko avītikkamo”ti evaṃ pubbe vuttasoraccameva sīlassa sampādanato paripūraṇato “sīlasampadā”ti vuttaṃ. Ettha ca “sabbopi sīlasaṃvaro sīlasampadā”ti idaṃ mānasikapariyādānattham vuttaṃ. **Diṭṭhi sampadāti** “tattha katamā diṭṭhisampadā. Atthi dinnam atthi yiṭṭham -pa- sacchikatvā pavedentīti yā evarūpā paññā pajānanā”ti evaṃ āgataṃ diṭṭhipāripūribhūtaṃ ñāṇam.

Sīlavisuddhīti visuddhiṃ pāpetum samattham sīlam. Abhidhamme panāyam “tattha katamā sīlavisuddhi. Kāyiko avītikkamo vācasiko avītikkamo kāyikavācasiko avītikkamo, ayaṃ vuccati sīlavisuddhī”ti evaṃ vibhattā. **Diṭṭhivisuddhīti** visuddhiṃ pāpetum samattham dassanam. Abhidhamme panāyam “tattha katamā diṭṭhivisuddhi. Kammassakataññaṃ saccānulomikaññaṃ maggasaṃgissaññaṃ phalasamaṅgissa ñāṇan”ti evaṃ vuttā. Ettha ca tividham duccharitaṃ

attanā katampi parena katampi sakaṃ nāma¹ na hoti atthabhañjanato. Sucaritaṃ sakaṃ nāma¹ atthajananatoti evaṃ jānanaṃ kammassakataññaṃ nāma. Tasmim̐ thatvā bahum̐ vaṭṭagāmikammaṃ āyūhitvā sukhato sukheveva arahattaṃ pattā gaṇanapathaṃ vītivattā. **Vipassanāññaṃ** pana vacīsaccañca anulometi, paramatthasaccañca na vilometīti saccānulomikaṃ ñāṇanti vuttaṃ.

“Diṭṭhivisuddhi kho pana yathādiṭṭhissa ca padhānaṃ”ti ettha **diṭṭhivisuddhi**ti ñāṇadassanaṃ kathitaṃ. **Yathādiṭṭhissa ca padhānanti** taṃsampayuttameva vīriyaṃ. Apica purimapadena catumaggaññaṃ. Pacchimapadena taṃsampayuttaṃ vīriyaṃ. **Abhidhamme** pana “diṭṭhivisuddhi kho panāti yā pañña pajānaṃ amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Yathādiṭṭhissa ca padhānanti yo cetasiko vīriyārambho sammāvāyāmo”ti evaṃ ayaṃ duko vibhatto.

“Saṃvego ca saṃvejanīyesu ṭhānesū”ti ettha **“saṃvegoti** jātibhayaṃ jarābhayaṃ byādhibhayaṃ maraṇabhayaṃ”ti evaṃ jāti-ādīni bhayato dassanaññaṃ. Saṃvejanīyaṃ ṭhānanti jātijarābyadhimaraṇaṃ. Etāni hi cattāri jāti dukkhā jarā dukkhā byādhi dukkho maraṇaṃ dukkhanti evaṃ saṃveguppattikāraṇattā **saṃvejanīyaṃ ṭhānanti** vuttāni. **Saṃviggassa ca yoniso padhānanti** evaṃ saṃvegajātassa upāyapadhānaṃ. “Idha bhikkhu anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya chandaṃ janeti”ti evaṃ āgataṃ vīriyassetam̐ adhivacanaṃ.

Asantutṭhitā ca kusalesu dhammesūti yā kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya asantutṭhassa bhīyyokamyatā, tāya hi samaṅgībhūto puggalo sīlaṃ pūretvā jhānaṃ uppādeti. Jhānaṃ labhitvā vipassanaṃ ārabhati. Āraddhavipassako arahattaṃ agahetvā antarā vosānaṃ nāpajjati. **Appaṭivānitā ca padhānasminti** “kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya sakkaccakiriyatā sātaccakiriyatā aṭṭhitakiriyatā anolīnavuttitā anikkhitta chandatā anikkhittadhuratā āsevanā bhāvanā bahulīkamman”ti evaṃ vuttā rattindivaṃ cha koṭṭhāse katvā jāgariyānuyogavasena āraddhe padhānasmiṃ arahattaṃ apatvā anivattanatā.

Vijjāti tisso vijjā. **Vimuttī**ti dve vimuttiyo, cittassa ca adhimutti, nibbānañca. Ettha ca aṭṭha samāpattiyo nīvaraṇādīhi suṭṭhu muttattā adhimutti nāma. Nibbānaṃ sabbasaṅkhatato muttattā vimuttīti veditabbaṃ.

Khaye ñāṇanti kilesakkhayakare ariyamagge ñāṇaṃ. **Anuppādeñāṇanti** paṭisandhivasena anuppādabhūte taṃtaṃmaggavajjhakilesānaṃ vā anuppādapariyosāne uppanne ariyaphale ñāṇaṃ. Tenevāha “khaye ñāṇanti maggasaṃgissa ñāṇaṃ. Anuppāde ñāṇanti phalasamaṅgissa ñāṇaṃ”ti. **Ime kho āvusoti-**ādi ekake vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti pañcatimsāya dukānaṃ vasena therō sāmaggirasāṃ dassesīti.

Dukavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tikavaṇṇanā

305. Iti dukavasena sāmaggirasāṃ dassetvā idāni tikavasena dassetuṃ puna ārabhi. Tattha lubbhatīti **lobho**. Akusalañca taṃ mūlañca, akusalānaṃ vā mūlanti **akusalamūlaṃ**. Dussatīti **doso**. Muyhatīti **moho**. Tesāṃ paṭipakkhanayena alobhādayo veditabbā. (1-2)

Duṭṭhu caritāni, virūpāni vā caritānīti **duccaritāni**. Kāyena duccaritaṃ, kāyato vā pavattaṃ duccaritanti **kāyaduccaritaṃ**. Sesesupi eseva nayo. Suṭṭhu caritāni, sundarāni vā caritānīti **sucaritāni**. Dvepi cete tikā paṇṇattiyā vā kammaṭṭhehi vā kathetabbā. Paññattiyā tāva kāyadvāre paññattasikkhāpadassa vītikkamo **kāyaducca ritaṃ**, avītikkamo **kāyasucaritaṃ**. Vacīdvāre paññattasikkhāpadassa vītikkamo **vacīduccaritaṃ**, avītikkamo **vacīsucaritaṃ**. Ubhayattha paññattassa sikkhāpadassa vītikkamova **manoduccaritaṃ**, avītikkamo **manosucaritaṃ**. Ayaṃ paṇṇattikathā. Pāṇātipātādayo pana tisso cetanā kāyadvārepi vacīdvārepi uppannā **kāyaduccaritaṃ**. Catasso musāvādādicetanā **vacīduccaritaṃ**. Abhiijhā byāpādo micchādīṭṭhīti tayo cetanāsampayuttadhammā **manoduccaritaṃ**. Pāṇātipātādīhi viramantassa uppannā

tisso cetanāpi viratīyopi kāyasucaritaṃ. Musāvādādihi viramantassa catasso cetanāpi viratīyopi vacīsucaritaṃ. Anabhijjhā abyāpādo sammādiṭṭhīti tayo cetanāsampayutta dhammā manosucaritanti ayaṃ kammaṭṭhakaṭṭhā. (3-4)

Kāmapaṭisaṃyutto vitakko **kāmavitakko**. Byāpādapāṭisaṃyutto vitakko **byāpāda vitakko**. Vihimsāpaṭisaṃyutto vitakko **vihimsāvitakko**. Tesu dve sattesupi saṅkhāre supi uppajjanti. Kāmavitakko hi piye manāpe satte vā saṅkhāre vā vitakkentassa uppajjati. Byāpādavitaṅko appiye amanāpe satte vā saṅkhāre vā kujjhitvā olokanakālato paṭṭhāya yāva vināsanā uppajjati. Vihimsāvitakko saṅkhāresu nuppajjati. Saṅkhāro¹ hi dukkhāpetabbo nāma natthi. Ime sattā haññantu vā ucchijjantu vā vinassantu vā mā vā ahesunti cintanakāle pana sattesu uppajjati. (5)

Nekkhammapaṭisaṃyutto vitakko **nekkhammavitakko**. So asubhapubbabhāge kāmāvacaro hoti. Asubhajjhāne rūpāvacaro. Taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā uppanna maggaphalakāle lokuttaro. Abyāpādapāṭisaṃyutto vitakko **abyāpādavitaṅko**. So mettā pubbabhāge kāmāvacaro hoti. Mettājhāne rūpāvacaro. Taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā uppannamaggaphalakāle lokuttaro. Avihimsāpaṭisaṃyutto vitakko **avihimsāvitakko**. So karuṇāpubbabhāge kāmāvacaro. Karuṇājhāne rūpāvacaro. Taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā uppannamaggaphalakāle lokuttaro. Yadā alobho sīsaṃ hoti, tadā itare dve tadanvāyikā bhavanti. Yadā mettā sīsaṃ hoti, tadā itare dve tadanvāyikā bhavanti. Yadā karuṇā sīsaṃ hoti, tadā itare dve tadanvāyikā bhavanti. Kāmasaṅkappādayo vuttanayeneva veditaṃ. Desanāmetameva hetuṃ. Atthato pana kāmavitakkādīnaṃ kāmasaṅkappā dīnaṃ nānākaraṇaṃ natthi. (6-8)

Kāmapaṭisaṃyuttā saññā **kāmasaññā**. Byāpādapāṭisaṃyuttā saññā **byāpāda saññā**. Vihimsāpaṭisaṃyuttā saññā **vihimsāsaññā**. Tāsaṃpi

---

1. Saṅkhāresu (Ka)

kāmavitakkādīnaṃ viya uppajjanākāro veditabbo. Taṃsampayuttāyeva hi etā. **Nekkha mmasaññādayopi** nekkhammavitakkādisampayuttāyeva. Tasmā tāsampi tatheva kāmā vacarādibhāvo veditabbo. (9-10)

Kāmadhātu-ādīsu “kāmapaṭisaṃyutto takko vitakko micchāsaṅkappo. Ayaṃ vuccati kāmadhātu. Sabbepi akusalā dhammā kāmadhātū”ti ayaṃ **kāmadhātu**. “Byāpādapaṭisaṃyutto takko vitakko micchāsaṅkappo. Ayaṃ vuccati byāpādadhātu. Dasasu āghātavatthūsu cittassa āghāto paṭighāto anattamanatā cittassā”ti ayaṃ **byāpāda dhātu**. “Vihimsāpaṭisaṃyutto takko vitakko micchāsaṅkappo. Ayaṃ vuccati vihiṃsā dhātu. Idhekacco paṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā rajjuyā vā aññatara ṇñatarena vā satte viheṭṭeti”ti ayaṃ **vihiṃsādhātu**. Tattha dve kathā sabbasaṅgāhikā ca asambhinnā ca. Tattha kāmadhātuyā gahitāya itarā dve gahitāva honti, tato pana nīharitvā ayaṃ byāpādadhātu ayaṃ vihiṃsādhātūti dassetīti ayaṃ sabbasaṅgāhikakathā nāma. Kāmadhātuṃ kathento pana Bhagavā byāpādadhātuṃ byāpādadhātuṭṭhāne, vihiṃsādhātuṃ vihiṃsādhātuṭṭhāne ṭhapetvā avasesaṃ kāmadhātu nāmāti kathesīti ayaṃ asambhinnakathā nāma. (11)

Nekkhammadhātu-ādīsu “nekkhammapaṭisaṃyutto takko vitakko sammā saṅkappo. Ayaṃ vuccati nekkhammadhātu. Sabbepi kusalā dhammā nekkhamma dhātū”ti ayaṃ **nekkhammadhātu**. Abyāpādapaṭisaṃyutto takko -pa-. Ayaṃ vuccati abyāpādadhātu. Yā sattesu metti -pa- mettācetovimuttī”ti ayaṃ **abyāpādadhātu**. “Avihimsāpaṭisaṃyutto takko -pa-. Ayaṃ vuccati avihimsādhātu. Yā sattesu karuṇā -pa- karuṇācetovimuttī”ti ayaṃ **avihiṃsādhātu**. Idhāpi vuttanayeneva dve kathā veditabbā. (12)

Aparāpi tisso dhātuyoti aññāpi suññatattṭhena tisso dhātuyo. Tāsu “tattha katamā kāmadhātu. Heṭṭhato Avīcinirayaṃ pariyaṇtaṃ karitvā”ti evaṃ vitthārito kāmabhavo **kāmadhātu** nāma. “Heṭṭhato brahmalokaṃ pariyaṇtaṃ karitvā ākāśānañcāyatanupage deve pariyaṇtaṃ karitvā”ti evaṃ vitthāritā pana rūpārūpabhavā itarā dve dhātuyo. Dhātuyā āgataṭṭhānamhi hi bhavena paricchinditabbā. Bhavassa āgataṭṭhāne dhātuyā paricchinditabbā. Idha bhavena paricchedo kathito.

rūpadhātu-ādīsu rūpārūpadhātuyo rūpārūpabhavāyeva. Nirodhadhātuyā nibbānaṃ kathitaṃ. (13-14)

Hīnādīsu hīnā dhātūti dvādasa akusalacittuppādā. Avasesā tebhūmakadhammā **majjhimadhātu**. Nava lokuttaradhammā **paññādhātu**. (15)

Kāmataṇhāti pañcakāmaguṇiko rāgo. Rūpārūpabhavesu pana rāgo jhānanikanti sassatadiṭṭhisahagato rāgo bhavavasena patthanā **bhavataṇhā**. Uccchedadiṭṭhisahagato rāgo **vibhavataṇhā**. Apica ṭhapetvā pacchimam taṇhādāvayaṃ sesataṇhā kāmataṇhā nāma. Yathāha “tattha katamā bhavataṇhā. Bhavadiṭṭhisahagato rāgo sārāgo cittassa sārāgo, ayaṃ vuccati bhavataṇhā. Tattha katamā vibhavataṇhā. Uccchedadiṭṭhisahagato rāgo sārāgo cittassa sārāgo, ayaṃ vuccati vibhavataṇhā. Avasesā taṇhā kāmataṇhā”ti. Puna kāmataṇhādīsu pañcakāmaguṇiko rāgo kāmataṇhā. Rūpārūpabhavesu chandarāgo itarā dve taṇhā. Abhidhamme panetā “kāmadhātupaṭisaṃyutto -pa- arūpadhātupaṭisaṃyutto”ti evaṃ vittharita. Iminā vārena kiṃ dasseti, sabbepi tebhūmakā dhammā rajanīyaṭṭhena taṇhāvattthukāti sabbataṇhā kāmataṇhāya pariyādiyitvā tato nīharitvā itarā dve taṇhā dasseti. Rūpataṇhādīsu rūpabhava chandarāgo **rūpataṇhā**. Arūpabhava chandarāgo **arūpataṇhā**. Uccchedadiṭṭhisahagato rāgo **nirodhataṇhā**. (16-17-18)

Samyojanattike vaṭṭasmim samyojayanti bandhantīti **samyojanāni**. Sati rūpādibhede kāye diṭṭhi, vijjamānā vā kāye diṭṭhīti **sakkāyadiṭṭhi**. Vicinanto etāya kicchati, na sakkoti sannitṭhānaṃ kātunti **vicikicchā**. Sīlaṇca vataṇca parāmasatīti **sīlabbataparāmāso**. Atthato pana “rūpaṃ attato samanupassatī”ti-ādinā nayena āgatā vīsativattthukā diṭṭhi **sakkāyadiṭṭhi** nāma. “Satthari kaṅkhatī”ti-ādinā nayena āgatā aṭṭhavattthukā vimati **vicikicchā** nāma. “Idhekacco sīlena suddhi vatena suddhi sīlabbatena suddhīti sīlaṃ parāmasati, vataṃ paramasati, sīlabbatam parāmasati. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigatan”ti-ādinā nayena āgato vipariyesaggāho **sīlabbataparāmāso** nāma. (19)

Tayo āsavāti ettha cirapārivāsiyaṭṭhena vā āsavanaṭṭhena¹ vā **āsavā**. Tattha “purimā bhikkhave koṭi na paññāyati avijjāya, ito pubbe avijjā nāhosi, atha pacchā samabhavī”ti, “purimā bhikkhave koṭi na paññāyati bhavataṇhāya bhavadiṭṭhiyā, ito pubbe bhavadiṭṭhi nāhosi, atha pacchā samabhavī”ti evaṃ tāva cirapārivāsiyaṭṭhena āsavā vedītabbā. Cakkhuto rūpe savati āsavati sandati pavattati. Sotato sadde. Ghānato gandhe. Jivhāto rase. Kāyato phoṭṭhabbe. Manato dhamme savati āsavati sandati pavattatīti evaṃ āsavanaṭṭhena āsavāti vedītabbā.

Pāḷiyaṃ pana katthaci dve āsavā āgatā “diṭṭhadhammikā ca āsavā samparāyikā ca āsavā”ti, katthaci “tayome bhikkhave āsavā. Kāmāsavo bhavāsavo avijjāsavo”ti tayo. Abhidhamme teyeva diṭṭhāsavena saddhiṃ cattāro. Nibbedhikapariyāye “atthi bhikkhave āsavā nirayagāminiyā, atthi āsavā tiracchānayanigāminiyā, atthi āsavā pettivisayagāminiyā, atthi āsavā manussalokagāminiyā, atthi āsavā devalokagāminiyā”ti evaṃ pañca. Chakkanipāte āhuneyyasutte “atthi bhikkhave āsavā saṃvarā pahātabbā, atthi āsavā paṭisevanā pahātabbā, atthi āsavā parivajjanā pahātabbā, atthi āsavā adhivāsanaṃ pahātabbā, atthi āsavā vinodanā pahātabbā, atthi āsavā bhāvanā pahātabbā”ti evaṃ cha. Sabbāsavapariyāye teyeva dassanāpahātabbehi saddhiṃ satta. Imasmiṃ pana Saṅgītisutte tayo. Tattha “yo kāmesu kāmaccando”ti evaṃ vutto pañcakāmaguṇiko rāgo **kāmāsavo** nāma. “Yo bhavesu bhavaccando”ti evaṃ vutto sassatadiṭṭhisahagato rāgo, bhavavasena vā patthanā **bhavāsavo** nāma. “Dukkhe aññāṇa”ti-ādinā nayena āgatā avijjā **avijjāsavo** nāmāti. Kāmabhavādayo kāmādhātu-ādivasena vuttāyeva. (20-21)

Kāmesanādīsu “tattha katamā kāmesanā, yo kāmesu kāmaccando kāmajjho sānaṃ, ayaṃ vuccati kāmesanā”ti evaṃ vutto kāmagavesanarāgo **kāmesanā** nāma. “Tattha katamā bhavesanā, yo

---

1. Assavanaṭṭhena (Sī)

bhavesu bhavacchando bhavajjhosānaṃ, ayaṃ vuccati bhavesanā”ti evaṃ vutto bhavagavesanarāgo **bhavesanā** nāma. “Tattha katamā brahmacariyesanā, sassato lokoti vā -pa- neva hoti na nahoti Tathāgato parammaraṇāti vā, yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ vipariyesaggāho, ayaṃ vuccati brahmacariyesanā”ti evaṃ vuttā diṭṭhigatikasammatassa brahmacariyassa gavesanadiṭṭhi **brahmacariyesanā** nāma. Na kevalaṇca bhavarāga diṭṭhiyova, tadekaṭṭhaṃ kammampi esanāyeva. Vuttañhetam “tattha katamā kāmesanā. Kāmarāgo tadekaṭṭhaṃ akusalaṃ kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ, ayaṃ vuccati kāmesanā. Tattha katamā bhavesanā. Bhavarāgo tadekaṭṭhaṃ akusalaṃ kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ, ayaṃ vuccati bhavesanā. Tattha katamā brahmacariyesanā. Antaggāhikā diṭṭhi tadekaṭṭhaṃ akusalaṃ kāyakammaṃ vacī kammaṃ manokammaṃ, ayaṃ vuccati brahmacariyesanā”ti. (22)

Vidhāsu “kathamvidhaṃ sīlavantaṃ vadanti, kathamvidhaṃ paññavantaṃ vadanti”ti-ādīsu¹ ākārasaṇṭhānaṃ vidhā nāma. “Ekavidhena ñāṇavatthu duvidhena ñāṇavatthū”ti-ādīsu² koṭṭhāso. “Seyyohamasmīti vidhā”ti-ādīsu³ māno vidhā nāma. Idha so adhippeto. Māno hi seyyādivasena vidahanato **vidhāti** vuccati. **Seyyohamasmīti** iminā seyyasadisahīnānaṃ vasena tayo mānā vuttā. Sadisahīnesupi eseva nayo.

Ayañhi **māno** nāma seyyassa tividho, sadisassa tividho, hīnassa tividhoti **navavidho** hoti. Tattha “seyyassa seyyohamasmī”ti māno rājūnañceva pabbajitānañca uppajjati.

Rājā hi raṭṭhena vā dhanavāhanehi vā⁴ “ko mayā sadiso atthī”ti etaṃ mānaṃ karoti. Pabbajitopi sīladhutaṅgādīhi “ko mayā sadiso atthī”ti etaṃ mānaṃ karoti. “Seyyassa sadisohamasmī”ti mānopi etesaṃyeva uppajjati. Rājā hi raṭṭhena vā dhana vāhanehi vā aññarājūhi saddhiṃ mayhaṃ kiṃ nānākaraṇanti etaṃ mānaṃ karoti. Pabbajitopi sīladhutaṅgādīhipi aññena bhikkhunā mayhaṃ kiṃ nānākaraṇanti etaṃ mānaṃ karoti. “Seyyassa hīnohamasmī”ti mānopi etesaṃyeva uppajjati.

1. Saṃ 1. 51 piṭṭhe.

3. Abhi 2. 381 piṭṭhe.

2. Abhi 2. 323 piṭṭhe.

4. Dhanena vā vāhanena vā (Sī)

Yassa hi rañño raṭṭhaṃ vā dhanavāhanādīni vā nāṭisampannāni honti, so mayhaṃ rājāti vohāramukhamattameva, kiṃ rājā nāma ahanti etaṃ mānaṃ karoti. Pabbajitopi appalābhasakkāro ahaṃ dhammakathiko bahussuto mahātheroti kathāmattakameva, kiṃ dhammakathiko nāmāhaṃ kiṃ bahussuto kiṃ mahāthero yassa me lābhasakkāro natthīti etaṃ mānaṃ karoti.

“Sadisassa seyyohamasmī”ti mānādayo amaccādīnaṃ uppajjanti. Amacco vā hi raṭṭhiyo vā bhogayānavāhanādīhi ko mayā sadiso añño rājapuriso atthīti vā mayhaṃ aññehi saddhiṃ kiṃ nānākaraṇanti vā amaccoti nāmameva mayhaṃ, ghāsacchādana mattampi me natthi, kiṃ amacco nāmāhanti vā ete māne karoti.

“Hīnassa seyyohamasmī”ti mānādayo dāsādīnaṃ uppajjanti. Dāso hi mātito vā pitito vā ko mayā sadiso añño dāso nāma atthi, aññe jīvitum asakkontā kucchihetu dāsā jātā, ahaṃ pana pavenī-āgatattā seyyoti vā pavenī-āgatabhāvena ubhatosuddhikadāsattena asukadāsena nāma saddhiṃ kiṃ mayhaṃ nānākaraṇanti vā kucchivasenāhaṃ dāsabya upagato, mātāpitukoṭiyā pana me dāsaṭṭhānaṃ natthi, kiṃ dāso nāma ahanti vā ete māne karoti. Yathā ca dāso, evaṃ pukkusacaṇḍālādayopi ete māne karontiyeva.

Ettha ca seyyassa seyyohamasmīti ca, sadisassa sadisohamasmīti ca, hīnassa hīnohamasmīti ca ime tayo mānā yāthāvamānā nāma arahattamaggavajjhā. Sesā cha mānā ayāthāvamānā nāma paṭhamamaggavajjhā. (23)

Tayo addhāti tayo kālā. **Atīto addhāti**-ādīsu dvepariyāyā suttantapariyāyo ca abhidhammapariyāyo ca. Suttantapariyāyena paṭisandhito pubbe **atīto addhā** nāma. Cutito pacchā **anāgato addhā** nāma. Saha cutipaṭisandhīhi tadantaraṃ **paccuppanno addhā** nāma. Abhidhammapariyāyena tīsu khaṇesu bhaṅgato uddhaṃ **atīto addhā** nāma. Uppādato pubbe **anāgato addhā** nāma. Khaṇattaye **paccuppanno addhā** nāma. Atītādi bhedo ca nāma ayaṃ dhammānaṃ hoti, na kālassa.

Atitādibhede pana dhamme upādāya idhe paramatthato avijjamānopi kālo teneva vohārena vuttoti veditabbo. (24)

Tayo antāti tayo koṭṭhāsā. “Kāyabandhanassa anto jīratī”¹ti-ādīsu¹ hi antoyeva anto. “Esevento dukkhassā”²ti-ādīsu² parabhāgo anto. “Antamidam bhikkhave jīvi kānan”³ti³ ettha lāmakabhāvo anto. “Sakkāyo kho āvuso paṭhamo anto”⁴ti-ādīsu⁴ koṭṭhāso anto. Idha koṭṭhāso adhippeto. **Sakkāyoti** pañcupādānakkhandhā. **Sakkāyasamudayoti** tesam nibbattikā purimataṇhā. **Sakkāyanirodhoti** ubhinnaṃ appavattibhūtaṃ nibbānaṃ. Maggo pana nirodhādhiḡamassa upāyattā nirodhe gahite gahitovāti veditabbo. (25)

Dukkhadukkhātāti dukkhabhūtā dukkhatā. Dukkavedanāyetaṃ nāmaṃ. **San̄khāradukkhātāti** san̄khārabhāvena dukkhatā. Adukkhamasukhavedanāyetaṃ nāmaṃ. Sā hi san̄khatattā uppādayarābhaṇapīlītā, tasmā aññadukkhāsabhāvavirahato san̄khāradukkhātāti vuttā. **Vipariṇāmadukkhātāti** vipariṇāme dukkhatā. Sukhavedanā yetam nāmaṃ, sukhasa hi vipariṇāme dukkham uppajjati, tasmā sukham vipariṇāma dukkhātāti vuttaṃ. Apica ṭhapetvā dukkhavedanaṃ sukhavedanaṃ sabbepi tebhūmakā dhammā “sabbe san̄khārā dukkhā”⁴ti vacanato san̄khāradukkhātāti veditabbā. (27)

Micchattaniyatoti micchāsabhāvo hutvā niyato. Niyatamicchādiṭṭhiyā saddhiṃ ānantariyakammassetam nāmaṃ. Sammāsabhāve niyato **sammattaniyato**. Catunnam ariyamaggānametaṃ nāmaṃ. Na niyatoti **aniyato**. Avasesānaṃ dhammānametaṃ nāmaṃ. (28)

Tayo tamāti “tamandhakāro sammoho avijjogho mahābhayo”¹ti vacanato avijjā tamo nāma. Idha pana avijjāsīsena vicikicchā vuttā. **Ārabbhāti** āgama. **Kaṅkhatīti** kaṅkham uppādeti. **Vicikicchati**ti vicinanto kiccham āpajjati, sannitṭhātuṃ na sakkoti. **Nādhimucchati**ti tattha adhimucchituṃ na sakkoti. **Na sampasīdatīti** tam ārabbhā pasādam āropetuṃ na sakkoti. (29)

1. Vi 4. 277 piṭṭhe.

3. Sam 2. 76 piṭṭhe.

2. Sam 1. 311 piṭṭhe.

4. Am 2. 351 piṭṭhe.

Arakkheyyānīti na rakkhitabbāni. Tīsu dvāresu paccekam rakkhaṇakiccam natthi, sabbāni satiyā eva rakkhitānīti dīpeti. **Natthi Tathāgatassā**ti “idaṃ nāma me sahasā uppannam kāyaduccaritam, imāhaṃ yathā me paro na jānāti, tathā rakkhāmi, paṭicchādemī”ti evaṃ rakkhitabbaṃ natthi Tathāgatassa kāyaduccaritam. Sesesupi eseva nayo. Kim pana sesakhīṇāsavanam kāyasamācārādayo aparisuddhāti. No aparisuddhā. Na pana Tathāgatassa viya parisuddhā. Appassutakhīṇāsavo hi kiñcāpi lokavajjam nāpajjati, paṇṇattiyam pana akovidattā vihārakāram kuṭikāram sahaḡāram sahasseyyanti evarūpā kāyadvāre āpattiyo āpajjati. Sañcarittam padaso dhammam uttarichappañca vācam bhūtārocananti evarūpā vacīdvāre āpattiyo āpajjati. Upanikkhittasādiyanavasena manodvāre rūpiyappaṭiggaḡaḡāpattim āpajjati, dhammasenāpatisadisassāpi hi khīṇā savassa manodvāre sa-upārambhavasena manoduccaritam uppajjati eva.

Catumavatthusmiñhi¹ pañcahi bhikkhusatehi saddhim Sāriputtamogallānānam paṇāmitakāle tesam atthāya cātumeyyakehi Sakyehi Bhagavati khamāpite thero Bhagavatā “kinti te Sāriputta ahosi mayā bhikkhusamḡhe paṇāmite”ti puṭṭho aham parisāya abyatta bhāvena Satthārā paṇāmito. Ito dāni paṭṭhāya param na ovaḡissāmīti cittam uppādetvā āha “evaṃ kho me bhante ahosi Bhagavatā bhikkhusamḡho paṇāmito, appossukko dāni Bhagavā diṭṭhadhammasukhavihāram anuyutto viharissati, mayampi dāni appossukkā diṭṭhadhammasukhavihāram anuyuttā viharissāmā”ti.

Athassa tasmim manoduccarite upārambham āropento Satthā āha “āgamehi tvaṃ Sāriputta, na kho te Sāriputta punapi evarūpaṃ cittam uppādetabban”ti. Evaṃ param na ovaḡissāmi nānussasissāmīti vitakkitamattampi therassa manoduccaritam nāma jātam. Bhagavato pana ettakam nāma natthi, anacchariyañcetam. Sabbaññutam pattassa duccaritam na bhaveyya. bodhisattabhūmiyam ṭhitassa chabbassāni padhānam anuyuñjantassāpi panassa nāhosi. Udaracchaviyā piṭṭhikaṇṭakam allīnāya “kālamkato samaḡo Gotamo”ti devatānam vimatiyā uppajjamānāyapi “Siddhattha kasmā kilamasi, sakkā

---

1. Pātumavatthusmim hi (Syā)

bhoge ca bhuñjituṃ puññāni ca kātun”ti mārena pāpimatā vuccamānassa
 “bhoge bhuñjissāmī”ti vitakkamattampi nuppajjati. Atha naṃ māro
 bodhisattakāle chabbassāni Buddhakāle ekaṃ vassaṃ anubandhitvā kiñci
 vajjaṃ apassitvā idaṃ vatvā pakkāmi—

“Sattavassāni Bhagavantam, anubandhiṃ padāpadaṃ.
 Otāraṃ nādhigacchissam, Sambuddhassa satīmato”ti¹.

Apica aṭṭhārasannaṃ Buddhadhammānaṃ vasenāpi Bhagavato
 duccaritābhāvo veditabbo. **Aṭṭhārasa Buddhadhammā** nāma natthi
 Tathāgatassa kāyaduccaritaṃ, natthi vacīduccaritaṃ, natthi
 manoduccaritaṃ, atīte Buddhassa appaṭihataññaṃ, anāgate, paccuppanne
 Buddhassa appaṭihataññaṃ, sabbaṃ kāyakammaṃ Buddhassa Bhagavato
 ñāṇānuparivatti, sabbaṃ vacīkammaṃ, sabbaṃ manokammaṃ Buddhassa
 Bhagavato ñāṇānuparivatti, natthi chandassa hāni, natthi vīriyassa hāni,
 natthi satiyā hāni, natthi davā, natthi ravā, natthi calitaṃ, natthi sahasā,
 natthi abyāvaṭṭo mano, natthi akusala cittanti. (30)

Kiñcanāti palibodhā. **Rāgo kiñcananti** rāgo uppajjamāno satte bandhati
 palibundhati², tasmā kiñcananti vuccati. Itaresupi dvīsu eseṇa nayo. (31)

Aggīti anudahanaṭṭhena **aggi**. **Rāgaggī**ti rāgo uppajjamāno satte
 anudahati jhāpeti, tasmā aggīti vuccati. Itaresupi eseṇa nayo. Tattha
 vatthūni—ekā dahara bhikkhunī Cittalapabbatavīhāre uposathāgāraṃ gantvā
 dvārapālarūpakam olokayamānā ṭhitā. Athassā anto rāgo uppanno, sā teneva
 jhāyitvā kālamakāsi. Bhikkhuniyo gacchamānā “ayaṃ daharā ṭhitā,
 pakkosatha naṃ”ti āhaṃsu. Ekā gantvā kasmā ṭhitāsīti hatthe gaṇhi.
 Gahitamattā parivattitvā papatā. Idaṃ tāva rāgassa anudahanaṭṭhāya vatthu.
 Dosassa pana anudahanaṭṭhāya **manopadosikā** devā. Mohassa anudahanaṭṭhāya
khīḍḍāpado sikā devā daṭṭhabbā. Mohavasena hi tāsāṃ satisammoso hoti.
 Tasmā khīḍḍāvasena āhāraḥkālaṃ ativattitvā kālaṃkaronti. (32)

1. Khu 1. 343 piṭṭhe.

2. Palibandhati (Sī, Syā)

Āhuneyyaggīti-ādīsu āhunam vuccati sakkāro, āhunam arahantīti **āhuneyyā**. Mātāpitāro hi puttānam bahūpakāratāya āhunam arahanti. Tesu vipaṭṭipajjamānā puttā nirayādīsu nibbattanti. Tasmā kiñcāpi mātāpitāro nānudahanti, anudahanassa pana paccayā honti. Iti anudahanatṭhena āhuneyyaggīti vuccanti. Svāyamatto Mittavindakavattunā dīpetabbo—

Mittavindako hi mātārā “tāta ajja uposathiko hutvā vihāre sabbarattim dhamma ssavanam suṇa, sahaṣsam te dassāmī”ti vutto dhanalobhena uposatham samādāya vihāram gantvā idam ṭhānam akutobhayanti sallakkhetvā dhammāsanassa heṭṭhā nipanno sabbarattim niddāyitvā gharāṃ agamāsi. Mātā pātova yāguṃ pacitvā upanāmesi. So sahaṣsam gahetvāva pivi. Athassa etadahosi “dhanam saṃharissāmī”ti. So nāvāya samuddam pakkhanditukāmo ahosi. Atha nam mātā “tāta imasmim kule cattālīsakoṭi dhanam atthi, alam gamanenā”ti nivāresi. So tassā vacanam anādiyitvā gacchati eva. Mātā purato aṭṭhāsi. Atha nam kujjhivā “ayam mayham purato tiṭṭhati”ti pādena paharivā patitam antaram katvā agamāsi.

Mātā utṭhahitvā “mādisāya mātari evarūpaṃ kammaṃ katvā gatassa te gataṭṭhāne sukham bhavissatīti evaṃsaññī nāma tvaṃ puttā”ti āha. Tassa nāvaṃ āruyha gacchato sattame divase nāvā aṭṭhāsi. Atha te manussā “addhā ettha pāpapuriso atthi, salākaṃ dethā”ti āhaṃsu. Salākā diyyamānā tasseva tikkhattuṃ pāpuṇāti. Te tassa uḷumpaṃ datvā taṃ samudde pakkhipiṃsu. So ekaṃ dīpaṃ gantvā vimānapetīhi saddhim sampattim anubhavanto tāhi “purato purato¹ mā agamāsi”ti vuccamānopi taddiguṇaṃ taddiguṇaṃ sampattim passanto anupubbena khuracakkadharam ekaṃ addasa. Tassa taṃ cakkam padumapupphaṃ viya upaṭṭhāsi. So taṃ āha “abbho idam tayā piḷandhitam padumaṃ mayham dehi”ti. “Na idam sāmi padumaṃ, khuracakkaṃ etan”ti. So “vañcesi maṃ, tvaṃ kiṃ mayā padumaṃ adiṭṭhapubban”ti vatvā tvaṃ lohitacandanam vilimpitvā piḷandhanam padumapupphaṃ mayham na dātukāmoti āha. So cintesi “ayampi mayā katasadisam kammaṃ katvā tassa

---

1. Parato parato (Ka)

phalaṃ anubhavitukāmo”ti. Atha naṃ “handā re”ti vatvā tassa matthake cakkam pakkhipi. Tena vuttam—

“Catubbhi aṭṭhajjhagamā, aṭṭhāhipi ca soḷasa.
Soḷasāhi ca bāttimsa, atriḥham cakkamāsado.
Icchāhatassa posassa, cakkam bhamati matthake”ti¹.

Gahapatīti pana gehasāmiko vuccati. So mātugāmassa sayanavatthālāṅkāradī anuppadānena bahūpakāro. Taṃ aticaranto mātugāmo nirayādīsu nibbattati, tasmā sopi purimanayeneva anudahanatṭhena gahapataggīti vutto.

Tattha vatthu—Kassapabuddhassa kāle sotāpannassa upāsakassa bhariyā aticārīṇi ahosi. So taṃ paccakkhato disvā “kasmā tvaṃ evaṃ karosī”ti āha. Sā “sacāham evarūpaṃ karomi, ayaṃ me sunakho viluppamāno khādatū”ti vatvā kālaṃ katvā Kaṇṇamuṇḍakadahe vemānikapetī hutvā nibbattā. Divā sampattiṃ anubhavati, rattiṃ dukkhaṃ. Tadā Bārāṇasīrājā migavaṃ caranto araṇṇaṃ pavisitvā anupubbena Kaṇṇamuṇḍakadahaṃ sampatto tāya saddhiṃ sampattiṃ anubhavati. Sā taṃ vañcetvā rattiṃ dukkhaṃ anubhavati. So ñatvā “kattha nu kho gacchatī”ti piṭṭhito piṭṭhito gantvā avidūre ṭhito Kaṇṇamuṇḍakadahato nikkhamitvā taṃ “paṭapaṭaṇ”ti khādamānaṃ ekaṃ sunakhaṃ disvā asinā dvidhā chindi. Dve ahesuṃ. Puna chinne cattāro. Puna chinne aṭṭha. Puna chinne soḷasa ahesuṃ. Sā “kiṃ karosi sāmi”ti āha. So “kiṃ idan”ti āha. Sā “evaṃ akatvā khelapiṇḍaṃ bhūmiyaṃ niṭṭhubhitvā pādena ghaṃsāhi”ti āha. So tathā akāsi. Sunakhā antaradhāyimsu. Taṃ divasaṃ tassā kammaṃ khīṇaṃ. Rājā vipaṭṭisārī hutvā gantuṃ āraddho. Sā “mayhaṃ sāmi kammaṃ khīṇaṃ mā agamā”ti āha. Rājā asutvāva gato.

Dakkhiṇeyyaggīti ettha pana **dakkhiṇā**ti cattāro paccayā, bhikkhusaṃgho dakkhiṇeyyo. So gihīnaṃ tīsu saraṇesu pañcasu sīlesu dasasu sīlesu mātāpitu-upaṭṭhāne dhammikasamabrāhmaṇa-upaṭṭhāneti evamādīsu kalyāṇadhammesu niyojanena bahūpa kāro, tasmīṃ micchāpaṭipannā gihī

---

1. Khu 5. 24 piṭṭhe.

bhikkhusaṅgham akkositvā paribhāsivā nirayādīsu nibbattanti, tasmā sopi purimanayeneva anudahanaṭṭhena dakkhiṇeyyaggīti vutto. Imassa panatthassa vibhāvanattham Vimānavatthusmiṃ Revatīvatthu vitthāretabbam. (33)

“Tividhena rūpasāṅgaho”ti ettha **tividhenāti** tīhi koṭṭhāsehi. **Saṅgahoti** jātisaṅjātikiriyagaṇanavasena catubbidho saṅgaho. Tattha sabbe khattiyā āgacchantūti-ādiko¹ jātisaṅgaho. Sabbe kosalakāti-ādiko¹ saṅjātisaṅgaho. Sabbe hatthārohāti-ādiko¹ kiriyasaṅgaho. Cakkhāyatanam katamam khandhagaṇanam gacchatīti. Cakkhāyatanam rūpakkhandhagaṇanam gacchatīti. Hañci cakkhāyatanam² rūpakkhandhena saṅgahitanti ayam gaṇanasāṅgaho, so idha adhippeto. Tasmā tividhena rūpasāṅgahoti tīhi koṭṭhāsehi rūpagaṇanāti attho.

Sanidassanādīsu attānam ārabba pavattena cakkhuviññāṇasaṅkhātena saha nidassanenāti **sanidassanam**. Cakkhupaṭṭhananasamatthato saha paṭighenāti **sappa ṭigham**. Tam atthato rūpāyataneva. Cakkhuviññāṇasaṅkhātam nāssa nidassananti **anidassanam**. Sotādipaṭṭhananasamatthato saha paṭighenāti **sappaṭigham**. Tam atthato cakkhāyatanādīni nava āyatanāni. Vuttapakāram nāssa nidassananti **anidassanam**. Nāssa paṭighoti **appaṭigham**. Tam atthato ṭhapetvā dasāyatanāni avasesam sukhuma rūpam. (34)

Tayo saṅkhārāti saha jātadhamme ceva samparāye phaladhamme ca saṅkharonti rāsī karontīti saṅkhārā. Abhisāṅkharotīti abhisāṅkhāro. Puñño abhisāṅkhāro **puññābhi saṅkhāro**.

“Tattha katamo puññābhisāṅkhāro. Kusalā cetanā kāmāvacarā rūpāvacarā dānamayā silamayā bhāvanāmayā”ti evam vuttānam aṭṭhannam kāmāvacarakusala mahācittacetanānam, pañcannam rūpāvacarakusalacetanānañcetam adhivacanam. Ettha ca dānasīlamayā aṭṭheva cetanā honti. Bhāvanāmayā terasāpi. Yathā hi paṇaṇam dhammam sajjhāyamāno ekaṃ dve anusandhim gatopi na jānāti, pacchā āvajjanto jānāti, evameva

1. Ma 1. 375 piṭṭhe.

2. Rūpakkhandhagaṇanam gacchatī, tena vata re vattabbe acakkhāyatanam (Syā, Abhi 4. 250; Abhi-Ṭṭha 1. 325)

kasiṇaparikammaṃ karontassa paṇaṇajjhānaṃ paccavekkhantassa
ñāṇavippayuttāpi bhāvanā hoti. Tena vuttaṃ “bhāvanāmayā terasāpi”ti.

Tattha dānamayādīsu “dānaṃ ārabba dānamadhikicca yā uppajjati
cetanā sañcetanā cetayitattaṃ, ayaṃ vuccati dānamayo puññābhisaṅkhāro.
Sīlaṃ ārabba, bhāvanaṃ ārabba bhāvanamadhikicca yā uppajjati cetanā
sañcetanā cetayitattaṃ, ayaṃ vuccati bhāvanāmayo puññābhisaṅkhāro”ti
ayaṃ saṅkhepadesanā.

Cīvarādīsu pana catūsu paccayesu rūpādīsu vā chasu ārammaṇesu
annādīsu vā dasasu dānavatthūsu taṃ taṃ dentassa tesaṃ uppādanato
paṭṭhāya pubbabhāge, pariccāga kāle, pacchā somanassacittena anussaraṇe
cāti tīsu kālesu pavattā cetanā dānamayā nāma. Sīlapūraṇatthāya pana
pabbajissāmīti vihāraṃ gacchantassa, pabbajantassa manorathaṃ matthakaṃ
pāpetvā pabbajito vatamhi sādhu sādhuṭi āvajjantassa, pātimokkhaṃ
saṃvarantassa, cīvarādayo paccaye paccavekkhantassa, āpāthagatesu
rūpādīsu cakkhudvārādīni saṃvarantassa, ājīvaṃ sodhentassa ca pavattā
cetanā sīlamayā nāma.

Paṭisambhidāyaṃ vuttena vipassanāmaggena “cakkhuṃ aniccato
dukkhato anattato bhāventassa -pa- manaṃ. Rūpe. Dhamme.
Cakkhuviññāṇaṃ -pa- manoviññāṇaṃ. Cakkhusamphassaṃ -pa-
manosamphassaṃ. Cakkhusamphassajaṃ vedanaṃ -pa- manosamphassajaṃ
vedanaṃ. Rūpasaññaṃ. Jarāmarāṇaṃ aniccato dukkhato anattato
bhāventassa pavattā cetanā bhāvanāmayā nāmā”ti ayaṃ vitthārakathā.

Apuñño ca so abhisaṅkhāro cāti **apuññābhisaṅkhāro**. Dvādasā-
akusalacitta sampayuttānaṃ cetanānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Vuttampi cetam
“tattha katamo apuññābhisaṅkhāro. Akusalacetanā kāmāvacarā, ayaṃ
vuccati apuññābhisaṅkhāro”ti. Āneñjaṃ niccalaṃ santaṃ vipākabhūtaṃ
arūpameva abhisaṅkharotīti **āneñjābhi saṅkhāro**. Catunnaṃ
arūpāvacarakusalacetanānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Yathāha “tattha katamo
āneñjābhisaṅkhāro. Kusalacetanā arūpāvacarā, ayaṃ vuccati āneñjābhi
saṅkhāro”ti. (35)

Puggalattike sattavidho purisapuggalo, tisso sikkhā sikkhatīti **sekkho**. Khīṇā savo sikkhitasikkhattā puna na sikkhissatīti **asekkho**. Puthujjano sikkhāhi paribāhiyattā **nevasekkho nāsekkho**. (36)

Therattike jātimahallako gihī **jātitthero** nāma. “Cattārome bhikkhave therā karaṇā¹ dhammā. Idha bhikkhave therō sīlavā hoti. Bahussuto hoti, catunnaṃ jhānaṃ lābhī hoti, āsavānaṃ khayā -pa- upasampajja viharati. Ime kho bhikkhave cattāro therakaraṇā dhammā”ti² evaṃ vuttetu dhammesu ekena vā anekehi vā samannāgato **dhammathero** nāma. Aññataro theranāmaḥ bhikkhūti evaṃ theranāmaḥ vā, yaṃ vā pana mahallakakāle pabbajitaṃ sāmaṇeraḍayo disvā therō theroti vadanti, yaṃ **sammutithero** nāma. (37)

Puññakiriyavattūsu dānameva **dānamayaṃ**. Puññakiriyā ca sā tesāṃ tesāṃ ānisaṃsānaṃ vatthu cāti **puññakiriyavattu**. Itaresupī dvīsu eseva nayo. Atthato pana pubbe vuttadānamayacetanādivaseneva saddhīm pubbabhāga-aparabhāgacetanāhi imāni tīṇi puññakiriyavattūni veditabbāni. Ekamekañcetta pubbabhāgato paṭṭhāya kāyena karontassa kāyakammaṃ hoti. Tadatthaṃ vācaṃ nicchārentassa vacīkammaṃ. Kāyaṅgavācaṅgaṃ acopetvā manasā cintentassa manokammaṃ. Annādāni dentassa cāpi annadānādāni demīti vā dānapāramiṃ āvajjetvā vā dānakāle dānamayaṃ puññakiriya vatthu hoti. Vattasīse ṭhatvā dadato sīlamayaṃ. Khayato vayato sammasanaṃ paṭṭhapetvā dadato bhāvanāmayāṃ puññakiriyavattu hoti.

Aparānīpi satta puññakiriyavattūni apacitisahagataṃ puññakiriyavattu, veyyāvaccasahagataṃ, pattānuppadānaṃ, pattabbhanumodanaṃ, desanāmayāṃ, savanamayaṃ, diṭṭhijugataṃ puññakiriyavattūti. Tattha mahallakaṃ disvā paccuggaṃ mana pattacīvarappaṭiggahaṇa abhivādana maggasampadānādivasena apacitisahagataṃ veditabbāṃ. Vuḍḍhatarānaṃ vattappaṭipattikaraṇavasena, gāmaṃ piṇḍāya pavīṭṭhaṃ bhikkhuṃ disvā pattaṃ gahetvā gāme bhikkhaṃ samādapetvā upasāmharaṇavasena, “gaccha bhikkhūnaṃ pattaṃ āharā”ti sutvā vegena gantvā pattāharaṇādivasena ca

1. Therakaraṇīyā (Sī, Ka)

2. Am 1. 331 piṭṭhe.

veyyāvaccasahagataṃ veditabbaṃ. Cattāro paccaye datvā sabbasattānaṃ patti hotūti pavattanavasena pattānuppadānaṃ veditabbaṃ. Parehi dinnāya pattiya sādhu suṭṭhūti anumodanāvasena pattabbhanumodanaṃ veditabbaṃ. Eko “evaṃ maṃ ‘dhammakathiko’ti jānissanti”ti icchāya ṭhatvā lābhagaruko hutvā deseti, taṃ na mahapphalaṃ. Eko attano paguṇadhammaṃ apaccāsīsamāno paresaṃ deseti, idaṃ desanāmayaṃ puññakiriyavatthu nāma. Eko suṇanto ‘iti maṃ ‘saddho’ti jānissanti”ti suṇāti, taṃ na mahapphalaṃ. Eko “evaṃ me mahapphalaṃ bhavissati”ti hitappharaṇena muducittena dhammaṃ suṇāti, idaṃ savanamayaṃ puññakiriyavatthu. Diṭṭhijugataṃ pana sabbesaṃ niyamalakkaṇaṃ. Yaṃkiñci puññaṃ karontassa hi diṭṭhiya ujubhāveneva mahapphalaṃ hoti.

Iti imesaṃ sattannaṃ puññakiriyavatthūnaṃ purimeheva tīhi saṅgaho veditabbo. Ettha hi apacitiveyyāvaccāni sīlamaye. Pattidānapattabbhanumodanāni dānamaye. Desanāsavanāni bhāvanāmaye. Diṭṭhijugataṃ tīsupi saṅgahaṃ gacchati. (38)

Codanāvattthūniti codanākāraṇāni. **Diṭṭhenā**ti maṃsacakkhunā vā dibba cakkhunā vā vītikkamaṃ disvā codeti. **Sutenā**ti pakatisotena vā dibbasotena vā parassa saddaṃ sutvā codeti. **Parisaṅkāya vā**ti diṭṭhaparisaṅkitena vā sutaparisaṅkitena vā mutaparisaṅkitena vā codeti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana samantapāsādikāyaṃ vuttanayeneva veditabbo. (39)

Kāmūpapattiyoti kāmūpasevanā kāmappaṭilābhā vā. **Paccupaṭṭhitakāmā**ti nibaddhakāmā nibaddhārammaṇā. **Seyyathāpi manussā**ti yathā manussā. Manussā hi nibaddheyeva vatthusmiṃ vasaṃ vattenti. Yattha paṭibaddhacittā honti, satampi sahassampi datvā mātugāmaṃ ānetvā nibaddhabhogāṃ bhuñjanti. **Ekacce devā** nāma catudevalokavāsino. Tepi nibaddhavatthusmiṃyeva vasaṃ vattenti. **Ekacce vinipātikā** nāma nerayike ṭhapetvā avasesā macchakacchapādayopi hi nibaddhavatthusmiṃyeva vasaṃ vattenti. Maccho attano macchiya¹ kacchapo

---

1. Macchiniyā (Sī, Syā)

kacchapīyāti¹. **Nimminītvā nimminītvāti** nīlapītādivasena yādisaṃ yādisaṃ attano rūpaṃ icchanti, tādisaṃ tādisaṃ nimminītvā āyasmato Anuruddhassa purato manāpa kāyikā devatā viya. **Nimmānaratīti** evaṃ sayāṃ nimmite nimmite nimmāne rati etesanti nimmānaratī. **Paranimitakāmāti** parehi nimmitakāmā. Tesañhi manāṃ ñatvā pare yathārucitaṃ kāmabhogaṃ nimminanti, te tattha vasaṃ vattenti. Kathaṃ parassa manāṃ jānantīti. Pakatisevanavasena. Yathā hi kusalo sūdo rañño bhuñjantassa yaṃ yaṃ so bahuṃ gaṇhāti, taṃ taṃ tassa rucati jānāti, evaṃ pakatiyā abhirucitā rammaṇaṃ ñatvā tādisakāmyeva nimminanti. Te tattha vasaṃ vattenti, methunaṃ sevanti. Keci pana therā “hasitamattena olokitamattena āliṅgitamattena ca tesaṃ kāma kiccaṃ ijjhātī”ti vadanti, taṃ aṭṭhakathāyaṃ “etaṃ pana natthī”ti paṭikkhittaṃ. Na hi kāyena aphasantassa phoṭṭhabbaṃ kāmakiccaṃ sādheti. Channampi hi kāmāvacarānaṃ kāmā pakatikā eva. Vuttampi cetāṃ—

“Cha ete kāmāvacarā, sabbakāmasamiddhino.

Sabbesaṃ ekasaṅkhātā², āyu bhavati kittakan”ti³. (40)

Sukhūpapattiyoti sukhappaṭilābhā. **Uppādetvā uppādetvā sukhaṃ viharantīti** te heṭṭhā paṭhamajjhānasukhaṃ nibbattetvā upari vipākajjhānasukhaṃ anubhavantīti attho. **Sukhena abhisannāti** dutiyajjhānasukhena tintā. **Parisannāti** samantato tintā. **Paripūrāti** paripuṇṇā. **Parippphuṭāti** tasseva vevacanaṃ. Idampi vipākajjhānasukhameva sandhāya vuttaṃ. **Ahosukhaṃ ahosukhanti** tesaṃ kira bhavalobho mahā uppajjati. Tasmā kadāci karahaci evaṃ udānaṃ udānenti. **Santamevāti** paṇītameva. **Tusitāti** tato uttariṃ sukhassa⁴ apatthanato santuṭṭhā hutvā. **Sukhaṃ paṭivedentīti** tatiyajjhānasukhaṃ anubhavanti. (41)

Sekkhā paññāti satta ariyapaññā. Arahato paññā **asekkhā**. Avasesā paññā **nevasekkhānāsekkhā**. (42)

1. Kacchapiniyāti (Sī, Syā)

2. Ekasaṅkhāto (Abhi 2. 439 piṭṭhe)

3. Kittakoti (Abhi 2. 439 piṭṭhe)

4. Tato sukhassa (Ka)

Cintāmayā dīsu ayaṃ vitthāro—“tattha katamā cintāmayā paññā, yogavihitesu vā kammāyatanesu yogavihitesu vā sippāyatanesu yogavihitesu vā vijjāṭṭhānesu kamma ssakataṃ vā saccānulomikaṃ vā rūpaṃ aniccanti vā -pa- viññāṇaṃ aniccanti vā yaṃ evarūpaṃ anulomikaṃ khantiṃ diṭṭhiṃ ruciṃ mutiṃ pekkhaṃ dhammanijjhāna kkhantiṃ parato asutvā paṭilabhati, ayaṃ vuccati **cintāmayā paññā**. Tattha katamā sutamayā paññā, yogavihitesu vā kammāyatanesu -pa- dhammanijjhānakkhantiṃ parato sutvā paṭilabhati, ayaṃ vuccati **sutamayā paññā**. Sabbāpi samāpannassa paññā **bhāvanāmayā paññā**”ti¹. (43)

Sutāvudhanti sutameva āvudhaṃ. Taṃ atthato Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ. Tañhi nissāya bhikkhu paññāvudhaṃ nissāya sūro yodho avikampamāno mahākantāraṃ viya saṃsārakantāraṃ atikkamati avihaññamāno. Teneva vuttaṃ “sutāvudho bhikkhave ariyasāvako akusalaṃ pajahati, kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati, anavajjaṃ bhāveti, suddhamattānaṃ pariharati”ti².

Pavivekāvudhanti “kāyaviveko cittaviveko upadhiviveko”ti ayaṃ tividhopi vivekova āvudhaṃ. Tassa nānākaraṇaṃ kāyaviveko vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammā bhiratānaṃ. Cittaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānappattānaṃ. Upadhi viveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ. Imasmiñhi tividhe viveke abhirato, na kutoci bhāyati. Tasmā ayampi avassayaṭṭhena āvudhanti vutto. Lokiyalokuttarapaññāva āvudhaṃ **paññāvudhaṃ**, yassa sā atthi, so na kutoci bhāyati, na cassa koci bhāyati. Tasmā sāpi avassayaṭṭheneva āvudhanti vuttā. (44)

Anaññātāññassāmītindriyanti ito pubbe anaññātāṃ aviditaṃ dhammaṃ jānissā mīti paṭipannassa uppannaṃ indriyaṃ. Sotāpattimaggañāṇassetāṃ adhivacanaṃ. **Aññindriyanti** aññābhūtaṃ ājānanabhūtaṃ indriyaṃ. Sotāpattiphalato paṭṭhāya chasu ṭhānesu ñāṇassetāṃ adhivacanaṃ. **Aññātāvindriyanti** aññātāvīsu jānanakiccapariyo sānappattesu dhammesu indriyaṃ. Arahattaphalañāṇassetāṃ adhivacanaṃ. (45)

1. Abhi 2. 337 piṭṭhe.

2. Am 2. 480 piṭṭhe.

Maṃsacakkhu cakkhupasādo. **Dibbacakkhu** ālokanissitaṃ ñāṇaṃ.
Paññācakkhu lokiya lokuttarapaññā. (46)

Adhisīlasikkhādisu adhisīlañca taṃ sikkhitabbato sikkhā cāti
adhisīlasikkhā. Itarasmim dvayepi eseṇa nayo. Tattha sīlaṃ adhisīlaṃ,
cittaṃ adhiccittaṃ, paññā adhipaññāti ayaṃ pabhedo veditabbo—

Sīlaṃ nāma pañcasīladadasīlāni, pātimokkhasaṃvaro **adhisīlaṃ** nāma.
Aṭṭha samāpattiyo cittaṃ, vipassanāpāda kajaññaṃ **adhiccittaṃ**.
Kammassakataññaṃ paññā, vipassanāpaññā **adhipaññā**. Anuppannepi hi
Buddhuppāde pavattatīti pañcasīladadasīlāni sīlameva,
pātimokkhasaṃvarasīlaṃ Buddhuppādeyeṇa pavattatīti adhisīlaṃ.
Cittapaññā supi eseṇa nayo. Apica nibbānaṃ paṭṭhayaṇaṃ samādinnaṃ
pañcasīlāni dasasīlāni adhisīlameva. Samāpannā aṭṭha samāpattiyopi
adhiccittameva. Sabbaṃ vā lokiyaṃ sīlameva, lokuttaraṃ adhisīlaṃ.
Cittapaññāsupi eseṇa nayo. (47)

Bhāvanāsu khīṇāsavassa pañcadvārikakāyo **kāyabhāvanā** nāma. Aṭṭha
samāpattiyo **cittabhāvanā** nāma. Arahattaphalapaññā **paññābhāvanā** nāma.
Khīṇāsavassa hi ekanteneva pañcadvārikakāyo subhavitō hoti. Aṭṭha
samāpattiyo cassa na aññesaṃ viya dubbalā, tasseeva ca paññā bhāvitā nāma
hoti paññāvepullapattiyā. Tasmā evaṃ vuttaṃ. (48)

Anuttariyesu vipassanā **dassanānuttariyaṃ**. Maggo **paṭipadānussariyaṃ**.
Phalaṃ **vimuttānuttariyaṃ**. Phalaṃ vā dassanānuttariyaṃ. Maggo
paṭipadānuttariyaṃ. Nibbānaṃ vimuttānuttariyaṃ. Nibbānaṃ vā
dassanānuttariyaṃ, tato uttariṇhi dāṭṭhabbaṃ nāma natthi. Maggo
paṭipadānuttariyaṃ. Phalaṃ vimuttānuttariyaṃ. **Anuttariyaṇti** uttamaṃ
jeṭṭhakaṃ. (49)

Samādhīsu paṭhamajjhānasamādhī savitakkasavicāro. Pañcakanayena
dutiya jjhānasamādhī avitakkavicāramatto. Sesa avitakka-avicāro. (50)

Suññatādisu tividhā kathā āgamanato saguṇato ārammaṇatoti.
Āgamanato nāma eko bhikkhu anattato abhinivisitvā anattato disvā anattato
vuṭṭhāti, tassa vipassanā **suññatā** nāma hoti. Kasmā? Asuññatattakāraṇaṃ
kilesānaṃ abhāvaṃ.

Vipassanāgamanena maggasamādhi suññato nāma hoti. Maggāgamanena phalasangamādhi suññato nāma. Aparo aniccato abhinivisitvā aniccato disvā aniccato vuṭṭhāti. Tassa vipassanā animittā nāma hoti. Kasmā?

Nimittakāraṇakilesābhāvā. Vipassanāgamanena maggasamādhi **animitto** nāma hoti. Maggāgamanena phalaṃ animittaṃ nāma. Aparo dukkhato abhinivisitvā dukkhato disvā dukkhato vuṭṭhāti, tassa vipassanā **appaṇihitā** nāma hoti. Kasmā? Paṇidhikāraṇakilesābhāvā. Vipassanāgamanena maggasamādhi appaṇihito nāma. Maggāgamanena phalaṃ appaṇihitaṃ nāmaṃti ayaṃ **āgamanato** kathā. Maggasamādhi pana rāgādīhi suññatattā suññato, rāgaṇimittādīnaṃ abhāvā animitto, rāgaṇidhi-ādīnaṃ abhāvā appaṇihitoti ayaṃ **sagunato** yathā. Nibbānaṃ rāgādīhi suññatattā rāgaṇimittapaṇidhīnaṃ abhāvā suññatāñceva animittāñca appaṇihitāñca. Tadārammaṇo maggasamādhi suññato animitto appaṇihito. Ayaṃ **ārammaṇato** kathā. (51)

Soceyyānīti sucibhāvakarā soceyyappaṭipadā dhammā. Vitthāro panettha “tatha katamaṃ **kāyasoceyyaṃ**. Paṇātipātā veramaṇī”ti-ādinaṃ nayena vuttānaṃ tiṇṇaṃ sucari tānaṃ vasena veditabbo. (52)

Moneyyānīti munibhāvakarā moneyyappaṭipadā dhammā. Tesāṃ vitthāro “tatha katamaṃ **kāyamoneyyaṃ**. Tividhakāyaduccaritassa pahānaṃ kāyamoneyyaṃ, tividhaṃ kāyasucaritaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyārammaṇe ñāṇaṃ kāyamoneyyaṃ, kāya pariññā kāyamoneyyaṃ, kāyapariññāsahagato maggo kāyamoneyyaṃ, kāyasmim chandarāgappahānaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyasaṅkhāranirodhā catutthajjhānasamāpatti kāyamoneyyaṃ. Tattha katamaṃ **vacīmoneyyaṃ**, catubbidhavaduccaritassa pahānaṃ vacīmoneyyaṃ, catubbidhaṃ vacīsucaritaṃ vacīmoneyyaṃ, vācārammaṇe ñāṇaṃ vacīmoneyyaṃ, vācāpariññā vacīmoneyyaṃ, pariññāsahagato maggo, vācāya chanda rāgappahānaṃ, vacīsaṅkhāranirodhā dutiyajjhānasamāpatti vacīmoneyyaṃ. Tattha katamaṃ **manomoneyyaṃ**, tividhamanoduccaritassa pahānaṃ manomoneyyaṃ, tividhaṃ manosucaritaṃ manomoneyyaṃ, manārammaṇe ñāṇaṃ manomoneyyaṃ, manopariññā manomoneyyaṃ. Pariññāsahagato maggo, manasmim

chandarāgappahānaṃ, cittasaṅkhāranirodhā saññāvedayitanirodhasamāpatti manomoneyyaṃ”ti¹. (53)

Kosallesu **āyoti** vuḍḍhi. **Apāyoti** avuḍḍhi. Tassa tassa kāraṇaṃ **upāyo**. Tesāṃ pajānaṇā kosallaṃ. Vitthāro pana vibhaṅge vuttoyeva.

Vuttañhetam—“tattha katamaṃ āyakoṣallaṃ, ime dhamme manasikaroto anuppannā ceva akusalā dhammā nuppajjanti, uppannā ca akusalā dhammā nirujjhanti. Ime vā pana me dhamme manasikaroto anuppannā ceva kusalā dhammā uppajjanti, uppannā ca kusalā dhammā bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvatta ntīti, yā tattha paññā pajānaṇā -pa- samādiṭṭhi. Idaṃ vuccati āyakoṣallaṃ. Tattha katamaṃ apāyakoṣallaṃ. Ime dhamme manasikaroto anuppannā ceva kusalā dhammā na uppajjanti, uppannā ca kusalā dhammā nirujjhanti. Ime vā pana me dhamme manasi karoto anuppannā ceva akusalā dhammā uppajjanti, uppannā ca akusalā dhammā bhiyyo bhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattantīti, yā tattha paññā pajānaṇā -pa- sammādiṭṭhi. Idaṃ vuccati apāyakoṣallaṃ. Sabbāpi tatrupāyā paññā upāyakoṣallaṇ”ti². Idaṃ pana accāyikakicce vā bhaye vā uppanne tassa tikicchanatthaṃ ṭhānuppattiyā kāraṇajānaṇavaseneva veditabbaṃ. (54)

Madāti majjanākāravasena pavattamānā. Tesu “ahaṃ nirogo satṭhi vā sattati vā vassāni atikkantāni, na me harītakīkhaṇḍampi khāditapubbaṃ, ime panaññe asukaṃ nāma ṭhānaṃ rujjati, bhesajjaṃ khādāmāti vicaranti, ko añño mādiso nirogo nāmā”ti evaṃ mānakaraṇaṃ **ārogyamado**.

“Mahallakakāle puññaṃ karissāma, daharamha tāvā”ti yobbane ṭhatvā mānakaraṇaṃ **yobbanamado**. “Ciraṃ jīviṃ ciraṃ jīvāmi ciraṃ jīvissāmi, sukhaṃ jīviṃ sukhaṃ jīvāmi sukhaṃ jīvissāmī”ti evaṃ mānakaraṇaṃ **jīvita mado**. (55)

Ādhipateyyesu adhipatito āgataṃ ādhipateyyaṃ. “Ettakomhi sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā, na me etaṃ patirūpan”ti evaṃ attānaṃ

1. Khu 7. 44 piṭṭhe.

2. Abhi 2. 338 piṭṭhe.

adhipatiṃ jeṭṭhakaṃ katvā pāpassa akaraṇaṃ **attādhīpateyyaṃ** nāma. Lokam adhipatiṃ katvā akaraṇaṃ **lokādhīpateyyaṃ** nāma. Lokuttaradhammaṃ adhipatiṃ katvā akaraṇaṃ **dhammādhīpateyyaṃ** nāma. (56)

Kathāvatthūnīti kathākāraṇāni. **Atītaṃ vā addhānanti** atītaṃ dhammaṃ, atīta kkhandheti attho. Apica “yaṃ bhikkhave rūpaṃ atītaṃ niruddhaṃ vipariṇataṃ, ‘ahosī’ti tassa saṅkhā, ‘ahosī’ti tassa paññatti ‘ahosī’ti tassa samaññā, na tassa saṅkhā ‘atthī’ti, na tassa saṅkhā ‘bhavissatī’ti¹ evaṃ āgatenā niruttipathasuttenapettha attho dīpetabbo. (57)

Vijjāti tamavijjhanatṭhena vijjā. Veditakaraṇatṭhenāpi vijjā. Pubbenivāsānussati ñāṇaṃhi uppajjamānaṃ pubbenivāsaṃ chādetvā tṭhitaṃ tamaṃ vijjhati, pubbenivāsaṃca viditaṃ karotīti vijjā. Cutūpapātāññaṃ cutipaṭṭisandhicchādaṃ tamaṃ vijjhati, taṃca viditaṃ karotīti vijjā. Āsavānaṃ khaye ñāṇaṃ catusaccacchādaṃ tamaṃ vijjhati, catusaccadhammaṃca viditaṃ karotīti vijjā. (58)

Vihāresu aṭṭha samāpattiyo **dibbovihāro**. Catasso appamaññā **brahmā vihāro**. Phalasamāpatti **ariyo vihāro**. (59)

Pāṭihāriyāni Kevaṭṭasutte² vitthāritāneva. (60)

“Ime kho āvuso”ti-ādīsu vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti samasaṭṭhiyā tikānaṃ vasena asītisatapañhe kathento thero sāmaggirasam dassesīti.

Tikavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catukkavaṇṇanā

306. Iti tikavasena sāmaggirasam dassetvā idāni catukkavasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi. Tattha “satipaṭṭhānacatukkaṃ” pubbe vitthāritameva. (1)

1. Sam 2. 59 piṭṭhe.

2. Di-Ṭṭha 1. 321 piṭṭhe.

Sammappadhānacatukke **chandaṃ janetīti** “yo chando chandikatā kattukamyatā kusalo dhammacchando”ti evaṃ vuttaṃ kattukamyataṃ janeti. **Vāyamatīti** vāyamaṃ karoti. **Vīriyaṃ ārabhatīti** vīriyaṃ janeti. **Cittaṃ paggaṇhātīti** cittaṃ upatthambheti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana sammappadhānavibhaṅge āgato yeva. (2)

Iddhipādesu chandaṃ nissāya pavatto samādhī **chandasaṃādhi**. Padhānabhūtā saṅkhārā **padhānasaṅkhārā**. **Samannāgatanti** tehi dhammehi upetaṃ. Iddhiyā pādaṃ, iddhibhūtaṃ vā pādanti **iddhipādaṃ**. Sesesupi eseva nayo. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana iddhipādavibhaṅge āgato eva. Visuddhimagge panassa attho dīpito. Jhānakathāpi Visuddhimagge vitthāritāva. (3-4)

307. **Diṭṭhadhammasukhavihārāyāti** imasmiṃyeva attabhāve sukhavihāratthāya. Idha Phalasamāpattijhānāni, khīṇāsavassa aparabhāge nibbattitajhānāni ca kathitāni. (5-1)

Ālokasaññaṃ manasikarotīti divā vā rattim vā sūriyacandapajjotamaṇi-ādīnaṃ ālokaṃ ālokoti manasikaroti. **Divāsaññaṃ adhiṭṭhātīti** evaṃ namasi katvā divātisaññaṃ ṭhpeti. **Yathā divā tathā rattinti** yathā divā diṭṭho āloko, tatheva taṃ rattim manasi karoti. **Yathā rattim tathā divāti** yathā rattim āloko diṭṭho, evameva divā manasikaroti. **Iti vivaṭena cetasāti** evaṃ apihitena cittena. **Apariyonaddhenāti** samantato anaddhena. **Sappabhāsanti** sa-obhāsaṃ. **Ñāṇadassanapaṭilābhāyāti** ñāṇadassanapaṭilābhatthāya. Iminā kiṃ kathitaṃ? Middhavinodana-ālāko kathito parikamma-āloko vā. Iminā kiṃ kathitaṃ hoti? Khīṇāsavassa dibbacakkhuñāṇaṃ, tasmim vā āgatepi anāgatepi pādakajjhānasamāpattimeva sandhāya “sappabhāsaṃ cittaṃ bhāveti”ti vuttaṃ. (5-2)

Satisampajaññāyāti sattaṭṭhānikassa satisampajaññassa atthāya. **Viditā vedanā uppajjantīti**-ādīsu khīṇāsavassa vatthu viditaṃ hoti ārammaṇaṃ viditaṃ vatthā rammaṇaṃ viditaṃ. Vatthārammaṇaviditatāya evaṃ vedanā uppajjanti, evaṃ tiṭṭhanti, evaṃ nirujjanti. Na kevalaṅca vedanā eva idha vuttā,

saññādayopi, avuttā cetanādayopi, viditā ca uppajjanti ceva tiṭṭhanti ca nirujjhanti ca. Api ca vedanāya uppādo vidito hoti, upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Avijjāsamudayā vedanā samudayo. Taṇhāsamudayā kammāsamudayo. Phassasamudayā vedanāsamudayo. Nibbattilakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa samudayaṃ passati. Evaṃ vedanāya uppādo vidito hoti. Kathaṃ vedanāya upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti? Aniccato manasikaroto khayatūpaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Dukkato manasikaroto bhayatūpaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Anattato manasikaroto suññatūpaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Evaṃ vedanāya upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti, khayato bhayato suññato jānāti. Kathaṃ vedanāya atthaṅgamo vidito hoti? Avijjānirodhā vedanānirodho -pa-. Evaṃ vedanāya atthaṅgamo vidito hoti. Imināpi nāyenettha attho veditabbo. (5-3)

Iti rūpanti-ādi vuttanayameva. **Ayaṃ āvuso samādhībhāvanā**ti ayaṃ āsavānaṃ khayañāṇassa pāda-kajjhānasamādhībhāvanā. (5-4)

308. **Appamaññā**ti pamāṇaṃ agahetvā anavasesapharaṇavasena appamaññāva. Anupadavaṇṇanā pana bhāvanāsamādhivīdhānaṃ ca etāsaṃ Visuddhimagge vitthārita meva. Arūpakathāpi Visuddhimagge vitthāritāva. (6-7)

Apassenāti apassayāni. **Saṅkhāyā**ti ñāṇena ñatvā. **Paṭisevatī**ti ñāṇena ñatvā sevitaḥkammāyuttakameva sevati. Tassa ca vitthāro “paṭisaṅkhā yoniso cīvaraṃ paribhuñjati”ti-ādinā nayena veditabbo. **Saṅkhāyekaṃ adhiṇvāsetī**ti ñāṇena ñatvā adhiṇvāsetaḥkammāyuttakameva adhiṇvāseti. Vitthāro panettha “paṭisaṅkhā yoniso khamo hoti sītassā”ti-ādinā nayena veditabbo. **Parivajjetī**ti ñāṇena ñatvā parivajjetuṃ yuttameva parivajjeti. Tassa vitthāro “paṭisaṅkhā yoniso caṇḍam hatthim parivajjeti”ti-ādinā nayena veditabbo. **Vinodetī**ti ñāṇena ñatvā vinodetabbameva vinodeti, nudati nīharati anto pavisitum na deti. Tassa vitthāro “uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti”ti-ādinā nayena veditabbo. (8)

Ariyavaṃsacatukkavaṇṇanā

309. **Ariyavaṃsā**ti ariyānaṃ vaṃsā. Yathā hi khattiyavaṃso brāhmaṇavaṃso vessavaṃso suddavaṃso samaṇavaṃso kulavaṃso rājavaṃso, evaṃ ayampi aṭṭhamo ariyavaṃso ariyatanti ariyapaveṇī nāma hoti. So kho paṇāyaṃ ariyavaṃso imesaṃ vaṃsānaṃ mūlagandhādīnaṃ kālānusāritagandhādayo viya aggamakkhāyati. Ke pana te ariyā yesaṃ ete vaṃsāti? Ariyā vuccanti Buddhā ca Paccekabuddhā ca Tathāgatasāvakāca, etesaṃ ariyānaṃ vaṃsāti **ariyavaṃsā**. Ito pubbe hi sataṣaḥṣasakappādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro Saraṇaṅkaro Dīpaṅkaroti cattāro Buddhā uppannā, te ariyā, tesāṃ ariyānaṃ vaṃsāti ariyavaṃsā. Tesāṃ Buddhānaṃ parinibbānato aparabhāge asaṅkhyeyyaṃ atikkamitvā Koṇḍañño nāma Buddhō uppanno -pa-. Imasmiṃ kappe Kakusandho Koṇāgamano Kassapo, amhākaṃ Bhagavā Gotamoti cattāro Buddhā uppannā, tesāṃ ariyānaṃ vaṃsāti ariyavaṃsā. Apica atītānāgatapaccuppannānaṃ sabbabuddhapaccekabuddhabuddhasāvakānaṃ ariyānaṃ vaṃsāti ariyavaṃsā. Te kho panete **aggaññā** aggāti jānitabbā. **Rattaññā** dīgharattaṃ pavattāti jānitabbā. **Vaṃsaññā** vaṃsāti jānitabbā.

Porāṇāti na adhunuppattiyā, **asaṃkiṇṇā** avikiṇṇā anapanītā. **Asaṃkiṇṇapubbā** atītabuddhehi na saṃkiṇṇapubbā, “kiṃ imehi”ti na apanītapubbā. **Na saṅkīyanti** idānipi na apanīyanti. **Na saṅkīyissantī** anāgatabuddhehi na apanīyissantī, ye loke viññū samaṇabrāhmaṇā, tehi appaṭikuṭṭhā, samaṇehi brāhmaṇehi viññūhi aninditā agarahitā.

Santuṭṭho hotīti paccayasantosavasena santuṭṭho hoti. **Itarītarena cīvarena**ti thūlasukhumalūkhapaṇītatthirajīṇṇānaṃ yena kenaci, atha kho yathāladdhādīnaṃ itarītarena yena kenaci santuṭṭho hotīti attho. Cīvarasmiṃhi tayo santosā yathālābha santoso yathābalasantoso yathāsārappasantosoti. Piṇḍapātādisupi eseṇa nayo. Tesāṃ vitthārakathā Sāmaññaphale vuttanayeneva veditabbā. Ime tayo santose sandhāya “santuṭṭho hoti, itarītarena yathāladdhādīsu yena kenaci cīvarena santuṭṭho hoti”ti vuttaṃ.

Ettha ca cīvaram jānitabbam, cīvarakkhettaṃ jānitabbam, paṃsukūlaṃ jānitabbam, cīvarasantoso jānitabbo, cīvarapaṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni jānitabbāni. Tattha **cīvaram jānitabbanti** khomādīni cha cīvarāni dukūlādīni cha anulomacīvarāni jānitabbāni. Imāni dvādasa kappiyacīvarāni. Kusacīram vākacīram phalakacīram kesakambalaṃ vāḷakambalaṃ potthako cammaṃ ulūkapakkaṃ rukkhadussaṃ latādussaṃ erakadussaṃ kadaliidussaṃ veludussanti evamādīni pana akappiyacīvarāni. **Cīvarakkhettanti** “saṃghato vā gaṇato vā ṇātito vā mittato vā attano vā danena paṃsukūlaṃ vā”ti evaṃ uppajjanato cha khettāni, aṭṭhannañca mātikānaṃ vasena **aṭṭha khettāni** jānitabbāni. **Paṃsukūlanti** sosānikaṃ, pāpaṇikaṃ, rathiyaṃ, saṅkarakūṭakaṃ, sotthiyaṃ, sinānaṃ, titthaṃ, gatapaccāgataṃ, aggidaḍḍhaṃ, gokhāyitaṃ, upacika khāyitaṃ, undūrakhāyitaṃ, antacchinnaṃ, dasācchinnaṃ, dhajāhaṭaṃ, thūpaṃ, samaṇa cīvaram, sāmuddiyaṃ, ābhisekiyaṃ, panthikaṃ, vātāhaṭaṃ, iddhimayaṃ, devadattiyanti tevīsati paṃsukūlāni veditabbāni.

Ettha ca **sotthiyanti** gabbhamalaharaṇaṃ. **Gatapaccāgatanti** matakasārīraṃ pārupitvā susānaṃ netvā ānītacīvaram. **Dhajāhaṭanti** dhajam ussāpetvā tato ānītaṃ. **Thūpanti** vammike pūjitacīvaram. **Sāmuddiyanti** samuddavīcihi thalaṃ pāpitaṃ. **Panthikanti** panthaṃ gacchantehi corabhayena pāsāṇehi koṭṭetvā pārutacīvaram. **Iddhimayanti** ehibhikkhucīvaram. Sesam pākaṭameva.

Cīvarasantosoti vīsati cīvarasantosā ( )¹ vitakkasantoso, gamanasantoso, pariye sanasantoso, paṭilābhasantoso, mattappaṭiggahaṇasantoso, loluppavivajjanasantoso, yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsāruppasantoso, udakasantoso, dhovana santoso, karaṇasantoso, parimāṇasantoso, suttasantoso, sibbanasantoso, rajanasantoso, kappasantoso, paribhogasantoso, sannidhiparivajjanasantoso, vissajjanasantosoti.

Tattha sādakabhikkhunā² temāsaṃ nibaddhavāsaṃ vasitvā ekamāsamattaṃ vitakketuṃ vaṭṭati. So hi pavāretvā cīvaramāse cīvaram karoti.

1. (Cīvare hi) natthi (Ka)

2. Sāṭakatthinā bhikkhunā (Sī)

Paṁsukūliko aḍḍhamāseveva karoti. Iti māsaḍḍhamāsamattaṁ vitakkaṇaṁ vitakka santoso. Vitakkasantosena pana santuṭṭhena bhikkhunā pācīnakkhaṇḍarājivāsikapāmsukūlikattherasadisena bhavitabbaṁ.

Thero kira Cetiya-pabbata-vihāre cetiyaṁ vandissāmīti āgato cetiyaṁ vanditvā cintesi “mayhaṁ cīvaraṁ jīṇṇaṁ bahūnaṁ vasanaṭṭhāne labhissāmī”ti. So mahāvihāraṁ gantvā saṁghattheraṁ disvā vasanaṭṭhānaṁ pucchitvā tattha vuttho punadivase cīvaraṁ ādāya āgantvā therāṁ vandi. Thero kiṁ āvusoti āha. Gāmadvāraṁ bhante gamissāmīti. Ahampāvuso gamissāmīti. Sādhu bhanteti gacchanto mahābodhidvārakoṭṭhake ṭhatvā puññavantānaṁ vasanaṭṭhāne manāpaṁ labhissāmīti cintetvā aparisuddho me vitakkoti tatova paṭinivatti. Punadivase ambaṅgaṇasamīpato, punadivase mahācetiyaṁ uttaradvārato, tatheva paṭinivattitvā catutthadivase therassa santikaṁ agamāsi. Thero imassa bhikkhuno vitakko na parisuddho bhavissatīti cīvaraṁ gahetvā tena saddhiṁyeva pañhaṁ pucchamāno gāmaṁ pāvīsi. Tañca rattiṁ eko manusso uccārapalibuddho sāṭakeyeva vaccaṁ katvā taṁ saṅkāraṭṭhāne chaḍḍesi. **Paṁsukūlikatthero** taṁ nīlamakkhikāhi samparikiṇṇaṁ disvā añjaliṁ paggahehi. Mahāthero “kiṁ āvuso saṅkāra ṭṭhānaṁ añjaliṁ paggaṇhāsi”ti. “Nāhaṁ bhante saṅkāraṭṭhānaṁ añjaliṁ paggaṇhāmi, mayhaṁ pitu Dasabalassa paggaṇhāmi, puṇṇadāsiyā sarīraṁ pārupitvā chaḍḍitaṁ paṁsu kūlaṁ tumbamatte pāṇake vidhunitvā susānato gaṇhantena dukkaṁ kataṁ bhante”ti. Mahāthero “parisuddho vitakko paṁsukūlikassā”ti cintesi. Paṁsukūlikattheropi tasmiṁ yeva ṭhāne ṭhito vipassanaṁ vadḍhetvā tīṇi phalāni patto taṁ sāṭakaṁ gahetvā cīvaraṁ katvā pārupitvā pācīnakkhaṇḍarājīṁ gantvā aggaphalaṁ arahattaṁ pāpuṇi.

Cīvaratthāya gacchantassa pana “kattha labhissāmī”ti acintetvā kammaṭṭhāna sīseneva gamanaṁ **gamanasantoso** nāma.

Pariyesantassa pana yena vā tena vā saddhiṁ apariyesitvā lajjīṁ pesalaṁ bhikkhuṁ gahetvā pariyesanaṁ **pariyesanasantoso** nāma.

Evam pariyesantassa āhariyamānaṃ cīvaraṃ dūrato disvā “etaṃ manāpaṃ bhavissati, etaṃ amanāpan”ti evaṃ avitakketvā thūlasukhumādīsu yathāladdheneva santussanaṃ **paṭilābhasantoso** nāma.

Evam laddhaṃ gaṇhantassāpi “ettakaṃ dupaṭṭassa bhavissati, ettakaṃ ekapaṭṭassā”ti attano pahonakamatteneva santussanaṃ **mattappaṭiggahaṇasantoso** nāma.

Cīvaraṃ pariyesantassa pana “asukassa gharadvāre manāpaṃ labhissāmi”ti acintetvā dvārapaṭipāṭiyā caraṇaṃ **loluppavivajjanasantoso** nāma.

Lūkhapaṇītesu yena kenaci yāpetuṃ sakkontassa yathāladdheneva yāpanaṃ **yathālābhasantoso** nāma.

Attano thāmaṃ jānitvā yena yāpetuṃ sakkoti, tena yāpanaṃ **yathābalasantoso** nāma.

Manāpaṃ aññassa datvā attano yena kenaci yāpanaṃ **yathāsārappasantoso** nāma.

“Kattha udakaṃ manāpaṃ, kattha amanāpan”ti avicāretvā yena kenaci dhovānu pagena udakena dhovanaṃ **udakasantoso** nāma.

Paṇḍumattikagerukapūtipaṇṇarasa kiliṭṭhāni pana udakāni vajjetuṃ vaṭṭati.

Dhavantassa pana muggarādīhi apaharitvā hattheti madditvā dhovanaṃ **dhovanasantoso** nāma. Tathā asujjhantaṃ paṇṇāni pakkhipitvā tāpita-udakenāpi dhovituṃ vaṭṭati.

Evam dhovitvā karontassa idaṃ thūlaṃ, idaṃ sukhumanti akopetvā pahonaka nīhāreneva karaṇaṃ **karaṇasantoso** nāma.

Timaṇḍalappaṭicchādanamattasseva karaṇaṃ **parimāṇasantoso** nāma.

Cīvarakaraṇatthāya pana manāpasuttaṃ pariyesissāmīti avicāretvā rathikādīsu vā devaṭṭhāne vā āharitvā pādamūle vā ṭhapitaṃ yaṃkiñcideva suttaṃ gahetvā karaṇaṃ **suttasantoso** nāma.

Kusibandhanakāle pana aṅgulamatte sattavāre na vijjhitabbaṃ, evaṃ karontassa hi yo bhikkhu sahāyo na hoti, tassa vattabhedopi natthi. Tivaṅgulamatte¹ pana sattavāre vijjhitabbaṃ, evaṃ karontassa maggapaṭipannena sahāyena bhavitabbaṃ. Yo na hoti, tassa vattabhedo. Ayaṃ **sibbanasantoso** nāma.

Rajantena pana kālakacchakādīni pariyesantena na rajitabbaṃ. Somavakkalādīsu yaṃ labhati, tena rajitabbaṃ. Alabhantena pana manussehi araṇṇe vākaṃ gahetvā chaḍḍitarajanaṃ vā bhikkhūhi pacitvā chaḍḍitakasaṭaṃ vā gahetvā rajitabbaṃ, ayaṃ **rajanasantoso** nāma.

Nīlakaddamakālasāmesu yaṃkiñci gahetvā hatthipiṭṭhe nisinnassa paññāyamāna kapakaraṇaṃ **kappasantoso** nāma.

Hirikopīnapaṭicchādanamattavasena paribhuñjanaṃ **paribhogasantoso** nāma.

Dussaṃ pana labhitvā suttaṃ vā sūciṃ vā kārakaṃ vā alabhantena ṭhapetuṃ vaṭṭati, labhantena na vaṭṭati. Katampi sace antevāsikādīnaṃ dātukāmo hoti, te ca asannihitā yāva āgamaṇā ṭhapetuṃ vaṭṭati. Āgatatammesu dātubbaṃ. Dātuṃ asakkontena adhiṭṭhātubbaṃ. Aññasmiṃ cīvare sati paccattharaṇampi adhiṭṭhātuṃ vaṭṭati. Anadhiṭṭhi tameva hi sannimi hoti. Adhiṭṭhitaṃ na hotīti **Mahāsīvatto** āha. Ayaṃ **sannidhiparivajjanasantoso** nāma.

Vissajjantena pana na mukhaṃ oloketvā dātubbaṃ. Sāraṇīyadhamme thatvā vissajjitabbanti ayaṃ **vissajjanasantoso** nāma.

Cīvarapaṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni nāma paṃsukūlikaṅgañceva tecīvarikaṅgañca. Tesāṃ vitthārakathā **Visuddhimaggato** veditabbā. Iti cīvarasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno bhikkhu imāni dve dhutaṅgāni gopeti. Imāni gopento cīvarasantosamahā ariyavaṃsena santuṭṭho hoti.

Vaṇṇavādīti eko santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ na katheti, eko na santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ katheti,

eko neva santuṭṭho hoti, na santosassa vaṇṇaṃ katheti, eko santuṭṭho ceva hoti, santosassa ca vaṇṇaṃ katheti, taṃ dassetuṃ “itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī”ti vuttaṃ.

Anesananti dūteyyapahinagamanānuyogappabhedaṃ nānappakāraṃ anesanaṃ. **Appatirūpanti** ayuttaṃ. **Aladdhā cāti** alabhitvā. Yathā ekacco “kathaṃ nu kho cīvaraṃ labhissāmi”ti puññavantehi bhikkhūhi saddhiṃ ekato hutvā kohaññaṃ karonto uttasati paritasati, santuṭṭho bhikkhu evaṃ aladdhā cīvaraṃ na paritasati. **Laddhā cāti** dhammena samena labhitvā. **Agadhitoti** vigatalobhagiddho. **Amucchitoti** adhimatta taṇhāya mucchaṃ anāpanno. **Anajjhāpannoti** taṇhāya anotthato apariyonaddho. **Ādīnavadassāvīti** anesanāpattiyañca gedhitaparibhoge ca ādīnavaṃ passamāno. **Nissaraṇapaññoti** “yāvadeva sītassa paṭighātāyā”ti vuttaṃ nissaraṇameva pajānanto.

Itarītaracīvarasantuṭṭhiyāti yena kenaci cīvarena santuṭṭhiyā. **Nevattānukkaṃ setīti** “ahaṃ paṃsukūliko, mayā upasampadamāleyeva paṃsukūlikaṅgaṃ gahitaṃ, ko mayā sadiso atthī”ti attukkaṃsanaṃ na karoti. **Na paraṃ vambhetīti** “ime panaññe bhikkhū na paṃsukūlikā”ti vā “paṃsukūlikaṅgamattampi etesaṃ natthī”ti vā evaṃ paraṃ na vambheti. **Yo hi tattha dakkhoti** yo tasmīṃ cīvarasantose, vaṇṇavādādīsu vā dakkho cheko byatto. **Analasoti** sātaccakiriyāya ālasiyavirahito. **Sampajāno paṭissatoti** sampajānapaññāya ceva satiyā ca yutto. **Ariyavaṃse tīhoti** ariyavaṃse patiṭṭhito. (9-1)

Itarītarena piṇḍapātenāti yena kenaci piṇḍapātena. Etthāpi piṇḍapāto jānitabbo, piṇḍapātakkhettaṃ jānitabbaṃ, piṇḍapātasantoso jānitabbo, piṇḍapātaṭṭhapaṭisaṃyuttaṃ dhutaṅgaṃ jānitabbaṃ. Tattha **piṇḍapātoti** “odano kummāso sattū maccho māṃsaṃ khīraṃ dadhi sappi navanītaṃ telāṃ madhu phāṇitaṃ yāgu khādanīyaṃ sāyanīyaṃ lehanīyaṃ”ti soḷasa piṇḍapātā.

Piṇḍapātakkhettanti saṁghabhaddhantam, uddesabhaddhantam, nimantanam, salāka bhaddhantam, pakkhikam, uposathikam, pāṭipadikam, āgantukabhaddhantam, gamikabhaddhantam, gilānabhaddhantam, gilānupaṭṭhākabhaddhantam, dhurabhaddhantam, kuṭibhaddhantam, vārabhaddhantam, vihāra bhaddhanti pannarasa piṇḍapātakkhettāni.

Piṇḍapātasantosoti piṇḍapāte vitakkasantoso, gamanasantoso, pariyesanasantoso, paṭilābhasantoso, paṭiggahaṇasantoso, mattappaṭiggahaṇasantoso, loluppavivajjana santoso, yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsārappasantoso, upakārasantoso, parimāṇasantoso, paribhogasantoso, sannidhiparivajjanasantoso, vissajjanasantosoti pannarasa santosā.

Tattha sādako bhikkhu mukham dhovitvā vitakketi. Piṇḍapātikena pana gaṇena saddhim caratā sāyam therūpaṭṭhānakāle “sve kattha piṇḍāya carissāmāti asukagāme bhante”ti ettakam cintetvā tato paṭṭhāya na vitakketabbam. Ekacārikena vitakkamālake ṭhatvā vitakketabbam. Tato param vitakkento ariyavaṁsā cuto hoti paribāhiro. Ayam **vitakkasantoso** nāma.

Piṇḍāya pavisantena “kuhim labhissāmī”ti acintetvā kammaṭṭhānasīsenā gantabbam. Ayam **gamanasantoso** nāma.

Pariyesantena yaṁ vā taṁ vā agahetvā lajjim pesalameva gahetvā pariyesi tabbam. Ayam **pariyesanasantoso** nāma.

Dūratova āhariyamānam disvā “etaṁ manāpaṁ, etaṁ amanāpaṁ”ti cittam na uppādetabbam. Ayam **paṭilābhasantoso** nāma.

“Imam manāpaṁ gaṇhissāmi, imam amanāpaṁ na gaṇhissāmī”ti acintetvā yaṁkiñci yāpanamattam gahetabbameva, ayam **paṭiggahaṇasantoso** nāma.

Ettha pana deyyadhammo bahu, dāyako appam dātukāmo, appam gahetabbam. Deyyadhammo bahu, dāyakopi bahum dātukāmo, pamāṇeneva gahetabbam. Deyya dhammo na bahu, dāyakopi appam dātukāmo, appam gahetabbam. Deyyadhammo na bahu, dāyako pana bahum dātukāmo, pamāṇena gahetabbam.

Paṭiggahaṇasmiñhi mattaṃ ajānanto manussānaṃ pasādaṃ makkheti,
saddhādeyyaṃ vinipāteti, sāsanaṃ na karoti, vijātamātuyāpi cittaṃ gahetum
na sakkoti. Iti mattaṃ jānitvāva paṭiggahetabbanti ayaṃ
mattappaṭiggahaṇasantoso nāma.

Saddhakulāniyeva¹ agantvā dvārappaṭipāṭiyā gantabbaṃ. Ayaṃ **loluppa
vivajjanasantoso** nāma. **Yathālābhasantosā**dayo cīvare vuttanayā eva.

Piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā samaṇadhammaṃ anupālessāmīti evaṃ
upakāraṃ ñatvā paribhuñjanaṃ **upakārasantoso** nāma.

Pattaṃ pūretvā ānītaṃ na paṭiggahetabbam, anupasampanne sati tena
gāhāpe tabbaṃ, asati harāpetvā paṭiggahaṇamattaṃ gahetabbam. Ayaṃ
parimāṇasantoso nāma.

“Jighacchāya paṭivinodanaṃ idamettha nissaraṇaṃ”ti evaṃ
paribhuñjanaṃ **paribhogasantoso** nāma.

Nidahitvā na paribhuñjitabbanti ayaṃ **sannidhiparivajjanasantoso**
nāma.

Mukhaṃ anoloketvā sāraṇīyadhamme ṭhitena vissajjetabbam. Ayaṃ
vissajjana santoso nāma.

Piṇḍapātapaṭisaṃnyuttāni pana pañca dhutaṅgāni piṇḍapātikaṅgaṃ
sapaḍāna cārikaṅgaṃ ekāsanikaṅgaṃ pattapiṇḍikaṅgaṃ
khalupacchābhattikaṅganti. Tesam vitthārakathā Visuddhimagge vuttā. Iti
piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno bhikkhu imāni pañca
dhutaṅgāni gopeti. Imāni gopento piṇḍapātasanto samahā-ariyavaṃsena
santuṭṭho hoti. “Vaṇṇavādī”ti-ādīni vuttanayeneva veditabbāni. (9-2)

Senāsanenāti idha senāsaṇaṃ jānitabbam, senāsanakkhettaṃ
jānitabbam, senāsanasantoso jānitabbo, senāsanapaṭisaṃnyuttaṃ dhutaṅgaṃ
jānitabbam. Tattha **senā sananti** mañco, pīṭhaṃ, bhisi, bimbohanaṃ, vihāro,
aḍḍhayogo, pāsādo, hammiyaṃ, guhā, leṇaṃ, aṭṭo,

---

1. Aḍḍhakulāniyeva (Sī, Syā)

mālo, veḷugumbo, rukkhāmūlaṃ, yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantīti imāni pannarasa senāsanāni.

Senāsanakkhettanti “saṃghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā dhanena paṃsukūlaṃ vā”ti cha khettāni.

Senāsanasantosoti senāsane vitakkasantosādayo pannarasa santosā. Te piṇḍapāte vuttanayeneva veditabbā. **Senāsanapaṭisaṃyuttāni** pana pañca dhutaṅgāni āraññi kaṅgaṃ, rukkhāmūlikaṅgaṃ, abbhokāsikaṅgaṃ, sosānikaṅgaṃ, yathāsantatikaṅganti. Tesāṃ vitthārakathā Visuddhimagge vuttā. Iti senāsanasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno bhikkhu imāni pañca dhutaṅgāni gopeti. Imāni gopento senāsanasanto samahā-ariyavaṃsena santuṭṭho hoti. (9-3)

Gilānapaccayo pana piṇḍapāteyeva pavitṭho. Tattha yathālābhayathābala yathāsāruppasantoseneva santussitabbāṃ. Nesajjikaṅgaṃ bhāvanārāma-ariyavaṃsaṃ bhajati. Vuttampi cetam—

“Pañca senāsane vuttā, pañca āhāranissitā.

Eko vīriyasāmyutto, dve ca cīvaranissitā”ti.

Iti āyasmā Dhammasenāpati Sāriputtatthero pathaviṃ¹ pattharamāno viya sāgara kucchiṃ pūrayamāno viya ākāsaṃ vitthārayamāno viya ca paṭhamāṃ cīvarasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetvā candaṃ utthāpento viya sūriyaṃ ullaṅghento viya ca dutiyaṃ piṇḍapātasantosaṃ kathetvā Sineruṃ ukkhipento viya tatiyaṃ senāsanasantosaṃ ariya vaṃsaṃ kathetvā idāni sahasanayappaṭimaṇḍitaṃ catutthaṃ bhāvanārāmaṃ ariya vaṃsaṃ kathetuṃ **puna caparaṃ āvuso bhikkhu pahānārāmo hotīti** desanaṃ ārabhi.

Tattha āramaṇaṃ ārāmo, abhiraṭīti attho. Pañcavidhe pahāne ārāmo assāti **pahānārāmo**. Kāmacchandaṃ pajahanto ramati, nekkhammaṃ bhāvento ramati, byāpādaṃ pajahanto ramati -pa- sabbakilese pajahanto ramati, arahattamaggaṃ bhāvento ramatīti evaṃ pahāne ratoti

---

1. Mahāpaṭhaviṃ (Syā)

pahānarato. Vuttanayeneva bhāvanāya ārāmo assāti **bhāvanārāmo.**
Bhāvanāya ratoti **bhāvanārato.**

Imesu pana catūsu ariyavaṁsesu purimehi tīhi terasannaṃ
dhutaṅgānaṃ catupaccayasantosassa ca vasena sakalaṃ Vinayapiṭakaṃ
kathitaṃ hoti. Bhāvanārāmena avasesaṃ piṭakadvayaṃ. Imaṃ pana
bhāvanārāmataṃ ariyavaṁsaṃ kathentena bhikkhunā Paṭisambhidāmagge
nekkhammapāliyā kathetabbo. Dīghanikāye Dasuttarasuttantapariyāyena
kathetabbo. Majjhimanikāye Satipaṭṭhānasuttantapariyāyena kathe tabbo.
Abhidhamme Niddesapariyāyena kathetabbo.

Tattha **Paṭisambhidāmagge nekkhammapāliyā**ti so nekkhammaṃ
bhāvento ramati, kāmacchandaṃ pajahanto ramati. Abyāpādaṃ, byāpādaṃ.
Ālokasaññaṃ, thinamiddhaṃ. Avikkhepaṃ, uddhaccaṃ.
Dhammavavatthānaṃ, vicikicchaṃ. Ñāṇaṃ. avijjaṃ. Pāmojjaṃ, aratiṃ.
Paṭhamāṃ jhānaṃ, pañca nīvaraṇe. Dutiyāṃ jhānaṃ, vitakkavicāre.
Tatiyāṃ jhānaṃ, pītiṃ. Catutthaṃ jhānaṃ, sukhadukkhe. Ākāśānañcāya
tanasaṃpattim bhāvento ramati, rūpasaññaṃ paṭighasaññaṃ nānattasaññaṃ
pajahanto ramati. Viññāṇañcāyatanasaṃpattim -pa-
nevasaññānāsaññāyatanasaṃpattim bhāvento ramati,
ākīñcaññāyatanasaññaṃ pajahanto ramati.

Aniccānupassanaṃ bhāvento ramati, niccasaññaṃ pajahanto ramati.
Dukkha nupassanaṃ, sukhasaññaṃ. Anattānupassanaṃ, attasaññaṃ.
Nibbidānupassanaṃ, nandiṃ. Virāgānupassanaṃ, rāgaṃ.
Nirodhānupassanaṃ, samudayaṃ. Paṭinissaggānu passanaṃ, ādānaṃ.
Khayānupassanaṃ, ghanasaññaṃ. Vayānupassanaṃ, āyūhanaṃ.
Vipariṇāmanupassanaṃ, dhuvasaññaṃ. Animittānupassanaṃ, nimittaṃ.
Apaṇihitānupa ssanaṃ, paṇidhiṃ. Suññatānupassanaṃ, abhinivesaṃ.
Adhipaññādharmavipassanaṃ, sārādānābhinivesaṃ.
Yathābhūtañāḍassanaṃ, sammohābhinivesaṃ. Ādīnavānu passanaṃ,
ālayābhinivesaṃ. Paṭisaṅkhānupassanaṃ, appaṭisaṅkhaṃ. Vivaṭṭānu
passanaṃ, saṃyogābhinivesaṃ. Sotāpattimaggaṃ, diṭṭhekatṭhe kilese.
Sakadāgāmi maggaṃ, oḷārike kilese. Anāgāmi maggaṃ, aṇusahagata kilese.
Arahattamaggaṃ bhāvento ramati, sabbakilese pajahanto ramatīti evaṃ
Paṭisambhidāmagge nekkhamma pāliyā kathetabbo.

Dīghanikāye Dasuttarasuttantapariyāyenāti ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati, ekaṃ dhammaṃ pajahanto ramati -pa- dasa dhamme bhāvento ramati, dasa dhamme pajahanto ramati. Katamaṃ ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati. Kāyagatāsatiṃ sātasaha gataṃ. Imaṃ ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati. Katamaṃ ekaṃ dhammaṃ pajahanto ramati. Asmimānaṃ. Imaṃ ekaṃ dhammaṃ pajahanto ramati. Katame dve dhamme -pa-. Katame dasa dhamme bhāvento ramati. Dasa kasiṇāyatanāni. Ime dasa dhamme bhāvento ramati. Katame dasa dhamme pajahanto ramati. Dasa micchatte. Ime dasa dhamme pajahanto ramati. Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu bhāvanārāmo hotīti evaṃ dīghanikāye dasuttarasuttantapariyāyena kathetabbo.

Majjhimanikāye Satipaṭṭhānasuttantapariyāyenāti ekāyano bhikkhave maggo -pa- yāvadeva ñāṇamattāya paṭissatimattāya anissito ca viharati na ca kiñci loke upādi yati. Evampi bhikkhave bhikkhu bhāvanārāmo hoti bhāvanārato, pahānārāmo hoti pahānarato. Puna caparaṃ bhikkhave bhikkhu gacchanto vā gacchāmīti pajānāti -pa-. Puna caparaṃ bhikkhave bhikkhu seyyathāpi passeyya sarīraṃ sivathikāya chaḍḍitaṃ -pa- pūtīni cuṇṇakajātāni. So imameva kāyaṃ upasaṃharati, ayampi kho kāyo evaṃ dhammo evaṃbhāvī evaṃanattīti. Iti ajjhattaṃ vā kāye kāyānupassī viharati -pa-. Evampi kho bhikkhave bhikkhu bhāvanārāmo hotīti evaṃ Majjhimanikāye Satipaṭṭhānasuttantapariyāyena kathetabbo.

Abhidhamme Niddesapariyāyenāti sabbepi saṅkhate aniccato dukkhato rogato gaṇḍato -pa- saṅkilesikadhammato passanto ramati. Ayaṃ bhikkhave bhikkhu bhāva nārāmo hotīti evaṃ niddesapariyāyena kathetabbo.

Neva attānukkaṃsetīti ajja me saṭṭhi vā sattati vā vassāni aniccaṃ dukkhaṃ anattāti vipassanāya kammaṃ karontassa, ko mayā sadiso atthīti evaṃ attukkaṃsanaṃ na karoti. **Na paraṃ vambhetīti** aniccaṃ dukkhanti vipassanāmettakampi natthi, kiṃ ime vissaṭṭhakammaṭṭhānā carantīti evaṃ paraṃ vambhanaṃ na karoti. Sesāṃ vuttanaya meva. (9-4)

310. **Padhānānīti** uttamavīriyaṇi. **Samvarapadhānanti** cakkhādīni samvarantassa uppannavīriyaṇi. **Pahānapadhānanti** kāmavitakkādayo pajahantassa uppannavīriyaṇi. **Bhāvanāpadhānanti** bojjhaṅge bhāventassa uppannavīriyaṇi. **Anurakkhaṇāpadhānanti** samādhinimittāṇi anurakkhantassa uppannavīriyaṇi. (10-1)

Vivekanissitanti ādīsu viveko virāgo nirodhoti tīṇipi nibbānassa nāmāni. Nibbānāñhi upadhivivekattā **viveko**. Taṃ āgamma rāgādayo virajantīti **virāgo**. Nirujjantīti **nirodho**. Tasmā “vivekanissitan”ti-ādīsu ārammaṇavasena adhigantabba vasena vā nibbānanissitanti attho. **Vossaggapariṇāminti** ettha dve vossaggā pariccāgavo ssaggo ca pakkhandanavossaggo ca. Tattha vipassanā tadaṅgavasena kilese ca khandhe ca pariccajatīti pariccāgavossaggo. Maggo ārammaṇavasena nibbānaṃ pakkhandatīti pakkhandanavossaggo. Tasmā vossaggapariṇāminti yathā bhāviyamāno satisambo jīhaṅgo vossaggatthāya pariṇamati, vipassanābhāvaṇca maggabhāvaṇca pāpuṇāti, evaṃ bhāvetīti ayamettha attho. Sesapadesupi eveda nayo. (10-3)

Bhadrakanti bhaddakaṃ¹. **Samādhinimittāṇi** vuccati aṭṭhikasāññādivasena adhigato samādhiyeva. **Anurakkhatīti** samādhiparibandhakadhamme² rāgadosamohe sodhento rakkhati. Ettha ca aṭṭhikasāññādikā pañceva saññā vuttā. Imasmim pana ṭhāne dasapi asubhāni vitthāretvā kathetabbāni. Tesāṃ vitthāro Visuddhimagge vuttoyeva. (10-4)

Dhamme ñāṇanti ekapaṭivedhavasena catusaccadhamme ñāṇaṃ catusaccabbha ntare nirodhasacce dhamme ñāṇaṇca. Yathāha “tattha katamaṃ dhamme ñāṇaṃ, catūsu maggesu catūsu phalesu ñāṇaṇ”ti³. **Anvaye ñāṇanti** cattāri saccāni paccakkhato disvā yathā idāni, evaṃ atītepi anāgatepi imeva pañcakkhandhā dukkhasaccaṃ, ayameva taṇhā samudayasaccaṃ, ayameva nirodho nirodhasaccaṃ, ayameva maggo maggasaccanti evaṃ tassa ñāṇassa anugatiyaṃ ñāṇaṃ. Tenāha “so iminā dhammena ñātena diṭṭhena pattena viditena pariyogāḥena atītānāgatena nayaṃ neti”ti³. **Pariye ñāṇanti** paresaṃ

1. Bhaddikanti laddhakaṃ (Sī)

2. Samādhipāripakkhikadhamme (Sī) samādhiparipanthikadhamme (Syā)

3. Abhi 2. 341 piṭṭhe.

cittaparichede ñāṇaṃ. Yathāha “tattha katamaṃ pariye ñāṇaṃ, idha bhikkhu para sattānaṃ parapuggalānaṃ cetasā ceto paricca jānāti”¹ti vitthāretabbaṃ. Ṭhapetvā pana imāni tīṇi ñāṇāni avasesaṃ **sammutiñāṇaṃ** nāma. Yathāha “tattha katamaṃ sammuti ñāṇaṃ, ṭhapetvā dhamme ñāṇaṃ ṭhapetvā anvaye ñāṇaṃ ṭhapetvā paricchede ñāṇaṃ avasesaṃ sammutiñāṇaṃ”¹ti. (11)

Dukkhe ñāṇādīhi arahattaṃ pāpetvā ekassa bhikkhuno niggamaṇaṃ catusacca kammaṭṭhānaṃ kathitaṃ. Tattha dve saccāni vaṭṭaṃ, dve vivaṭṭaṃ, vaṭṭe abhiniveso hoti, no vivaṭṭe. Dvīsu saccesu ācariyasantike pariyaṭṭiṃ uggahetvā kammaṃ karoti, dvīsu saccesu “nirodhasaccaṃ nāma iṭṭhaṃ kantaṃ manāpaṃ, maggasaccaṃ nāma iṭṭhaṃ kantaṃ manāpaṇ”ti savanavasena kammaṃ karoti. Dvīsu saccesu uggahapari pucchāsavanadhāraṇasammasanapaṭivedho vaṭṭati, dvīsu savanapaṭivedho vaṭṭati. Tīṇi kiccavasena paṭivijjhati, ekaṃ āramaṇavasena. Dve saccāni duddasattā gambhīrāni, dve gambhīrattā duddasāni. (12)

Sotāpattiyaṅgādicatukkavaṇṇanā

311. **Sotāpattiyaṅgānī**ti sotāpattiyaṃ aṅgāni, sotāpattimagassa paṭilābha kāraṇānīti attho. **Sappurisaṃsevoti** Buddhādīnaṃ sappurisaṇaṃ upasaṅkamitvā sevanaṃ. **Saddhammassavananti** sappāyassa Tepiṭakadhammassa savanaṃ. **Yoni somanasikāro**ti aniccādivasena manasikāro. **Dhammānuddhammapaṭipattī**ti lokuttara dhammassa anuddhammabhūtāya pubbabhāgapaṭipattiyaṃ paṭipajjanaṃ. (13)

Aveccappasādenāti acalappasādena. “Itipi so Bhagavā”ti-ādīni Visuddhimagge vitthāritāni. Phaladhātu-āhāracatukkāni uttānatthāneva. Apicettha lūkhapaṇītavattu vasena oḷārikasukhumatā veditabbā. (14-17)

Viññāṇaṭṭhitiyoti viññāṇaṃ etāsu tiṭṭhatīti viññāṇaṭṭhitiyo. Āramaṇaṭṭhiti vasenetaṃ vuttaṃ. **Rūpūpāyanti** rūpaṃ upagataṃ hutvā. Pañcavokārabhavasmiñhi abhisāṅkhāraviññāṇaṃ rūpakkhandaṃ nissāya tiṭṭhati. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Rūpāramaṇanti** rūpakkhandhagocaraṃ rūpapaṭiṭṭhitaṃ hutvā.

Nandūpasecananti lobhasahagataṃ sampayuttanandiyāva upasittāṃ hutvā. Itaraṃ upanissayakoṭiyā. **Vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjati** saṭṭhipi sattatipi vassāni evaṃ pavattamānaṃ vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjati. **Vedanūpāyādīsupi** eseva nayo. Imehi pana tīhi padehi catuvokārabhave abhisāṅkhāraviññāṇaṃ vuttaṃ. Tassa yāvataṃ yukaṃ pavattanavasena vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanā veditabbā. Catukkavasena pana desanāya āgatattā viññāṇūpāyanti na vuttaṃ. Evaṃ vuccamāne ca “katamaṃ nu kho ettha kammaviññāṇaṃ, katamaṃ vipākaviññāṇaṃ”ti sammoho bhaveyya, tasmāpi na vuttaṃ. **Agatigamanāni** vitthāritāneva. (18-19)

Cīvarahetūti kattha manāpaṃ cīvaraṃ labhissāmīti cīvarakāraṇā uppajjati. **Iti bhavābhava**hetūti ettha itīti nidassanatthe nipāto. Yathā cīvarādihetu, evaṃ bhavābhava hetupīti attho. **Bhavābhavoti** cetttha paṇītapāṇītataraṇi telamadhuphāṇitādīni adhippe tāni. Imesaṃ pana catunnaṃ taṇhuppādānaṃ pahānatthāya paṭipāṭiyāva cattāro ariya vaṃsā desitāti veditabbā. **Paṭipadācatukkaṃ** heṭṭhā vuttameva. Akkhamādīsu padhāna karaṇakāle sītādīni na khamatīti **akkhamā**. Khamatīti **khamā**. Indriyadamaṇaṃ **damā**. “Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāsetī”ti-ādinā nayena vitakkasamaṇaṃ **samā**. (20-22)

Dhammapadānīti dhammakotṭhāsāni. Anabhijjhā dhammapadaṃ nāma alobho vā alobhasīsena adhigatajjhānavipassanāmaggaḥalanibbānāni vā. Abyāpādo dhamma padaṃ nāma akopo vā mettāsīsena adhigatajjhānādīni vā. Sammāsati dhammapadaṃ nāma suppaṭṭhitasati vā satisīsena adhigatajjhānādīni vā. Sammāsamādhi dhammapadaṃ nāma samāpatti vā aṭṭhasamāpattivāsena adhigatajjhānavipassanāmaggaḥalanibbānāni vā. Dasāsūbhavasena vā adhigatajjhānādīni anabhijjhā dhammapadaṃ. Catubrahma vihāravasena adhigatāni abyāpādo dhammapadaṃ. Dasānussati-āhāre paṭikūlasaṇṇā vasena adhigatāni sammāsati dhammapadaṃ. Dasakasiṇa-ānāpānavasena adhigatāni sammāsamādhi dhammapadanti. (23)

Dhammasamādānesu paṭhamaṃ acelakapaṭipadā. Dutiyāṃ tibbakilesassa arahattaṃ gaheṭum asakkontassa assumukhassāpi rudato parisuddhabrahmacariya caraṇaṃ. Tatiyaṃ kāmesu pātabyatā. Catutthaṃ cattāro paccaye

alabhamānassāpi jhānavipassanāvasena sukhamaṅgino
sāsanabrahmacariyaṃ. (24)

Dhammakkhandhāti ettha guṇaṭṭho khandhaṭṭho. **Sīlakkhandho**
sīlaguṇo. Ettha ca phalasīlaṃ adhippetam. Sesapadesupi eseva nayo. Iti
catūsupi ṭhānesu phala meva vuttam. (25)

Balānīti upatthambhanaṭṭhena akampiyaṭṭhena ca balāni. Tesam
paṭipakkhehi kosajjādīhi akampaniyatā veditabbā. Sabbānapi
samathavipassanāmaggasena lokiya lokuttarāneva kathitāni. (26)

Adhiṭṭhānānīti ettha **adhī**ti upasaggamattam. Atthato pana tena vā
tiṭṭhanti, tattha vā tiṭṭhanti, ṭhānameva vā taṃtaṃguṇādhikānaṃ purisānaṃ
adhiṭṭhānaṃ, paññāva adhiṭṭhānaṃ **paññādhīṭṭhānaṃ**. Ettha ca paṭhamena
aggaphalapaññā. Dutiyena vacī saccam. Tatiyena āmisapariccāgo.
Catutthena kilesūpasamo kathitoti veditabbo. Paṭhamena ca
kammassakatapaññam vipassanāpaññam vā ādīm katvā phalapaññā kathitā.
Dutiyena vacīsaccam ādīm katvā paramatthasaccam nibbānam. Tatiyena
āmisapariccāgam ādīm katvā aggamaggena kilesapariccāgo. Catutthena
samāpattivikkhambhite kilese ādīm katvā aggamaggena kilesavūpasamo.
Paññādhīṭṭhānena vā ekena arahattaphalapaññā kathitā. Sesehi
paramatthasaccam. Saccādhīṭṭhānena vā ekena paramattha saccam kathitam.
Sesehi arahattapaññāti **Mūsikābhayaṭṭhero** āha. (27)

Pañhabyākaraṇādicatukkavaṇṇanā.

312. **Pañhabyākaraṇāni** Mahāpadesakathāya vitthāritāneva. (28)

Kaṇhanti kālakam dasa-akusalakammamapathakammaṃ. **Kaṇhavipākanti**
apāye nibbattanato kālakavipākam. **Sukkanti** paṇḍaram
kusalakammamapathakammaṃ. **Sukka vipākanti** sagge nibbattanato
paṇḍaravipākam. **Kaṇhasukkanti** missakakammaṃ. **Kaṇhasukkavipākanti**
sukhadukkhavipākam. Missakakammañhi katvā akusalena
tiracchānayaniyam maṅgalaṭṭhiṭṭhānādīsu uppanno kusaleṇa pavatte
sukham vedayati. Kusaleṇa rājakulepi nibbato akusalena pavatte dukkham
vedayati. **Akaṇha-asukkanti** kammakkhayakaram catumaggaññaṃ
adhippetam.

Tañhi yadi kaṇhaṃ bhaveyya, kaṇhavipākaṃ dadeyya. Yadi sukkaṃ bhaveyya, sukka vipākaṃ dadeyya. Ubhayavipākassa pana adānato akaṇhāsukkavipākattā akaṇhaṃ asukkanti ayamettha attho. (29)

Sacchikaraṇīyāti paccakkhakaraṇena ceva paṭilābhena ca sacchikātabbā. **Cakkhunāti** dibbacakkhunā. **Kāyenāti** saha-jātanāmakāyena. **Paññāyāti** arahattaphala nāṇena. (30)

Oghāti vaṭṭasmiṃ satte ohananti osīdāpentīti oghā. Tattha pañcakāmaguṇiko rāgo **kāmogho**. Rūpārūpabhavesu chandarāgo **bhavogho**. Tathā jhānanikanti sassata diṭṭhisahagato ca rāgo. Dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo **diṭṭhogho**. (31)

Vaṭṭasmiṃ yojentīti **yogā**. Te oghā viya veditabbā. (32)

Visaṃyojentīti **visaññogā**. Tattha asubhajjhānaṃ kāmayogavisaṃyogo. Taṃ pādakaṃ katvā adhigato anāgāmimaggo ekanteneva **kāmayogavisaññogo** nāma. arahattamaggo **bhavayogavisaññogo** nāma. Sotāpattimaggo **diṭṭhiyogavisaññogo** nāma. Arahattamaggo **avijjāyogavisaññogo** nāma. (33)

Ganthanavasena **ganthā**. Vaṭṭasmiṃ nāmakāyañceva rūpakāyañca ganthati bandhati palibundhatīti **kāyagantho**. **Idaṃsaccābhinivesoti** idameva saccam, moghamaññanti evaṃ pavatto diṭṭhābhiniveso. (34)

Upādānānīti ādānaggahaṇāni. Kāmoti rāgo, soyeva gahaṇaṭṭhena upādānanti **kāmupādānaṃ**. Diṭṭhīti micchādiṭṭhi, sāpi gahaṇaṭṭhena upādānanti **diṭṭhupādānaṃ**. Iminā suddhīti evaṃ sīlavatānaṃ gahaṇaṃ **sīlabbatupādānaṃ**. Attāti etena vadati ceva upādiyati cāti **attavādupādānaṃ**. (35)

Yoniyoti koṭṭhāsā. Aṇḍe jātāti **aṇḍajā**. Jalābumhi jātāti **jalābujā**. Saṃsede jātāti **saṃsedajā**. Sayanasmiṃ¹ pūtimacchādīsu ca nibbattānametaṃ adhivacanaṃ. Vegena āgantvā upapatitā viyāti **opapātikā**. Tattha devamanussesu saṃsedaja-opapātikānaṃ

---

1. Saṃsedasmiṃ (Sī)

ayaṃ vireso. Saṃsedajā mandā daharā hutvā nibbattanti. Opapātikā soḷasavassuddesikā hutvā. Manussesu hi bhummadevesu ca imā catassopi yoniyo labbhanti. Tathā tiracchānesu supaṇṇanāgādīsu. Vuttañhetarā “tattha bhikkhave aṇḍajā supaṇṇā aṇḍajeva nāge haranti, na jalābuje na saṃsedaje na opapātike”ti¹. Cātumahārājikato paṭṭhāya uparidevā opapātikāyeva. Tathā nerayikā. Petesu catassopi labbhanti. **Gabbhāvakka ntiyo** sampasādanīye kathitā eva. (36-37)

Attabhāvapaṭilābhesu paṭhamo khiḍḍāpadosikavasena veditabbo. Duttiyo orabbhikādīhi ghātiyamāna-urabbhādivasena. Tatiyo manopadosikāvasena. Catuttho cātumahārājike upādāya uparisesadevatāvasena. Te hi devā neva attasañcetanāya maranti, na parasañcetanāya. (38)

Dakkhiṇāvisuddhādicatukkavaṇṇanā

313. **Dakkhiṇāvisuddhiyoti** dānasaṅkhātā dakkhiṇā visujjhanti mahapphalā honti etāhīti **dakkhiṇāvisuddhiyo**.

Dāyakato visujjhati, no paṭiggāhakatoti yattha dāyako sīlavā hoti, dhamme nuppannaṃ deyyadhammaṃ deti, paṭiggāhako dussīlo. Ayaṃ dakkhiṇā Vessantaramahārājassa dakkhiṇāsadisā. **Paṭiggāhakatoti visujjhati, no dāyakatoti** yattha paṭiggā hako sīlavā hoti, dāyako dussīlo, adhammenuppannaṃ deti, ayaṃ dakkhiṇā coraghā takassa dakkhiṇāsadisā. **Neva dāyakato visujjhati, no paṭiggāhakatoti** yattha ubhopi dussīlā, deyyadhammopi adhammena nibbatto. Vipariyāyena catutthā veditabbā. (39)

Saṅgahavattḥūnīti saṅgahakāraṇāni. Tāni heṭṭhā vibhattāneva. (40)

Anariyavohārāti anariyānaṃ lāmakānaṃ vohārā. (41)

Ariyavohārāti ariyānaṃ sappurisānaṃ vohārā. (42)

---

1. Saṃ 2. 207 piṭṭhe.

Diṭṭhavāditāti diṭṭhaṃ mayāti evaṃ vāditā. Ettha ca taṃtaṃsamuṭṭhāpaka cetanāvasena attho veditabbo. (43-46)

Attantapādicatukkavaṇṇanā

314. **Attantapādisu** paṭhamo acelako. Duttiyo orabbhikādīsu aññataro. Tatiyo yaññayājako. Catuttho sāsane sammāpaṭipanno. (47)

Attahitāya paṭipannādisu paṭhamo yo sayam sīlādisampanno, param sīlādisu na samādapeti āyasmā Vakkalittthero viya. Duttiyo yo attanā na sīlādisampanno, param sīlādisu samādapeti āyasmā Upanando viya. Tatiyo yo nevattanā sīlādisampanno, param sīlādisu na samādapeti Devadatto viya. Catuttho yo attanā ca sīlādisampanno, parañca sīlādisu samādapeti āyasmā Mahākassapo viya. (48)

Tamādīsu **tamoti** andhakārabhūto. **Tamaparāyaṇoti** tamameva param ayaṇaṃ gati assāti tamaparāyaṇo. Evaṃ sabbapadesu attho veditabbo. Ettha ca paṭhamo nīce caṇḍālādikule dujjīvite hīnattabhāve nibbattitvā tīṇi duccaritāni paripūreti. Duttiyo tathāvidho hutvā tīṇi sucaritāni paripūreti. Tatiyo ulāre khattiyakule bahu-annapāne sampannattabhāve nibbattitvā tīṇi duccaritāni paripūreti. Catuttho tādisova hutvā tīṇi sucaritāni paripūreti. (49)

Samaṇamacaloti samaṇa-acalo. Ma-kāro padasandhimattam. So Sotāpanno veditabbo. Sotāpanno hi catūhi vātehi indakhīlo viya parappavādehi akampiyo. Acala saddhāya samannāgatoti **samaṇamacalo**. Vuttampi cetam “katamo ca puggalo samaṇa macalo, idhekacco puggalo tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ parikkhayā”¹ ti vitthāro. Rāgado sānaṃ pana tanubhūtattā sakadāgāmī **samaṇapadumo** nāma. Tenāha “katamo pana puggalo samaṇapadumo, idhekacco puggalo sakideva imaṃ lokaṃ āgantvā dukkha ssantaṃ karoti, ayaṃ vuccati

---

1. Abhi 3. 173 piṭṭhe.

puggalo samaṇapadumo”ti¹. Rāgadosānaṃ abhāvā khippameva pupphissatīti anāgāmī **samaṇapuṇḍarīko** nāma. Tenāha “katamo ca puggalo samaṇapuṇḍarīko, idhekacco puggalo pañcannaṃ orambhāgiyānaṃ -pa-. Ayaṃ vuccati puggalo samaṇapuṇḍarīko”ti¹. arahā pana sabbesampi ganthakārakilesānaṃ abhāvā samaṇesu **samaṇasukhumālo** nāma. Tenāha “katamo ca puggalo samaṇesu samaṇasukhumālo, idhekacco āsavānaṃ khayā -pa- upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati puggalo samaṇesu samaṇasukhu mālo”ti². (50)

“Ime kho āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti samapaññāsāya catukkānaṃ vasena dvepañhasatāni kathento thero sāmaggirasāṃ dassesīti.

Catukkavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcakavaṇṇanā

315. Iti catukkavasena sāmaggirasāṃ dassetvā idāni pañcakavasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi. Tattha pañcasu khandhesu **rūpakkhando** lokiyo. Sesā **lokiya lokuttarā**. **Upādānakkhandhā** lokiyāva. Vitthārato pana khandhakathā Visuddhimagge vuttā. **Kāmaguṇā** heṭṭhā vitthāritāva. (1-3)

Sukatadukkaṭṭhādihi gantabbāti **gatiyo**. **Nirayoti** nirassādo. Sahokāsena khandhā kathitā. Tato paresu tisu nibbattā khandhāva vuttā. Catutthe okāsopi. (4)

Āvāse macchariyaṃ **āvāsamacchariyaṃ**. Tena samannāgato bhikkhu āgantukaṃ disvā “ettha cetiyassa vā saṃghassa vā parikkhāro ṭhapito”ti-ādīni vatvā saṃghikampi āvāsaṃ nivāreti. So kālaṃ katvā peto vā ajagaro vā hutvā nibbattati. Kule macchariyaṃ **kulamacchariyaṃ**. Tena samannāgato bhikkhu tehi kāraṇehi attano upaṭṭhākakule

1. Abhi 3. 173 piṭṭhe.

2. Abhi 3. 173 piṭṭhe.

aññesaṃ pavesanampi nivāreti. Lābhe macchariyaṃ **lābhamacchariyaṃ**. Tena samannāgato bhikkhu saṃghikampi lābhaṃ maccharāyanto yathā aññe na labhanti, evaṃ karoti. Vaṇṇe macchariyaṃ **vaṇṇamacchariyaṃ**. Vaṇṇoti cettha sarīravāṇṇopi guṇa vaṇṇopi veditabbo. Pariyattidhamme macchariyaṃ **dhammacchariyaṃ**. Tena samannāgato bhikkhu “imaṃ dhammaṃ pariāpuṇitvā eso maṃ abhibhavissatī”ti aññassa na deti. Yo pana dhammānuggahena vā puggalānuggahena vā na deti, na taṃ macchariyaṃ. (5)

Cittaṃ nivārenti pariyonandhantīti **nīvaraṇāni**. Kāmacchando nīvaraṇapatto arahattamaggavajjho. Kāmarāgānusayo kāmarāgasamyojanapatto anāgāmimaggavajjho. Thinaṃ cittagelaññaṃ. Middhaṃ khandhattayagelaññaṃ. Ubhayampi arahatta maggavajjhaṃ. Tathā uddhaccaṃ. Kukkuccaṃ anāgāmimaggavajjhaṃ. Vicikicchā paṭhamamaggavajjhā. (6)

Samyojanāni bandhanāni. Tehi pana baddhesu puggalesu rūpārūpabhava nibbattā sotāpannasakadāgāmīno antobaddhā bahisayitā nāma. Tesañhi kāmabhava bandhanaṃ. Kāmabhava anāgāmīno bahibaddhā antosayitā nāma. Tesañhi rūpārūpa bhava bandhanaṃ. Kāmabhava sotāpannasakadāgāmīno antobaddhā antosayitā nāma. Rūpārūpabhava anāgāmīno bahibaddhā bahisayitā nāma. Khīṇāsavo sabbattha abandhano. (7-8)

Sikkhitabbaṃ padaṃ **sikkhāpadaṃ**, sikkhākoṭṭhāsoti attho. Sikkhāya vā padaṃ sikkhāpadaṃ, adhicittha-adhipaññāsikkhāya adhigamupāyoti attho. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato pana sikkhāpadakathā vibhaṅgappakaraṇe sikkhāpadavibhaṅge āgatā eva. (9)

Abhabbatṭhānādipaṇcakaṇṇanā

316. “Abhabbo āvuso khīṇāsavo bhikkhu saṅcicca pāṇaṃ”ti-ādi desanāsīsameva, sotāpannādayopi pana abhabbā. Puthujjanakhīṇāsavānaṃ nindāpasamsatthampi evaṃ vuttaṃ. Puthujjano nāma gārayho, mātughātādīnipi

karoti. Khīṇāsavo pana pāsaṃso, kunthakipillikaghātādīnipi na karotīti. (10)

Byasanesu viyassatīti byasanam, hitasukham khipati viddhamsetīti attho. Ñātīnam byasanam **ñātibyasanam**, corarogabhayādīhi ñātivināsoti attho. Bhogānam byasanam **bhogabyasanam**, rājacorādivasena bhogavināsoti attho. Rogo eva byasanam **rogabyasanam**. Rogo hi ārogyam byasati vināsetīti byasanam, sīlassa byasanam **sīlabyasanam**. Dussīlyassetam nāman. Sammādiṭṭhim vināsayamānā uppannā diṭṭhi eva byasanam **diṭṭhibyasanam**. Ettha ca ñātibyasanādīni tīpi neva akusalāni na tilakkhaṇāhatāni. Sīladiṭṭhibyasanadvayaṃ akusalam tilakkhaṇāhatam. Teneva “nāvuso sattā ñātibyasanahetu vā”ti-ādimāha. (11)

Ñātisampadāti ñātīnam sampadā pāripūrī bahubhāvo.
Bhogasampadāyapi ese va nayo. Ārogyassa sampadā **ārogyasampadā**.
Pāripūrī dīgharattam arogatā. **Sīladiṭṭhi sampadāsupi** ese va nayo. Idhāpi ñātisampadādayo no kusalā, na tilakkhaṇāhatā. Sīladiṭṭhisampadā kusalā, tilakkhaṇāhatā. Teneva “nāvuso sattā ñātisampadā hetuvā”ti-ādimāha. (12)

Sīlavipattisīlasampattikathā Mahāparinibbāne vitthāritāva. (13-14)

Codakenāti vatthusamāsandassanā, āpattisamāsandassanā, samvāsappaṭikkhepo, sāmīcippaṭikkhepoti catūhi codanāvatthūhi codayamānena. **Kālena vakkhāmi no akālenāti** ettha cuditaḥkassa kālo kathito, na codakassa. Param codentena hi parisamajjhe vā uposathapavāraṇagge vā āsanasālābhojanasālādīsu vā na codetabbam. Divāṭṭhāne nisinnakāle “karotāyasmā okāsam, aham āyasmantam vattukāmo”ti evam okāsam kāretvā codetabbam. Puggalaṃ pana upaparikkhitvā yo lolapuggalo abhūtam vatvā bhikkhūnam ayasam āropeti, so okāsakammaṃ vināpi codetabbo. **Bhūtenāti** tacchena sabhāvena. **Sanḥenāti** maṭṭhena mudukena. **Atthasāñhitenāti** atthakāmatāya hitakāma tāya upetena. (15)

Padhāniyaṅgapañcakavaṇṇanā

317. **Padhāniyaṅgānī**ti padhānaṃ vuccati padahanam¹, padhānamassa atthīti padhāniyo, padhāniyassa bhikkhuno āngāni **padhāniyaṅgāni**. **Saddhoti** saddhāya samannāgato. Saddhā panesā āgamanasaddhā, adhigamanasaddhā, okappanasaddhā, pasādasaddhāti catubbidhā. Tattha sabbaññubodhisattānaṃ saddhā abhinīhārato āgatattā **āgamanasaddhā** nāma. Ariyasāvakanānaṃ paṭivedhena adhigatattā **adhigamanasaddhā** nāma. Buddho dhammo saṃghoti vutte acalabhāvena okappanaṃ **okappanasaddhā** nāma. Pasāduppatti **pasādasaddhā** nāma. Idha okappanasaddhā adhippetā. **Bodhinti** catutthamaggañānaṃ. Taṃ suppaṭividdhaṃ Tathāgatenāti saddahati. Desanāsīsameva cetāṃ, iminā pana āṅgena tīsupi ratanesu saddhā adhippetā. Yassa hi Buddhādīsu pasādo balavā, tassa padhānavīriyaṃ ijjhati. **Appābādhoti** arogo. **Appātaṅkoti** niddukkho. **Samavepākiniyāti** samavipācanīyā. **Gahaṇiyāti** kammajatejodhātuyā. **Nātisītāya nāccuṇhāyāti** atisītagamaṇiko sītabhīrū hoti, accuṇhagamaṇiko uṇhabhīrū hoti, tesāṃ padhānaṃ na ijjhati. Majjhimagamaṇikassa ijjhati. Tenāha “majjhimāya padhānakkha māyā”ti. **Yathābhūtaṃ attānaṃ āvikattāti** yathābhūtaṃ attano agunaṃ pakāsetā. **Udayatthagāminiyāti** udayaṅca atthaṅgamaṅca gantuṃ paricchindituṃ samatthāya, etena paññāsalaṅkhaṇapariggāhakaṃ udayabbayañānaṃ vuttaṃ. **Ariyāyāti** parisuddhāya. **Nibbedhikāyāti** anibbidhapubbe lobhakkhandhādayo nibbijjhituṃ samatthāya. **Sammā dukkhakkhayagāminiyāti** tadanāgavasena kilesānaṃ pahīnatā yaṃ yaṃ dukkhaṃ khīyati, tassa tassa dukkhassa khayagāminiyā. Iti sabbehi imehi padehi vipassanāpaññāva kathitā. Duppaññassa hi padhānaṃ na ijjhati. (16)

Suddhāvāsādipañcakavaṇṇanā

318. **Suddhāvāsāti** suddhā idha āvasīṃsu āvasanti āvasissanti vāti suddhāvāsā. Suddhāti kilesamalarahitā anāgāmikhīṇāsavā. **Avihāti**-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ Mahāpadāne vuttameva. (17)

---

1. Padahanabhāvo (Syā, Ka)

Anāgāmīsu āyuno majjhaṃ anatikkamitvā antarāva kilesaparinibbānaṃ arahattaṃ patto **antarāparinibbāyī** nāma. Majjhaṃ upahacca atikkamitvā patto **upahaccaparinibbāyī** nāma. Asaṅkhārena appayogena akilamanto sukhena patto **asaṅkhāraparinibbāyī** nāma. Sasaṅkhārena sappayogena kilamanto dukkhena patto **sasaṅkhāraparinibbāyī** nāma. Ime cattāro pañcasupi suddhāvāsesu labbhanti. **Uddhamso-akaniṭṭhagāmī**ti ettha pana catukkaṃ veditabbaṃ. Yo hi avihāto paṭṭhāya cattāro devaloke sodhetvā akaniṭṭhaṃ gantvā parinibbāyati, ayaṃ uddhamso akaniṭṭhagāmī nāma. Yo avihāto dutiyaṃ vā tatiyaṃ vā catutthaṃ vā devalokaṃ gantvā parinibbāyati, ayaṃ uddhamso na akaniṭṭhagāmī nāma. Yo kāmabhavato akaniṭṭhesu nibbattitvā parinibbāyati, ayaṃ na uddhamso akaniṭṭhagāmī nāma. Yo heṭṭhā catūsu devalokesu tattha tattheva nibbattitvā parinibbāyati, ayaṃ na uddhamso na akaniṭṭha gāmī nāmāti. (18)

Cetokhilapañcakavaṇṇanā

319. **Cetokhilā**ti cittassa thaddhabhāvā. **Satthari kaṅkhatī**ti Satthu sarīre vā guṇe vā kaṅkhati. Sarīre kaṅkhamāno “dvattimsamahāpurisavaralakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ nāma sarīraṃ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. Guṇe kaṅkhamāno “atītānāgatapaccu ppanajānanasamatthaṃ sabbaññutaññānaṃ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Ātappāyāti** vīriyakaraṇatthāya. **Anuyogāyāti** punappunaṃ yogāya. **Sātaccāyāti satatakiriyāya**. **Padhānāyāti** padahanatthāya. **Ayaṃ paṭhamo cetokhiloti** ayaṃ Satthari vicikicchā saṅkhāto paṭhamo cittassa thaddhabhāvo. **Dhammeti** pariyattidhamme ca paṭivedhadhamme ca. Pariyattidhamme kaṅkhamāno “Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ caturāsīti Dhammakkhandhasahassānīti vadanti, atthi nu kho etaṃ natthī”ti kaṅkhati. Paṭivedhadhamme kaṅkhamāno “vipassanānissando maggo nāma, magganissando phalaṃ nāma, sabbasaṅkhārapaṭinissaggo nibbānaṃ nāmāti vadanti, taṃ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Samghe kaṅkhatī**ti “Ujuppaṭipanno-ādīnaṃ padānaṃ vasena evarūpaṃ paṭipadaṃ paṭipanno cattāro maggaṭṭhā cattāro phalaṭṭhāti aṭṭhannaṃ puggalānaṃ samūhabhūto samghe nāma atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Sikkhāya kaṅkhamāno** “adhisīlasikkhā nāma, adhicitta-adhipaññāsikkhā nāmāti

vadanti, sā atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Ayaṃ pañcamoti** ayaṃ sabrahmacārīsu kopasaṅkhāto pañcamo cittassa thaddhabhāvo kacavarabhāvo khāṇukabhāvo. (19)

Cetasovinibandhādipaṇcakavaṇṇanā

320. **Cetasovinibandhā**ti cittaṃ bandhitvā muṭṭhiyaṃ katvā viya gaṇhantīti cetasovinibandhā. **Kāmeti** vatthukāmepe kilesakāmepe. **Kāyeti** attano kāye. **Rūpeti** bahiddhārūpe. **Yāvadatthanti** yattakaṃ icchati, tattakaṃ. **Udarāvadehakanti** udara pūraṃ. Tañhi udaraṃ avadehanato “udarāvadehakan”ti vuccati. **Seyyasukhanti** mañcapīṭhasukhaṃ. **Passasukhanti** yathā samparivattakaṃ sayantassa dakkhiṇapassa vāmapassānaṃ sukhaṃ hoti, evaṃ uppannaṃ sukhaṃ. **Middhasukhanti** niddāsukhaṃ. **Anuyuttoti** yuttappayutto viharati. **Paṇidhāyāti** patthayitvā. **Brāhmacariyenāti** methuna viratibrahmacariyena. **Devo vā bhavissāmīti** mahesakkhadevo vā bhavissāmi. **Devaññātaro vāti** appesakkhadevesu vā aññātaro. (20)

Indriyesu paṭhamapaṇcake lokiyāneva kathitāni. Dutiyapaṇcake paṭhamadutiya catutthāni lokiyāni, tatiyapaṇcamāni lokiyalokuttarāni. Tatiyapaṇcake samathavipassanā maggavasena lokiyalokuttarāni. (21-23)

Nissaraṇiyapaṇcakavaṇṇanā

321. **Nissaraṇiyāti** nissaṭṭā visaññuttā. **Dhātuyoti** attasuññasabhāvā. **Kāme¹ manasikarototi** kāme¹ manasikarontassa, asubhajjhānato vuṭṭhāya agadaṃ gahetvā visaṃ vīmaṃsanto viya vīmaṃsanatthaṃ kāmābhimukhaṃ cittaṃ pesentassāti attho. **Na pakkhandatīti** na pavisati. **Na pasīdatīti** pasādaṃ nāpajjati. **Na santiṭṭhatīti** na patiṭṭhati. **Na vimuccatīti** nādhimuccati. Yathā pana kukkuṭapattaṃ vā nhārudaddulaṃ vā aggimhi pakkhittaṃ patilīyati patikuṭati pativattati na sampasāriyati, evaṃ patilīyati na pasāriyati. **Nekkhammaṃ kho panāti** idha nekkhammaṃ nāma dasasu asubhesu paṭhamajjhānaṃ, tadassa manasikaroto cittaṃ pakkhandati. **Tassa taṃ cittanti** tassa

---

1. Kāmaṃ (Ka)

taṃ asubhajjhānacittaṃ. **Sugatanti** gocare gatattā suṭṭhu gataṃ. **Subhāvitanti** ahānabhā giyattā suṭṭhu bhāvitāṃ. **Suvuṭṭhitanti** kāmato suṭṭhu vuṭṭhitāṃ. **Suvimuttanti** kāmehi suṭṭhu vimuttaṃ. Kāmapaccayā āsavā nāma kāmahetukā cattāro āsavā. **Vighātāti** dukkhā. **Parilāhāti** kāmarāgaparilāhā. **Na so taṃ vedanaṃ vedetīti** so taṃ kāma vedanaṃ vighātaparilāhavedanañca na vedayati. **Idamakkhātāṃ kāmānaṃ nissaraṇanti** idaṃ asubhajjhānaṃ kāmehi nissaṭattā kāmānaṃ nissaraṇanti akkhātāṃ. Yo pana taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā saṅkhāre sammasanto tatiyaṃ maggaṃ patvā anāgāmiphalena nibbānaṃ disvā puna kāmā nāma natthīti jānāti, tassa cittaṃ accantanissaraṇameva. Sesapadesupi eseva nayo. (24-1)

Ayaṃ pana viseso, dutiyavāre mettājhānāni byāpādassa nissaraṇaṃ nāma. Tatiya vāre karuṇājhānāni vihiṃsāya nissaraṇaṃ nāma. Catutthavāre arūpajjhānāni rūpānaṃ nissaraṇaṃ nāma. Accantanissaraṇe cettha arahattaphalaṃ yojetabbaṃ. (24-2-4)

Pañcamavāre **sakkāyaṃ manasikarototi** suddhasaṅkhāre pariggaṇhitvā arahattaṃ pattassa sukkhavipassakassa phalasamāpattito vuṭṭhāya vīmaṃsanatthaṃ pañcupādāna kkhandhābhimukhaṃ cittaṃ pesentassa. **Idamakkhātāṃ sakkāyanissaraṇanti** idaṃ arahattamaggena ca phalena ca nibbānaṃ disvā ṭhitassa bhikkhuno puna sakkāyo natthīti uppannaṃ arahattaphalasamāpatticittaṃ sakkāyassa nissaraṇanti akkhātāṃ. (24-5)

Vimuttāyatanapañcakaṇṇanā

322. **Vimuttāyatanānīti** vimuccanakāraṇāni. **Atthapaṭisaṃvedinoti** pāli-atthaṃ jānantassa. **Dhammapaṭisaṃvedinoti** pāliṃ jānantassa. **Pāmojjanti** taruṇapīti. **Pīti**ti tuṭṭhākārabhūtā balavapīti. **Kāyoti** nāmakāyo paṭipassambhati. **Sukhaṃ vedayatīti** sukhaṃ paṭilabhati. **Cittaṃ samādhiyatīti** arahattaphalasamādhinā samādhiyati. Ayañhi taṃ dhammaṃ suṇanto āgatāgataṭṭhāne jhānavipassanāmaggaṃ phalāni jānāti, tassa evaṃ jānato pīti uppajjati. So tassā pītiyā antarā osakkituṃ na dento upacārakammaṭṭhāniko hutvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇāti. Taṃ sandhāya vuttaṃ “cittaṃ samādhiyatī”ti. Sesesupi eseva

nayo. Ayaṃ pana vireso, **samādhinimittanti** aṭṭhatimsāya ārammaṇesu aññataro samādhiyeva samādhinimittam. **Suggahitaṃ hotīti**-ādīsu ācariyasantike kammaṭṭhānaṃ uggaṇhantena suṭṭhu gahitaṃ hoti. **Suṭṭhu manasikatanti** suṭṭhu upadhāritaṃ. **Suppaṭi viddham paññāyāti** paññāya suṭṭhu paccakkham kataṃ. **Tasmim dhammeti** tasmim kammaṭṭhānapāḷidhamme. (25)

Vimutti paripācanīyāti vimutti vuccati arahattaṃ, taṃ paripācentīti **vimutti paripācanīyā**. **Anicca saññāti** aniccānupassanāññāṇe uppannasaññā. **Anicce dukkha saññāti** dukkhānupassanāññāṇe uppannasaññā. **Dukkhe anattasaññāti** anattānupassanā ñāṇe uppannasaññā. **Pahānasaññāti** pahānānupassanāññāṇe uppannasaññā. **Virāga saññāti** virāgānupassanāññāṇe uppannasaññā. (26)

“Ime kho āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti chabbīsatiyā pañcakānaṃ vasena tiṃsasatapañhe kathento thero sāmaggirasam dassesīti.

Pañcakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Chakkavaṇṇanā

323. Iti pañcakavasena sāmaggirasam dassetvā idāni chakkavasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi. Tattha **ajjhattikānīti** ajjhatajjhattikāni. **Bāhirānīti** tato ajjhata jjhattato bahibhūtāni. Vitthārato pana āyatanakathā **Visuddhimagge** kathitāva. **Viññāṇa kāyāti** viññāṇasamūhā. **Cakkhuviññāṇanti** cakkhupasādanissitam kusalākusalavipāka viññāṇaṃ. Esa nayo sabbattha. **Cakkkhusamphassoti** cakkhunissito samphasso. **Sota samphassādisupi** eseva nayo. **Manosamphassoti** ime dasa samphasse ṭhapetvā seso sabbo manosamphasso nāma. Vedanāchakkampi eteneva nayena veditabbaṃ. **Rūpa saññāti** rūpaṃ ārammaṇaṃ katvā uppannā saññā. Etenupāyena sesāpi veditabbā. Cetanāchakkepi eseva nayo. Tathā taṇhāchakke. (1-8)

Agāravoti gāravavirahito. **Appatissoti** appatissayo anīcavutti. Ettha pana yo bhikkhu Satthari dharamāne tīsu kālesu upaṭṭhānaṃ na yāti. Satthari anupāhane caṅkamante sa-upāhano caṅkamati, nīce caṅkamante uce caṅkamati, heṭṭhā vasante upari vasati, Satthudassanaṭṭhāne ubho aṃse pārupati, chattaṃ dhāreti, upāhanaṃ dhāreti, nahāyati, uccāraṃ vā passāvaṃ vā karoti. Parinibbute pana cetiyaṃ vanditum na gacchati, cetiyassa paññāyanaṭṭhāne Satthudassanaṭṭhāne vuttaṃ sabbaṃ karoti, ayaṃ **Satthari agāravo** nāma. Yo pana dhammassavane saṃghuṭṭhe sakkaccaṃ na gacchati, sakkaccaṃ dhammaṃ na suṇāti, samullapanto nisīdati, sakkaccaṃ na gaṇhāti, na vāceti, ayaṃ **dhamme agāravo** nāma. Yo pana therena bhikkhunā anajjhīṭṭho dhammaṃ deseti, nisīdati, pañhaṃ katheti, vuḍḍhe bhikkhū ghaṭṭento gacchati, tiṭṭhati, nisīdati, dussapalla tthikaṃ vā hatthapallatthikaṃ vā karoti, saṃghamajjhe ubho aṃse pārupati, chattupāhanaṃ dhāreti, ayaṃ **saṃghe agāravo** nāma. Ekabhikkhusmimpi hi agārave kate saṃghe agāravo katova hoti. Tisso sikkhā pana apūrayamānova **sikkhāya agāravo** nāma. Appamādalakkhaṇaṃ ananubrūhayamāno **appamāde agāravo** nāma. Duvi dhampi **paṭisanthāraṃ** akaronto **paṭisanthāre agāravo** nāma. Cha gāravā vuttappaṭi pakkhavasena veditabbā. (9-10)

Somanassūpavicārāti somanassasampayuttā vicārā.

Somanassaṭṭhānīyanti somanassakāraṇabhūtaṃ. **Upavicaratī**ti vitakkena vitakketvā vicārena paricchindati. Esa nayo sabbattha.

Domanassūpavicārāpi evameva veditabbā. Tathā **upekkhūpa vicārā**.

Sāraṇīyadhammā heṭṭhā vitthāritā. **Diṭṭhisāmaññagatoti** iminā pana padena Kosambakasutte paṭhamamaggo kathito. Idha cattāropi maggā. (11-14)

Vivādamūlachakkavaṇṇanā

325. **Vivādamūlānī**ti vivādassa mūlāni. **Kodhanoti** kujjhanalakkhaṇena kodhena samannāgato. **Upanāhī**ti vera-appaṭinissaggalakkhaṇena upanāhena samannā gato. **Ahitāya dukkhāya devamanussānanti** dvinnāṃ bhikkhūnaṃ vivādo kathaṃ devamanussānaṃ ahitāya dukkhāya saṃvattati. Kosambakakkhandhake viya dvīsu bhikkhūsu vivādaṃ āpannesu tasmim

viḥāre tesam antevāsikā vivadanti. Tesam ovādam gaṇhanto bhikkhunisaṃgho vivadati. Tato tesam upaṭṭhākā vivadanti. Atha manussānam āraṃhadevatā dve koṭṭhāsā honti. Tattha dhammavādīnam āraṃhadevatā dhammavādīniyo honti adhammavādīnam adhammavādīniyo. Tato āraṃhadevatānam mittā bhumma devatā bhijjanti. Evaṃ paramparā yāva brahmalokā ṭhapetvā ariyasāvake sabbe devamanussā dve koṭṭhāsā honti. Dhammavādīhi pana adhammavādīnova bahutarā honti. Tato “yaṃ bahukehi gahitaṃ, taṃ tacchan”ti dhammaṃ vissajjetvā bahutarāva adhammaṃ gaṇhanti. Te adhammaṃ purakkhatvā vadantā apāyesu nibbattanti. Evaṃ dvinnāṃ bhikkhūnam vivādo devamanussānam ahitāya dukkhāya hoti.

Ajjhattaṃ vāti tumhākaṃ abbhantaraparisāya. **Bahiddhā vāti** paresaṃ parisāya.

Makkhīti paresaṃ guṇamakkhanalakkhaṇena makkhena samannāgato. **Paḷāsīti** yugaggāhalakkhaṇena paḷāsena samannāgato. **Issukīti** parasakkārādīni issāyana lakkhaṇāya issāya samannāgato. **Maccharīti** āvāsamacchariyādīhi samannāgato. **Saṭhoti** kerāṭiko. **Māyāvīti** katapāpapaṭicchādako. **Pāpicchoti** asantasambhāvanicchako¹ dussīlo. **Micchādiṭṭhīti** natthikavādī ahetukavādī akiriyavādī. **Sandiṭṭhiparāmāsīti** sayam diṭṭhimeva parāmasati. **Ādhānaggāhīti** daḷhaggāhī. **Duppaṭinissaggīti** na sakkā hoti gahitaṃ vissajjāpetum. (15)

Pathavīdhātūti patiṭṭhādadhātu. **Āpodhātūti** ābandhanadhātu. **Tejodhātūti** paripācanadhātu. **Vāyodhātūti** vitthambhanadhātu. **Ākāśadhātūti** asamphuṭṭhādadhātu. **Viññāṇadhātūti** vijānanadhātu. (16)

Nissaraṇiyachakkavaṇṇanā

326. **Nissaraṇiyā dhātuyoti** nissaṭadhātuyova. **Pariyādāya tiṭṭhatīti** pariya diyitvā hāpetvā tiṭṭhati. **Mā hevantissa vacanīyoti** yasmā abhūtaṃ byākaraṇaṃ byākaroti, tasmā mā evaṃ

---

1. Asantasambhāvanicchāyako (Syā, Ka)

bhaṇīti vattabbo. **Yadidaṃ mettācetovimuttī**ti yā ayaṃ mettācetovimutti, idaṃ issaraṇaṃ byāpādassa, byāpādato nissaṭṭhi attho. Yo pana mettāya tikacatukkajjhānato vuṭṭhito saṅkhāre sammāsītva tatiyamaggaṃ patvā “puna byāpādo natthī”ti tatiyaphalena nibbānaṃ passati, tassa cittaṃ accantaṃ issaraṇaṃ byāpādassa. Etenupāyena sabbattha attho veditabbo. (17-1-4)

Animittā cetovimuttīti arahattaphalasamāpatti. Sā hi rāgaanimittādīnañceva rūpanimittādīnañca niccanimittādīnañca abhāvā “animittā”ti vuttā. **Nimittānusārī**ti vuttappabhedaṃ nimittaṃ anusarati nimittānusārī. (17-5)

Asmīti asmimāno. **Ayamahamasmīti** pañcasu khandhesu ayaṃ nāma ahaṃ asmīti ettāvata arahattaṃ byākataṃ hoti.

Vicikicchākathāmkathāsallanti vicikicchā bhūtaṃ kathamkathāsallanti. **Mā hevantissa vacanīyoti** sace te paṭhamamaggavajjhā vicikicchā uppajjati, arahattabyākaraṇaṃ micchā hoti, tasmā mā abhūtaṃ bhaṇīti vāretabbo.

Asmimānasamugghātoti arahattamaggo. Arahattamaggaphalavasena hi nibbāne diṭṭhe puna asmimāno natthīti arahattamaggo asmimānasamugghātoti vutto. (17-6)

Anuttariyādichakkavaṇṇanā

327. **Anuttariyānīti** anuttarāni jeṭṭhakāni. Dassanesu anuttariyaṃ **dassanā nuttariyaṃ**. Sesapadesupi eseva nayo. Tattha hatthiratanādīnaṃ dassanaṃ na dassanā nuttariyaṃ, niviṭṭhasaddhassa pana niviṭṭhapemavasena Dasabalassa vā bhikkhusaṃghassa vā kasiṇāsubhanimittādīnaṃ vā aññatarassa dassanaṃ **dassanānuttariyaṃ** nāma. Khattiyādīnaṃ guṇakathāsavanaṃ na savanānuttariyaṃ, niviṭṭhasaddhassa pana niviṭṭhapemavasena tiṇṇaṃ vā ratanānaṃ guṇakathāsavanaṃ Tepiṭakabuddhavadāna savanaṃ vā **savanānuttariyaṃ** nāma. Mañiratanādīlābho na lābhānuttariyaṃ, sattavidha-ariyadhaṇālābho pana **lābhānuttariyaṃ** nāma. Hatthisippādisikkhaṇaṃ na sikkhānuttariyaṃ, sikkhattayapūraṇaṃ pana **sikkhānuttariyaṃ** nāma. Khattiyādīnaṃ pāricariyā na pāricariyānuttariyaṃ, tiṇṇaṃ pana ratanānaṃ pāricariyā **pāricariyānuttariyaṃ** nāma. Khattiyādīnaṃ guṇānussaraṇaṃ nānussatānuttariyaṃ, tiṇṇaṃ pana ratanānaṃ guṇānussaraṇaṃ **anussatānuttariyaṃ** nāma. (18)

Anussatiyova **anussatiṭṭhānāni** nāma. **Buddhānussatīti** Buddhassa guṇānussa raṇaṃ. Evaṃ anussarato hi pīti uppajjati. So taṃ pītiṃ khayato vayato paṭṭhapetvā arahattaṃ pāpuṇāti. Upacārakammaṭṭhānaṃ nāmetaṃ giḥīnampi labbhati, esa nayo sabbattha. Vitthārakathā panettha Visuddhimagge vuttanayeneva veditabbā. (19)

Satativihārachakkavaṇṇanā

328. **Satativihārāti** khīṇāsavassa nīccavīhārā. **Cakkhunā rūpaṃ disvāti** cakkhudvārārammaṇe āpāthagate taṃ rūpaṃ cakkhuvīññāṇena disvā javanakkhaṇe iṭṭhe arajjanto **neva sumano hoti**, aniṭṭhe adussanto **na dummano**. Asamapekkhane mohaṃ anuppādentō **upekkhako viharati** majjhatto, satiyā yuttattā **sato**, sampajaññaṇa yuttattā **sampajāno**. Sesapadesupi eseṇa nayo. Iti chasupi dvāresu upekkhako viharatīti iminā chaḷaṅgupekkhā kathitā. **Sampajānoti** vacanato pana cattāri ñāṇasampayuttacittāni labbhanti. **Satativihārāti** vacanato aṭṭhapi mahācittāni labbhanti. **Arajjanto adussantoti** vacanato dasapi cittāni labbhanti. Somanassaṃ kathaṃ labbhatīti ce. Āsevanato labbhati. (20)

Abhijātiachakkavaṇṇanā

329. **Abhijātiyoti** jātiyo. **Kaṇhābhijātiko samānoti** kaṇhe nīcakule jāto hutvā. **Kaṇhaṃ dhammaṃ abhijāyatīti** kaḷakaṃ dasadussīlyadhammaṃ pasavati karoti. So taṃ abhijāyitvā niraye nibbattati. **Sukkaṃ dhammanti** ahaṃ pubbepe puññānaṃ akatattā nīcakule nibbatto. Idāni puññaṃ karomīti puññaśaṅkhātāṃ paṇḍaraṃ dhammaṃ abhijāyati. So tena sagge nibbattati. **Akaṇhaṃ asukkaṃ nibbānanti** nibbānañhi sace kaṇhaṃ bhavēyya, kaṇhavipākaṃ dadeyya. Sace sukkaṃ, sukkavipākaṃ dadeyya. Dvinnampi appadānato pana “akaṇhaṃ asukkan”ti vuttaṃ. nibbānañca nāma imasmiṃ atthe arahattaṃ adhippetāṃ. Tañhi kilesanibbānante jātattā nibbānaṃ nāma. Taṃ esa abhijāyati pasavati karoti. **Sukkābhijātiko samānoti** sukke uccakule jāto hutvā. Sesāṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. (21)

Nibbedhabhāgiyachakkavaṇṇanā

Nibbedhabhāgiyāti nibbedho vuccati nibbānaṃ, taṃ bhajanti upagacchantīti **nibbedhabhāgiyā**. Aniccasaññādayo pañcāke vuttā. Nirodhānupassanāñāṇe saññā **nirodhasaññā** nāma. (22)

“Ime kho āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti dvāvīsatiyā chakkānaṃ vasena bāttimsasatapañhe kathento thero sāmaggirasam dassesīti.

Chakkavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sattakavaṇṇanā

330. Iti chakkavasena sāmaggirasam dassetvā idāni sattakavasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi.

Tattha sampattipaṭilābhaṭṭhena saddhāva dhanam **saddhādhanam**. Esa nayo sabbattha. **Paññādhanam** panettha sabbaseṭṭham. Paññāya hi ṭhatvā tīṇi sucaritāni pañcasīlāni dasasīlāni pūretvā saggūpagā honti, sāvakaṇāṃ pañcāṇaṃ, paccekabodhiṇāṇaṃ, sabbaññutaññāṇaṇa paṭivijjhanti. Imāsaṃ sampattīnaṃ paṭilābhakāraṇato paññā “dhanan”ti vuttā. Sattapi cetāni lokiyalokuttaramissakāneva kathitāni. **Bojjhaṅg**kathā kathitāva. (1-2)

Samādhiparikkhārāti samādhiparivārā. Sammādiṭṭhādīni vuttatthāneva. Imepi satta parikkhārā lokiyalokuttarāva kathitā. (3)

Asataṃ dhammā asantā vā dhammā lāmakā dhammāti **asaddhammā**. Vipari yāyena **saddhammā** veditabbā. Sesamettha uttānatthameva. **Saddhammesu** pana saddhādayo sabbepi vipassakasseva kathitā. Tesupi paññā lokiyalokuttarā. Ayaṃ viseso. (4-5)

Sappurisānaṃ dhammāti **sappurisdhammā**. Tattha Suttageyyādikaṃ dhammaṃ jānātīti **dhammaññū**. Tassa tasseva bhāsitaṃ atthaṃ jānātīti **atthaññū**. “Ettakomhi sīlena samādhinā paññāyā”ti evaṃ attānaṃ jānātīti **attaññū**. Paṭiggahaṇaparibhogesu mattaṃ jānātīti **mattaññū**.

Ayaṃ kālo uddesassa, ayaṃ kālo paripucchāya, ayaṃ kālo yogassa adhigamāyāti evaṃ kālaṃ jānātīti **kālaññū**. Ettha ca pañca vassāni uddesassa kāle. Dasa paripucchāya. Idaṃ atisambādhaṃ. Dasa vassāni pana uddesassa kālo. Vīsati paripucchāya. Tato paraṃ yoge kammaṃ kātappaṃ. Aṭṭhavidhaṃ parisāṃ jānātīti **parisaññū**. Sevitabbāsevitabbaṃ puggalaṃ jānātīti **puggalaññū**. (6)

331. **Niddasavatthū**ṇīti niddasādivatthūni. Niddaso bhikkhu, nibbīso, nittiṃso, niccattāliso, nippaṇṇāso bhikkhūti evaṃ vacanakāraṇāni. Ayaṃ kira pañho titthiya samaye uppanno. Titthiyā hi dasavassakāle mataṃ nigaṇṭhaṃ niddasoti vadanti. So kira puna dasavasso na hoti. Na kevalaṅca dasavassova. Nava vassopi -pa- ekavassopi na hoti. Eteneva nayena vīsativassādikālepi mataṃ nibbīso nittiṃso niccattāliso nippaṇṇā soti vadanti. Āyasmā Ānando gāme vicaranto taṃ kathaṃ sutvā vihāraṃ gantvā Bhagavato ārocesi. Bhagavā āha—

“Na idaṃ Ānanda titthiyānaṃ adhivacanaṃ mama sāsane khīṇāsavassetāṃ adhivacanaṃ. Khīṇāsavo hi dasavassakāle parinibbuto puna dasavasso na hoti. Na kevalaṅca dasavassova, navavassopi -pa- ekavassopi. Na kevalaṅca ekavassova, dasamāsikopi -pa- ekamāsikopi. Ekadivasikopi. Ekamuhuttopi na hoti eva. Kasmā? Puna paṭisandhiyā abhāvā. Nibbīsādīsopi eseva nayo. Iti Bhagavā mama sāsane khīṇāsava ssetāṃ adhivacanaṃ”ti¹—

Vatvā yehi kāraṇehi so niddaso hoti, tāni dassetuṃ satta niddasavatthūni deseti. Theropi tameva desanaṃ uddharitvā satta niddasavatthūni **idhāvuso bhikkhu sikkhā samādā**neti-ādimāha. Tattha **idhā**ti imasmiṃ sāsane. **Sikkhāsamādāne tibbacchando hotī**ti sikkhattayapūraṇe bahalacchando hoti. **Āyatiṅca sikkhāsamādāne**

---

1. Am 2. 424 piṭṭhe idannissayapāli.

avigatapemoti anāgate punadivasādīsipi sikkhāpūraṇe avigatapemena samannāgato hoti. **Dhammanisantiyāti** dhammanisāmanāya. Vipassanāyetaṃ adhivacanaṃ. **Ichchāvinayeti** taṇhāvinayane. **Paṭisallāneti** ekībhāve. **Vīriyārambheti** kāyikacetasikassa vīriyassa pūraṇe. **Satīnepakketi** satiyañceva nepakkabhāve ca. **Diṭṭhipaṭivedheti** maggadassane. Sesam sabbattha vuttanayeneva veditabbaṃ. (7)

Saññāsu asubhānupassanāñāṇe saññā **asubhasaññā**. Ādīnavānupassanāñāṇe saññā **ādīnavasaññā** nāma. Sesā heṭṭhā vuttā eva. Balasattakaviññāṇaṭṭhitisattaka puggalasattakāni vuttanayāneva. Appahīnaṭṭhena anusayantīti **anusayā**. Thāmagato kāmarāgo kāmarāgānusayo. Esa nayo sabbattha. Saṃyojanasattakaṃ uttānatthameva. (8-13)

Adhikaraṇasamathasattakavaṇṇanā

Adhikaraṇasamathesu adhikaraṇāti samenti vūpasamentīti **adhikaraṇasamathā**. **Uppannuppannānanti** uppannānaṃ uppannānaṃ. **Adhikaraṇānanti** vivādādhikaraṇaṃ anuvādādhikaraṇaṃ āpattādhikaraṇaṃ kiccādhikaraṇanti imesaṃ catunnaṃ. **Samathāya vūpasamāyāti** samathatthañceva vūpasamanatthañca. **Sammukhāvinayo dātabbo -pa-tiṇavattthārakoti** ime satta samathā dātabbā.

Tatrāyaṃ vinicchayanayo. Adhikaraṇesu tāva dhammoti vā adhammoti vā aṭṭhā rasahi vatthūhi vivadantānaṃ bhikkhūnaṃ yo vivādo, idaṃ **vivādādhikaraṇaṃ** nāma. Silavipattiya vā ācāradiṭṭhi-ājīvavipattiya vā anuvadantānaṃ anuvādo upavadanā ceva codanā ca, idaṃ **anuvādādhikaraṇaṃ** nāma. Mātikāya āgatā pañca, vibhaṅge dveti sattapi āpattikkhandhā, idaṃ **āpattādhikaraṇaṃ** nāma. Saṃghassa apalokaṇādīnaṃ catunnaṃ kammānaṃ karaṇaṃ, idaṃ **kiccādhikaraṇaṃ** nāma.

Tattha vivādādhikaraṇaṃ dvīhi samathehi sammati sammukhāvinayena ca yebhuyyasikāya ca. Sammukhāvinayeneva sammamānaṃ yasmiṃ vihāre uppannaṃ tasmiṃyeva vā aññattha vūpasametum gacchantānaṃ antarāmagge vā yattha gantvā saṃghassa niyyātikaṃ tattha saṃghena vā saṃghe vūpasametum asakkonte

tattheva ubbāhikāya sammatapuggalehi vā vinicchitaṃ sammati. Evaṃ sammamāne ca panetasmim̐ yā saṅghasammukhatā dhammasammukhatā vinayasammukhatā puggala sammukhatā, ayaṃ **sammukhāvinayo** nāma.

Tattha ca kārakasamghassa saṅghasāmaggivasena sammukhībhāvo **saṅgha sammukhatā**. Sametabbassa vatthuno bhūtata **dhammasammukhatā**. Yathā taṃ same tabbaṃ, tattheva sammanāṃ **vinayasammukhatā**. Yo ca vivadati, yena ca vivadati, tesaṃ ubhinnaṃ atthapaccatthikānaṃ sammukhībhāvo **puggalasammukhatā**. Ubbāhi kāya vūpasame panettha saṅghasammukhatā parihāyati. Evaṃ tāva sammukhāvinaye neva sammati.

Sace panevampi na sammati, atha naṃ ubbāhikāya sammatā bhikkhū “na mayaṃ sakkoma vūpasametun”ti saṅghasseva niyyātentī, tato saṅgho pañcaṅgasamannāgataṃ bhikkhuṃ salākaggāhāpakaṃ sammannati. Tena guḥhakavivaṭakasakaṇṇajappakesu tīsu salākaggāhesu aññataravasena salākaṃ gāhāpetvā sannipatitaparisaṃ dhammavādīnaṃ yebhuyyatāya yathā te dhammavādino vadanti, evaṃ vūpasantaṃ adhikaraṇaṃ sammukhāvinayena ca yebhuyyasikāya ca vūpasantaṃ hoti.

Tattha sammukhāvinayo vuttanayo eva. Yaṃ pana yebhuyyasikākammassa karaṇaṃ, ayaṃ **yebhuyyasikā** nāma. Evaṃ vivādādhikaraṇaṃ dvīhi samatthehi sammati. **Anuvādādhikaraṇaṃ** catūhi samatthehi sammati sammukhāvinayena ca sativinayena ca amūḥhavinayena ca tassapāpiyasikāya ca. **Sammukhāvinayeneva** sammamānaṃ yo ca anuvadati, yañca anuvadati, tesaṃ vacanaṃ sutvā sace kāci āpatti natthi, ubho khamāpetvā, sace atthi, ayaṃ nāmettha āpattīti evaṃ vinicchitaṃ vūpasammati. Tattha sammukhāvinayalakkhaṇaṃ vuttanayameva. Yadā pana khīṇā savassa bhikkhuno amūlikāya sīlavipattiyā anuddhamsitassa sativinayaṃ yācamānassa saṅgho ñatticatutthena kammena sativinayaṃ deti, tadā sammukhāvinayena ca sativi nayena ca vūpasantaṃ hoti. Dinne pana sativinaye puna tasmim̐ puggale kassaci anuvādo na ruhati.

Yadā ummattako bhikkhu ummādavasena assāmaṇake ajjhācāre “saratāyasmā evarūpiṃ āpattin”ti bhikkhūhi codiyamāno “ummattakena

me āvuso etaṃ kataṃ, nāhaṃ taṃ sarāmi”ti bhaṇantopi bhikkhūhi codiyamānova puna acodanattāya amūḷhavinayaṃ yācati, saṃgho cassa ñatticatutthena kammena amūḷha vinayaṃ deti, tadā sammukhāvinayena ca amūḷhavinayena ca vūpasantaṃ hoti. Dinne pana amūḷhavinaye puna tasmim̐ puggale kassaci tappaccayā anuvādo na ruhati.

Yadā pana pārājikena vā pārājikasāmantena vā codiyamānassa aññenaññaṃ paṭicarato pāpussannatāya pāpiyassa puggalassa “sacāyaṃ acchinnamūlo bhavissati, sammā vattitvā osāraṇaṃ labhissati. Sace chinnamūlo ayamevassa nāsanā bhavissati”ti maññaṃāno saṃgho ñatticatutthena kammena tassapāpiyasikaṃ karoti, tadā sammukhā vinayena ca tassapāpiyasikāya ca vūpasantaṃ hotīti. Evaṃ anuvādādhikaraṇaṃ catūhi samathehi sammati. **Āpattādhikaraṇaṃ** tihi samathehi sammati sammukhāvinayena ca paṭiññātakaraṇena ca tiṇavatthārakena ca. Tassa sammukhāvinayeneva vūpasamo natthi. Yadā pana ekassa vā bhikkhuno santike saṃghagaṇamajjhesu vā bhikkhu lahukaṃ āpattiṃ deseti, tadā **āpattādhikaraṇaṃ** sammukhāvinayena ca paṭiññātakaraṇena ca vūpasammati.

Tattha sammukhāvinaye tāva yo ca deseti, yassa ca deseti, tesam̐ sammukhībhāvo puggalasammukhatā. Sesam̐ vuttanayameva.

Puggalassa gaṇassa ca desanākāle saṃghasammukhatā parihāyati. Yā panettha ahaṃ bhante itthannāmaṃ āpattiṃ āpannoti ca āma passāmīti ca paṭiññā, tāya paṭiññāya “āyatiṃ saṃvareyyāsī”ti karaṇaṃ, taṃ **paṭiññātakaraṇaṃ** nāma. Saṃghādisese hi parivāsādiyācanā paṭiññā. Parivāsādīnaṃ dānaṃ paṭiññātakaraṇaṃ nāma. Dve pakkha jātā pana bhaṇḍanakārakā bhikkhū bahuṃ assāmaṇakaṃ ajjhācaritvā puna lajjidhamme uppanne sace mayaṃ imāhi āpattīhi aññamaññaṃ kāressāma, siyāpi taṃ adhikaraṇaṃ kakkhaḷattāya saṃvatteyyāti aññamaññaṃ āpattiyā kārāpane dosaṃ disvā yadā tiṇavatthārakakammaṃ karonti, tadā āpattādhikaraṇaṃ sammukhāvinayena ca tiṇavatthārakena ca sammati.

Tattha hi yattakā hatthapāsūpagatā “na metaṃ khamatī”ti evaṃ diṭṭhāvikammaṃ akatvā niddampi okkantā honti, sabbesaṃ ṭhapetvā thullavajjaṇca

gihipaṭisaṃyuttañca sabbāpattiyo vuṭṭhahanti, evaṃ āpattādhikaraṇaṃ tīhi samathehi sammati. **Kiccādhikaraṇaṃ** ekena samathena sammati sammukhāvinayeneva. Imāni cattāri adhikaraṇāni yathānurūpaṃ imehi sattahi samathehi sammanti. Tena vuttaṃ “uppannuppannānaṃ adhikaraṇānaṃ samathāya vūpasamāya sammukhāvinayo dātabbo -pa-tiṇavattthārakoti. Ayamettha vinicchayanayo. Vitthāro pana Samathakkhandhake āgatoyeva. Vinicchayopissa samantapāsādikāyaṃ vutto. (14)

“Ime kho āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti cuddasannaṃ sattakānaṃ vasena aṭṭhanavuti pañhe kathento thero sāmaggirasam dassesīti.

Sattakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhakavaṇṇanā

333. Iti sattakavasena sāmaggirasam dassetvā idāni aṭṭhakavasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi. Tattha **micchattāti** ayāthavā micchāsabhāvā. **Sammattāti** yāthavā sammāsabhāvā. (1-2)

334. **Kusītavattthūnīti** kusītassa alasassa vatthūni, patiṭṭhā kosajjakāraṇānīti attho. **Kammaṃ kattabbaṃ hotīti** cīvaravicāraṇādikammaṃ kātabbaṃ hoti. **Na vīriyaṃ ārabhatīti** duvidhampi vīriyaṃ nārabhati. **Appattassāti** jhānavipassanāmagga phaladhammassa appattassa pattiya. **Anadhigatassāti** tasveva anadhigatassa adhigama tthāya. **Asacchikatassāti** tasveva apaccakkhakatassa sacchikaraṇatthāya. **Idaṃ paṭhamanti** idaṃ handāham nipajjāmīti evaṃ osīdanaṃ paṭhamam kusītavattthu. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. “Māsācitaṃ maññe”ti ettha pana **māsācitaṃ** nāma tintamāso. Yathā tintamāso garuko hoti, evaṃ garukoti adhippāyo. **Gilānā vuṭṭhito hotīti** gilāno hutvā pacchā vuṭṭhito hoti. (4)

335. **Ārambhavatthūnīti** vīriyakāraṇāni. Tesampi imināva nayena attho veditabbo. (5)

336. **Dānavatthūnīti** dānakāraṇāni. **Āsajja dānaṃ detīti** patvā dānaṃ deti. Āgataṃ disvāva muhuttaṃyeva nisīdāpetvā sakkāraṃ katvā dānaṃ deti, dassāmi dassāmīti na kilameti. Iti ettha āsādanāṃ dānakāraṇaṃ nāma hoti. **Bhayā dānaṃ detīti**—ādīsupi bhayādīni dānakāraṇānīti veditabbāni. Tattha **bhayaṃ** nāma ayaṃ adāyako akārakoti garahābhayaṃ vā apāyabhayaṃ vā. **Adāsī meti** mayhaṃ pubbe esa idaṃ nāma adāsīti deti. **Dassati meti** anāgate idaṃ nāma dassatīti deti. **Sāhu dānanti** dānaṃ nāma sādhu sundaraṃ, Buddhādīhi paṇḍitehi pasatthanti deti. **Cittālaṅkāracitta parikkhāratthaṃ dānaṃ detīti** samathavipassanācittassa alaṅkāratthañceva parivā ratthañca deti. Dānañhi cittaṃ mudukaṃ karoti. Yena laddhaṃ hoti, sopi laddhaṃ meti muducitto hoti, yena dinnāṃ, sopi dinnāṃ mayāti muducitto hoti, iti ubhinnampi cittaṃ mudukaṃ karoti, teneva “adantadamaṇaṃ dānaṃ”ti vuccati. Yathāha—

“Adantadamaṇaṃ dānaṃ, adānaṃ dantadūsakaṃ¹.

Dānena piyavācāya, unnamanti namanti cā”ti.

Imesu pana aṭṭhasu dānesu cittālaṅkāradānameva uttamaṃ. (6)

337. **Dānūpapattiyoti** dānapaccayā upapattiyo. **Dahatīti** ṭhāpeti. **Adhiṭṭhātīti** tasseva vevacanaṃ. **Bhāvetīti** vaḍḍhetī. **Hīne vimuttanti** hīnesu pañcakāmaguṇesu vimuttaṃ. **Uttari abhāvantanti** tato Uttari maggaphalatthāya abhāvitaṃ. **Tatrūpapattiyā saṃvattatīti** yaṃ patthetvā kusalaṃ kataṃ, tattha tattha nibbattanatthāya saṃvattati.

Vītarāgassāti maggena vā samucchinnaṃrāgassa samāpattiyā vā vikkhambhita rāgassa. Dānamatteneva hi brahmaloke nibbattituṃ na sakkā. Dānaṃ pana samādhī vipassanācittassa alaṅkāro parivāro hoti. Tato dānena muducitto brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbattati. Tena vuttaṃ “vītarāgassa no sarāgassā”ti. (7)

Khattiyānaṃ parisā **khattiyaparisā**, samūhoti attho. Esa nayo sabbattha. (8)

1. Dānaṃ sabbattha sādhaṇaṃ (Ka) Ṭikā passitabbā.

Lokassa dhammā **lokadhammā**. Etehi mutto nāma natthi, Buddhānampi hontiyeva. Vuttampi cetarū “aṭṭhime bhikkhave lokadhammā lokarū anuparivattanti, loko ca aṭṭha lokadhamme anuparivattatī”ti¹. **Lābho alābhoti** lābhe āgate alābho āgato evāti veditabbo. **Yasādisupi** eseva nayo. (9)

338. Abhibhāyatanavimokkhakathā heṭṭhā kathitā eva. (10-11)

“Ime kho āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbarū. Iti ekādasannarū aṭṭhakānarū vasena aṭṭhāsīti pañhe kathento thero sāmaggirasarū dassesīti.

Aṭṭhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Navakavaṇṇanā

340. Iti aṭṭhakavasena sāmaggirasarū dassetvā idāni navakavasena dassetum puna desanarū ārabhi. Tattha **āghātavatthūnīti** āghātakāraṇāni. **Āghātarū bandhatīti** koparū bandhati karoti uppādeti. (1)

Tarū kutettha labbhāti tarū anattacarāṇarū mā ahoṣīti etasmarū puggale kuto labbhā kena kāraṇena sakkā laddhum. Paro nāma parassa attano cittaruciya anattarū karotīti evam cintetvā āghātarū paṭivinodeti. Atha vā sacāharū paṭikoparū kareyyarū, tarū kopakarāṇarū ettha puggale kuto labbhā, kena kāraṇena laddhabbanti attho. Kuto lābhā tipī pāṭho, sacāharū ettha koparū kareyyarū, tasmarū me kopakarāṇe kuto lābhā, lābhā nāma ke siyunti attho. Imasmiṇca atthe **tanti** nipātamattameva hoti. (2)

341. **Sattāvāsāti** sattānarū āvāsā, vasanaṭṭhānānīti attho. Tattha suddhāvāsāpi sattāvāsova, asabbakālikattā pana na gahitā. Suddhāvāsā hi Buddhānarū khandhāvāra sadisā. Asaṅkhyeyyakappe Buddhesu

---

1. Am 3. 7 piṭṭhe.

anibbattantesu taṃ ṭhānaṃ suññaṃ hotīti asabbakālikattā na gahitā.
Sesamettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttameva. (3)

342. Akkhaṇesu **dhammo ca desiyatī**ti catusaccadhammo desiyati.
Opasami koti kilesūpasamakaro. **Parinibbānikoti** kilesaparinibbānena
parinibbānāvaho. **Sambodhagāmī**ti catumaggañāṇapaṭivedhagāmī.
Aññataranti asaññabhavaṃ vā arūpabhavaṃ vā. (4)

343. **Anupubbavīhārā**ti anupaṭipāṭiyā samāpajjitabbavīhārā. (5)

344. **Anupubbanirodhā**ti anupaṭipāṭiyā nirodhā. (6)

“Ime kho āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Iti channaṃ
navakānaṃ vasena catupaṇṇāsa pañhe kathento thero sāmaggirasam
dassesīti.

Navakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dasakavaṇṇanā

345. Iti navakavasena sāmaggirasam dassetvā idāni dasakavasena
dassetum puna desanaṃ ārabhi. Tattha **nāthakaraṇā**ti “sanāthā bhikkhave
vihāratha mā anāthā, dasa ime bhikkhave dhammā nāthakaraṇā”ti¹ evaṃ
akkhātā attano paṭiṭṭhākara dhammā.

Kalyāṇamittoti-ādīsu sīladiguṇasampannā kalyāṇā assa mittatī
kalyāṇamitto. Te cassa ṭhānanisajjādīsu saha ayanato sahāyātī
kalyāṇasahāyo. Cittena ceva kāyena ca kalyāṇamittesu eva sampavaṅko
onatotī **kalyāṇasampavaṅko**. **Suvaco** hotīti sukhena vattabbo hoti sukhena
anusāsītabbo. **Khamoti** gāḷhena pharusena kakkhaḷena vucca māno khamati,
na kuppati. **Padakkhiṇaggāhī** **anusāsaninti** yathā ekacco ovadiyamāno
vāmato gaṇhātī, paṭippharati vā asuṇanto vā gacchati, evaṃ akatvā
“ovadatha

---

1. Am 3. 277 piṭṭhe.

bhante anusāsatha, tumhesu anovadantesu ko añño ovaḍissatī”ti padakkhiṇaṃ gaṇhāti.

Uccāvacānīti uccāni ca avacāni ca. **Kiṃ karaṇīyānī**ti kiṃ karomīti evaṃ vatvā kattabbakammāni. Tattha **uccakammāni** nāma cīvarassa karaṇaṃ rajanaṃ cetiye sudhā kammaṃ uposathāgāracetiyagharabodhiyagharesu kattabbanti evamādi. **Avacakammaṃ** nāma pādadhovanamakḥhanādikhuddakakammaṃ. **Tatrupāyāyāti** tatrupagamanīyā. **Alaṃ kātunti** kātuṃ samattho hoti. **Alaṃ saṃvidhātunti** vicāretuṃ samattho ( )¹.

Dhamme assa kāmo sinehoti **dhammakāmo**, Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ piyāyatīti attho. **Piyasamudāhāro**ti parasmim̐ kathente sakkaccaṃ suṇāti, sayaṅca paresaṃ dasetu kāmo hotīti attho. “Abhidhamme abhivinaye”ti ettha dhammo abhidhammo, vinayo abhivinayoti catukkaṃ vedittabbaṃ. Tattha **dhammoti** Suttantapiṭakaṃ. **Abhidhammoti** sattapakaraṇāni. **Vinayoti** ubhatovibhaṅgā. **Abhivinayoti** khandhakaparivārā. Atha vā Suttantapiṭakampi Abhidhammapiṭakampi **dhammo** eva. Maggaphalāni **abhidhammo**. Sakalaṃ Vinayapiṭakaṃ **vinayo**. Kilesavūpasamakāraṇaṃ **abhivinayo**. Iti sabbasmimpi ettha dhamme abhidhamme vinaye abhivinaye ca. **Uḷārapāmojjoti** bahulapāmojjo hotīti attho.

Kusalesu dhammesūti kāraṇatthe bhummaṃ, catubhūmaka² kusalahamma kāraṇā, tesaṃ adhigamattāya anikkhittadhuro hotīti attho.

346. Kasiṇadasake sakalaṭṭhena **kasiṇāni**. Tadārammaṇānaṃ dhammānaṃ khettaṭṭhena vā adhiṭṭhānaṭṭhena vā **āyatanāni**. **Uddhanti** upari gaganatalābhimukhaṃ. **Adhoti** heṭṭhā bhūmitalābhimukhaṃ. **Tiriyanti** khettaṃaṇḍalamiva samantā paricchi nditvā. Ekacco hi uddhameva kasiṇaṃ vadḍhetti, ekacco adho, ekacco samantato. Tena tena vā kāraṇena evaṃ pasāreti ālokaṃ rūpadassanakāmo. Tena vuttaṃ “pathavīka siṇameko sañjānāti uddhaṃ adho tiriyaṃ”ti. **Advayanti** idaṃ pana ekassa aññabhāvā nupagamanatthaṃ vuttaṃ. Yathā hi udakaṃ pavittassa sabbadisāsu udakameva hoti, na aññaṃ, evameva pathavīkasiṇaṃ pathavīkasiṇameva

1. (Paresaṃ dassetukāmo hotīti attho) (Syā)

2. Catubhūmika (Syā)

hoti, natthi tassa añño kasiṇasambhedoti. Esa nayo sabbattha. **Appamāṇanti** idaṃ tassa tassa pharaṇa-appamāṇavasena vuttaṃ. Tañhi cetasā pharanto sakalameva pharati, na “āyassa ādi, idaṃ majjhan”ti pamāṇaṃ gaṇhātīti. **Viññāṇakasiṇanti** cettha kasiṇu gghāṭimākāse pavattaviññāṇaṃ. Tattha kasiṇavasena kasiṇugghāṭimākāse kasiṇugghāṭi mākāsavasena tattha pavattaviññāṇe uddhaṃ adho tiriyaṭā veditabbā. Ayamettha saṅkhepo. Kammatṭhānabhāvanāyena panetāni pathavīkasiṇādāni vitthārato Visuddhimagge vuttāneva.

Akusalakammapathadasakavaṇṇanā

347. Kammapathesu kammāneva sugatiduggatīnaṃ pathabhūtattā **kammapathā** nāma. Tesu pāṇātipāto adinnādānaṃ musāvādādayo ca cattāro Brahmajāle vitthārītā eva. **Kāmesumicchācāro**ti ettha pana **kāmesūti** methunasamācāresu methunavatthūsu vā. **Micchācāro**ti ekantanindito lāmakācāro. Lakkhaṇato pana asaddhammādhippāyena kāyadvārappavattā agamanīyaṭṭhānavītikkamacetanā **kāmesumicchācāro**.

Tattha **agamanīyaṭṭhānaṃ** nāma purisānaṃ tāva māturakkhitā, piturakkhitā, mātāpiturakkhitā, bhāturakkhitā, bhāginirakkhitā, ñātirakkhitā, gottarakkhitā, dhamma rakkhitā, sārakkhā, saparidaṇḍāti māturakkhitādayo dasa. Dhanakkītā, chandavāsini, bhogavāsini, paṭavāsini, odapattakinī, obhatacumbaṭā, dāsī ca bhariyā ca, kammakārī ca bhariyā ca, dhajāhaṭā, muhuttikāti etā dhanakkītādayo dasāti vīsati. Itthīsu pana dvinnāṃ sārakkhasaparidaṇḍānaṃ dasannaṃca dhanakkītādīnanti dvādasannaṃ itthīnaṃ aññe purisā. Idaṃ agamanīyaṭṭhānaṃ nāma. So panesa micchācāro sīlādiguṇarahite agamanīyaṭṭhāne appasāvajjo. Sīlādiguṇasampanne mahāsāvajjo. Tassa cattāro sambhārā agamanīyavatthu, tasmim sevanacittāṃ, sevanappayogo, maggenamaggappaṭi patti-adhivāsananti. Eko payogo sāhatthiko eva.

Abhijjhāyatīti **abhijjhā**, parabhaṇḍābhimukhī hutvā tanninnatāya pavattatīti attho. Sā “aho vata idaṃ mamassā”ti evaṃ parabhaṇḍābhijjhāyanalakkhaṇā. Adinnādānaṃ viya appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Tassā dve sambhārā parabhaṇḍāṃ, attano pariṇāma naṃca. Parabhaṇḍavatthuke

hi lobhe uppannepi na tāva kammaṭṭhabhedo hoti, yāva “aho vatīdaṃ mamassā”ti¹ attano na pariṇāmeti.

Hitasukhaṃ byāpādayatīti **byāpādo**. So paraṃ vināsāya manopadosalakkhaṇo. Pharusāvācā viya appasāvajjo mahāsāvajjo ca. Tassa dve sambhārā parasatto ca, tassa vināsacintā ca. Parasattavatthuke hi kodhe uppannepi na tāva kammaṭṭhabhedo hoti, yāva “aho vatāyaṃ ucchiḍḍheyya vinasseyyā”ti tassa vināsaṃ na cinteti.

Yathābhuccagahaṇābhāvena micchā passatīti **micchādiṭṭhi**. Sā “natthi dinnan”ti-ādinā nayena viparītadassanalakkhaṇā. Samphappalāpo viya appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Apica aniyatā appasāvajjā, niyatā mahāsāvajjā. Tassā dve sambhārā vatthuno ca gahitā kāraviparītātā, yathā ca taṃ gaṇhāti, tathābhāvena tassūpaṭṭhānanti.

Imesaṃ pana dasannaṃ akusalakammaṭṭhānaṃ dhammato koṭṭhāsato ārammaṇato vedanāto mūlatoti pañcahākārehi vinicchayo veditabbo.

Tattha **dhammatoti** etesu hi paṭipāṭiyā satta cetanādharmāva honti. Abhiḍḍhā dayo tayo cetanāsampayuttā.

Koṭṭhāsatoti paṭipāṭiyā satta, micchādiṭṭhi cāti ime aṭṭha kammaṭṭhā eva honti, no mūlāni. Abhiḍḍhābyāpādā kammaṭṭhā ceva mūlāni ca. Abhiḍḍhā hi mūlaṃ patvā lobho akusalamūlaṃ hoti. Byāpādo doso akusalamūlaṃ hoti.

Ārammaṇatoti pāṇātipāto jīvitindriyārammaṇato saṅkhārārammaṇo hoti. Adinnā dānaṃ sattārammaṇaṃ vā saṅkhārārammaṇaṃ vā, micchācāro phoṭṭhabbavasena saṅkhārārammaṇo. “Sattārammaṇo”tipi eke. Musāvādo sattārammaṇo vā saṅkhārā rammaṇo vā. Tathā piṣuṇavācā. Pharusavācā sattārammaṇāva. Samphappalāpo diṭṭhasutamutaviññātavasena sattārammaṇo vā saṅkhārārammaṇo vā. Tathā abhiḍḍhā. Byāpādo sattārammaṇova. Micchādiṭṭhi tebhūmakadhammasena saṅkhārārammaṇā.

---

1. Aho vata yaṃ parassa mamassāti (Ka)

Vedanātoti pāṇātipāto dukkhavedanā hoti. Kiñcāpi hi rājāno coraṃ disvā hasamānāpi “gacchatha naṃ ghātethā”ti vadanti, sannitṭhāpakacetanā pana dukkha sampayuttāva hoti. Adinnādānaṃ tivedanaṃ. Micchācāro sukhamajjhattavasena dvivedano. Sannitṭhāpakacitte pana majjhattavedano na hoti. Musāvādo tivedano. Tathā pisuṇavācā. Pharusavācā dukkhavedanā. Samphappalāpo tivedano. Abhiijhā sukhamajjhattavasena dvivedanā. Tathā micchādiṭṭhi. Byāpādo dukkhavedano.

Mūlatoti pāṇātipāto dosamohavasena dvimūlako hoti. Adinnādānaṃ dosamoha vasena vā lobhamohavasena vā. Micchācāro lobhamohavasena. Musāvādo dosamoha vasena vā lobhamohavasena vā. Tathā pisuṇavācā samphappalāpo ca. Pharusavācā dosamohavasena. Abhiijhā mohavasena ekamūlā. Tathā byāpādo. Micchādiṭṭhi lobha mohavasena dvimūlāti.

Kusalakammapathadasakavaṇṇanā

Pāṇātipātā veramaṇi-ādinī samādānasampattasamucchedavirativasena veditabbāni.

Dhammato pana etesupi paṭipāṭiyā satta cetanāpi vattanti viratīyopi. Ante tayo cetanāsampayuttāva.

Koṭṭhāsatoti paṭipāṭiyā satta kammapathā eva, no mūlāni. Ante tayo kamma pathā ceva mūlāni ca. Anabhiijhā hi mūlaṃ patvā alobho kusalamūlaṃ hoti. Abyāpādo adoso kusalamūlaṃ. Sammādiṭṭhi amoho kusalamūlaṃ.

Ārammaṇatoti pāṇātipātādīnaṃ ārammaṇāneva etesaṃ ārammaṇāni. Vītikkami tabbatoyeva hi veramaṇi nāma¹ hoti. Yathā pana nibbānārammaṇo ariyamaggo kilese pajahati, evaṃ jīvitindriyādi-ārammaṇāpete kammapathā pāṇātipātādīni dussīlyāni pajahantīti veditabbā.

---

1. Sā veramaṇi nāma (Syā) virati veramaṇi nāma (?)

Vedanātoti sabbe sukhavedanā honti majjhattavedanā vā. Kusalaṃ patvā hi dukkhavedanā nāma natthi.

Mūlatoti paṭipāṭiyā satta ñāṇasampayuttacittena viramantassa alobha-dosa-amohavasena timūlāni honti, ñāṇavippayuttacittena viramantassa dvimūlāni. Anabhijjhā ñāṇasampayuttacittena viramantassa dvimūlā, ñāṇavippayuttacittena ekamūlā. Alobho pana attanāva attano mūlaṃ na hoti. Abyāpādepi eseva nayo. Sammādiṭṭhi alobhādosa vasena dvimūlā evāti.

Ariyavāsadasakavaṇṇanā

348. **Ariyavāsāti** ariyā eva vasimsu vasanti vasissanti etesūti ariyavāsā. **Pañca ṅgavippahīnoti** pañcahi aṅgehi vippayuttova hutvā khīṇāsavo avasi vasati vasissatīti tasmā ayaṃ pañcaṅgavippahīnatā, ariyassa vāsattā ariyavāsoti vutto. Esa nayo sabbattha.

Evam kho āvuso bhikkhu chaḷaṅgasamannāgato hotīti chaḷaṅgupekkhāya samannāgato hoti. Chaḷaṅgupekkhā nāma keti? Ñāṇādayo. “Ñāṇan”ti vutte kiriyato cattāri ñāṇasampayuttacittāni labbhanti. “Sataavihāro”ti vutte aṭṭha mahācittāni. “Rajjanadussanaṃ natthī”ti vutte dasa cittāni labbhanti. Somanassaṃ āsevanavasena labbhati.

Satārakkhena cetasāti khīṇāsavassa hi tīsu dvāresu sabbakālaṃ sati ārakkha kiccaṃ sādheti. Tenevassa “carato ca tiṭṭhato ca suttassa ca jāgarassa ca satataṃ samitaṃ ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ hoti”ti vuccati.

Puthusamaṇabrāhmaṇānanti bahūnaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ. Ettha ca samaṇāti pabbajjupagatā. **Brāhmaṇāti** bhovādino. **Puthupaccekasaccānīti** bahūni pāṭekkasaccāni, idameva dassanaṃ saccam, idameva dassanaṃ saccanti evaṃ pāṭiyekkaṃ gahitāni bahūni saccānīti attho. **Nunnānīti** nihatāni. **Paṇunnānīti** suṭṭhu nihatāni. **Cattānīti** vissatṭhāni. **Vantānīti** vamitāni. **Muttānīti**

chinnabandhanāni katāni. **Pahīnānī**ti pajahitāni. **Paṭinissatṭhānī**ti yathā na puna cittaṃ āruhanti, evaṃ paṭinissajjitāni. Sabbāneva tāni gahitaggahaṇassa viṣṭatṭhabhāva vevacanāni.

Samavayasatṭhesanoti ettha **avayā**ti anūnā, **satṭhā**ti viṣṭatṭhā, sammā avayā satṭhā esanā assāti **samavayasatṭhesano**, sammā viṣṭatṭhasabba-esanoti attho. **Rāgā cittaṃ vimuttanti**-ādīhi maggassa kiccanipphatti kathitā.

Rāgo me pahīnoti-ādīhi paccavekkhaṇāya phalaṃ kathitaṃ.

Asekkhadhammasakavaṇṇanā

Asekkhā sammādiṭṭhīti-ādayo sabbepi phalasampayuttadhammā eva. Ettha ca sammādiṭṭhi, sammāñāṇanti dvīsu ṭhānesu paññāva kathitā. **Sammāvimuttī**ti iminā padena vuttāvasesā phalasamāpattidhammā saṅgahitāti veditabbā.

“Ime kho āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbāṃ. Iti channaṃ dasakānaṃ vasena samasatṭhi pañhe kathento thero sāmaggirasāṃ dassesīti.

Dasakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañhasamodhānavāṇṇanā

349. Idha pana ṭhatvā pañhā samodhānetabbā. Imasmiṃ hi sutte ekakavasena dve pañhā kathitā. Dukavasena sattati. Tikavasena asītisatāṃ. Catukkavasena dvesa tāni. Pañcakavasena tiṃsasatāṃ. Chakkavasena bāttiṃsasatāṃ. Sattakavasena atṭhana vuti. Atṭhakavasena atṭhāsīti. Navakavasena catupaṇṇāsa. Dasakavasena samasatṭhīti evaṃ saḥassāṃ cuddasa pañhā kathitā.

Imaṇhi suttantaṃ ṭhapetvā Tepiṭake Buddhavacane añño suttanto evaṃ bahupañha paṭimaṇḍito natthi. Bhagavā imaṃ suttantaṃ ādito paṭṭhāya

sakalaṃ sutvā cintesi “Dhammasenāpati Sāriputto Buddhabalaṃ dīpetvā appaṭivattiyaṃ sīhanādaṃ nadati. Sāvakaabhāsitoti vutte okappanā na hoti, Jinabhāsitoti vutte hoti, tasmā Jinabhāsitaṃ katvā devamanussānaṃ okappanaṃ imasmim suttante uppādessāmi”ti. Tato vuṭṭhāya sādhuṃ kārāṃ adāsi. Tena vuttaṃ “atha kho Bhagavā vuṭṭhahitvā āyasmantaṃ Sāriputtaṃ āmantesi, sādhu sādhu Sāriputta, sādhu kho tvaṃ Sāriputta bhikkhūnaṃ saṅgītipariyāyaṃ abhāsī”ti.

Tattha **saṅgītipariyāyanti** sāmaggīyā kārāṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti “sādhu kho tvaṃ Sāriputta mama sabbaññutaññāṇena saṃsanditvā bhikkhūnaṃ sāmaggirasaṃ¹ abhāsī”ti. **Samanuñño Satthā aho**sīti anumodanena samanunño aho. Ettakena ayaṃ suttanto Jinabhāsito nāma jāto. Desanāpariyosāne imaṃ suttantaṃ manasikarontā te bhikkhū arahattaṃ pāpuṇimsūti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Saṅgītisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Sāmaggikārāṇaṃ (Sī)

11. Dasuttarasutta

350. **Evam me sutanti** Dasuttarasuttam. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā—**āvuso bhikkhaveli** sāvakānaṃ ālapanametam. Buddhā hi parisam āmantayamānā bhikkhaveli vadanti. Sāvakā Satthāraṃ uccaṭṭhāne ṭhapessāmāti Satthu ālapanena anālapitvā āvusoti ālapanti. **Te bhikkhū** te Dhammasenāpatim parivāretvā nisinnā bhikkhū. Ke pana te bhikkhū. Anibaddhavāsā disāgamanīyā bhikkhū. Buddhakāle dve vāre bhikkhū sanni patanti upakaṭṭhavassūpanāyikakāle ca pavāraṇakāle ca. Upakaṭṭhavassūpanāyikāya dasapi vīsati pi timsampi cattālīsampi paññāsampi bhikkhū vaggā vaggā kammaṭṭhā natthāya āgacchanti. Bhagavā tehi saddhim sammoditvā kasmā bhikkhave upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya vicarathāti pucchati. Atha te “Bhagavā kammaṭṭhānattham āgatamha, kammaṭṭhānam no dethā”ti yācanti.

Satthā tesam cariyavasena rāgacaritassa asubhakammaṭṭhānam deti. Dosacari tassa mettākammaṭṭhānam. Mohacaritassa uddeso paripucchā kālena dhammassavanam kālena dhammasākacchā idam tuyham sappāyanti ācikkhati. Vitakkacaritassa ānāpāna ssatikammaṭṭhānam deti. Saddhācaritassa Pasādanīyasuttante Buddhasubodhim¹ dhammasudhammataṃ saṃghasuppaṭipattiṃca pakāseti. Nāṇacaritassa aniccatādipaṭisamyutte gambhīre suttante katheti. Te kammaṭṭhānam gahetvā sace sappāyam hoti, tattheva vasanti. No ca hoti, sappāyam senāsanam pucchitvā gacchanti. Te tattha vasantā temā sikam paṭipadam gahetvā gahetvā vāyamantā sotāpannāpi honti sakadāgāminopi anāgāminopi arahantopi.

Tato vutthavassā pavāretvā Satthu santikam gantvā “Bhagavā aham tumhākam santike kammaṭṭhānam gahetvā sotāpatti phalam patto -pa- aham aggaphalam arahattan”ti paṭiladdhaguṇam ārocenti. Tattha ime bhikkhū upakaṭṭhāya vassūpanā yikāya āgatā. Evam āgantvā gacchante pana

bhikkhū Bhagavā aggasāvakānaṃ santikaṃ peseti, yathāha “apaloketha pana bhikkhave Sāriputtamoggallāne”ti. Bhikkhū ca vadanti “kiṃ nu kho mayaṃ bhante apalokema Sāriputtamoggallāne”ti¹. Atha ne Bhagavā tesāṃ dassane uyyojesi. “Sevatha bhikkhave Sāriputtamoggallāne, bhajatha bhikkhave Sāriputtamoggallāne. Paṇḍitā bhikkhū anuggāhakā sabrahmacārīnaṃ. Seyyathāpi bhikkhave janetā evaṃ Sāriputto. Seyyathāpi jātassa āpādetā evaṃ Moggallāno. Sāriputto bhikkhave sotāpattiṃphale vineti, Moggallāno uttamatthe”ti².

Tadāpi Bhagavā imehi bhikkhūhi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā tesāṃ bhikkhūnaṃ āsayaṃ upaparikkhanto “ime bhikkhū sāvakaṃvineyyā”ti addasa. **Sāvakaṃvineyyā** nāma ye Buddhānampi dhammadesanāya bujjhanti sāvakaṃnampi. **Buddhaṃvineyyā** pana sāvakaṃ bodhetuṃ na sakkonti. Sāvakaṃvineyyabhāvaṃ pana etesaṃ ñatvā katarassa bhikkhuno desanāya bujjhissanti olokeno Sāriputtassāti disvā therassa santikaṃ pesesi. Thero te bhikkhū pucchi “Satthu santikaṃ gatattha āvuso”ti. “Āma gatamha Satthārā pana amhe tumhākaṃ santikaṃ pesitā”ti. Tato Thero “ime bhikkhū mayhaṃ desanāya bujjhissanti, kīdisi nu kho tesāṃ desanā vaṭṭatī”ti cintento “ime bhikkhū samaggārāmā, sāmaggirasassa dīpikā nesaṃ desanā vaṭṭatī”ti sannitṭhānaṃ katvā tathārūpaṃ desanaṃ desetukāmo **Dasuttaraṃ pavakkhāmīti**-ādimāha. Tattha dasadhā mātikaṃ³ ṭhapetvā vibhattoti Dasuttaro, ekakato paṭṭhāya yāva dasakā gatotipi Dasuttaro, ekekaṃmiṃ pabbe dasa dasa pañhā visesitātipi Dasuttaro, taṃ **Dasuttaraṃ. Pavakkhāmīti** kathessāmi. **Dhammanti** suttaṃ. **Nibbānapattiyāti** nibbānapaṭilābha tthāya. **Dukkassantakiriyāyāti** sakalassa vaṭṭadukkhassa pariyaṇtakaraṇatthaṃ. **Sabbaganthappamocananti** abhijjhākāyaganthādīnaṃ sabbaganthānaṃ pamocanaṃ.

Iti thero desanaṃ uccaṃ karonto bhikkhūnaṃ tattha pemaṃ janento evamevaṃ uggahetabbaṃ pariyāpuṇitabbaṃ dhāretabbaṃ vācetaṃ maññissanti catūhi padehi vaṇṇaṃ kathesi, “ekāyano ayaṃ bhikkhave maggo”ti-ādinā nayena tesāṃ tesāṃ suttānaṃ Bhagavā viya.

1. Saṃ 2. 5 piṭṭhe.

2. Ma 3. 291 piṭṭhe.

3. Dasa dasa mātikā (Sī, Syā)

Ekadhammavaṇṇanā

351. (Ka) Tattha **bahukāro**ti bahūpakāro.
 (Kha) **Bhāvetabboti** vaḍḍhetabbo.
 (Ga) **Pariññeyyoti** tihi pariññāhi pari jānitabbo.
 (Gha) **Pahātabboti** pahānānupassanāya pajahitabbo.
 (Ña) **Hānabhāgiyoti** apāyagāmiparihānāya saṁvattanako.
 (Ca) **Visesabhāgiyoti** visesagāmivisesāya saṁvattanako.
 (Cha) **Duppaṭivijjhoti** duppaccakkhako.
 (Ja) **Uppādetabboti** nipphādetabbo.
 (Jha) **Abhiññeyyoti** ñatapariññāya abhijānitabbo.
 (Ña) **Sacchikātabboti** paccakkhaṁ katabbo.

Evam sabbattha mātikāsu attho veditabbo. Iti āyasmā Sāriputto yathā nāma dakkho veḷukāro sammukhībhūtaṁ veḷum chetvā niggaṇṭhiṁ katvā dasadhā khaṇḍe katvā¹ ekametaṁ khaṇḍaṁ hīraṁ hīraṁ² karonto phāleti, evameva tesāṁ bhikkhūnaṁ sappāyaṁ desanaṁ upaparikkhitvā dasadhā mātikaṁ ṭhapetvā ekekakoṭṭhāse ekeka padaṁ vibhajanto “katamo eko dhammo bahukāro appamādo kusalesu dhammesūti”ti-ādinā nayena desanaṁ vitthāretum āradhho.

Tattha **appamādo kusalesu dhammesūti** sabbatthakaṁ upakārakaṁ appamādaṁ kathesi. Ayañhi appamādo nāma sīlapūraṇe,³ indriyasamvare, bhojane mattaññutāya, jāgariyānuyoge, sattasu saddhammesu, vipassanāgabbhaṁ gaṇhāpane, atthapaṭisambhi dādīsu, sīlakkhandhādipaṇcadhammakkhandhesu, ṭhānāṭṭhānesu, mahāvihārasamā pattiyaṁ, ariyasaccesu, satipaṭṭhānādīsu bodhipakkhiyesu, vipassanāñāṇādīsu aṭṭhasu vijjāsūti sabbesu anavajjaṭṭhena kusalesu dhammesu bahūpakāro.

---

1. Khaṇḍetvā (Syā, Ka)   2. Hīraṁ hīraṁ (Syā) hīrahīraṁ (Sī)   3. Sīlasamvare (Ka)

Teneva naṃ Bhagavā “yāvataṃ bhikkhave sattā apadā vā -pa- Tathāgato tesam aggamakkhāyati. Evameva kho bhikkhave ye keci kusalā dhammā, sabbete appamāda mūlakā appamādasamosaraṇā, appamādo tesam dhammānaṃ aggamakkhāyati”ti-ādinā¹ nayena hatthipadādīhi opammehi opamento **Samyuttanikāye Appamādavagge** nānappa kārāṃ thometi. Taṃ sabbaṃ ekapadeneva saṅgahetvā therō appamādo kusalesu dhammesūti āha. **Dhammapade** Appamādavaggenāpissa bahūpakāratā dīpetabbā.

Asokavatthunāpi dīpetabbā—

- (Ka) Asokarājā hi Nigrodhasāmaṇerassa “appamādo amatapadan”ti gāthaṃ sutvā eva “tiṭṭha tāta, mayhaṃ tayā Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ kathitaṃ”ti sāmaṇere pasīditvā caturāsītivihārasahassāni kāresi. Iti thāmasampannena bhikkhunā appamādassa bahūpakāratā tihi piṭakehi dīpetvā kathetabbā. Yaṃkiñci suttaṃ vā gāthaṃ vā appamādadīpanatthaṃ āharanto “aṭṭhāne ṭhatvā āharasi, atitthena pakkhando”ti na vattabbo. Dhammakathikasassevettha thāmo ca balaṇca pamāṇaṃ.
- (Kha) **Kāyagatāsati**ti ānāpānaṃ catu-iriyāpatho satisampajaññaṃ dvattiṃsākāro catudhātuvavatthānaṃ dasa asubhā nava sivathikā cuṇṇikamanasikāro kesādīsu cattāri rūpajjhānānīti ettha uppannasatiyā etaṃ adhivacanaṃ, **sātasahagatā**ti ṭhapetvā catuttha jjhānaṃ aññattha sātasahagatā hoti sukhasampayuttā, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.
- (Ga) **Sāsavo upādāniyoti** āsavānañceva upādānānañca paccayabhūto. Iti tebhūmakadhammameva niyameti.
- (Gha) **Asmimānoti** rūpādīsu asmīti māno.
- (Ṇa) **Ayoniso manasikāro**ti anicce niccanti-ādinā nayena pavatto uppathamanasikāro.
- (Ca) Vipariyāyena **yoniso manasikāro** veditabbo.

---

1. Sam 3. 38 piṭṭhe.

- (Cha) **Ānantariko cetosamādhī**ti aññattha maggānantaraṃ phalaṃ
ānantariko cetosamādhī nāma. Idha pana vipassanānantaro
maggo vipassanāya vā anantarattā attano vā anantaraṃ
phaladayakattā ānantariko cetosamādhīti adhippeto.
- (Ja) **Akuppaṃ ñāṇanti** aññattha phalapaññā akuppañāṇaṃ nāma.
Idha paccavekkhaṇapaññā adhippetā.
- (Jha) **Āhāraṭṭhitikā**ti paccayaṭṭhitikā. **Ayaṃ eko dhammoti** yena
paccayena tiṭṭhanti, ayaṃ eko dhammo ñātapariññāya
abhiññeyyo.
- (Ñā) **Akuppā cetovimuttī**ti arahattaphalavimutti.

Imasmiṃ vāre abhiññāya ñātapariññā kathitā. Pariññāya tīraṇapariññā.
Pahā tabbasacchikātabbehi pahānapariññā. **Duppaṭivijjhoti** ettha pana maggo
kathito. **Sacchikātabboti** phalaṃ kathitaṃ, maggo ekasmiṃyeva pade
labbhati. Phalaṃ pana anekesupi labbhatiyeva.

Bhūtāti sabhāvato vijjamānā. **Tacchā**ti yāthāvā. **Tathā**ti yathā vuttā
tathāsa bhāvā. **Avitathā**ti yathā vuttā na tathā na honti. **Anaññathā**ti
vuttappakārato na aññathā. **Sammā Tathāgatena abhisambuddhā**ti
Tathāgatena bodhipallaṅke nisīditvā hetunā kāraṇena sayameva
abhisambuddhā ñātā viditā sacchikatā. Iminā thero “ime dhammā
Tathāgatena abhisambuddhā, ahaṃ pana tumhākaṃ rañño
lekhavācakasado”ti Jinasuttaṃ dassento okappanaṃ janesi.

Ekadhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dvedhammavaṇṇanā

352. (Ka) **Ime dve dhammā bahukārā**ti ime dve satisampajaññā dhammā
sīlapūraṇādīsu appamādo viya sabbattha upakārakā hitāvahā.

- (Kha) **Samatho ca vipassanā cāti** ime dve Saṅgītisutte lokiya lokuttarā kathitā. Imasmim̐ Dasuttarasutte pubbabhāgā kathitā.
- (Cha) **Sattānaṃ saṃkilesāya sattānaṃ visuddhiyāti** ayoniso manasikāro hetu ceva paccayo ca sattānaṃ saṃkilesāya, yoniso manasikāro visuddhiyā. Tathā dovacassatā pāpamittatā saṃkilesāya, sovacassatā kalyāṇamittatā visuddhiyā. Tathā tīṇi akusalamūlāni tīṇi kusalamūlāni. Cattāro yogā cattāro viśaṃyogā. Pañca cetokhilā pañcendriyāni. Cha agāravā cha gāravā. Satta asaddhammā satta saddhammā. Aṭṭha kusītavatthūni aṭṭha ārambhavatthūni. Nava āghātavatthūni nava āghātappaṭivinayā. Dasa akusalakammaṭṭhā dasa kusalaṭṭhāti evaṃ pabhedā ime dve dhammā duppaṭivijjhātiveditabbā.
- (Jha) **Saṅkhatā dhātūti** paccayehi katvā pañcakkhandhā. **Asaṅkhatā dhātūti** paccayehi akataṃ nibbānaṃ.
- (Ñā) **Vijjā ca vimutti cāti** ettha vijjāti tisso vijjā. **Vimuttīti** arahattaphalaṃ.

Imasmim̐ vāre abhiññādīni ekakasadisāneva, uppādetabbapade pana maggo kathito, sacchikātabbapade phalaṃ.

Dvedhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tayodhammavaṇṇanā

353. (Cha) **Kāmānametaṃ nissaraṇaṃ yadidaṃ nekkhammanti** ettha nekkhammanti anāgāmi maggo adhippeto. So hi sabbaso kāmānaṃ nissaraṇaṃ. **Rūpānaṃ nissaraṇaṃ yadidaṃ āruppanti** ettha āruppepi arahattamaggopuna uppattinivāraṇato sabbaso rūpānaṃ nissaraṇaṃ nāma. **Nirodho tassa nissaraṇanti** idha arahattaphalaṃ

nirodhoti adhippetam. Arahattaphalena hi nibbāne diṭṭhe puna
āyatim sabbasaṅkhārā na hontīti arahattam
saṅkhatanirodhassa¹ paccayattā nirodhoti vuttam.

(Ja) **Atītamse ñāṇanti** atītaṃsārammaṇam ñāṇam,
itaresupi eśevanayo.

Imasmimpi vāre abhiññādayo ekakasadisāva. Duppaṭivijjhapade pana
maggo kathito. Sacchikātabbe phalam.

Tayodhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

Cattārodhammavaṇṇanā

354. (Ka) **Cattāri cakkāni**ti ettha **cakkam** nāma dārucakkam,
ratanacakkam, dhammacakkam, iriyāpathacakkam, sampatticakkanti
pañcavidham. Tattha “yaṃ panidam samma rathakāra cakkam chahi māsehi
niṭṭhitam, chārattūnehi”ti² idam dārucakkam. “Pitarā pavattitam cakkam
anuppavattetī”ti³ idam ratanacakkam. “Pavattitam cakkan”ti⁴ idam
dhammacakkam. “Catucakkam navadvāraṇ”ti⁵ idam iriyāpathacakkam.
“Cattārimāni bhikkhave cakkāni, yehi samannāgatānaṃ devamanu ssānaṃ
catucakkam pavattatī”ti⁶ idam sampatticakkam. Idhāpi etadeva adhippetam.

Patirūpadesavāsoti yattha catasso parisā sandissanti, evarūpe
anucchavike dese vāso. **Sappurisūpanissayoti** Buddhādīnaṃ sappurisānaṃ
avassayanaṃ⁷ sevanaṃ bhajanaṃ⁸. **Attasammāpaṇidhīti** attano sammā
ṭhapanam, sace pana pubbe assaddhādīhi samannāgato hoti, tāni pahāya
saddhādīsu patiṭṭhāpanam. **Pubbe ca katapuññatīti** pubbe upacitakusalatā.
Idamevettha pamāṇam. Yena hi ñāṇasampayutta cittaṇa kusalam katham hoti,
tadeva kusalam tam purisaṃ patirūpadese upaneti, sappurise

1. Sabbasaṅkhatanirodhassa (Sī), arahattasaṅkhātanirodhassa (Ṭikā)

2. Am 1. 109 piṭṭhe.

3. Am 2. 131 piṭṭhe.

4. Ma 2. 352 piṭṭhe.

5. Sam 1. 15 piṭṭhe.

6. Am 1. 341 piṭṭhe.

7. Apassayanaṃ (Sī, Ka)

8. Payirūpāsanaṃ (Syā)

bhajāpesi. So eva ca puggalo attānaṃ sammā ṭhapeti. Catūsu āhāresu paṭhamo loki yova. Sesā pana tayo Saṅgītisutte lokiyalokuttaramissakā kathitā. Idha pubbabhāge lokiyā.

(Ca) **Kāmayogavisamīyogā**dayo anāgāmiaggādivasena veditabbā.

(Cha) **Hānabhāgiyā**dīsu paṭhamassa jhānassa lābhī kāmasahagatā saññāmana sikārā samudācaranti **hānabhāgiyo** samādhi. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati **ṭhitibhā giyo** samādhi. Vitakkasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti **visesabhāgiyo** samādhi. Nibbidāsahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpasañhito **nibbedha bhāgiyo** samādhī iminā nayena sabbasamāpattiyo vitthāretvā attho veditabbo. Visuddhimagge panassa vinicchayakathā kathitāva.

Imasmimpi vāre abhiññādīni ekakasadisāneva. Abhiññāpade panettha maggo kathito. Sacchikātabbapade phalaṃ.

Cattārodhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcadhammavaṇṇanā

355. (Kha) Pītipharaṇatādīsu pītiṃ pharamānā uppajjatīti dvīsu jhānesu paññā **pītipharaṇatā** nāma. Sukhaṃ pharamānaṃ uppajjatīti tīsu jhānesu paññā **sukhaphara ṇatā** nāma. Paresaṃ ceto pharamānā uppajjatīti cetopariyapaññā **cetopharaṇatā** nāma. Ālokapharaṇe uppajjatīti dibbacakkhupaññā **ālokaparaṇatā** nāma. Paccavekkhaṇa ñāṇaṃ **paccavekkhaṇanimittaṃ** nāma. Vuttampi cetam “dvīsu jhānesu paññā pītiphara ṇatā, tīsu jhānesu paññā sukhapharaṇatā. Paracitte paññā cetopharaṇatā, dibbacakkhu ālokaparaṇatā. Tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhitassa paccavekkhaṇaññaṃ paccavekkhaṇanimittan”¹.

Tattha pītipharaṇatā sukhapharaṇatā dve pādā viya. Cetopharaṇatā āloka pharaṇatā dve hatthā viya. Abhiññāpādakajjhānaṃ majjhimakāyo

1. Abhi 2. 346 piṭṭhe.

viya. Paccavekkhaṇanimittam sīsam viya. Iti āyasmā Sāriputtatthero pañcaṅgitam sammāsamādhim aṅgapaccaṅgasampannam purisam katvā dassesi.

(Ja) **Ayam samādhī paccuppannasukho ce vāti-ādīsu** arahattaphalasamādhī adhippeto. So hi appitappitakkhaṇe sukhattā **paccuppannasukho**. Purimo purimo pacchimassa pacchimassa samādhisukhassa paccayattā āyatim **sukhavipāko**.

Kilesehi ārakattā **ariyo**. Kāmāmisavaṭṭāmisalokāmisānam abhāvā **nirāmisō**. Buddhādīhi mahāpurisehi sevitattā **akāpurisasevito**. Aṅasantatāya ārammaṇasantatāya sabbakilesadarathasantatāya ca **santo**. Atappanīyattāhena **paṇīto**. Kilesapaṭippassaddhiyā laddhattā kilesapaṭippassaddhibhāvaṃ vā laddhattā **paṭippassaddhaladdho**. Paṭippa ssaddham paṭippassaddhīti hi idam atthato ekaṃ. Paṭippassaddhakilesena vā arahatā laddhattā paṭippassaddhaladdho. Ekodibhāvena adhigatattā ekodibhāvameva vā adhigatattā **ekodibhāvādhigato**.

Appaguṇasāsavasamādhī viya sasāṅkhārena sappayo gena cittaṇa paccanīkadhamme niggayha kilese vāretvā anadhigatattā **nasasāṅkhāra niggayhavāritagato**. Tañca samādhim samāpajjanto tato vā vuṭṭhahanto sativapulla pattattā **satova samāpajjati sato vuṭṭhahati**.

Yathāparicchinnaḷavasena vā sato samāpajjati sato vuṭṭhahati. Tasmā yadettha “ayam samādhī paccuppannasukho ceva āyatiñca sukhavipāko”ti evaṃ paccavekkhamānassa paccattamīeva aparappaccayam ñāṇam uppajjati, tam ekamaṅgam. Esa nayo sesesupi. Evamimehi pañcahi paccavekkha ṇāṇāṇehi ayam samādhī “pañcañāṇiko sammāsamādhī”ti vutto.

Imasmimvāre visesabhāgiyapade maggo kathito. Sacchikātabbapade phalam. Sesam purimasadisameva.

Chadhammavaṇṇanā

356. Chakkesu sabbam uttānatthameva. Duppaṭivijjhapade panettha maggo kathito. Sesam purimasadisam.

Sattadhammavaṇṇanā

357. (Ña) **Sammappaññāya sudiṭṭhā hontī**ti hetunā nayena vipassanāñāṇena sudiṭṭhā honti. **Kāmā**ti vatthukāmā ca kilesakāmā ca, dvepi sapaṇḍitāhaṭṭhena aṅgarakāsu viya sudiṭṭhā honti. **Vivekaninnanti** nibbānaninnam. **Poṇam pabbhāra**nti ninnassetam vevacanam. **Byantibhūta**nti niyatibhūtam¹. Nittaṇṇanti attho. Kuto? Sabbaso āsava ṭṭhānīyehi dhammehi tebhūmakadhammehīti attho. Idha bhāvetabbapade maggo kathito. Sesam purimasadisameva.

Aṭṭhadhammavaṇṇanā

358. (Ka) **Ādibrahmacariyikāya paññāyā**ti sikkhattayasaṅgahassa magga brahmacariyassa ādibhūtāya pubbabhāge taruṇasamathavipassanāpaññāya. Aṭṭhaṅgi kassa vā maggassa ādibhūtāya sammādiṭṭhipaññāya. **Tibbanti** balavam. **Hirottappa**nti hirī ca ottappaṇca. **Pemanti** gehassitapemaṁ. **Gāravoti** garucittabhāvo. Garubhāva nīyañhi upanissāya viharato kilesā nuppajjanti ovādānusāsaniṁlabhati. Tasmā tam nissāya vihāro paññāpaṭilābhassa paccayo hoti.

(Cha) Akkhaṇesu yasmā petā asurānam āvāhanam gacchanti, vivāhanam gacchanti, tasmā pettivisayeneva asurakāyo gahitoti veditabbo.

(Ja) **Appicchassā**ti ettha paccaya-appiccho, adhigama-appiccho, pariyatti-appiccho, dhutaṅga-appicchoti cattāro appicchā. Tattha paccaya-appiccho bahum dente appam gaṇhāti, appam dente appataram vā gaṇhāti, na vā gaṇhāti, na anavasesagāhī hoti. Adhigama-appiccho Majjhantikatthero viya attano adhigamam aññesam jānitum na deti. Pariyatti-appiccho tepiṭakopi samāno na bahussutabhāvaṁ jānāpetukāmo hoti Sāketatissatthero viya. Dhutaṅga-appiccho dhutaṅgapariharaṇabhāvaṁ aññesam jānitum na deti Dvebhātikattheresu Jeṭṭhakatthero viya. Vatthu Visuddhimagge kathitam. **Ayam dhammoti** evam santagunānigūhanena ca

---

1. Vigataneyyantibhūtam (Syā), vigatibhūtam (?)

paccayapaṭiggaṇe mattaññutāya ca appicchassa puggalassa ayaṃ navalokuttaradhammo sampajjati, no mahicchassa. Evaṃ sabbattha yojetabbari.

Santuṭṭhassāti catūsu paccayesu tīhi santosehi santuṭṭhassa.

Pavivittassāti kāyacitta-upadhivivekehi vivittassa. Tattha **kāyaviveko** nāma gaṇasaṅgaṇikaṃ vinodetvā aṭṭha-ārambhavatthuvaseṇa ekibhāvo.

Ekibhāvamattena pana kammaṃ na nipphajjatīti kaṣiṇaparikammaṃ katvā aṭṭha samāpattiyo nibbatteti, ayaṃ **cittaviveko** nāma. Samāpattimatteneva kammaṃ na nipphajjatīti jhānaṃ pādakaṃ katvā saṅkhāre samma sitvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇāti, ayaṃ **upadhiviveko** nāma. Tenāha Bhagavā “kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiratānaṃ. Cittaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānappattānaṃ. Upadhiviveko ca nirupadhīnaṃ pugga lānaṃ visaṅkhāragatānaṃ”¹.

Saṅgaṇikārāmassāti gaṇasaṅgaṇikāya ceva kilesasaṅgaṇikāya ca ratassa.

Āraddhavīriyassāti kāyikacetasikavīriyavasena āraddhavīriyassa.

Upaṭṭhitasatissāti catusatipaṭṭhānavasena upaṭṭhitasatissa. **Samāhitassā**ti ekaggacittassa. **Paññavatoti** kammassakatapaññāya paññavato.

Nippapañcassāti vigatamānatanāhādiṭṭhipapañcassa.

Idha bhāvetabbapade maggo kathito. Sesāṃ purimasadisameva.

Navadhammavaṇṇanā

359. (Kha) **Sīlavisuddhī**ti visuddhiṃ pāpetuṃ samatthaṃ catupārisuddhisīlaṃ. **Pārisuddhipadhāniyaṅgānti** parisuddhabhāvassa padhānaṅgaṃ. **Cittavisuddhī**ti vipassa nāya padaṭṭhānabhūtā aṭṭha paṇṇasamāpattiyo. **Diṭṭhivisuddhī**ti sapaccayanāmarūpa dassanaṃ. **Kaṅkhāvitarāṇavisuddhī**ti paccayākāraññaṃ. Addhattayepi hi paccayavase neva dhammā pavattantīti passato kaṅkhaṃ vitarati. **Maggāmaggaññadassanavi suddhī**ti obhāsādayo na maggo, vithipparipannaṃ udayabbayaññaṃ maggoti evaṃ maggāmagge ññaṃ. **Paṭipadāññadassanavisuddhī**ti rathavinīte vuṭṭhānagāmini vipassanā kathitā, idha taruṇavipassanā. **Ññadassanavisuddhī**ti rathavinīte maggo kathito, idha vuṭṭhānagāminivipassanā. Etā pana sattapi visuddhiyo

1. Khu 7. 109 piṭṭhe.

vitthārena Visuddhimagge kathitā. **Paññāti** arahattaphalapaññā. **Vimutti** arahattaphala vimuttiyeva.

(Cha) **Dhātunānattam paṭicca uppajjati phassanānattanti** cakkhādiddhātunā nattam paṭicca cakkhusamphassādinānattam uppajjatīti attho. **Phassanānattam paṭiccāti** cakkhusamphassādinānattam paṭicca. **Vedanānānattanti** cakkhusamphassajādivedanā nānattam. **Saññānānattam paṭiccāti** kāmasaññādinānattam paṭicca. **Saṅkappanānattanti** kāmasaṅkappādinānattam. **Saṅkappanānattam paṭicca uppajjati chandanānattanti** saṅkappanānattatāya rūpe chando sadde chandoti evam chandanānattam uppajjati. **Pariḷāhanānattanti** chandanānattatāya rūpapariḷāho saddapariḷāhoti evam pariḷāhanā nattam uppajjati. **Pariyesanānānattanti** pariḷāhanānattatāya rūpapariyesanādinānattam uppajjati. **Lābhanānattanti** pariyesanānānattatāya rūpapaṭilābhādinānattam uppajjati.

(Ja) Saññāsu **marāṇasaññāti** marāṇānupassanāññaṇe saññā. **Āhārepaṭikūla saññāti** āhāram pariggaṇhantassa uppannasaññā. **Sabbaloke-anabhiratisaññāti** sabbasmim vaṭṭe ukkaṇṭhantassa uppannasaññā. Sesā heṭṭhā kathitā eva. Idha bahukāra pade maggo kathito. Sesam purimasadisameva.

Dasadhammavaṇṇanā

360. (Jha) **Nijjaravatthūnīti** nijjarakāraṇāni. **Micchādiṭṭhi nijjinṇā hotīti** ayam heṭṭhā vipassanāyapi nijjinṇā eva pahīnā, kasmā puna gahitāti. Asamucchinnatā. Vipassanāya hi kiñcāpi jinṇā, na pana samucchinnā, maggo pana uppajjitvā tam samucchindati, na puna vuṭṭhātum deti. Tasmā puna gahitā. Evam sabbapadesu nayo netabbo.

Ettha ca sammādiṭṭhipaccayā catusaṭṭhi dhammā bhāvanāpāripūrim gacchanti. Katame catusaṭṭhi? sotāpattimaggakkhaṇe adhimokkhaṭṭhena saddhindriyam paripūreti, paggahaṭṭhena vīriyindriyam paripūreti, anussaraṇaṭṭhena satindriyam paripūreti, avikkhepaṭṭhena samādhindriyam paripūreti, dassanaṭṭhena paññindriyam paripūreti,

vijānanaṭṭhena manindriyaṃ, abhinandanaṭṭhena somanassindriyaṃ, pavattasantati-adhipateyyaṭṭhena jīvitindriyaṃ paripūreti -pa-arahattaphalakkhaṇe adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ, pavattasantati-adhipateyyaṭṭhena jīvitindriyaṃ paripūretīti evaṃ catūsu maggesu catūsu phalesu aṭṭha aṭṭha hutvā catusaṭṭhi dhammā pāripūriṃ gacchanti. Idha abhiññeyyapade maggo kathito. Sesam purimasadisameva.

Idha ṭhatvā pañhā samodhānetabbā. Dasake sataṃ pañhā kathitā. Ekake ca navake ca sataṃ, duke ca aṭṭhake ca sataṃ, tike ca sattake ca sataṃ, catukke ca chakke ca sataṃ, pañcake paññāsāti aḍḍhachaṭṭhāni pañhasatāni kathitāni honti.

“Idamavoca āyasmā Sāriputto, attamanā te bhikkhū āyasmato Sāriputtassa bhāsitaṃ abhinandun”ti sādhu sādhūti abhinandantā sirasā sampaṭicchimsu. Tāya ca pana attamanatāya imeva suttaṃ āvajjamānā pañcasatāpi te bhikkhū saha paṭisambhi dāhi aggaphale arahatte patiṭṭhahimsūti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Dasuttarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca Pāthikavaggassa vaṇṇanāti.

Pāthikavaggaṭṭhakathā niṭṭhitā.

Nigamanakathā

Ettāvatā ca—

Āyācito **Sumaṅgala**, pariveṇanivāsinaṁ thiraguṇena.

Dāṭhānāgasamaṅghattherena, theravaṁsanvayena¹.

Dīghāgamavarassa Dasabala, guṇagaṇaparidīpanassa aṭṭhakatham.

Yaṁ ārabhim **Sumaṅgala**, **vilāsiniṁ** nāma nāmena.

Sā hi mahāṭṭhakathāya, sāramādāya niṭṭhitā.

Esā ekāsītipamāṇāya, pāḷiyā bhāṇavārehi.

Ekūnasaṭṭhimatto, **Visuddhimaggopi** bhāṇavārehi.

Atthappakāsanatthāya, āgamānaṁ kato yasmā.

Tasmā tena sahā'yaṁ, aṭṭhakathā bhāṇavāragāṇanāya.

Suparimitaparicchinnaṁ, cattālīsasataṁ hoti.

Sabbaṁ cattālīsādhikasata, parimāṇaṁ bhāṇavārato evaṁ.

Samayaṁ pakāsayanti², Mahāvihāre nivāsinaṁ.

Mūlakaṭṭhakathāsāra, mādāya mayā imaṁ karontena.

Yaṁ puññaṁ upacitaṁ tena, hotu sabbo sukhī lokoti.

Paramavisuddhasaddhābuddhivīriyapaṭimaṇḍitena
 sīlācārajjavamaddavādiguṇa samudayasamudhitena
 sakasamayasaṁmayantaragahanaññhogāhaṇasamatthena paññā
 veyyattiyasaṁannāgatena tipīṭakapariyattippabhede sātṭhakathe Satthusāsane
 appaṭihata ñāṇappabhāvena mahāveyyākaraṇena
 karaṇasampattiñāṇasukhaviniggaṭamadhurodāra vacanālāvaṇṇayuttana
 yuttamuttavādinā vādīvarena mahākaviṇā pabhinnapaṭisambhidā parivāre
 chaḷabhiññāḍippabhedaguṇapaṭimaṇḍite uttarimaṇḍissaḍḍhamme suppaṭiṭṭhita
 Buddhīnaṁ theravaṁsappadīpānaṁ therānaṁ Mahāvihāravāsīnaṁ
 vaṁsālāṅkārabhūtena vipulavisuddhabuddhinā **Buddhaghosoti** garūhi
 gahitaṇḍamadheyyena therena katā ayaṁ **Sumaṅgalavilāsini** nāma
 Dīghanikāyaṭṭhakathā—

1. Theravaṁsanvayenāhaṁ (Syā)

2. Pakāsayanti (Sī)

Tāva tiṭṭhatu lokasmiṃ, lokanittaraṇesinaṃ.
Dassenti kulaputtānaṃ, nayaṃ diṭṭhivisuddhiyā.
Yāva Buddhoti nāmappi, suddhacittassa tādino.
Lokamhi Lokajetṭhassa, pavattati Mahesinoti.

Sumaṅgalavilāsinī nāma

Dīghanikāyaṭṭhakathā niṭṭhitā.

Pāthikavaggaṭṭhakathāya

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akaṭṭhapākimam	146	Ajjhāsayaṁ	19
Akaṭṭhapāko	53	Ajjhupeyyam	12
Akaṇo	53	Aññataraññataresu	103
Akaṇha-asukkam	205	Aññadatthuharo	131
Akaṇham asukkam	220	Aññavihitakena	
Akasiralābhī	81	ñāṇadassanena	97
Akāpurisasevito	245	Aññāṇatthampi	27
Akicchālābhī	81	Aṭṭhārasa Buddhadhammā	176
Akuppaṁ ñāṇam	241	Aṭṭhitadhammā	96
Akkhambhiyo	104	Aṇḍajā	206
Akkhamā	204	Atippago kho	1
Akkharam upanibbattam	54	Atibyādippissanti	37
Agadhito	196	Atisāyamidaṁ ahu	131
Agamanīyaṭṭhānam	231	Atīrakam	97
Aggaññā	191	Atītam vā addhānam	188
Aggaññam	3, 14	Atītamse ñāṇam	243
Aggaññam akkharam	52	Attakilamathānuyogam	80
Aggaññena	54	Attadīpā	30
Aggappattā sārappattā	23	Attantapā	208
Aggi	176	Atthantaro	115
Acchanti	54	Attamano	20
Acchādesi	50	Attarūpāya	45
Acchinnavutti	140	Attasamāpaṇidhi	243
Acelako	7	Attasaraṇā	30
Ajjhāpanno	21	Attahitāya paṭipannā	208
Ajjhāvasitvā	41	Atthacariyāya	110

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Atthaññū	221	Adhunā kālaṅkato	89
Atthapaṭisaṃvedino	215	Adho	230
Atthasañhitena	211	Adhomukho	25
Attānukkaṃseti	20	Anajjhāpanno	196
Attāhipi paripuṇṇāhi	150	Anaññathā	241
Atthupetaṃ	95	Anaññasaraṇā	30
Atthūpasamhitam	112	Anatthasañhitam	80
Atha kiñcaraḥi	63	Anatthasamhitam	98
Athāparaṃ	126	Anaticariyāya	138
Athuso	53	Anaticārini	138
Adassayamāno	22	Anabhisambhuṇamānā	54
Adum cassa	24	Anariyaṃ	80
Advayaṃ	230	Anariyavohārā	207
Adhammakāro	34	Anavamānanāya	138
Adhammarāgo	36	Anavamatena	111
Adhammasammataṃ	53	Analasā	138, 140
Adhi	205	Anasanaṃ	39
Adhikaraṇasamathā	223	Anādīnavadassāvī	21
Adhikusalesu	103	Anāvaṭadvāratāya	140
Adhigamanasaddhā	212	Anāvayhaṃ	150
Adhiggaṇhāti	104	Animitto	186
Adhiciṇṇaṃ te viparāvattaṃ	89	Animittā cetovimutti	219
Adhicittaṃ	185	Aniyato	174
Adhijegucche	19	Anissaraṇapañño	21
Adhiṭṭhāti	227	Anīkaṭṭhā	35
Adhiṭṭhānāni	205	Anuññeyyaṃ	22
Adhipaññā	185	Anutappo	94
Adhivacanaṃ	88	Anuttariyāni	219
Adhisīlaṃ	185	Anuttariyaṃ	67
Adhisīlasikkhā	185		

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Anuttaraṃ sammāsambodhiṃ	64
Anutthuniṃsu	52
Anunetā	141
Anupariyāyapathaṃ	64
Anupasamasamvattanike	89
Anuppattasadattho	47
Anupiyam	1
Anuppiyabhāṇī	131
Anupubbanirodhā	229
Anupubbavihārā	229
Anuyuttā	48
Anuyanti disodisaṃ	147
Anuyutto	214
Anuyogo	71
Anurakkhaṇāpadhānaṃ	202
Anurakkhati	202
Anuvicaritaṃ manasā	98
Anuviloketvā	155
Anusaranti	52
Anekaṭṭhāyena	3
Anesanaṃ	196
Aneḷakaṃ	50
Anomanikkamo	112
Anottappaṃ	160
Anantarā	48
Antaggāhikāya	23
Antarā	107
Antarāparinibbāyī	213
Antāmantāneva	18

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Antevāsikamyatā	26
Andhakāratimisā	49
Andhakāro	49
Anvabhi	105
Anvaye ñāṇaṃ	202
Apatthito	130
Apadānaṃ paññāyittha	53
Apariggahā	146
Apariyonaddhena	189
Aparisāvacarō	18
Apassenāni	190
Apāyamukhāni	126
Apāyasahāyo	131
Apāyo	187
Apubbaṃ acarimaṃ	81
Appetteyyatā	37
Appaccayaṃ	116
Appaṭighaṃ	179
Appaṭikūlasaṇṇī	79
Appaṭisaraṇe	89
Appaṇihitā	186
Appatirūpaṃ	196
Appattassa	226
Appatisso	217
Appadhamasiko	122
Appanigghosāni	17
Appamaññā	190
Appamādo	239
Appamāṇaṃ	231
Appamādaṃ	71

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Appasaddāni	17	Ariyavāsā	234
Appātaṅko	212	Ariyavohārā	207
Appābādho	212	Ariyavaṁsā	191
Appicchatā	87	Ariyavaṁse ṭhito	196
Appicchassa	246	Ariyāya	212
Abbhantarehi	104	Ariye	33
Abbhācikkhanti	15	Ariyo aṭṭhaṅgiko maggo	68
Abbhokāse	19, 44	Ariyo	245
Abhikkantavaṇṇā	142	Ariyo vihāro	188
Abhikkantāya rattiya	142	Alamatto	140
Abhikkhaṇaṁ bhāseyyāsi	88	Alamattho	134
Abhijātiyo	220	Alasakena	5
Abhiññeyyo	239	Alaṁ kātum	230
Abhinivajjeyyāsi	35	Alaṁ saṁvidhātum	230
Abhiyogino	120	Avayā	235
Abhivinayo	230	Avaruddhā nāma	150
Abhivissaji	116	Avassaji	123
Abhiharanti tadā	120	Avijjā	160
Abhūtena	15	Avitathā	241
Abhejjapariso	121	Avivayhaṁ	150
Amaccā pārisajjā	35	Avisaṁvādanatāya	139
Amatteyyatā	37	Avihimsā	164, 169
Amamā	146	Avīci maññe phuṭo	339
Amucchito	196	Avecca dakkhiti	115
Ambho	50	Aveccappasādena	203
Ayaṁ tesaṁ aññataro	17	Asacchikatassa	226
Ayoniso manasikāro	240	Asatā	15
Arakkheyyāni	175	Asaddhammā	221
Araññavanapatthāni	17	Asanivicakkaṁ	21
Arahaṁ	47	Asampajaññaṁ	164

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Asampajāno	69	Ātappāya	213
Asampāyanto	8	Ātappaṃ	71
Asayaṃkāro	100	Ādhānaggāhī	218
Asahānadhammataṃ	119	Ādicco	145
Assāma	39	Ādibrahmacariyaṃ	19
Assāsapattā	19	Ādīnavadassāvī	196
Asaṅkhārāparinibbāyī	213	Ādīnavasaññā	223
Asaṅkhata dhātu	242	Ādeyyavāco	121
Asaṃkiṇṇapubbā	191	Ādesanāvidhāsu	70
Asaṃkiṇṇā	191	Āneñjābhisaṅkhāro	180
Asaṃhāriyā	48	Ānantariko ceto-	
Ahāyi vata no	52	samādhī	241
Ahitāya dukkhāya		Āpāthakanisādī	22
devamanussānaṃ	217	Āpāyiko	4
Ahiraṃ	160	Ābhicetasikānaṃ	80
Ahu kho	54	Āmisānuppadānena	140
Ahu vata no	52	Āyataṃ	38
Aho rasaṃ	52	Āyo	187
Aho sukhaṃ	183	Āraddhavīriyo	76, 80, 247
[Ā]		Ārabha	174
Ākoṭesi	7	Ārambhavatthūni	226
Āgamanasaddhā	212	Ālasyānuyogo	128
Āghātavatthūni	228	Āluppakāraṃ	50
Āghāto	37	Ālokapharaṇatā	244
Āghātaṃ bandhati	228	Ālokasaññaṃ	189
Ācariyakāṃ	14	Āvasathaṃ	107
Ācariyabhariyā	37	Āvāsamacchariyaṃ	209
Ājīvā	27	Āvāhavivāhakānaṃ	130
Ātappamanvāya	71	Āviñcheyyāma	11
		Āvisati	151

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ā]

Āvuso bhikkhave	237
Āsabhi	62
Āsayam	11
Āsavānaṃ khayā	68
Āsādanā	13
Āsādimhase	8
Āsādetabbaṃ	13
Āhāraṭṭhitikā	241
Āhāre paṭikūlasaṇṇā	248
Āhuneyyaggi	177

[I]

Ingaha	18
Icchā	39
Icchāvinaye	223
Itarītaracīvarasantuṭṭhiyā	196
Itarītareṇa cīvareṇa	191
Itthattaṃ	49
Iti	204
Iti viassaṭṭhakammante	131
Vivaṭeṇa cetasā	189
Itthiṃ vā vāhanaṃ katvā	147
Idameva saccāṃ	100
Idhāhaṃ bhante yena Bhagavā	65
Iddhipāṭihāriyaṃ	2
Iddhipādaṃ	189
Iddhimayaṃ	192
Idaṃ dukkhanti	99
Idaṃsaccābhiniveso	206
Iddhaṃ	104

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[I]

Idampi me tapasmim	22
Idha	65
Idha loke patiṭṭhitaṇṇa	72
Indriyesu aguttadvāratā	164
Ibbhe	46
Imassa veyyākaraṇassa	88
Imaṃ pariyāyaṃ	2
Issarakuttaṃ brahmakuttaṃ	14
Issariyavossaggena	138
Issāmacchariyaṃ	21
Issukī	22, 218

[U]

Uccāvacāni	230
Ujūjātiko	26
Ujjhāpetabbaṃ	150
Uṭṭhānako	140
Uṭṭhānena	137
Uttarakā	4
Uttari abhiññeyyaṃ	68, 79
Uttari manussadhammā	2
Uttaruttaraṃ paṇītapāṇītaṃ	66
Uttāsabhayaṃ	105
Udakāssudaṃ	94
Udayatthagāminiyā	212
Udarāvadehakaṃ	214
Uddesā no cāvetu-	
kāmo	26
Uddhaggikaṃ	36
Uddhaṃsoto-akaniṭṭhagāmī	213
Upakkamiṃsu	36

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[E]	
Upaṭṭhānena	137	Ekacce	47
Upaṭṭhitasatissa	247	Ekadvāraṃ	64
Upaḍḍhapathaṃ	8	Ekadvīhikāya	6
Upadhiviveko	247	Ekamattānaṃ	34
Upanāhī	22, 217	Ekamantaṃ nisīdimsu	144
Upaṇijjhāyataṃ	53	Ekamidāhaṃ	4
Uppannuppannānaṃ	223	Ekamsena	9
Upavattati	120	Ekam so gahito	62
Upavicarati	217	Ekidaṃ	36
Upahaccapariniḍḍhāyī	213	Ekissā lokadhātuyā	81
Uppādanimittakovidā	115	Ekena bhoge bhuñjeyya	134
Upādānakkhandhā	209	Ekodibhāvādhigato	245
Upādānāni	206	Ekodakībhūtaṃ	49
Uppādetabbo	239	Eko dhammo	156
Upāyo	187	Etadavoca	2, 4, 125
Upekkhako	79	Etadānuttariyaṃ	68, 69, 76, 78, 79
Upasathūpavāse	103	Ettha mayaṃ anassāma	25
Upasatho	105	Erayaṃ	112
Ubbādhanaṃ	119	Evamidaṃ puññaṃ	31, 42
Ubbādhikaṃ	121	Evam pasanno ahaṃ bhante	62
Ubbego	105	Evam sīlā	63
Ubbhatakaṃ	153	Evam hetaraṃ Cunda hoti	92
Ubhatobhāgavimutto	72	Esā hi tassa dhammatā	105
Ubhayavokiṇṇesu	47		
Ubholokavijayāya	126	[O]	
Ussannattā	103	Okappanasaddhā	212
Ussāpetvā	41	Oghā	206
Ussuko	107	Otāraṃ	30
Uḷārapāmojjo	230	Odanakummāsaṃ	8
Uḷārā	62	Odhārītā	9

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]		[Ka]	
Opapātikā	206	Kammasarikkhakam	107
Opasamiko	229	Kammaṃ 105, 107, 109, 112-113	
Opāyikatarāṇi	95	Kariya	111
Orasā mukhato jātā	45, 49	Kalandakā	124
Orodheyyāma	18	Kalambukā	52
Osakkitaṃ	32	Kalahappavaḍḍhanī	128
Ohitabhāro	47	Kalaho	89
[Ka]		Kalyāṇapaṭibhāno	77
Kaṅkhati	174	Kalyāṇamitto	229
Kaṅkhāvitarāṇavisuddhi	247	Kalyāṇasampavaṅko	229
Kaṭattā upacitattā	103	Kalyāṇasahāyo	229
Kaṭasīsu khittāni ca koṇapāni	13	Kalyāṇe niveseti	133
Kaṇhaviṇṇakā	46	Kasiṇāni	230
Kaṇhaviṇṇakam	205	Kva naccam	129
Kaṇhasukkam	205	Kāmadhātu	169
Kaṇhasukkaviṇṇakam	205	Kāmabhogino	94
Kaṇhasukkasappaṭibhāgam	66	Kāmavitakko	168
Kaṇṇasukhā	122	Kāmasaṇṇā	168
Kaṇham	205	Kāmāsavo	171
Kaṇhā	46	Kāmupādānam	206
Kaṇhābhijātiko	220	Kāmūpapattiyo	182
Katakaṇṇiyo	47	Kāmesanā	171
Katamesam yakkhānam	151	Kāmesu kāmasukhallikānu-	
Katham aparipuṇṇā	19	yogam	80
Katham santā	19	Kāmesumicchācāro	231
Kathamso	97	Kāyagatāsati	240
Kathāpābhataṃ	92	Kāyabhāvanā	185
Kathāvattṭhūni	188	Kāyaviveko	247
Kammakilesā	126	Kāyasakkhi	73
Kammapathā	231	Kālakaṇṇikā	5

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kālaṅkarissati	5
Kālaṅṇū	98, 222
Kālena	76
Kālena kālaṃ	34
Kālena vakkhāmi	211
Kāsāyāni	33
Kiṅcanā	176
Kiccādhikaraṇaṃ	223
Kiṅcideva	22
Kittivaṇṇaharā	139
Kimevidaṃ	50
Kilissati	113
Kilisseyyumaṃ	112
Kim karaṇīyāni	230
Kim karissati sattāho	27
Kukkuṭakā	149
Kukkuṭasampātikā	39
Kukkuravatiko	4
Kumbhaṇḍānaṃ	146
Kulamaccariyaṃ	209
Kulavaṃsaṃ saṇṭhapessāmi	135
Kusītavattḥūni	226
Kuḷīrakā	149
Ke ca chave siṅgāle	13
Ke pana sihanāde	13
Kevalakappaṃ	143
Kesamassuṃ	33
Ko cāhaṃ	12
Kotthu	13

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kodhano	22, 217
Kopaṇca dosaṇca appaccayaṇca	8
Kopīnanidaṃsaṇī	128
Kopo	116
Ko santo kaṃ paccācikkhasi	2
[Kha]	
Khattiyaparisā	227
Khanti	163
Khantisoraṇṇa nivattā	34
Khamati	21
Khamā	204
Khamo	229
Khaye ṇāṇaṃ	167
Kharassarena	36
Khalamūsikāyo	13
Khādanīyāni	109
Khiḍḍāpadosikaṃ	14
Khīṇāsavo	47
Khīyitabbaṃ khīyeyya	53
Khuddamadhuṃ	50
Khemaṃ	104
[Ga]	
Gaṇakamahāmatṭā	35
Gaṇanāya vā	78
Gatapaccāgataṃ	192
Gatimā	77
Gatiyo	209
Ganthā	206

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Ca]	
Ganthe karontā	54	Catukkuṇḍiko	4
Gandhasampannā	49	Caturo dasa	121
Gadhito	21	Candimasūriyā	50
Vanagahanam	38	Caraṇam	112
Gabbhāvakkantīsu	69	Caratam	30
Gabbhiniyo	46	Cara vādappamokkhāya	89
Gambhīranemo	96	Cariya	111
Gammam	80	Caviya	111
Garūnam dārā	37	Cārikam caramāno	153
Gahaṇiyā	212	Cittabhāvanā	185
Gahapati	178	Cittaviveko	247
Gahapati necayikā	10	Cittavisuddhi	247
Gāravo	246	Cintāmayā paññā	184
Gilānā vuṭṭhito	226	Ciram yapeti	109
Gilānupaṭṭhānena	139	Cīvarakkhetam	192
Gumbarṃ ṭhapetvā	142	Cīvarasantoso	192
Guyhamassa ācikkhati	133	Cīvarahetu	204
Gokāṇā	18	Cuddasapāpakāpagato	126
Gocarāya pakkameyyam	12	Cetaso upakkilese	64
Gocare	30	Cetasovinibandhā	214
Goyugehi	11	Cetiyaṃ	7
[Gha]		Cetokhilā	213
Ghāsamesamānā	54	Cetopharaṇatā	244
[Ca]		Cetosamādhim	71
Cakkavattivatte	33	Codakena	211
Cakkhumantassa	144	Codanāvattthūni	182
Caṇḍā	150	[Cha]	
Cattāni	234	Chandasamādhi	189
Cattāri cakkāni	243	Chandam janeti	189

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Cha]

Chandāgatiṃ gacchanto	127
Chaddisāpaṭicchādi	126, 135
Chambhitattaṃ	10
Chamānikipṇaṃ	4
Chavimaṃsalohitaṃ	71
Chaḷaṅgasamannāgato	234
Chijjeyyūṃ	11

[Ja]

Janapadā na pabbanti	35
Janetasmim	47
Jayaṃ veraṃ	129
Jayāpekkho	75
Jalaṃ aggīva bhāsati	134
Jalābuja	206
Javanapañña	114
Jāgariyānuyogamanuyutto	76
Jātijarāmaṇiyā	27
Jātitthero	181
Jānatā	96
Jino	129

[Jha]

Jhāyī	76

[Ña]

Ñānadassanapaṭilābhāya	189
Ñānadassanavisuddhi	247
Ñāṇavādena	8
Ñātibyaśanaṃ	211

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ña]

Ñātisampadā	211
Ñāyappaṭipanno	93
Ñāyamārādhessati	93

[Tha]

Thānakusalatā	162
Thānā cutaṃ	32
Thānehi	126
Thitibhāgiyo	244

[Ta]

Taggha	45
Tacappattā	24
Tacotthata	112
Tacchā	241
Taṇḍulapphalo	53, 146
Tatrupāyāya	230
Tatrūpapattiyā samvattati	227
Tathatto	122
Tathāgato	99
Tatthetaṃ vuccati	105, 107
Tatheva taṃ vipākaṃ	7
Tatheva taṃ hoti	71
Tadagge kho	53
Tadatthajotakaṃ	109
Tadassa Bhagavato musā	9
Taddiguṇaṃ taddiguṇāhaṃ	8
Taddiguṇaṃ bhogaṃ	133
Tadetarahi dhammasammataṃ	53
Tapassitāya	24

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tapassino upakkilesa	20
Tapassī	20
Tapam samādiyati	20
Tapojigucchā	19
Tamaparāyaṇo	208
Tamo	208
Tayidaṃ kimsu	97
Tayo antā	174
Tayo addhā	173
Taraṇāya	26
Tassetam kallaṃ vacanāya	48
Tam kutettha labbhā	228
Tāvadeva	28
Tyāssa mittā	130
Tikkhapaññā	115
Tiṇṇam saṃhojanānam	
parikkhayā	77
Tiṇhāni satthāni	38
Tiṇā bhiyyo	131
Tiṇṇo	26
Tibbam	246
Tibbam vadhakacittam	37
Tiriyaṃ	230
Tiṇi antaradhānāni	82
Tiṇi parinibbānāni	83
Tibhi	108
Tucchakumbhīva	18
Tucchā	15
Tuṇḍikīre pacitvāna	146
Tuṇhībhūtam tuṇhībhūtam	155
Tuṇhībhūto	25

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tumhe khvattha	44
Tusitā	183
Tuliya	118
Tedha honti manomayā	49
[Tha]	
Thaddho hoti atimānī	23
Thānavatā	80
Thūpaṃ	192
Thero	94
[Da]	
Dakkhā ca hoti	138
Dakkhiṇā visuddhiyo	207
Dakkhiṇeyyaggi	178
Dakkhiṇam anuppadassāmi	136
Daṇḍamāṇavakāni	149
Damathāya	26
Damā	204
Dame	105
Dassanānuttariyaṃ	185
Dahati	227
Daharo susu kumāro	118
Daḷhapākāratoraṇam	64
Daḷhasamādāno	102
Daḷhuddhāpaṃ	64
Dānamayaṃ	181
Dānavatthūni	227
Dānasamvibhāge	103
Dānūpapattiyo	227
Dāyajjam paṭipajjāmi	136

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Dārupattikantevāsī	11
Dāliddiyaṃ	36
Diṭṭhadhammasukhavihārāya	189
Diṭṭhavādītā	208
Diṭṭhadhammasukhavihārānaṃ	80
Diṭṭhinissayā	100
Diṭṭhipaṭivedhe	223
Diṭṭhippatto	73
Diṭṭhibyasanāṃ	211
Diṭṭhivisuddhi	165, 247
Diṭṭhisampadā	165
Diṭṭhisāmaññaḡato	217
Diṭṭhupādānaṃ	206
Diṭṭhe ceva dhamme abhisamparāyaṇca	47
Ditto	12
Dinnādāyino	139
Dibbacakkhu	185
Dibbo vihāro	188
Dibbaṃ yānaṃ	147
Divā divassa	16
Divāsaññaṃ adhiṭṭhāti	189
Disāsu parittāṇaṃ karonti	137
Dīghapāsaṇhiko	108
Dukkaraṃ	15
Dukkhadukkhātā	174
Dukkassantakiriyāya	238
Duccaritāni	167
Dujjānaṃ	19
Duppaṭinissaggī	23, 218
Duppaṭivijjho	239, 241

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Duppavedite	89
Duvidhaṃ kusalaṃ	32
Durakkhāte	89
Devaññatara vā	214
Dovacassatā	161
Dovārikā	35
Dvayakārī	55
Dvayagāminī	10
Dvedhikajātā	89

[Dha]

Dhajāhaṭaṃ	192
Dhanaajāni	128
Dhammakāmo	230
Dhammakāyo	49
Dhammakkhandhā	205
Dhammajō dhammanimmito	49
Dhammaññū	221
Dhammathero	181
Dhammadāyādo	49
Dhammaddhajo dhammaketu	34
Dhammanvayo	63
Dhammanisantiyā	223
Dhammapaṭisaṃvedino	215
Dhammapadāni	204
Dhammamacchariyaṃ	210
Dhammabhūto	49
Dhammayāgaṃ	112
Dhammasammukhatā	224
Dhammādhipateyyo	34

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Dha]

Dhammānuddhammappaṭipatti	203
Dhammānuddhammaṃ	111
Dhammānusārī	74
Dhammikaṃ rakkhāvaraṇaguttiṃ	
saṃvidahassu	34
Dhammikathā	155
Dhammūpasamhitam	112
Dhamme	105, 213
Dhamme ñāṇam	202
Dhammena	119
Dhammo	74, 230
Dhammaṃ apacayamāno	33
Dhātunānattam	248
Dhātuyo	214
Dhitimā	77

[Na]

Nakkhattāni tāraṅkarūpāni	52
Na ca viṣaṭam	119
Na ca viṣāci	119
Na ca vebhūtiyam	75
Na ca sārambhajam	75
Natthi dāni punabbhavo	98
Nadīviduggam	38
Nandūpasecanam	204
Na bhāvitamasīsati	24
Na lacchati	30
Na saṅkīyanti	191
Na sampāyāsi	7
Nasasaṅkhāraniggayhavārita-	
gato	245

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Na hi deva	36
Na hetam āvuso	99
Nāgehi	14
Nāṭaputtiyesu	89
Nāṭisītāya nāccuṇhāya	212
Nāthakaraṇā	229
Nānutappo	94
Nānuppadiyamāne	36
Nāpadānam paññāyati	53
Nābhisajji	116
Nāmaṃ	159
Nālam dārabharaṇāya	130
Nālam sallāpāya	18
Nikāmalābhī	81
Nikkhamati	69
Nijjaravatthūni	248
Niddasavatthūni	222
Nidhānavatiṃ	76
Nipaccakāram	48
Nippapañcassa	247
Nibbānapattiya	238
Nibbinnarūpā	89
Nibbuyhamānāya	53
Nibbeṭhehi vā	89
Nibbedhabhāgiyā	221
Nibbedhikapaññā	115
Nibbedhikāya	212
Nibbedhabhāgiyo	244
Nimmānarati	183
Nimittānusārī	219

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Pa]	
Nimittena ādisati	70	Pakkaṃ paṭivirūḷhaṃ	53
Niyyāniko	93	Paccakkhāto	2
Niratthakena	132	Pañcaṅgavippahīno	234
Nirabbudaṃ	104	Paccattaññeva nibbuti veditā	14
Nirayo	209	Paccattaṃ yoniso manasikārā	77
Nirāmisō	245	Paccatthikena	104
Nirodhataṇhā	170	Pañcabalāni	67
Nirodhasaññā	221	Paccavekkhaṇanimittaṃ	244
Niviṭṭhā	48	Pacārā tassa rājino	147
Nivātavutti	140	Paccāmittena	104
Nisantiyā	95	Pañcindriyāni	67
Nissaraṇapañño	196	Paccupaṭṭhāsi	28
Nissaraṇiyā	214, 218	Paccupaṭṭhitakāmā	182
Nihīyati yaso tassa	127	Paccuppannasukho	245
Nīvaraṇāni	210	Paccesanto pakāseṇi	148
Nunnāni	234	Paññattā	100
Nekatikā	130	Paññattiyā	100
Nekkhammadhātu	169	Paññavato	247
Nekkhammavitakko	168	Paññā	248
Nekkhammaṃ	214, 242	Paññācakkhu	185
Netā	141	Paññādhanam	221
Nevattānukkamaṃseti	196, 201	Paññādhiṭṭhānam	205
Neva mahārājānaṃ ādiyanti	150	Paññāpāripūriṃ	27
Nevasekkho nāsekkho	181, 183	Paññābhāvanā	185
No anayaṃ āpajjati	14	Paññāya	118, 206
No hīnāyāvattati	24	Paññāya dubbalikaraṇī	128
		Paññāya dubbalikaraṇe	64
		Paññāvimutto	73
		Paññāvudham	184
		Paññāveyyattiyam	18

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pañham apucchi	7	Pattakkhandho	25
Paṭākam parihareyyum	88	Pantāni	17
Paṭikūlasaṇṇī	79	Patirūpena	136
Paṭighātāya	96	Patitthiyanā	116
Paṭinissaṭṭhāni	235	Pattam	98
Paṭipadāṇānadassanavisuddhi	247	Panthaduhanam	36
Paṭipadānussariyam	185	Panthikam	192
Paṭipatti	82	Padakkhiṇaggāhī anusāsanim	229
Paṭippassaddhaladdho	245	Padālatā	52
Paṭibhānavā	140	Padīpeyyam	107
Paṭibhogiyā	120	Padhānasaṅkhārā	189
Paṭirūpadesavāso	243	Padhānāni	202
Paṭilabhati	104	Padhānāya	213
Paṭilābhagatena	115	Padhāniyaṅgāni	212
Paṭivānarūpā	89	Padhānesu	74
Paṭivedho	82	Pannamusalā	54
Paṭisaṅkhānabalam	165	Panāso	116
Paṭisanthāro	163	Papaṭikappattā	23
Paṭisallāne	223	Pabbaji	33
Paṭisallānasārubbāni	17	Pabbajitam upāsītā	115
Paṭisallīno	16	Pabbatavisamam	38
Paṭisevati	190	Pamattassa sāpateyyam	132
Paṭisamvedesi	33	Pamādaṭṭhānam	127
Paṭihārakam	120	Payaso tattassa	49
Paṇḍito	64, 140	Payirupāsanti	149
Paṇavena	36	Paranimmitakāmā	183
Paṇidhāya	214	Parapuggalavimuttiñāṇe	77
Paṇīto	245	Parābhūtarūpo	11
Paṇunnāni	234	Parāmasāmi	14
Pattayogakkhemā	94	Parikkhīṇabhavasamyojano	47

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Parijanassavo	111	Pasādasaddhā	212
Pariññeyyo	239	Pasāsati	35
Parinibbānāya	26	Passaṁ na passati	94
Parinibbāniko	229	Pasum ekakhuraṁ katvā	147
Parinibbāyati	56	Pahātabbo	239
Paripuṇṇā	19, 45	Pahānapadhānaṁ	202
Paripuṇṇasaṅkappo	20	Pahānasaññā	216
Paripūrā	183	Pahānāya	100
Parippphuṭā	183	Pahīnāni	235
Paribbājako	16	Pahoti	15
Pariyatti	82	Paḷāsī	22, 218
Pariyādāya tiṭṭhati	218	Pākāravivaraṁ	64
Pariye ñāṇaṁ	202	Pākārasandhim	64
Pariyesanānānattaṁ	248	Pāṇātipātā veramaṇi	233
Pariyesitaṁ	98	Pāṇinā paharimsu	53
Parisaṅkāya	182	Pāṇinaṁ	112
Parisaññū	222	Pātabyataṁ	53
Parisannā	183	Pāturaheṣum	50
Pariharissati	39	Pādagaṇṭhirahu	112
Parihito	8	Pādāpacce	46
Pariḷāhanānattaṁ	248	Pānasakhā nāma	130
Pariḷāho	53, 215	Pānāni	109
Param vambheti	20	Pāpakam diṭṭhigataṁ	5
Pavakkhāmi	238	Pāpamittatā	161
Pavaḍḍhissati	36	Pāpā nivārenti	133, 136
Pavivittassa	247	Pāpikānaṁ	23
Pavivekāvudhaṁ	184	Pāpiccho	23, 218
Pavedesi	88	Pāmojjaṁ	215
Passasukhaṁ	214	Pāyamānā	46
		Pāricariyāya	137

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pārisuddhipadhāniyaṅgam	247
Pāvaḷā	11
Pāvārikambavane	57
Pāsaṁsā ca bhavanti	141
Piṇḍapātakkhettarū	197
Piṇḍapātaṭṭhisamūttāni	198
Piṇḍapātasantoso	197
Pipāsā	130
Piyadassano	119
Piyasamudāhāro	230
Pisuṇā piṭṭhimamsikā	146
Piṇeti	96
Pīti	215
Pītipharaṇatā	244
Pītibhakkhā	49
Pettike visaye	30
Pettikarū	33
Pemaṇ	246
Peyyavajjena	110
Puggalaññū	222
Puggalapaṇṇattisu	72
Puggalasammukhatā	224
Pujjā ca bhavissanti pāsaṁsā ca	37
Puñṇakiriyavatthu	181
Puthudisā	125
Puthupaccekasaccāni	234
Puthupaññā	114
Puthusamaṇabrāhmaṇāṇaṁ	234
Pubbārāme Migāramātupāsāde	43
Pubbe ca katapuññatā	243

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pubbenāparaṁ	35
Puratthimena vesālim	7
Purimāsu jātisu	107
Purimaṁ jātīm	102
Purisathāmena	80
Parisadhorayhena	80
Purisavisesakaro	118
Purisavisesaṁ jānāti	117
Purisakānaṁ	150
Purisaṁ jānāti	117
Pokkharasātakā	149
Poṇaṁ pabbhāraṁ	246
Pothujjanikaṁ	80
Porāṇā	191
Porāṇaṁ	46
Paṁsukūlaṁ	192
[Pha]	
Phassanānattaṁ	248
Phāsuvihārāya	144
Phītaṁ	104
Phuṭṭhā pāpimatā	27
Phegguppattā	24
[Ba]	
Bandhu	46
Balasmim	42
Bahukāro	239
Bahujanappamaddanaṁ	121
Bahujanapubbaṅgamo	120

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Bahujanam nidaṁsayi	112
Bahujanam nidaṁsesi	112
Bahuno bahum	122
Bāhirāni	216
Bāḷham	121
Biraṇatthambake	5-6
Buddhavinēyyā	238
Buddhānussati	220
Buddhiyā	118
Buddho so Bhagavā bodhāya	26
Buddham ādiccabandhunam	145
Bodhiyam	97
Bodhim	212
Byatto	64
Byantībhūtam	246
Byagghoti maññati	13
Byañjanupetaṁ	95
Byāpādadhātu	169
Byāpādavitaṅko	168
Byāpādasāññā	168
Byāpādo	37, 116
Brahmakāyo	49
Brahmacariyena	214
Brahmacariyesanā	172
Brahmacāriṇo	94
Brahmajā	45
Brāhmaṇakulīnā	44
Brāhmaṇakulā	44
Brāhmaṇajaccā	44
Brāhmaṇamaṇḍalassa	54

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Brāhmaṇā	234
Brāhmaṇiyo	46
Brahmadāyādā	45
Brahmabhūto	49
Brahmassarattam	122
Brahmanimmitā	45
Brahmā vihāro	188
Brahmuno puttā	45

[Bha]

Bhakkhasam	4
Bhagavato putto	49
Bhagavantam uddissa	2
Bhaṇḍanā	89
Bhattavetanānuppadānena	139
Bhato ne bharissāmi	135
Bhadrakam	202
Bhamarasseva iriyato	134
Bhayam	10
Bhavataṇhā	170
Bhavadiṭṭhi	160
Bhavābhavo	204
Bhavāsavo	171
Bhavana	133
Bhavesanā	172
Bhāvanāpadhānam	202
Bhāvanābalaṁ	165
Bhāvanamanvāya	56
Bhāvanāmayā paññā	184
Bhāvetabbo	239

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Bha]

Bhāveti	227
Bhikkhūsu parivasanti	44
Bhinnathūpe	89
Bhiyyobhiññatara	62
Bhītassa	133
Bhūtā	241
Bhūtaṃ tacchaṃ	
anattasamhitam	98
Bheraṇḍakaṃyeva	13
Bhogabyasanaṃ	211
Bhogasampadāya	211
Bhogasmiṃ	41
Bhogiyā	107

[Ma]

Maṅkubhūto	25
Makkhī	22, 218
Maggāmaggaññadassana- visuddhi	247
Maccharāyati	5
Maccharī	22, 218
Majjati	20
Majjam	127
Majjhimadhātu	170
Matimā	77
Mattaññū	221
Matteyyatāya	103
Mantassājivino	35
Mantā mantā ca vācam bhāsati	76
Mattaṃ mattaṃ	5
Madappamādā paṭiviratā	34
Madā	187
Manasikārakusalatā	162

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Manujādhipati	122
Manussarāhasseyyakāni	17
Manopadoso	37
Manobhāvanīyānaṃ	16
Manosaṅkhārā paṇihitā	70
Manosamphasso	216
Maraṇavadhena	119
Maraṇasaññā	248
Mallesu	1
Mahattā	145
Mahatimahim	116
Mahattaṃ	145
Mahājanasaṅgāhakaṃ	118
Mahāneru	146
Mahāpaññā	113
Mahāpurisalakkhaṇāni	101
Mahābandhanā	14
Mahārājānaṃ purisakānaṃ	150
Mahāvane	13
Mahāviduggā	14
Mahimaṃ	111
Mahīpatissa	118
Māgavikassa	38
Mā ca mayaṃ kañci	38
Mātarampi puttena samānetā	117
Mātukucchiṃ okkamati	69
Mātucchā	37
Mātulānī	37
Mānātimānajatikānaṃ	52
Mā pavattittha	34

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Māyāvī	218
Māro	30
Mā vata no ahosi	8
Māsācitaṃ	226
Mā hevantissa vacanīyo	218
Migarañño	11
Migasaññaṃ	38
Micchattaniyato	174
Micchattā	226
Micchācāro	231
Micchādiṭṭhi	36, 218, 232
Micchādiṭṭhikamma-	
samādānāhetu	55
Micchādiṭṭhiko	23
Micchādiṭṭhi nijjīṇṇā	248
Micchādhammo	36
Mittakaro	140
Mittāmaccaṇaṃ paribhūto	129
Mittāmaccesu paṭiyādentī	137
Middhasukhaṃ	214
Mucchatī	20
Mucchito	21
Muṇḍake samaṇake	46
Muṭṭhassaccaṃ	164
Muttāni	234
Mutaṃ	98
Mudumaṃsāni	12
Musā	15
Mūlaghaccaṃ	36
Mūlato	233
Mettena kāyakammaṇa	139

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Metteyyo	39
Methunaṃ dhammaṃ	
samādāya	54
Medhāvī	64, 140
Merayaṃ	127
Moghapurisa	2
Moghamaññaṃ	100
Moneyyāni	186
Moranivāpo	19
Maṃsacakkhu	185
[Ya]	
Yakkhapacāro	150
Yagghe	17
Yatra hi	19
Yatra hi nāma	53, 88
Yathayidaṃ	
brahmacariyaṃ	95, 159
Yathā kathaṃ pana vo	45
Yathā taṃ	6
Yathā taṃ pubbakānaṃ	35
Yathā divā tathā rattim	189
Yathānusiṭṭhaṃ tathā	
paṭipajjamāno	77
Yathābalaṃ	
kammantaṃ vidhānena	139
Yathābhūtaṃ attānaṃ	
āvikattā	212
Yadidaṃ	68
Yadidaṃ adhipaññatti	100
Yadidaṃ mettācetovimutti	219
Yadūpaghātāya	113

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]		[Ra]	
Yasaggappatto	7	Rabhasā	150
Yasā nihīno	8	Rasasampannā	50
Yassatthāya	2	Rasāya pathaviyā	52
Yā ceva etāni	95	Rasitānaṃ	109
Yā ceva eso	95	Rahado	145
Yāvatakaṃ ākaṅkhati	97	Rāgaggi	176
Yāvatā	17	Rājaṅgāni	112
Yāvadatthaṃ	214	Rājānucchavikāni	113
Yāva devamanussehi	94	Rājāno	107
Yāvañca te idaṃ aparaddhaṃ	2	Rājārahāni	112
Yūpo	39	Rājīsimhi	33
Yogakkhemakāmo	118	Rājūpabhogāni	112
Yogā	206	Rittampissa pattaṃ	150
Yo ca samādapito	93	Rukkhagahanaṃ	38
Yo ca samādapeti	93	Ruddhā	150
Yonijāva samānā	46	Rūpūpāyaṃ	203
Yoniyo	206	Rogabyasanaṃ	211
Yonisomanasikāro	203, 240	Rogānaṃ āyatanāṃ	128
Yaṃnūna mayaṃ	38	[La]	
[Ra]		Lajjavaṃ	163
Rakkhatetaṃ	9	Laddhā ca	196
Raññā Mahāpanādena kārāpito	39	Lapanajaṃ	123
Raṅjeti	54	Lābhaggappatto	7
Rattaññā	191	Lābhaggayasaggapattaṃ	94
Rattindivā	52	Lābhanānattaṃ	248
Rattinuṭṭhānadessinā	131	Lābhamacchariyaṃ	210
Rathassāṇīva yāyato	141	Lābhasakkārasilokaṃ	21
		Lābho alābho	228
		Lūkhājīviṃ	21

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]		[Va]	
Lehanīyāni	109	Vicikicchā	170
Lokadhammā	228	Vijanavātāni	17
Lomahaṁso	10	Vijāyamānā	46
Lolajātiko	50	Vijjā	112, 188, 167
[Va]		Vijjā ca vimutti ca	242
Vacīparamo	131	Vijite	34
Vatapadāni	7	Viññāṇakasiṇaṁ	231
Vadaññū	140	Viññāṇakāyā	216
Varaṁ varaṁ	12	Viññāṇaṭṭhitiyā	203
Vañcanikā	130	Viññāṇadhātu	218
Vajjigāme	3	Viññāṇasotaṁ	72
Vaṇṇavādī	195	Viññātaṁ	98
Vaṇṇavevaṇṇatā	52	Vitakkavipphārasaddaṁ	70
Vaṇṇasampannā	49	Vitudentā	89
Vaṇṇasmiṁ	41	Viditā vedanā uppajjanti	189
Vantāni	234	Vidhā	172
Vatthachādiyaṁ	117	Vidheyyo	111
Vatthum vā	150	Vinayo	230
Vācā	122	Vinetā	141
Vādānuvādo	87	Vinodeti	190
Vāyamati	189	Vippakatā	19
Vāsaṁ vā	150	Vipateyya	9
Vikkanditabbam	151	Vipariṇāmadukkhata	174
Vigatadarathakilamatho	123	Viparīto	15
Vikālavisikhācariyā-		Vipāpo	123
nuyogo	128	Vipulattā	103
Vighātā	215	Vibhavataṇhā	170
Vighāsasaṁvaḍḍho	12	Vibhavadiṭṭhi	160
Vicikicchati	174	Vimuttānuttariyaṁ	185
		Vimuttāyatanāni	215

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vimutti	167
Vimuttiparipācanīyā	216
Virattarūpā	89
Viravitabbaṃ	151
Virāgasaññā	216
Virāgo	202
Virūparūpena	9
Vilepanaṃ	106
Vivaḍḍho	13
Vivādamūlāni	217
Vivādādhikaraṇaṃ	223
Vivādo	89
Vivekaninnaṃ	246
Vivekanissitaṃ	202
Viveko	202
Visaññogā	206
Visavī	120
Visamalobho	36
Visukammante payojesuṃ	54
Visesabhāgiyo	239, 244
Vihetṭheti	151
Vihimsati	151
Vihimsādhātu	169
Vihimsāsāññā	168
Vihimsāvitakko	168
Vītaṅgārā vītadhūmā	54
Vītarāgassa	227
Vītasārādā	145
Vīriyārambhe	223
Vīriyaṃ ārabhati	93, 189

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ	
āpajjati	204
Vusitavā	47
Vedanāto	233
Vedanānānattaṃ	248
Vedayatha	122
Vedhaññā nāma Sakyā	89
Vepullattañca	27
Veyyañjanikā	105
Verappasavo	130
Vessavaṇo	144
Vo	46
Vokkamma ca tamhā	
dhamaṃ vattati	92
Vodāniyā	27
Vodāsaṃ	21
Vossaggapariṇāmiṃ	202
Vaṃsaññā	191
[Sa]	
Sakkaccaṃ	
sippapaṭiggahaṇena	137
Sakkāyadiṭṭhi	170
Sakkāyanirodho	174
Sakkāyasamudayo	174
Sakkāyo	174
Sakkāyaṃ manasikaroto	215
Sake	30
Sake ācariyake	19
Sakaṃ dhammaṃ garahamāno	55
Sakhilaṃ	122
Saṅkiyo	129
Saṅkhatā dhātu	242

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Saṅkhānena	78	Satānusārī	97
Saṅkhāya	190	Satārakkhena cetasā	234
Saṅkhāyekaṁ adhivāseti	190	Satinepakke	223
Saṅkhāradukkhatā	174	Satibalaṁ	165
Saṅgaṇikārāmassa	247	Satimā	77
Saṅgamma samāgamma	17, 95	Satisampajaññāya	189
Saṅgahavatthūni	207	Sato ca nipako ca	77
Saṅgahā ete	141	Saddhammassavanaṁ	203
Saṅgahitaparījanā	138	Saddhādhanam	118, 221
Saṅgaho	179	Saddhāvimutto	74
Saṅgāyitabbaṁ	95, 156	Saddho	212
Saṅgāhako	140	Sadarathā	27
Saṅghāṭim paññāpetvā	156	Santuṭṭhassa	247
Sace pahosi	89	Santuṭṭho hoti	191
Sacchikaraṇīyā	206	Santo	26, 245
Sacchikātabbo	239, 241	Satthari kaṅkhati	213
Saññānānattaṁ	248	Santameva	183
Saññāpetabbo	95	Santuṭṭhitā	87
Saṭho	218	Sandiṭṭhikā	128
Saṭṭhā	235	Sandiṭṭhiparāmāsī	23, 218
Saṇḍasaṇḍā	53	Sandhāgāraṁ	153
Saṇhena	211	Sandhāno	16
Satatakiriya	213	Sannidhikāraṁ	53, 96
Sattannaṁ bodhipakkhiyaṇaṁ	55	Sanidassanaṁ	179
Sattamaṁ divasaṁ	5-6	Sappaṭighaṁ	179
Satatavihārā	220	Sappabhāsaṁ	189
Sattāhaṁ	26	Sappāṭihīrakataṁ	93
Sattubhi	105	Sappurisaḍḍhammā	221
Satthantarakappo	38	Sappurisaṁsevo	203
Satapuññalakkhaṇaṁ	107	Sappurisuṇissayo	243

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sabbasaṅgāhapadakatam	93	Sampajāno paṭissato	196
Sabbasantharim	154	Sampajāno mātukucchim	
Sabbākārasampannam	94	okkamati	69
Sabbāvantehi pādālehi	104	Sammattā	226
Sabhāgatassa vacanam na		Sambodhagāmī	229
rūhati	129	Sambodhiyam	62
Sabhāgāyissanti	38	Sambhataṃ	138
Sabhāpi	149	Sammattaniyato	174
Samakārī	76	Sammadaññā	47
Samajjābhicaraanam	128	Sammappaññāya sudiṭṭhā	246
Samaṇaṅgāni	113	Sammāmanasikāram	71
Samaṇacalo	208	Sammapekkhanti	141
Samaṇapadumo	208	Sammā	
Samaṇapuṇḍarīko	209	dukkhakkhayagāminiyā	212
Samaṇabrāhmaṇā	34	Sammānanāya	138
Samaṇasukhumālo	209	Sammāvimutti	235
Samaṇā	234	Sammiyasammiyo	130
Samaṇānucchavikāni	113	Sammutithero	181
Samaṇārahāni	113	Samaye vossaggena	139
Samaṇūpabhogāni	113	Samayam	4
Samattā pariyāputā	149	Samavayasaṭṭhesano	235
Samattāni	7	Samavepākiniyā	212
Samatikkamāya	100	Samasamam	100
Samatena	35	Samā	204
Samathāya	26	Samādānahetu	31
Samathāya vūpasamāya	223	Samādāya	35
Samatho ca vipassanā ca	242	Samādinnaṇi	7
Samatanī	49	Samādhinimittam	202, 216
Samannāgataṃ	189	Samādhiparikkhārā	221
Samanuñño Satthā ahosi	236	Samādhibalam	165
Sampajāññam	164	Samānattatāya	110

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Samānetā	117
Samābhivāhiniyo	119
Samāhatvā	134
Samāhitassa	247
Samitiṃ	150
Samuddapariyantam	33
Samekkhamāno	118
Samekkhiyāna	13
Samam jānāti	117
Saritodako	145
Sallapati	17
Sallekhata	88
Svākkhāto Bhagavatā dhammo	66
Sasaṅkhārāparinibbāyī	213
Sahadhammiko	87
Sahāyo hoti	132
Sahitam me	89
Sākaccham	18
Sākhalyam	163
Sāgarapariyantam	104
Sātasahagatā	240
Sādhunisitassa	95
Sādhurūpo	4
Sādhusaṇṭhitā	112
Sānucāriko	8
Sāpateyyam	128
Sāpekkho	21
Sāmuddiyam	192
Sāmīcikammaṃ	48

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sāyanīyāni	109
Sāvakaṇeṇyā	238
Sāhasikā	130
Sāhudānam	227
Sikkhāpadam	210
Sikkhāya kaṅkhamāno	213
Sikkhāsamādāne	
tibbacchando	222
Siṅgālakamaṇeṇa	13
Sivam	104
Sīlakkhandho	205
Sīlabbataparāmāso	170
Sīlabbatupādānam	206
Sīlabyasanam	211
Sīlavipatti	165
Sīlavisuddhi	165, 247
Sīlasamādāne	103
Sīlasampadā	165
Sīlālayo	105
Sīhanādo	62
Sīhanādam	11, 28
Sīhassa	11
Sukkavipākā	47
Sukkavipākam	205
Sukatakammakarā	139
Sukadariyatā	130
Sukkābhijātiko	
samāno	220
Sukko	45
Sukkaṃ	205
Sukkaṃ dhammam	220

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sukhadukkhappaṭṭisaṃvedī	55
Sukhapharaṇatā	244
Sukhavipāko	245
Sukhallikānuyogaṃ	96
Sukhasmiṃ	41
Sukhūpapattiyo	183
Sukheti	96
Sukhena abhisannā	183
Suggahitaṃ	216
Sugatātirittāni	13
Sugatāpadānesu	13
Sugataṃ	215
Sugandho	53
Suggahitā	149
Suggahitaṃ gāhāpentī	137
Sucaritāni	167
Sucaritena	108
Suciparivāro	122
Sujjhanti	45
Suññatā	185
Suññavane	13
Suññāgārahata	18
Suṭṭhu manasikataṃ	216
Sutamayā paññā	184
Sutāvudhaṃ	184
Sutena	118, 182
Sutaṃ pariyodāpentī	140
Sudam	35
Suddā suddā	54
Suddhāvāsā	212

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sunikhāto	96
Sunisedhaṃ nisedheyyaṃ	36
Suppaṭipanno saṃgho	66
Suppaṭiṭṭhitacittā	64
Suppaṭividdhaṃ paññāya	216
Subhantveva	15
Subhāvitaṃ	215
Subhujo	108
Subhaṃ vimokkhaṃ	15
Sumāgadhāya	19
Surā	127
Suladdhaṃ	93
Suvinītaṃ vinenti	137
Suvimuttaṃ	215
Suvaco	229
Suvuṭṭhitaṃ	215
Susaṅgahitāssa	111
Susaṅghito	108
Susu	108
Susukumāro	111
Sussūsāya	137
Susaṃhitaṃ	121
Susaṃvihitakammantā	138
Suhadā	132
Seṭṭhiṃ	53
Seyyathāpi	97, 182
Seyyasukhaṃ	214
Seyyā	106
Senāsanakkhettaṃ	199
Senāsanapaṭṭisaṃyuttāni	199

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Senāsanasantoso	199	Saṁviggassa ca yoniso	
Senāsanena	198	padhānaṁ	166
Senāsanam	198	Saṁvidhātā	106
Soceyyāni	186	Saṁvego	166
Soṇḍā	130	Saṁvejanīyaṁ ṭhānaṁ	166
Sotāpattiyaṅgāni	203	Saṁsappati	11
Sotthiyaṁ	192	Saṁsādeyyāma	18
Somanassaṭṭhāniyaṁ	217	Saṁsedajā	206
Somanassūpavicārā	217	[Ha]	
Soraccaṁ	163	Hatthiyānaṁ assayānaṁ	147
Sovacassatā ca kalyāṇa-		Hānabhāgiyo	239
mittatā ca	161	Hāsapaññā	114
Saṁkilesikā	27	Hitam	145
Saṁghasammukhatā	224	Hirī ca ottappaṇca	160
Saṁghe kaṅkhati	213	Hirōttappaṇam	246
Saṁbhakkheti	21	Himsati	151
Sambhedaṁ	37	Hīnamattha vaṇṇam	
Sammukhāvinayo	224	ajjhupagatā	45
Saṁyame	105	Hīnasammataṁ	54
Saṁyojanāni	170, 210	Hīnā aññe vaṇṇā	45
Saṁvarapadhānaṁ	202	Hīne vimuttaṁ	227
Saṁvarāya	96	Hīnaṁ	80
Saṁvarīpi nirujjhati	145	Heṭṭhimā disā	135
		Heṭṭheti	151

Pāthikavaggaṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakam, Syā = Syāmapotthakam,
Kaṁ = Kambojapotthakam, I = Iṅgalisapotthakam, Ka = kesuci
Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu
dissamānapāṭho.

Pāthikavaggaṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Aṭṭhāsi = Ṭhassati (?)	83
Aḍḍhachattā = Aḍḍhachakka (Syā, Ka)	97
Adānam dantadūsakam = Dānam sabbattha sādhakam (Ka)	
Ṭikā passitabbā.	227
Anadhippetam = Na adhippetam (?)	67
Anuyantakhattiyā = Anuyuttakhattiyā (Sī)	34
Anuyantesu = Anuyuttesu (Sī)	35
Apakkanto = Apasakkanto (Sī)	4
Appamādagāho = Apamāragāho (Sī) Saṁsumāraggāho (Syā)	
Ādhānaggāho (?)	151
Apasādeti = Apasāreti (Ka)	21
Apothayam = Aheṭhayam (Sī, Syā)	134
Araññavanapatthānīti = Araññe vanapatthānīti (Syā)	17
Avassayanam = Apassayanam (Sī, Ka)	243
Asamphappalāpā = Asamphā (Sī)	76
Assaramānā = Ajānamānā (Syā)	46
Asamvadamānā = Asaramānā (Ṭikā)	31
Aho vatīdam mamassāti = Aho vata yaṁ parassa mamassāti (Ka)	232

[Ā]

Āvajjanto = Āvajjento (Sī)	27
Āvijjhitvā = Āviñchitvā (Ka)	11

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[I]

Issaranimmitaṃ = Issaranimittam (Sī) 14

[U]

Uttaradeviyā = Uttamadeviyā (Syā, Ka) 44

Udakāssudanti udako sudam = Uddako sudanti uddako sudam (Sī)
Uddakassudanti uddako sudam (Syā) 94

Uddhamāhu = Ubbhamāhu (Syā, Ka) 40

[O]

Ovādam paṭikaromīti = Ovādapaṭikaroti (?) 2

Ohārīti = Otārīti (Sī) 47

[Ka]

Kukkuṭasampādikāti = Kukkuṭasampādikāti (Sī) 39

Kerāṭikalakkhaṇena = Kerāṭiyalakkheṇena (Syā) 22

[Kha]

Khaṇḍe katvā = Khaṇḍetvā (Syā, Ka) 239

[Ga]

Gaṇentassa = Gaṇhantassa (Syā, Ka) 35

Gāyitabbam = Saṅgāyitabbam (Syā, Ka) 156

[Gha]

Ghaṇḍim = Gaṇḍim (Syā) 22

[Ca]

Cakkhāyatanam = Rūpakkhandhagaṇanam gacchati, tena vata re
vattabbe acakkhāyatanam (Syā, Abhi 4. 251;
Abhi-Ṭṭha 1. 325) 179

Catubhūmaka = Catubhūmika (Syā) 230

Campakamālādayoti = Campakasālādayoti (Sī) 149

Cātumavatthusmiṇhi = Pātumavatthusmiṇhi (Syā) 175

Cīvarasantosā = (Cīvare hi) natthi (Ka) 192

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja]

Jotikapāsāṇā = Jotipāsāṇā (Sī) 146

[Ña]

Ñāṇajālassa = Buddhañāṇassa (Sī) 1

[Tha]

Ṭhānanisajjanokāso = Ṭhānanisajjānaṃ okāso (Syā, Ka) 29

[Ta]

Tacasārasampattito = Tacasārapattito (Sī) 24

[Tha]

Therakaraṇā = Therakaraṇīyā (Sī, Ka) 181

Therassa = Thero (bahūsu) 61

Theravaṃsanvayena = Theravaṃsanvayenāhaṃ (Syā) 250

[Da]

Dappito = Dabbito (Ka) 12

Dānasakkāraṃ = Dānaṃ mānaṃ sakkāraṃ (Sī) 117

Dippissanti = Dibbissanti (Ka) 37

Dvejḡhajātā = Dvedhā jātā (Syā) 89

[Dha]

Dhibbatetaṃ = Dhi vatetaṃ (Syā) 157

Dhammadāyajjaṃ = Dhammadāyādaṃ (Sī) 49

[Na]

Na āvattati = Na vattati (Sī) 24

Natṭhitasabhāvā = Atṭhitasabhāvā (Syā, Ka) 96

Na paccāsīsati = Na paccāsimsati (Sī, Syā) 110

Na paribhāsantīti = Na garahantīti (Sī) 44

Nikkunḡdako = Nikkaṇo (Ka), Nikkoṇḡdako (Syā) 53

Niccasaṃmaye = Kiccaṃsaṃmaye (Sī) 139

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Nidhāpetvā = Nidhetvā (Syā), Nidhahitvā (Ka)	134
Niyatibhūtaṃ = Vigataneyyantibhūtaṃ (Syā), Vigatībhūtaṃ (?)	246
Nivattaṃ = Viparāvattaṃ (Syā, Ka)	89
Nipphattidassanatthaṃ = Nibbattidassanatthaṃ (Ka)	65
Nesaṃ taṃ saccavacanaṃ = Nesaṃ saccavacanaṃ (Ka)	46
Nhātakilesattā = Nihatakilesattā (Sī)	144

[Pa]

Pakāsayantiṃ = Pakāsayanti (Sī)	250
Pago kho = Pāto kho (Syā)	1
Paccāsīsāmi = Paccāsimsāmi (Sī, Syā)	5
Paccantimamilakkhuvāsike = Paccantamilakkhavāsike (Sī)	147
Pañcadāsisatehi = Pañcahi dārikāsatehi (Syā)	43
Parisati = Parisatiṃ (Sī)	155
Palibundhati = Palibandhati (Sī, Syā)	176
Pavedeyyāmi = Pavedessāmi (Sī, Syā)	61
Paheṇakapesanādīhi = Pahiṇakapesanādīhi (Ka)	138
Pātentī = Ghātentī (Sī, Syā)	108
Pādānaṃ = Pādā (Sī)	46
Pāvaḷā = Pāvulā (Sī)	11
Purato purato = Parato parato (Ka)	177

[Pha]

Phaleyya = Caleyya (Syā, Ka)	86
Phuṭo = Phuṭṭho (Sī)	39

[Ba]

Buddhasubodhiṃ = Buddhasubodhitaṃ (Syā)	237
Brahmacariyaṃ = Brahmacarivataṃ (Sī), Brahmacarivattaṃ (Syā)	8

[Bha]

Bhadrakanti bhaddakaṃ = Bhaddikanti laddhakaṃ (Sī)	202
Bhagavatīti = Bhagavāti (Sī)	66

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Bha]

Bhagavato = Sāvako (?)	2
Bhattānumodanaṃ = Bhuttānumodanaṃ (Sī)	29
Bhutto va mareyyāti = Bhutto vameyyāti (Ka)	86

[Ma]

Maṅgalakathā = Maṅgalagāthā (Sī)	151
Maṅgulasodhanadaṇḍakaṃ = Maṅkunasodhanadaṇḍake (Sī), Makuṇasodhana daṇḍakaṃ (Syā)	106
Macchiyā = Macchiniyā (Sī, Syā)	182
Manassā = Amanussā (Sī), Manussā (Ka) Ṭikā oloketabbā	150
Mammaṃ = Dhammaṃ (Ka)	15
Mahājanānuvattanatā = Mahāparivāratā (Sī)	120
Mahāpuriso = Mahāpariso (Sī)	120
Mahālatāsadisampi = Mahālatāpasādhanaśadisampi (Syā)	138
Missībhāvaṃ = Missakabhāvaṃ (Syā, Ka)	37
Muñcanto = Vissajjento (Sī)	101

[Ya]

Yā ajjavatā = Yā ujutā ujukatā (Abhi 1. 24) Appicchata (Ka) Sī-Syā-potthakesu natthi.	163

[Va]

Vaggulivataṃ carati = Vaggulivattaṃ ovadati (Syā)	22
Vacanapatho = Vacanaṃ byappatho (Sī)	122
Vadatīti = Caratīti (Sī, Syā)	23
Vissakammadevaputtaṃ = Visukammadevaputtaṃ (Ka)	39
Visukammante = Vissutakammante (Sī)	54

[Sa]

Sakaṃ nāma = Sakakammaṃ nāma (Syā, Ka)	166
Saṅkhatanirodhassa = Sabbasaṅkhatanirodhassa (Sī) Arahattasaṅkhātanirodhassa (Ṭikā)	243

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Saddhakulāṇīyeva = Aḍḍhakulāṇīyeva (Sī, Syā)	198
Sandacchāyaṃ = Santacchāyaṃ (Ka), Saṇḍacchāyaṃ (Syā)	29
Sandhāretuṃ = Saṇṭhātuṃ (Sī), Saṇṭhāretuṃ (Syā)	84
Savipakkhaṃ = Savipākaṃ (Sī)	66
Samatenāti = Samanenāti (Sī)	35
Sampiṇḍentassa = Saṃvaḍḍhentassa (Sī)	134
Sammājīvatā = Sammājīvitā (Sī)	122
Samādhīparibandhakadhamme = Samādhīpāripakkhikadhamme (Sī)	
Samādhīparipanthikadhamme (Syā)	202
Samāpattisañcaramahāvajiraññaṃ = Samāpattiyo sañcārīta- mahāvajiraññaṃ (Syā, Ka)	58
Sayanasmim̐ = Saṃsedasmim̐ (Sī)	206
Sahassakaṇḍo = Sahassakaṇṇa (Sī)	40
Sāḍakabhikkhunā = Sāṭakatthinā bhikkhunā (Sī)	192
Sāmaggirasam̐ = Sāmaggikāraṇam̐ (Sī)	236
Sikkhāpenti = Sikkhāpentā (Sī)	137
Sīlapūraṇe = Sīlasaṃvare (Ka)	239

[Ha]

Haranto = Bādhento (Ka)	133
Hāyamānaṃ = Bhassamānaṃ (Sī, Syā)	39
Hitakathaṃ = Hitakataṃ (Sī)	110
Hiyyo vā pare vā = Hiyyo vāre (Syā, Ka)	132
Hirī = Samatho (Sī)	65
Hi veramaṇī nāma = Sā veramaṇī nāma (Syā), Virati veramaṇī nāma (?)	233
Hīraṃ hīraṃ = Hiraṃ hiraṃ (Syā), Hīrahīraṃ (Sī)	239
Hetunā kāraṇena = Hetunā nayena kāraṇena	47